

KLASIKOAK, S.A. lukro-asmorik gabeko elkarateak argitaratu du obra hau, elkaratearen sustatzaile eta partaideak honako erakunde hauek izanik:

BBVA Fundazioa

•

Bilbao Bizkaia Kutxa — BBK

•

Gipuzkoa Donostia Kutxa — KUTXA

•

Caja VITAL Kutxa

•

Euskal Herriko Unibertsitatea — UPV/EHU

•

Deustuko Unibertsitatea

GAUZEN IZAERAZ

LUKREZIO

Gauzen izaeraz

Euskaratzailea: Xabier Amuriza
Berrikuslea: Julen Kalzada
Hitzaurregilea: José Ramón Arana

Lehen argitalpena: 2001eko uztailean

© Itzulpenarena: Xabier Amuriza
© Klasikoak, 2000
Begoñako Andra Mari, 16 • 48006 Bilbo
Tel.: 94 • 416 14 89 / Fax: 94 • 416 63 48

Erabat debekaturik dago, Copyright-titularren idatzizko baimenik gabe, legeek ezarritako zigorraren pean, zatika edo osorik obra hau birsortzea edozein bitartekoz edo prozeduraz, erreprografia eta trataera informatikoa barne direla, baita beronen aleak alokapen edo mailegutza publikoaren bidez banatzea ere.

Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Sailak onetsia 2001-VII-4

ISBN: 84-88303-27-0
Lege gordailua: BI.-1978-01

Fotokonposaketa: L&A Diseinua.
Begoñako Andra Mari, 10 • 48006 Bilbo

Inprimaketa: Gestingraf L. B. A.
Ibarsusi Bidea, 3 • 48004 Bilbo

Diseinua eta Maketa: A.I.C.
Infante Don Juan Etorbidea, 26 • 20008 Donostia

HITZAURREA

LUKREZIO, POETA INTELEKTUALA

«Lukrezio literatur generoen
zatiketaren gainditze jeniala da».

Goethe

Gauzen izaeraz liburuaren gaurko irakurleak bi inpresio jasaten ditu ezinbestean: zalantza, filosofiako tratatu bat bertsoz idatzita aurkitzearen aurrez, eta ezustea, atomismoa, hots, oraingo fisikaren ikuskera, dagoeneko antzinako munduan hain esplizituki eta biribilki formulatua izanaz. Batzuek filosofia eta poesia uztargaitzak direla ere usteko dute eta, lan honen balio poetikoaren ebidentzia ukatu ezin dutenez gero, ustezko uztartezin horrekin esplikatzen dute bere barne dramatismoa¹.

Ni hitzaurre honetan kontrako tesia justifikatzen saiatuko naiz: Lukrezioarengan poesiak bakarrik dauka gaitasuna, filosofia atomistak, erromatar munduan zabaltzerakoan, planteatzen zion zenbait problema harmonizatzeko. Goetheren iritzia zein zuzena izan zen agertuko da.

Poeta honen bizitza ia guztiz ezezagun zaigu. Ez bere jaiotze data (K.a. 98) ez bere heriotzarena (K.a. 54) dira segurrak. Mundu guztia bat datorrela dirudi, 44 urtez bizi izan zela esatean. Ez dakigu Erroman ala Ponpeian jaio eta bizi izan zen ere, ezta bere jatorri patrizio ala plebeioaren berri ere, denetik esaten baita. Eta amodio-edabea edateagatik zoratu eta azkenean bere buruaz beste egin ote zuelakoa hobe alde batera utzi, hori kristau polemika berantiarretan sortua baita². Beste poeta handi batzuen, Homero eta Calderonen, kasuetan bezala, haren biografia argitu ezinekoa zaigu. Hainbat hobeto, benetan ardura digunari, utzi zigun lanari, bere lan bakarrari, ekiteko.

Natura jainkoen aurka

Antzina filosofian lotura estua dago defendatzen diren ideien eta hauek burutzeko era pertsonalaren artean: filosofia, jakintza bat ez ezik, bere arau eta arrazoibideekin, *bizikera* bat da, bere aginduekin eta, batez ere, emozioen kontrolarekin. Gaurko munduan dimentsio hau erabat desagertu da.

Baina Lukrezio autokontrolaren ikuskeran bereizten da bere garaikideengandik. Haiek energia aurrezte gisan eta joera afektiboen oreka gisan ulertu zuten. Berak, oster, botere modu gisan: horregatik, oso sentikorra da indarrarekiko eta gure indarrari jarkitzen zaion zernahirekiko. Lukreziok autokontrolari jarkitzen zaion edozer, erre gisan ez ezik, ahalaren ikuspegitik eta arabera interpretatzen du: borroka gisan. Eta bere diagnostikoa azkarra eta zorrotza da: gizakiak ahalik handiena esleitzen dion zera jainkoak dira. Lukreziok erlijioari erasotzen dio, honek jainkoak *ahalguztidun* egiten dituelako, ez jakintsu edo probidente, indar gizagainekoz eta suprakosmikoz hornituak baizik: mundua eurok egina izango da, noiznahi esku har lezakete euren uste gabeko eta kontrol gabeko ekitez (ekaitzak, zigorrak mundu honetan eta bestean, heriotza eta gaixotasuna...). Gaitz nagusia, beraz, erlijioa da Lukrezioentzat³. Eta hartan sinestea superstizioa da, ezjakintzan oinarritzen baita, zeinaren ondorioek gizakien bizitzara larritasuna dakarten⁴. Jainkoengandik Lukre-ziori ardura diona ez da ez haien existentzia edo inexistentzia, ez haien egiazko izaera, ez haien ustezko probidentzia, gizakiok haietaz egiten dugun irudia eta honen bitartez haiek guregan gauzatzen duten ahala baizik.

Horregatik, ahalgabe uzten gaituen erlijioaren aurrean, ahala geure eskuetara bihurtzen duen eta larritasun horretatik, *anxia cordis* horretatik, askatzen gaituen jakinduria bat aurkezten du. Jakinduria hori filosofia da. Eta bere gaia naturaren teoria da, ez izatearen teoria, Aristotelesengan bezala, edo izatearen mailena, Platonengan bezala⁵.

Lukrezioengana *naturaren teoria* ez da, XVII. mendetik gertatzen denez, jakintza partzial bat, zer politikoaren eta antropologikoaren aurrez, esaterako, jakintza oso bat baizik, non kosmogonia, zoologia, antropologia, meteorologia, astronomia arlo partzial gisan sartzen diren (6). Natura, bada, *dagoenaren multzoa* da. Eta naturaren teoria gero “metafisika” deituko zenaren teoria da, hots, errealitatearen teo-

ria. Honela, Lukreziok presokratikoen lehen asmoa berreskuratzen du, zeintzuek natura osoaren (peri physeos) printzipioak, izaera, oinarria eta garapena eztabaidatzen zituzten.

«Naturak» Lukrezioengan esanahi bikoitza dauka. Batetik, gauza guztien «sortze» izatea: berak sortzen eta berritzen ditu etengabe kosmoko gauza guzti-guztiak, eta bere burua osotasun gisan berri-tzen du: «ama» da, «sortzailea», «jaioarazlea»... Hau erraz samar esaten dugu, baina gure ulertzeko zailtasuna gure naturaren irudia XVIII. mendeko fisikaren mende egotearena da, zeinaren kategoria nagusia inertzia den. Organismo bizidun bat ikustea gure tentsio fisiko-matematikoen aurka dago. Nahiz eta egia den erromantizismoak –eta mugimendu ekologista berriek– hedatu zuen naturaren organismo erako nozioak berriro ere antzinako nozio horretarantz gakartzala. Hala ere, guretzat oraindik naturaren irudi bikoitzak dirau, gorputz fisiko gisan eta gorputz bizidun gisan.

Baina Lukreziok badu baita natura, sortzaile ez ezik, suntsitzaile ere baden pertzepzio zorrotza: ekaitzek bat-batean erauzten dituzte, nekazariei edo oihanei haztea hamarkadak kostatu zaizkien zuhaitzak, ibaiek gainez egiten dute, heriotzak, lehentxoago edo gero-txoago, bizidun guzti-guztiak aurrean eramaten ditu. Gure garaion, naturaren ikuspen suntsitzaile hau askoz gaitziago zaigu, harengandik ama baten altzo abegikorra bakarrik nahi baitugu. Eta ideologia ekolo-gistek alde hau desgogora, gordeka bezala eta beste erremediorik ez dagoelako bakarrik bakarrik aitortzen dute. Baina gure esku sartzerik gabe galduak diren milioika espezie gogoratzea nahikoa da, naturaren alde lazgarri honetaz berehala jabetzeko. Zeren, Lukreziok formula-tzen duenez, «izaki batzuk desagertu ezik, berrientzat ez dago toki-rik»⁷. Beharbada mendebaldeko pentsalaririk koherenteena, honetan, Sadeko markesa izango zen, krimenaren atsegina justifikatzeko, natu-raren suntsigarritasuna aduzitzen zuena.

Sorkuntzaren eta suntsipenaren arteko kontzeptu bitartekaria transformazioa da: naturan ezer ez da guztiz sortzen ez suntsitzen, dena transformatzen da⁸. Lukrezioarentzat, ez suntsipena ez erabateko sorkuntza barik, transformazioa bakarrik egoteak esan nahi du natura bera dela, eta ez jakinkoak, bere baitatik diharduena, autonomia eta autosufizientea dena⁹. Naturaren autonomia eta autosufizientzia bere izaeraren consubstantzialak dira.

Naturaren autosufizientzia hau infinitutasunaren kontzeptuz indartzen da: atomo zenbatusunean infinituz osaturik dago bera, infinituki handia da, bere materia kopuruz infinitua eta hutsunea ere infinitua da¹⁰. Elementu hauen konbinazioak, denbora mugagabearekin batera, antizipazio ahalmen oro gainditzeko dute eta bere emankortasun eskerga esplikatzen, mundu posibleak, kopuruz eta tamainaz ere infinituak izan daitezkeenak.

Natura jainkoen aurrean indartsua da, infinitua delako, hauek inondik ere ez daukaten zera berau. Naturak jainkoak suplantatzen ditu eta bera bihurtzen da erreferentzia gune. Baina honek Lukrezioren ardatz asmo askatzaileari arazo bat planteatzen dio berehala: nola beldurra baztertu. Hain izaki ahaltsuak ez ote du jainkoek eurek baino izu handiagoa eragingo? Zeren gizakien jainkoekiko erlazioa ahalaren mailan baitzen, hain zuzen, inferioritatezkoa.

Itxurazko kalezulo honi aurre egiteko, Lukreziok naturaren beste izaera funtsezko bat eransteko du: finitutasuna. Lukreziok ez du infinitutasuna finitutasunarekin bat egin gabe asmatu. Atomo moten finitutasuna, euron konbinazio arauen finitutasuna, eta, batez ere, sortutako formen, naturak burututako gauzen finitutasuna. Ez gutxi daukelako, (nork zenbatu ditzake?), baizik gauzen izatearen esentzia euren izatean irautean, mugatik ez haragotzean datzalako. Superstizioa sortzen da gizakiek ez dakitelako

«zer daitekeen eta zer ez daitekeen izan eta, azken batez, zergatik daukan gauza bakoitzak ahalmen mugatua eta zergatik zaion muga bat hain barneki inherentea»¹¹.

Hesiodo zaharraren oihartzuna dugu berriro hemen, gauzen mugapenaren ideiaz (*hérkos*), baina oso esanahi ezberdinez: Iskiako poetarengan, muga hori Zeusek berak gauzen munduko, baita giza munduko ere, banakuntza ordenatua bermatzeko babestua zen bitartean eta, beraz, jainko handia justiziaren berme bilakatzen zen bitartean, Lukreziorengan muga hori, jainkoen agintetik autonomia ez ezik, euron aurrez dago eta dihardu, jainkoak desplazatzeko, hain zuzen.

Beharbada estoizismoarekin konparazio labur bat egitea ondo datorke. Kontzeptzio hau puntu batean bat dator estoikoenarekin: bere materialismoan, errealtate oro materiaren forma bat besterik ez baita. Pare bat puntutan, oster, guztiz ezberdina da estoikoenetik. Lehenik, estoikoek materia hau continuum bat bezala dutela: bada substratu

bat, (*pneuma*), zeinaren dentsitate handiagoak ala txikiagoak izaki mota ezberdinak esplikatzen dituen (bizigabeak, landareak, animaliak, gizakiak); hutsunea kosmotik at bakarrik dago. Lukrezioren atomismoa desjarraia da eta hutsunea edozein gauza motaren barruan sartzen du: ez dago hutsuneak barnatu gabeko materiarik, ez materiaz hornitu gabeko hutsunerik. Horregatik, Lukrezioren unibertsoa estoikoena baino hauskorragoa da, jarraitasunak beti ere helduleku bat, errealitatearen plus bat ematen baitu.

Ezberdintasunaren bigarren puntu garrantzitsua fininitasunari dagokio, zeina estoikoek kosmo osoarentzat baiesten duten. Finitutasun espazial hau, oster, infinitutasun tenporalez konpentsatzen dute: mundu bakarra dago, geurea, baina aldizka gutxieneko energia printzipiora –sura edo hazi germinalera– murrizten duten deflagrazioen mende dagoena eta berriro ere bere baitatik birsortzen dena, palingenesia perfektuki arautu eta amaigabea. Palingenesiak denbora arbuiatzera daramatza, prozesuetan iraunkor denarekin bat egitean, haien errepikatzearen eta, beraz, betiraunaren jakile: naturaren legeak itzulgarriak direla baiesteko euren era berezia da¹². Lukrezioren kosmoa ere suntsigarria da: gai honetan ez du gezurrezko kontsolapenera leramakeen engainurik nahi. Suntsipen honen legeak eta unea guri ezezagun zaizkigu. Baina gertaera bakoitza gertatze bakarra da, *unicum* bat da, ez dago bigarren aukerarik. Beharbada gaurko fisikaren terminoetan, Lukrezioren denbora denbora itzulgaitza dela eta haren naturak, beraz, historia bat daukala esan beharko litzateke, estoikoena itzulgarria eta historia gabea den bitartean. Naturaren historikotasun honetantxe oinarritzen da *carpe diem* dela-koa, unea pozez bizitzea: beste berdinik ez dago.

Natura sortzaile-suntsitzaile, infinitu-finituaren ikuskera hone-tatixe dator Lukrezioren obraren dramatismoa, ez poesiaren eta filosofiaren arteko ustezko oposiziotik. Zeren naturak andere gisan gobernatzen baitu, eta bere «desbideagatik» gaude historiara, historia pentsagaitzera zabalik.

Pertsuasioa eta egia

Baina teoriarekin bakarrik ez da lortzen jakintzaren helburua: superstizioaren izua lasaitzea. Hori lortzeko, ezagutzaileen arimara sosegua eraman behar da eta hori predikatzen den egiari buruz per-

tsuadituz bakarrik daiteke. Egiaz gainera, diskurtsoak pertsuasiboa izan behar du. Eta horixe da erreformatzailearen zeregin nagusia: pertsuasioa eta egia bat egin. Lukreziok hori diskurtso mota batekin bakarrik, *poesiarekin*, lortzekoa dela uste du.

Horretarako, poesian diskurtso bereziki irrazionala ikusten zuen tradizio jadanik mendetsuaren aurka borrokatu behar izan zuen: adierazlerik esplizituena eta argiena Platonen *Ioia* da, beronen *Politeian* egiten duen poeten gaitzespena ez aipatzearren¹³. Baina, gainera, Epikurok berak ere, bere maisu handiak, uste zuen poesiak grinak berotzen zituela eta, beraz, irakaspen filosofikoaren oinarritzko helburuari erasotzen ziola: lasaitasuna lortzeari. Horregatik, Lukreziok bere poema argitaratu zuenean, epikurotarrek eurek ere albo egin zioten¹⁴.

Poesiara jotzean, Lukrezio egiteekin erakusten ari da egia denentzat eskuragarri bat transmititzeko eta lasaitasun askatzaile hori eragiteko gai dela. Orduan, Lukrezio artean ez bezalako erronka baten aurrez aurkitzen da: bere eskola filosofikoaren aurrez ez ezik, antzinako munduak filosofiari buruz zeukan ikuskera osoaren aurrez.

Hori gutxi balitz, latinez lanketa filosofikorik ezak sortzen zizkion zailtasunak gehitu behar dira: terminologia finkaturik ez, burue-ra asmatzailerik ez, zeintzuetan hizkuntza aurretik doan, izaera elikatzaila daukan...¹⁵.

Poesia da, beraz, denen eskuragarri dagoen eta denen askape-nerako eragingarri den egia transmititzeko gai den bakarra.

Zailtasun hauen guztion irtenbidea aurkitzean dago Lukrezioaren talentuaren distira, ez orain poeta gisan bakarrik, *tout court* idazle gisan baizik: zeren Lukrezio ez baita gai filosofikoez idazten duen poeta, edo bertsoz idazten duen filosofoa bakarrik, egiak eta pertsuasioak bat egiten duten diskurtso mota bakarra sortzen duena baizik.

Bat egite hau bi eratara lortzen da: darabiltzan osagai azaltzaileen bidez, eta irakurlearekiko bere erlazioen erritmoaren bidez. Alderdi biok puntu batean batzen dira: irakurlearen obrako jarreran. Ez daiteke hartzaile intelektual soila izan, idazlea unibertsoa nola egina den eta nola diharduen azalduz joango litzaiokeena: azalpena denik egiazkoena izanik ere, irakurlea beti problematik at legoke,

pertsuasioak, berriz, tratatzen denarekin irakurlearen inplikazioa esan nahi du. Baina, gainera, Lukrezioaren oinarritzko ikuskera filosofikoaren aurka lihoake: mundua etengabeko mugimenduan dabil, baita bertan dauden zer guzti-guztiak ere. Eta gizakia zer horietariko bat da: ezagutza sentimenetatik hasten delako eta ezagutzarik behinena sentsoriala delako baiespena gizakiaren kosmoango inkardinazioaren ideiatik dator, hain zuzen. Hura zer pasibo bihurtzea mugimendu kosmiko pozgarri honetatik apartatzea litzateke. Irakurleak, beraz, naturaren fluxuetan, honen botere ordenatuetan, barruko izan behar du.

Obrak, beraz, esan ez ezik, irakurlearen gogoetamena estimulatu behar du. Eta gogoeta ez da oso egiazkoak izan daitezkeen enuntziatuen ikasketa hutsa. Gogoeta egiteak beti aurea hartzea esan nahi du, kuestionatzea, oinarriak bilatzea, ideiak eta gertakariak lotzea, inferitzea, hitz batez. Lukrezio ez da informazio egiaztatuak eta arrazoituak eman gabe geratuko. Baina interesgarriena da irakurlea haietan nola inplikatzeko duen.

Irakurlearen inplikazio hau lortzeko, lau prozedura nagusi darabiltza: irakurlea solaskide bihurtzea; tesi bakoitza berau finkatzen den sentsazioaren eta oinarritzko dituen inferentzien perspektiba bikoitzetik arrazoitzea; konparazioa; eufonia. Hauetako bakoitzari buruz pare bat gauza esango dut.

Gauzen izaera ez da errealitateari buruzko tratatu abstraktu gisan aurkezten, nahiz eta antzinako liburu filosofiko gutxik daukan halako sistematikotasun mailarik. Aitzitik, ordea, irakurlea lehen-lehenik «zu» bat bezala inbokatzeko du¹⁶. Hau ez da arintasunerako baliabide erretoriko huts bat edo halako zerbait. Ikusiko dugu beste prozedura batzuekin nola uztartzen eta sendotzen den. «Zu» horrek irakurlea entzule egiten du, ez ikusle: naturaz eta beronen arieraz mintzatzeak irakurlea obratik at utziko zukeen, beste batzuek –autoreak– ziotenarekin konformatu beharko zuelarik. Inbokatzeko, xaxatu egiten du eta, beraz, diskurtsoari arreka eskatzen dio, gutxienez.

Zuak diskurtsoan kolaboratzeko irakurlearen ahalmena inbokatzeko du, autorearen beraren maila berdinean dagoela esateraino: horregatik, inbokazio honen ondoren, berehalaxe pasatzen da lehen pertsona pluralera, zeinarengana poema guztian zehar behin eta berriro jotzen duen: «hautematen dugu», «bereizten dugu»... Hitza sortzen

den zirkulura sartzen uzten eta eskatzen dio. Poeta jadanik ez da jainkoekin edo musekin edo haietatik mintzo den hautatu hori, hizketan diharduen giza korru bateko partea baizik; eta irakurlea poeta mintzo den tokiraino jaso da. Horrelaxe ulertu behar dira Lukrezioren musei inbokazioak, zeintzuez oso harro dagoen: ez urruntzeko eratzat, irakurleak ere bertan sartzeko tonua emateko eratzat baizik. Ikuspegi honetatik, Memmio aitzakia bat besterik ez da.

Lukreziok gertaera sententzialetan eta arrazoiketa inferentzialetan oinarrituriko argitasunez aurkezten ditu beti bere tesiak. Arrazoiak ematen dituenak dogmatismo oro baztertzen du eta bestearengan kide bat aitoritzen. Baina, trukean, besteei, hots, irakurleari, eskatzen ari da obrak garatzen duena amankomun ipintzeko prozedura komunikatibo berberak erabil ditzala: irakurlearen sententzialtasun arrazoitzaileari bultz egiten dio, komunikazio giro baten barruan.

Konparazioa Lukrezioren osagai diskurtsibo nagusietakoa da. Baina bere moduak eta funtzioak zehaztea komeni da. Literatura erretorikoan, eta literaturan beste gabe, konparazioa osagairik maiteenetakoa izan da beti. Dagoeneko Homerok etengabe konparatu ohi zuen eta horrela bere pertsonaien egoera, ekintza eta kualitateak nabarmentzen zituen. Baina Homeroren konparazioak giza ekintzaren eremura mugatzen dira, euren ezaugarri psikologiko-moralekin, haiekin konparatzeko gauzak kopuruan gutxi dira (animaliak – lehoiak, zezenak, basurdeak, oreinak; itsasoa), eta lehendik ezagun genuen kalitate edo ezaugarri bat indartzeko balio dute.

Lukreziorengan, konparazioak *funtzio heuristikoa* dauka, hots, egintza garrantzitsuak aurkitzeko, egintza horiek naturan non dauden aurkitzeko, hauek hartatik ikusteko eta aztertzeko perspektiba zuzena erakusteko. Lukrezioren konparazioak zer sententzialetan eta gogoetaren arteko bitartekari dira. Baina, batez ere, lotura sistematiko honetan inoiz ez edo bakanki ipiniak ziren gauzak ikusarazten dituzte. Horregatik, balio filosofiko estua daukate, delako gauzaren izaera egiazkoa –hots, Lukrezioren hitzetan «naturala»– zein den esaten baitizute. Baina badute irakurlearengan eragin berritzaileak ere: eguneroko errutinan, euren gainean irristatuz, hainbat gairi buruz hitz egiten ohiturik, –Lukreziok ez du jendeak ezagutzen ez zituen fenomenoez hitz egiten, eguneroko gertakari hauexez baizik–, perspektiba berrian ipintzean, euren esanahia *jatorriratu* egiten du, berritu egiten

dira. Filosofiak irakurlearen eguneroko irudiak astintzen ditu, batez ere, haiekiko jarrera garbitzen duelako. Eta horixe zen pertsuasiozko diskurtso orok nahi zuena: informatu ez ezik, hartzailearen arima transformatu.

Azkenik, soinuazko baliabideak. Hizkuntza soinua da. Eta inori ez zaio oharkabea joan Lukrezioaren sonoritate eta biribiltasun espresiboa:

«Corpora sunt porro partim primordia rerum
partim concilio quae constant principiorum»¹⁷.

Partim...partim oposizioak, *porro*-rekin argudioa artikulatzeak, *p*, *r*, *t*, *o* eta *i* hizkien aliterazioak, Lukrezioaren pentsamenduaren funtsezko nukleoan biltzen zaituzte: izatea gorputz oinarritzko edo elementaletan datzala.

Pertsuasioaren erritmoa

Egiaren eta pertsuasioaren bat egiteak osagai batzuk bakarrik ez dauzka. Erritmoa ere badauka. Azter dezagun laburki.

Lehenik, esana dudanez, Lukreziok ez du bere azalpenean irakurlea ikusle huts bihurtuko zuen bakarriketarik erabiltzen, hasierahasieratik elkarriketatuz interpelatzen baizik; horrela, irakurlea erantzun beharrean aurkitzen da.

Jarrera diskurtsiboa, ez miresle edo kontenplatzaile soila, prozedura lexiko eta fonetikoekin indartzen du: *partim...partim...*

Irakurlea jarrera hori hartzeraz eta ezer ez zaiola jakintzat eman-go onartzeraz beharturik aurkitu denean, irakurlearen eta poetaren arteko zirkulu intelektuala itxi egiten du: beste filosofia batzuk (Heraklito, Empedokles, Anaxagoras...) baztertzeko ditu¹⁸. Orduan irakurlearen gogoeta bakarrik geratzen da poetaren hitzen aurrean. Kritika hau ez da kritika teorikoa bakarrik –hori ere bai, noski–, filosofiaren barrualdera, etxearen barrualdera sarrera baizik: jadanik poeta eta irakurlea bakarrik gaude.

Etxe barruan, etxea bera erakusten dio, planetarium bat gertatzen dena berau: literatur lana, kosmoa bezala, atomo (hizki) konbinagarritz osatzen da, zeintzuen konbinazioz literatur lana sortzen den¹⁹. Literatura, horrela, eredu nagusi gertatzen da. Hizkuntza antzinatean izan zen elementuen konbinazioz konparatua. Baina ez poesia.

Lukreziok, horrela, aurea hartzen die poesian bere helburu askatzailerearen aurka baliatua izan zitekeen berezitasuna ikusi nahi dutenei: poesiaren izaera, beste edozein gauzarena bezala, atomikoa da. Horrekin bere irizkideen poesiarekiko muzina apurtzen du. Baina, gainera, konparazioaren funtzio heuristikoa bide, kosmoak ere izaera atomikoa daukala esaten ari da. Irakurketak alkantzu metafisikoa dauka: irakurtzea ez da irakurriaz handiko zerbaitez mintzo zaizun zerbaitez informatzea, irakurria bera ariaraztea baizik, hots, errealitatea eta irakurketak egitea. Irakurlea atxilo dago jadanik: dagoen lekuan dagoela, atomismoan dago. Obratik kanpora dagoela uste badu, termino atomikotan pentsatzen ariko da; termino literarioetan bakarrik dagoela uste badu, hizkuntzak errealitatearen lege atomikoak dantzatuko ditu. *Atomium* bat mugimenduan, non kanpo / barrurik ez dagoen.

Irakurlea horrela beragandurik, Lukreziok bere poema gores-ten du: Musekin egian harritu²⁰. Irakurle-autoreen artean jadanik lortutako intimitate honetan, poetaren berotasuna irakurleari kutsatzen zaio. Estimulazio intelektualaren haustura ote da hau? Eman lezake. Hala ere, hemen ez dio hasieran esan gabeko ezer berririk, pertsuasioa (musak) eta egia (ezagutza) batuz.

Baina Lukrezioaren gogoeta ez da obraren izaera atomikoaz bakarrik, bere funtzio pedagogikoez baizik. Irakurleari abisatzen dio: lehenengotan, egiak eta gauzak sineskaitz iruditzen zaizkio, baina, asimilatu ahala, errutinazko bihurtzen dira, eguneroko ortziaren urdina bezala²¹. Beste azkoin bira bat gehiago irakurlearen kaptazioan: ikusgaitzetik ikustekoa, negatibotik positiboa nola sortzen den –asimilatzeko gauza zaila berau– azaldu ondoren, Lukrezioak oraingoan aurea hartzen dio eta ez jadanik ideia batean, jarreran baizik: enuntziatuak entzuteko edo ez entzuteko eran. Eta hori egiten du, halaber, jakimin filosofikoari buruz egia antropologiko-filosofiko handiak esanez: berriarekiko erresistentzia –errutinatzea. Eta horretarako bere prozedura jakinak darabiltza, bai adimenera (egia berria –errutinatzea), bai irudimenera (egunsentiko ortzia) zuzenduak. Eta horrekin zerbait itxuraz tribiala jatorriratzea lortzen du: ortzi urdinaren eta egunsentiaren miraria. Lukreziok irakurlea oharrarazten eta prestatzen du, aurrerantzean gertu egon dadin, ez ikastera eta informatzera eta gogoeta egitera bakarrik, edozein egiaren aurrean txunditurik jarraitzeko gaitasuna hartzera baizik.

Obra, beraz, bere biribiltasunean, ardatz bikoitzean artikulatzen da, bata esplizitua dena,

mundua –literatur lana bat egiteko paralelismoan; bestea inplizitua, zu – arazo teorikoaren intimazioan. Biek elkar indartzen dute:

a. gizakia egian bizi da, kosmoa besterik ez den horretan: nola izango die beldurra jainkoei eta dena hondatzeari, gauza bakoi-tza bere tokian badago, poemako hizkiak bezala? Gizakia gustora aurkitzen da egian eta, beraz, kosmoan.

b. Pentsatzea eta izatea bat dira: pentsatzea pentsaketaren legeak eurak aurkitzea da, zeina ez den munduaren aspektuetako bat besterik, munduaren errepika bat; eta, jainkoen beldurra ezjakintasunaren irrazionaltasunetik datorrenez, irakurketa informazioaren eta terapia baten aldibereko prozesua da eta, terapia guztiak bezala, progresiboa.

Obraren eskema intelektual

Antzinako munduko obra gutxi, bakarrik bada, kontserbatu izan zaigu sistematikotasun maila honekin. Eta hori, erromatar pentsamenduaren originaltasun filosofikoa arbuiatzen jarraitzen den arren.

Obra sei liburuz osatzen da, denak antzeko egituradunak: Epikuroren, bere aholkulari eta maisu filosofikoaren gorespen baten ondoren, gaia garatzen du. Eta liburuen ordena hau da:

- I - II: printzipioen teoria: atomoak eta euron propietateak.
- III – IV: Psikologia:
  - III: arima eta gorputza;
  - IV: sentsazioa, ezagutza eta maitasuna.
  - V: Kosmologia: kosmogonia, fitologia, zoologia, giza kultura.
  - VI: Metereologia.

Obra Venusen himno batekin irekitzen da (I, 1 - 49) eta Atenasko izurritearen deskribapenez ixten (VI, 1138 - 1286). Honek asko eta asko noraezean utzi ditu, Lukrezioaren inkoherentzian pentsatzeraino, zeinak lasaitasuna transmititu nahi duen eta, hala ere, heriotza orokortu batekin amaitzen duen, edo bestela obra amaitu gabea dela diote.

Nire ustez, bere kontzepzioen eta bere idazteko eraren arteko koherentziaren agerpena da hori. Zeren, lehenik, kontuan eduki behar baita, historia izan ala ez, harentzat dena dabilela lege berberen, atomoarenen, arabera: XIX. mendeak zer naturalaren eta humanoaren artean altxatu zuen zubi ustez igarogaitza – eta gaur dagoeneko hautsiz doana – harentzat ez zen existitzen; horregatik, giza kultura kosmoaren aldeetako bati eskainitako kapituluan deskribatzen du. Venusen himnoa eta izurritearen deskribapena, beraz, fenomeno bera-ren, naturaren, agerpentzat aztertu behar ditugu.

Eta natura, Lukrezioarentzat, badakigun bezala, indar sortzaile ez ezik, indar suntsitzaile ere bada. Venusen himnoak naturaren alde sortzailea kantatzen du, ez baita hartaz mintzo atseginaren jainkosa bezala, indar sortzaile eta gauza guztiak baturik dauzkana bezala bai-zik: eta atomo ezberdinen batasuna da, Lukrezioarentzat, gure munduko gauzei forma damaiena. Izurritea suntsipenaren fenomeno gorena da, bere aurka ezer egiterik ez dagoena eta eraikitzen urteak, ehundaka beharbada, kostatu dena egun gutxitan suntsitzen duena. Obraren literatur konposizioak bertan aurkitzen den teoria indartzen du berriz ere: obra ez da munduari buruzko zerbait, mundua da.

Eztabaidak izan dira eta oraindik ere badira, lana amaiturik ote dagoen ala ez. Bere ezosotasunaren seinaleak izan daitezke, esaterako: hitzaurre bikoitzak, ia hitzez hitz errepikatzen direnak I, 924 -950 = IV, 1 - 25; liburu batzuen arteko luzeraren aldea, heren bat: 1094 bertso III.an, eta 1457 V.an; V, 73 – 75.tan iragarritako teologia falta da; amaia, batzuentzat, latza da.

Irregularitasun hauek guztiak egiazkoak dira, azkenekoa izan ezik, beharbada, eztabaidagarriago berau. Baina obraren taxua guztiz argia da eta bere erritmo hala intelektual, nola estilistikoa, bateratua da. Probableena da Lukreziok ez zuela azken ukiturik emateko astirik izango, Virgiliok ere izan ez zuenez bere *Eneida*-rako: baina hau inork ez du horregatik deskalifikatzen. Eta geu ere ez gara obra dardaragari hau irakurtzeko gozamen intelektualik gabe geldituko.

Lukrezio Erroman

Lukreziok ez zuen Erroman ospe handiegirik izan. Esan izan da hori bizitza aktiboari, erromatarren ikuskera politikoari eta haien

bizi idealari hain berezko zaionari, erasotzeagatik izan zela; baita maitasuna sumintasun eta zorotasun gisan kontzebitu zuelako ere, horrek erromatar elegiazaleak azaltzen ari ziren ikuskera kolpatuko zuelarik; eta bere antiteismoari.

Baina guzti honetatik, azken puntua bakarrik dela garrantzitsua uste dut. Zeren bizitza kontenplatiboaren predikua eta bizitza aktiboaren gaineratik jartze hori grekoen munduan zer ohikoa izan baitzen, nahiz eta grekoak ere herri politikoa izan ziren. Badago ñabardura bat, noski: enperadoreek mundu itxietan, sektetan, erlijiozkoetan zein bestelakoetan, antolatzen diren taldeak jazarri egiten dituzte, euren aurka konspiratuko ote duten beldurrez; horregatik, kristauak eta epikurotarrrak ere jazartzen dituzte. Baina hau Augustoren ondoren gertatuko da, Kristo ondoko mendearen erditik honantz²².

Maitasuna zorotasuntzat jotzea, berriz, gutxienez Platonengaino atzeratzen den ideia da, behin eta berriro agertzen den topikoa, eta elegiazale kronologiaz hurbilenak, Katulo, Tibulo, Properzio, eurtetan daude euren helduaroko poemetan, euren maitale eta kutunekin zapuzturik: ezin diogu erromatar bakar bati leporatu halako ikuskera-
ren harridura eta izumena.

Baina antiteismoa bai izan zen erromatar munduaren legiti-
mioaren zutabe nagusietako bati eraso ziona. Eta bazen kargu bat, poli-
tikoki oso preziatua, Erroman politikoki zerbait izatea nahi zuten guz-
tiek bete zutena, *pontifex maximus*-ena, zer erlijiosoaren administra-
zioarekin zuzenki lotua. Jainkoen beldurretik askatzeko Lukrezioaren
xedeak zutabe horixe jotzen zuen. Ez da halako gauzetan sinesten
zuten ala ez: Zizeron goren pontifizeak gauza horien aurka tratatu bat
idatzi zuen. Baina errituak betetzen zituen.

Honi erants bekio epikureismoak, mugimendu ideologiko
gisan, sortzen duen ekibokoa. Lukrezio baino lehentxoago, Amafi-
niok plazerraren moralean esentzialki oinarrituriko epikureismo bat
predikatu zuen, berehalako desiraren gauzatze gisan ulertua, eta,
sexuala bada, hobe. Honek ezein estatuk permititzerik ez daukan
indisziplina zekarren: austeritatea estatuen autoarautzeen zati bat
da. Jainkoen beldurra egitura horren zati bat da eta hori, hein bate-
an, heriotza ondoko zigorraren beldurra da, bizitza honetako jokaera-
ren arabera. Zizeronek epikureismo hauxe dauka gogoan, halako

indarrez erasotzen dionean, Erroman ere zer hedaturik zegoen ikus-tean²³.

Lukreziorengan ez dugu, ordea, halako ezer ikusten, epikureismo metafisikoa baizik, non bere ikuskeraren –fisikoaren– oinarri ontologikoak azaltzen diren, hori bai, begirada beti ere maisuaren eta eskolaren bereizgarri izan zen hartan, askapenean eta soseguan, jarri-rik. Baina, *Gauzen izaeraz* irakurrita, inork ez zukeen ondoriorik at-erako, hemen grinei eta desira askatuei ekiteko predikurik dagoenik. Gogoetak eta obserbazioak, jarrera honen lanketak, eragozten dute: benetako atsegina horixe da.

Erroman, beraz, epikureismoaren bi bertsio daude, aldi berean ordezkaturik Zizeronek, etikari begiratzen dion bere aurkariak, eta bere aitzindari Lukreziok, bere oinarri metafisikoak eta bere ezagu-tzaren teoria argiro azaltzen dituenak²⁴.

Baita eztabaidatzen da ea Lukrezioren epikureismoa, gainera eta hargatik guztiagatik, elite batentzako epikureismoa izango ote zen ala mundu guztiarentzako epikureismoa. Nire ustez, orokortzaile gisa-ko zu poetikoaz egin ditudan azterketen ondoren, esan daiteke Lukreziok ez duela, printzipioz, inor epikureismotik baztertzen. Gogoratzea komeni da teoria batek azalpen maila ezberdinak (oina-riak eta metodologiak), teorien bitarteko aspektuak, euron deribazio-ak eta aplikazioak dauzkala beti. Baina horrek ez du esan nahi, prin-tzipioz, populazioko sektoreak eskudituta nahi direnik, egitez: nahikoa litzateke pentsatzea Lukreziok nahiago izan duela epikureismoaren alde mintzatuko direnen eskuetan arma kontzeptual sendoak ipintzea, sendotzen hasiak zeuden (estoikoak, platonikoak eta aristotelikoak) bere garaiko inpugnatzaileen aurka borrokatzeko; berak, idazle gisan, epikurotar doktrinaren maisu hauei hitz egingo zien, hauek, halaber, publiko zabalagoari hitz egin diezaioten; baina berez doktrinaren xedea ez zatekeen populazioaren sektore batera mugaturik gelditzea. Teologia eskolastikoa, doktrina bezala, denei zuzendua da, baina ez *Summetako* bere azalpen sistematikoan; eta gauza bera gertatzen da berez masa doktrina den marxismoan, baina ez *Kapitalean* irakurtze-ko, nahiz eta bai *Manifestuan*.

Lukrezio Erroman ezagutua izanaren lehen seinaleak, –Zizeron ederki gordetzen baita hura bere obretan aipatzetik–, hurrengo belau-naldiari zor dizkiogu, zehazki Virgiliori bere *Egloetan* (K.a. 42) eta.

Georgikak II, 490 eta hurrengoak²⁵. Denek ezaguna dute Horazioren epikureismoa profesoa. Belaunaldi honen eginkizuna Lukrezio heztean izan zen. Eta zirkunstantzia historikoak aldatu zirelako egin ahal izan zuen:

(1) gerra zibilen zerrenda luzearen ondoren, bakea urgentziaz behar da (*pax augustea*), eta ideal hori bete-betean bat dator epikureismoarekin, zeinak min hartzen duen gizakien borrokez eta nekeez eta barne sosegua irrikatzen duen (atsegin katastematikoa: gogoaren alteraziorik gabeko minik eza);

(2) arazo publikoetan aurka dauden gerra zibileko bloke nagusien disoluzioa behar da, bakoitzak bere bizitza pribatuari ekin diezaiola eta prosperitatea eta ongizatea gara daitezela. Epikureismoa estatismo ororen, zeina okertzat jotzen duen, etsai porrokatua da eta adiskide taldeak lantzen ditu, elkarren kolaborazioan, non jakintsua, gizartearen eredu dena, bere zereginetan murgildurik bizi den, oso geroago Fray Luis Leongoak esango zuenez: «ez bekaiztu ez bekaizti». Estatuari erasotzea arriskutsua izan badaiteke, aisa desmuntatua ere izan daiteke, isilduz eta pribatutasunerantz birzuzenduz. Honela, zer militarren aurrean, gizarte zibila, Lukrezioaren gurari nagusia, sustatzen da, eta talde txikiek ezin dute bi bloke antagonikotan baturik luketen botererik eskuratu. Noren aurka izango da antagonikoa talde amaigabeetariko bakoitza?

(3) Bake garaian, nekazal ekoizpena bultzatu behar da eta, horretarako, beharrezko da jendea baserrietan koka eta finka dadin. «Norbere baratza lantzeak» hemen esanahi literala eta ekonomikoa dauka, urbanistikoaz gainera: Erroma, hiri bezala, itogarri bilakatzen hasia zen.

(4) jainkorik ez da ukatzen: figura apaingarri bihurtzen dituzte. Garbi ikusten da ez direla, Horazio edo Virgilio batengan, elkarbizitza sinposiakoa, lurreko lanak, bultzatzen dituztenak, alderantziz baizik, eurok direla zaindariak, jainkoak bilatzera bultzatzen dutenak. Honela, erlijiotasun ofizialaren printzipioa babesten da. Baina asko kostako litzateke haiengan Lukrezioaren jainko ahalguztidun eta arbitrariorik aurkitzea.

Nahiz eta Erromako epikureismoaren historia ez den hor amaitzen, areago hasten baizik, eta, nahiz eta beharbada enperadore paga-

noen aro bat eta kristauen beste bat bereiztu beharko liratekeen, guk ez diogu hitzaurre hau gaindituko lukeen historia horri jarraituko.

Lukrezio mendebal idazkeraren lorpen bat izan zen. Ezin hobeto suturatu zuen kultura honek, batzuetan amesten eta beste batzuetan gorroto dituen pentsamendu eta poesiarekin, sortu duen arima bikoi-tza. Gu gaur, egoera konplexuagoan, diskurtso mota berri bat sortze-ko premiaren kontzientzia berdinarekin bizi gara, adimena eta ezagu-tza zer poetikoaren, ametsaren eta zer primitiboaren esparrura bazter-turiko sinbolikaren erreskatearekin bilduko dituen diskurtsoa. Historiako eginkizun handiak ez dira errepikatzen. Baina utzi dizki-gun obra handiak probokazio bat ditugu. Lukrezioaren ahotsa gure bilaketen sehaska-eragile da.

José Ramón Arana

Oharrak

- ¹ ik. O. Regenbogen, O.: *Lukrez . Seine Gestalt in seinem Gedicht*. Leipzig – Berlin 1932, eta West, D. A.: *Imaginery and Poetry in Lucretius*, Edinburgh 1994.
- ² ik. Paratore, E.: La problemática sull'epicureismo a Roma», *Aufgang und Niedergang der Römischen Welt*-en, I, 4, 1973, 140-141 or.
- ³ ik. Lukrezio, I, 80-126; V, 1194 –1240.
- ⁴ ik. Lukrezio, VI, 14-16.
- ⁵ ik. Lukrezio, I, 146-148; II, 1-61; III, 1-30; 1053-1075.
- ⁶ Ik., adibidez, V eta VI liburuak.
- ⁷ Naturaren aurpegi bikoitza, ik. Lukrezio, III, 931-977.
- ⁸ ik. Lukrezio, I, 149-214; 215-264.
- ⁹ ik. Lukrezio, II, 1090-1092.
- ¹⁰ ik. Lukrezio, I, 951-1051; II, 1048-1089
- ¹¹ ik. Lukrezio, VI, 64-66; beste urrats batzuk finitutasunaz, I, 584-589; II, 479-499; 700-729.
- ¹² Estoikoengan kosmoaren kontzepzioari buruz, cf. José Ramón Arana: «La biología de los primeros estoicos», *Veleia*-n, 16, 1999, 233-257 or.
- ¹³ ik. José Ramón Arana: «El Ión, fundador de la hermeneútica occidental», *Veleia*-n, 15, 1998, 257-276 or.
- ¹⁴ Poesiariaren inguruan epikureismoaren barne polemikaz, cf. Paratore, o. a., 1973, 173-179 or.
- ¹⁵ ik. Lukrezio, I, 136-145.
- ¹⁶ Ik. Lukrezio, I, 265-328 argudiatze konkretu baten adibide paradigmatikoa da, baina obra guztia harekin elkarriketa egiteko zu bati zuzentzen zaio.
- ¹⁷ Ik. Lukrezio, I, 483-484.
- ¹⁸ Ik. Lukrezio, I, 635-920.
- ¹⁹ Ik. Lukrezio, I, 814-829.
- ²⁰ Ik. Lukrezio, I, 921-950.
- ²¹ Ik. Lukrezio, II, 1023-1047.
- ²² Ik. L. Gil: *Censura en el mundo antiguo*, Madrid 1961.
- ²³ Ik. Zizeron: *De finibus*, I, 13 = ik. Tusc ., IV, 6 –7.
- ²⁴ Ik. E. Paratore: o. a. , 1973, 137-150 or., Gadarako Filodemoren paperari buruzko eztabaida eta guzti.
- ²⁵ Ik. Virgilio: *Georgikak*, II, 490 eta hur.

Bibliografia

A. EDIZIOAK

DIELS, H.: *T. Lucretii Cari, De rerum natura libri sex*, 2 liburu, Berlin 1923-1924 (elebiduna; Lukrezioaren edizio modernoaren hasiera)

BAILEY, C.: *Titi Lucreti Cari De rerum natura libri sex*. Edited with Prolegomena, Critica, Apparatus, Translation, and Commentary by ..., 3 liburu, Oxford 1947

BAILEY, C.: *Lucreti De reum natura libri sex*. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit ..., Oxford 1957 (1947ko edizioko testua da, itzulpen eta iruzkin gabe)

ROUSE, W. H. D.: *Lucretius. De rerum natura*. With an english translation by ..., Cambridge, Massachusetts, Harvard Univ. Press 1959

VALENTÍ, E.: *T. Lucrecio Caro. De la Naturaleza*, 2 liburu, Bartzelona 1961 (elebiduna)

ERNOUT, A.: *Lucrèce. De la nature*, 2 liburu. Texte établi et traduit par ..., Paris 1962 - 1964

GARCÍA CALVO, A.: *De rerum natura. De la Realidad*, Zamora 1997 (elebiduna, itzulpen erritmikoz)

B. ITZULPENAK

LUCRECIO CARO, T.: *La naturaleza*. I. Roca Meliaren edizioa, Madrid 1990

C. LAN TRESNAK

ERNOUT, A. - ROBIN, L.: *Commentaire exégétique et critique*, 3 liburu, Paris 1925 - 1928

SCHRIJVERS, P. H.: «Bibliographia lucretiana», *Lampadion-en*, 7 / 1, 1966 - 1968, 5 - 32 or. (dagoeneko zaharkitu samarra)

WACHT, M.: *Concordantia in Lucretium*, Hildesheim 1991

D. BIGARREN MAILAKO LITERATURA

D. 1. *Eskuliburu orokorrak*

ALBRECHT, M. VON: *Historia de la literatura romana desde Andrónico hasta Boecio*. I. Itzultzaile D. Estefanía - A. Pociña, Bartzelona 1997, 267 - 314 or.

REALE, G.: *Storia della filosofia antica*. III. I sistemi dell'età ellenistica, milano 1976, 157 - 300 or.

D. 2. *Lan espezializatuak*

BOLLACK, M.: *La raison de Lucrèce. Constitution d'une poétique philosophique avec un essai d'interprétation de la critique lucretienne*, Paris 1978

BOYANCÉ, P.: *Lucrèce et l'épicurisme*, Paris 1978 (1963)

CLASSEN, C. J. (ed.): *Probleme der Lukrezforschung*, Hildesheim–Zürich– New York 1986

CLAY, D.: *Lucretius and Epicurus*, Ithaca Cornell Univ. 1983

FAUTH, W.: «*Divus Epikurus: Zur Problemgeschichte philosophischer Religiosität bei Lukrez*», *Aufgang und Niedergang der Römischen Welt-en*, I, 4, 1973, 205-225 or.

GIANCOTTI, F.: *Religio, natura, voluptas*. Studi su Lucrezio, con una antologia di testi annotati e tradotti, Bologna 1989

HADSZITS, G. D.: *Lucretius and His Influence*, 1963

MILANESE, G.: «*Osservazioni sulla tecnica argomentativa di Lucrezio*»

en T. Mantero (eda.): *Analysis I: Didascalía*, Genova 1987, 43-92 or.

PARATORE, E.: *La problemática sull'epicureismo a Roma*, *Aufgang und Niedergang der Römischen Welt-en*, I, 4, 1973, 116-204 or.

PÖHLMANN, E.: *Charakteristika des römischen Lehrgedichts*, *Aufgang und Niedergang der Römischen Welt-en*, I, 3, 1973, 813-901 or.

REGENBOGEN, O.: *Lukrez. Seine Gestalt in senem Gedicht*. *Neue Wege zur Antike* 2, 1, Leipzig –Berlin 1932, orain *Kleine Schriften-en*, München 1961, 296-386 or.

SANTAYANA, G.: *Tres poetas filósofos. Lucrecio, Dante, Goethe*. Itzul-tzaile J. Ferrater Mora, Buenos Aires 1952, 23-60 or.

WEST, D. A.: *Imaginery and Poetry in Lucretius*, Edinburgh 1994 (1969)

WINSPEAR, A. D.: *Lucretius and Scientific Thought*, Montreal 1963 (marxista, eboluzionista, positibista)

GIZA IZAERAZ

LIBER PRIMUS

CAPITULA

- 44.
- 62. LAUS INVENTORIS
- 84. EXEMPLUM RELIGIONIS
- 107. FINIS DOLORIS
- 112. DE ANIMA
- 150. NIHIL DE NIHILO GIGNI
- 215. NIHIL AD NIHILIUM INTERIRE
- 269. CORPORA QUAE NON VIDEANTUR
- 277. DE VENTO
- 298. DE ODORE CALORE FRIGORE VOCE
- 305. VESTES VVUESCI ET ARESCI
- 311. DE ANULO IN DIGITO ET CETERIS
- 334. DE INANI
- 370. DE PISCIBUS IN AQUA
- 418. CORPUS ET INANE ESSE NATURAM RERUM
- 430. TERTIAM NATURAM NULLAM ESSE RERUM
- 498. SOLIDUM ESSE
- 551. CONTRA EI A EI ON THN TOMHN
- 565. DE MOLLI NATVRA AQUA AERE ET CETERIS
- 635. CONTRA HERACLITUM

LEHEN LIBURUA

KAPITULUAK

- 44. ZORIONA ETA USTELEZINA
- 62. ASMATZAILEAREN GORAIPUA
- 84. ERLIJOAREN ADIBIDEA
- 107. MINAREN AMAIA
- 112. ARIMAZ
- 150. EZEREZETIK EZ DATORRELA EZER
- 215. EZER EZ DOALA EZEREZERA
- 269. IKUSTEN EZ DIREN GORPUTZAK
- 277. HAIZEAZ
- 298. USAINAZ, BEROAZ, HOTZAZ, HOTSASZ
- 305. JANTZIEN HEZEA ETA LEHORTZEA
- 311. HATZEKO ERAZTUNAZ ETA BESTEZ
- 334. HUTSUNEAZ
- 370. URETAKO ARRAINEZ
- 418. GAUZEN IZAERA GORPUTZA ETA HUTSUNEA DIRELA
- 430. GAUZEK HIRUGARREN IZAERARIK EZ DAUKATELA
- 498. SOLIDOAREN IZAERA
- 551. ZATIGARRITASUN MUGAGABEAREN AURKA
- 565. URAREN, AIREAREN ETA BESTEREN IZAERA BIGUNAZ
- 635. HERAKLITOREN AURKA

705. NEQUE IGNEM NEQUE AERA NEQUE UMOREM
PRINCIPIA ESSE

716. CONTRA EMPEDOCLEM

830. CONTRA ANAXAGORAN

951.

1051.

705. EZ SUA EZ AIREA ETA URA EZ DIRELA
PRINTZIPIOAK
716. ENPEDOKLESEN AURKA
830. ANAXAGORASEN AURKA
951. UNIBERTSO AMAIGABEA, BERAZ, HEDADURA
AMAIGABEKOA
1051. MUGIMENDU ZENTRIPETUA

LIBER PRIMUS

Aeneadum genetrix, hominum diuomque uoluptas,
alma Venus, caeli subter labentia signa
quae mare nauigerum, quae terras frugiferentis
concelebras, per te quoniam genus omne animantum
concipitur uisitque exortum lumina solis: 5
te, dea, te fugiunt uenti, te nubila caeli
adeuntumque tuum, tibi suauis daedala tellus
summittit flores, tibi rident aequora ponti
placatumque nitet diffuso lumine caelum.
Nam simul ac species patefactast uerna diei 10
et reserata uiget genitabilis aura fauoni
aeriae primum uolucres te, diua, tuumque
significant initium percussae corda tua ui.
Inde ferae pecudes persultant pabula laeta 15
et rapidos tranant amnis: ita capta lepore 14
te sequitur cupide quo quamque inducere pergis. 16
Denique per maria ac montis fluuiosque rapacis
frondiferasque domos auium camposque uirentis,
omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
efficis ut cupide generatim saecula propagent. 20
Quae quoniam rerum naturam sola gubernas,
nec sine te quicquam dias in luminis oras
exoritur, neque fit laetum neque amabile quicquam,
te sociam studeo scribendis uersibus esse,
quos ego de rerum natura pangere conor 25
Memmiadae nostro, quem tu, dea, tempore in omni

LEHEN LIBURUA

Eneastarren ama, gizakien eta jainkoen gozotasun, Venus elikatzaille, ortziko zeinu lerrakorren azpian, itsaso ontzitsua eta lehor fruitutsua hanpatzen dituzuna! Bizidunen izate oro zuri esker sortzen eta eguzki printzak begiestera altxatzen denez gero: zure aurrean eta zure heleran haizeak ihesi doaz, lur artatsuak azpian lore leunak zabaltzen dizkizu, itsas lautadek irribarre dagizute eta ortzi bareak argi hedatuan dizdiz. Zeren, udaberriak bere itxura erakusten dueneko eta fabonioaren arnasa irekia eta sortzailea indartzen deneko, lehenik aireko hegaztiek agurtzen zaituzte, oh jainkosa, eta zure helera diragarte, bihotzak zure indarrez dardar. Gero piztiak eta abereak ikotika hasten dira larre marduletan eta ibai azkarrek zeharkatzen dituzte: horrela, zure lilurak atzemanik, joranez jarraitzen dizute gidatu nahi dituzun noranahi. Azkenik, itsaso eta mendi eta ibai oldartsuetan, hegaztien etxe hostotsu eta zelai berdetsuetan zehar, bular guztietan maitasun biguna sartuz, belaunaldiak joranez ugalarazten dituzu, espezieka. Gauzen izaera zeuk gobernatzen baituzu, eta zu gabe ez baita ezer argitara irteten, ez ezer alairik ez maitagarririk gertatzen, laguntzaile nahi zintuzket, gauzen izaeraz ondu nahi ditudan bertsook

omnibus ornatum uoluisti excellere rebus.
 Quo magis aeternum da dictis, diua, leporem.
 Effice ut interea fera moenera militiai
 per maria ac terras omnis sopita quiescant. 30
 Nam tu sola potes tranquilla pace iuuare
 mortalis, quoniam belli fera moenera Mauors
 armipotens regit, in gremium quie saepe tuum se
 reiicit aeterno deuictus uulnere amoris,
 atque ita suspiciens, tereti ceruice reposta, 35
 pascit amore auidos inhians in te dea, uisus,
 eque tuo pendet resupini spiritus ore.
 Hunc tu, diua, tuo recubantem corpore sancto
 circumfusa super, suavis ex ore loquellas
 funde petens placidam Romanis, incluta, pacem. 40
 Nam neque nos agere hoc patriai tempore iniquo
 possumus aequo animo nec Memmi clara propago
 talibus in rebus communi desse saluti.
 Omnis enim per se diuum natura necesset
 immortalī aeuo summa cum pace fruatur 45
 semota ab nostris rebus seiunctaque longe;
 nam priuata dolore omni, priuata periclis,
 ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,
 nec bene promeritis capitur nec tangitur ira.

 Quod superest, uacuas auris < animumque sagacem> 50
 semotum a curis adhibe ueram ad rationem,
 ne mea dona tibi studio disposta fideli,
 intellecta prius quam sint, contempta relinquas.
 Nam tibi de summa caeli ratione deumque
 disserere incipiam et rerum primordia pandam, 55
 unde omnis natura creet res auctet alatque,
 quoue eadem rursum natura perempta resoluat,
 quae nos materiem et genitalia corpora rebus
 reddunda in ratione uocare et semina rerum
 appellare suemus et haec eadem usurpare 60
 corpora prima, quod ex illis sunt omnia primis.

gure Memmiorentzat idaztean, zeina zuk, ene Jainkosa, aldi oro dohain oroz apaindua nahi izan duzun. Horregatik areago, emaezu bertsooi, ene jainkozko, xarma betikorra. Egizu bitartean gerralan orok, lokarturik, atsedean har dezan itsas-lehorretan. Izan ere, zeuk bakarrik sosega ditzakezu hilkorrak bake lasaiz, gerralan ohilak Martitz armajaunak baitaramatza, zure altzoan etzan ohi dena bera, maitasunaren zauri eternalak abaildurik, eta, lepondo biribila eratza-nik, zuri begira eta zutaz liluraturik, bere begi goseak maitasunez bazkatzen baititu, bere arnasa zure begietatik dilindan. Ingura ezazu, ene jainkosa, zure gorputz donean pausatzen den hori, eta isur zure ahotik hitz gozoak, Erromatarrentzat, ene andreguren, bake nasaia eskatuz. Izan ere, aberriarentzat garai gaiztoan, ez nik jardun dezaket gogo barez, ez Memmiotarren azkazi gailenak huts egin diezaioke, halako unean, osasun komunari. Zeren jainkoen izate guztiak bere baitan eta bakerik gorenez behar baitu bizitza eternala gozatu, gure arazoetatik bereiz eta urrun aldendurik. Zeren, samin oroz at, arriskuetatik libre, bere baitan ahaltsu, gure beharrianik gabe, ez ongintzen menpe baitago, ez suminak jotzen baitu.

Gauzak honela, jar belarri irekia eta gogo ernea, arduretatik libratua, egiazko doktrinari, fintasun leialez eskaintzen dizkizudan dohainok arbuioz laga ez ditzazun, ulertu aurretik. Zeren ortziaren eta jainkoen azken arrazoia azaltzera eta gauzen lehenkiak agertzera bainoakizu, zeintzuokin naturak gauza oro sortzen, handitzen eta elikatzen duen, eta zeintzuotara berriz ere, desegindakoa, itzularazten dituen; zeintzuoi, geure doktrina azaltzean, materia, gorputz genitalak edo gauzen haziak deitzen diegun, baita lehen gorputzak ere esaten diegun, eurotatik, lehenkiotatik, baitator dena.

Humana ante oculos foede cum uita iaceret
 in terris, oppressa graui sub religione
 horribili super aspectu mortalibus instans, 65
 quae caput a caeli regionibus ostendebat
 primum Graius homo mortalis tollere contra
 est oculos ausus primusque obsistere contra;
 quem neque fama deum nec fulmina nec minitanti
 murmure compressit caelum, sed eo magis acrem
 inritat animi uirtutem, effringere ut arta 70
 naturae primus portarum claustra cupiret.
 Ergo uiuida uis animi peruicit, et extra
 processit longe flammantia moenia mundi
 atque omne immensum peragrauit mente animoque,
 unde refert nobis uictor quid possit oriri, 75
 quid nequeat, finita potestas denique cuique
 quanam sit ratione atque alte terminus haerens.
 Quare religio pedibus subiecta uicissim
 obteritur, nos exaequat uictoria caelo.

Illud in his rebus uereor, ne forte rearis 80
 impia te rationis inire elementa uiamque
 indugredi sceleris. Quod contra saepius illa
 religio peperit scelerosa atque impia facta.
 Aulide quo pacto Triuias uirginis aram
 Iphianassai turparunt sanguine foede 85
 ductores Danaum delecti, prima uirorum.
 Cui simul infula uirgineos circumdata comptus
 ex utraque pari malarum parte profusast,
 et maestum simul ante aras adstare parentem
 sensit et hunc propter ferrum celare ministros 90
 aspectuque suo lacrimas effundere ciuis,
 muta metu terram genibus summissa petebat.
 Nec miserae prodesse in tali tempore quibat
 quod patrio princeps donarat nomine regem.
 Nam sublata uirum manibus tremibundaque ad aras 95
 deductast, non ut sollemni more sacrorum
 perfecto posset claro comitari Hymenaeo,
 sed casta incestu nubendi tempore in ipso

Giza bizia begien aurrez lurrean trakeski zetzanean, erlijio astunak zapaldua, zeinaren burua itxura beldurgarrian ortzi inguruetatik hilkorren gainera erortzear ageri baitzen, greziar gizon bat ausartu zen lehenen, bere begi hilkorrak altxatzen eta aurka egiten. Ez zuen geldiarazi ez jainkoen ospeak, ez oinaztuek, ez ortziak bere urruma mehatxatiz, aitzitik, ordea, are biziagotu zuen haren gogo indarra, naturaren ate sarraila estuen lehen bortxatzailea izateko irrikan. Hala, haren gogoaren oldar bizia garaile izan zen, eta urrun jo zuen, munduko eremu gartsuaz harago, eta, bere sen eta gogoz, orotasun neurrigabea oinkatu zuen, eta handik garaile dakarkigu berria, zer sor daitekeen eta zer ez, zergatik daukan, azken batean, gauza bakoitzak ahalmen mugatua eta zedarri sakon atxikia. Horrela erlijio noizbait menperatua oinpean datza eta garaipenak ortziarekin berdintzen gaitu.

Honetan, beldur naiz ez ote duzun usteko zientziaren elementu inpioetan abiatu eta gaizkintza bidean sartzen ari zarela. Aitzitik, ordea, erlijioa bera da sarritan gaizkintzak eta inpiokeriak eragin dituen. Horrela Auliden, Danautarren buruzagi haitek, gizontasunaren eredu haiek, Hirubideko Birjinaren aldea Ifianassaren odolez dorpeki orbaindu zuten. Haren kopeta birjinalak batzen zituzten xingolak matrail bietan behera erdi-banan jausi zirenean eta aldare aurrean bere aita nahigabetua zegoela eta beronen ondoan abadeek burdina gordetzen zutela eta hiritarrei, bera ikustean, malkoak zerizkiela hauteman zuenean, lurra belauniko jo zuen, ikaraz mutu. Kinka larri hartan gajoari ez zion balio izan erregea aita izenez dohaitu zuen lehenengoa izanak. Gizonek, eskuetatik heldurik, alderera eraman zuten dardaraz, ez, ohitura sakratuaren solemnea amaiturik, Himeneoa joez lagundua izateko, baizik nubilaroan bertan,

hostia concideret mactatu maesta parentis,
existus ut classi felix faustusque daretur. 100
Tantum religio potuit suadere malorum.

Tutemet a nobis iam quouis tempore uatum
terrilouis uictus dictis desciscere quaeres.
Quippe etenim quam multa tibi iam fingere possunt
somnia, quae uita rationes uertere possint, 105
fortunasque tuas omnis turbare timore!

Et merito: nam si certam finem esse uiderent
aerumnarum homines, aliqua ratione ualerent
religionibus atque minis obsistere uatum.
Nunc ratio nulla est restandi, nulla facultas, 110
aeternas quoniam poenas in morte timendum.

Ignoratur enim quae sit natura animai,
nata sit an contra nascentibus insinuetur,
et simul intereat nobiscum morte dirempta
an tenebras Orci uisat uastasque lacunas 115
an pecudes alias diunitus insinuet se,

Ennius ut noster cecinit qui primus amoeno
detulit ex Helicone perenni fronde coronam,
per gentis Italas hominum quae clara clueret;
etsi praeterea tamen esse Acherusia templa 120
Ennius aeternis exponit uestibus edens,
quo neque permanent animae neque corpora nostra,
sed quaedam simulacra modis pallentia miris;
unde sibi exortam semper florentis Homeri
commemorat speciem lacrimas effundere salsas
coepisse et rerum naturam expandere dictis.

Quapropter bene cum superis de rebus habenda
nobis est ratio, solis lunaeque meatus
qua fiant ratione, et qua ui quaeque gerantur
in terris, tunc cum primis ratione sagaci 130
unde anima atque animi constet natura uidendum,
et quae res nobis uigilantibus obuia mentis
terrificet morbo adfectis somnoque sepultis,
cernere uti uideamur eos audireque coram,
morte obita quorum tellus amplectitur ossa. 135

bera hain garbia eta hain ezgarbiro, aitag inmolaturik, biktima samintsu eror zedin, ontziteriak irteera dohatsu eta oparoa izatearren. Horrexenbesteko txarkeriak eragin ditu erlijioak.

Zeuk ere noizbait guregandik aldentzera joko duzu, aztien hitz beldurgarriek menperaturik. Izan ere, zenbat ameskeria asma dezaketen, zure bizikera aldarazteko eta zure zori osoa beldurrez lokatzeko! Eta bidezko da, zeren, gizakiek euren nahigabeen amai ziurrik ikusiko balute, nolabaiteko arrazoia bailukete erlijioei eta aztien mehatxuei aurre egiteko. Orain, oster, ez dago ezelako arrazoirik ez ahalik, heriotzan betiko zigorren beldur izan behar delako. Ez baitakite arimak zer izaera daukan, berezkoa den ala, aitzitik, jaiotakoan barneratzen eta, heriotzak desagitean, gurekin hiltzen den, ala Orkoren ilunpeak eta haitzulo hedatsuak bisitatzen doan, ala jainkoaren eraginez beste animalia batzuetan sartzen den, gure Enniok kantatu zuenez, lehenengoa berau, Helikon aberatsetik hosto iraunkorreko koroia ekarri zuena, bere ospea italiarren artean ozenki entzun zedin. Nahiz eta, egia esan, Enniok berak ere bertso eternaletan aldarrikatzen duen badirela Akeronteko barrunbeak, nora ez den ez gure arimarik ez gorputzik sartzen, zurbiltasun bitxiko halako geriza batzuk baizik. Handiek agertu omen zitzaion Homero beti loretsuaren irudia eta, malko garratzak zerizkiola eta bertsotan, gauzen izaera azaltzen hasi omen zitzaion.

Beraz, goiko gauzei buruzko jakiterik edukitzekotan, hots, zergatik gertatzen diren eguzkiaren eta ilargiaren ibilerak, eta zer bakoi-tzak zeren indarrez diharduen lurrean, orduan adimen zoliz aztertu beharra daukagu zerez osatua den arimaren eta gogoaren izaera, eta zer den itzarrik gaisotasunak jota edo loaren golkoan gagozela dator-kigun gogo izuarazle hori, heriotzaz handikoak, euren hezurak lurak besarkatzen dituenak, entzuten eta aurrez aurre ikusten ditugula iruditzeraino.

Nec me animi fallit Graiorum obscura reperta
 difficile inlustrare Latinis uersibus esse,
 multa nouis uerbis praesertim cum sit agendum
 propter egestatem linguae et rerum nouitatem;
 sed tua me uirtus tamen et sperata uoluptas 140
 suauis amicitiae quemuis efferre laborem
 suadet et inducit noctes uigilare serenas
 quaerentem dictis quibus et quo carmine demum
 clara tuae possim praepandere lumina menti,
 res quibus occultas penitus conuisere possis. 145

Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
 non radii solis neque lucida tela diei
 discutiant, sed naturae species ratioque.

Principium cuius hinc nobis exordia sumet,
 nullam rem e nilo gigni diuinitus umquam. 150
 Quippe ita formido mortalis continet omnis,
 quod multa in terris fieri caeloque tuentur
 quorum operum causas nulla ratione uidere
 possunt ac fieri diuino numine rentur.
 Quas ob res ubi uiderimus nil posse creari 156
 de nilo, tum quod sequimur iam rectius inde
 perspicimus, et unde queat res quaeque creari
 et quo quaeque modo fiant opera sine diuom. 155
 Nam si de nilo fierent, ex omnibu rebus 159
 omne genus nasci posset, nil semine egeret. 160
 E mare primum homines, e terra posset oriri
 squamigerum genus et uolucres erumpere caelo;
 armenta atque aliae pecudes, genus omne ferarum,
 incerto partu culta ac deserta tenerent.
 Nec fructus idem arboribus constare solerent, 165
 sed mutarentur, ferre omnes omnia possent.
 Quippe ubi non essent genitalia corpora cuique,
 qui posset mater rebus consistere certa?
 At nunc seminibus quia certis quaeque creantur,

Badakit grekoen aurkikunde ilunak latinezko bertsoz argitzea zaila dela, batez ere sarritan hitz berri asko sortu behar baita, hizkuntzaren urritasuna eta gaien berritasuna bide, baina, hala ere, zure merezimenduak eta zure adiskidantza gozoaren atsegin itxaronak edozein lantegi harrarazten eta gau lasaiak ernai pasarazten dizkit, zure gogo argiztatzeko hitzen eta bertsoen bila, horrela gauzarik ezkutuenak hondoraino araka ahal ditzazun.

Gogoaren izu eta ilunpeok ezabatu behar dituzte, beraz, ez eguzkiaren izpiek ez egunaren gezi argitsuek, naturaren behaketak eta zientziak baizik. Honetan, gure lehen printzipiotzat jotzen dugu ezer ez dela inoiz hutsetik sortu jainko eraginez. Hilkor guztiak beldur horrexen mende dagoz egon ere. Euren zergatiak inola ere ulertzen ez dituzten fenomenoak gertatzen ikusten dituzte zeru-lurretan eta jainko-ahalmenak eginak direla uste dute. Honela, hutsetik ezer kreatzerik ez dagoela ikusitakoan, orduan bila gabiltzana zuzenago haute-mango dugu, zer bakoitza zertatik kreatua izan daitekeen eta zer bakoitza nola gertatzen den jainkoen eraginik gabe.

Izan ere, hutsetik sor balitez, edozer edozertatik jaio ahalko litzateke, ezerk ez luke hazirik beharko. Itsasotik lehenbizi gizakiak sortu ahalko lirateke, ezkatadun familia lehorretik eta hegaztiak bat-batean ortzitik. Abereek eta gainerako animaliek, mota guztietako basapiztiek, ezustean jaiorik, soroak eta mortuak beteko litzuzteke. Fruituak ere, zuhaitzetan berdin iraun beharrean, aldatu egingo lirateke, denek dena sortu ahalko lukete. Zeren, zer bakoitzak bere gorputz sortzaileak eduki ezik, zein izan daiteke zer bakoitzaren ama ziurra? Orain, ordea, zer bakoitza, hazi jakinetik datorrenez gero,

inde enascitur atque oras in luminis exit, 170
 materies ubi inest cuiusque et corpora prima;
 atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
 quod certis in rebus inest secreta facultas.
 Praeterea cur uere rosam, frumenta calore,
 uitis autumnno fundi suadente uidemus, 175
 si non, certa suo quia tempore semina rerum
 cum confluerunt, patefit quodcumque creatur,
 dum tempestates adsunt et uiuida tellus
 tuto res teneras effert in luminis oras?
 Quod si de nilo fierent, subito exorerentur 180
 incerto spatio atque alienis partibus anni,
 quippe ubi nulla forent primordia quae genitali
 concilio possent arceri tempore iniquo.
 Nec porro augendis rebus spatio foret usus
 seminis ad coitum, si e nilo crescere possent. 185
 Nam fierent iuuenes subito ex infantibu paruis
 e terraque exorta repente arbusta salirent.
 Quorum nil fieri manifestum est, omnia quando
 paulatim crescunt, ut par est, semine certo,
 crescentesque genus seruant; ut noscere possis 190
 quicque sua de materie grandescere alique.
 Huc accedit uti sine certis imbribus anni
 laetificos nequeat fetus summittere tellus
 nec porro secreta cibo natura animantum
 propagare genus possit uitamque tueri; 195
 ut potius multis communia corpora rebus
 multa putes esse, ut uerbis elementa uidemus,
 quam sine principiis ullam rem existere posse.
 Denique cur homines tantos natura parare
 non potuit, pedibus qui pontum per uada possent 200
 transire et magnos manibus diuellere montis
 multaque uiuendo uitalia uincere saecula,
 si non, materies quia rebus reddita certast
 gignundis e qua constat quid possit oriri?
 Nil igitur fieri de nilo posse fatendumst, 205
 semine quando opus est rebus, quo quaeque creatae
 aeris in teneras possint proferrier auras.

bakoitzaren materia eta lehen gorputzak dagozen lekuan bertan jaio-tzen eta argitara irteten da. Eta honegatik dena ez daiteke denetik sor, gauza jakin bakoitzari bere ahalmen ezkutua dagokiolako. Gainera, zergatik dakusgu arrosa udaberrian, garia berotan, mahatsa udazken limurtzailean heltzen, ez bada, gauzen haziak sasoi jakinean elkartu zirenez gero, sortua izan dena bistaratzen delako baino, urtaroak diraueno eta lur bizitsuak gauza xamur horiek argitara segurki ateratzen ditueno? Izan ere, hutsetik eginak balira, tanpez azalduko lirateke, uste gabeko lekuan eta kontrako urte garaian, ez bailegoke lehenkirik euron elkartze sortzailea kontrako sasoiak eragotziko lukeenik. Ezta gero, gauzen garapenean ere, eperik beharko litzateke, euren haziak elkartzeko, hutsetik hazterik balute. Zeren hautxoak tanpez gazte bihurtuko lirateke eta zuhaitzak bat-batean sorturik kanporatuko lirateke lurretik. Argi dago honelakorik ez dela ezer gertatzen, gauza guztiak, bidezko denez, hazi jakinetik hazten baitira astiro-astiro, eta haztean, euren endari eusten baitiote. Hortik atera dezakezu gauza bakoitza bere materiatic hazten eta elikatzen dela. Honez gainera, urteko euraldi jakin batzuk gabe, lurak ezingo luke fruitu gozorik eman, eta animaliek ere, jana kenduz gero, ezingo lukete euren endarik zabaldu ez biziari eutsi. Hitzei hizkiak dagozkien moduan, gauza askori dagokion gorputz asko dagoela lehenago pentsatuko duzu, beraz, ezer lehenkirik gabe izan daitekeela baino.

Izan ere, naturak zergatik ezin izan ditu itsasoak oinez zeharkatzeko eta menditzarrak eskuz erauzteko eta bizidunen gizaldi mordoa bizirik gainditzeko moduko gizakumeak sortu, jaio beharreko gauza bakoitzari bere materia jakina eman zaiolako eta bakoitzetik zer sor daitekeen erabakita dagoelako ez bada? Aitortu beharra dago, beraz, ezer ez daitekeela hutsetik sor, gauza orok hazia behar baitu, hartaz sorturik, aireko aura bigunera jalgi ahal izateko.

Postremo quoniam incultis praestare uidemus
 culta loca et manibus meliores reddere fetus,
 esse uidelicet in terris primordia rerum, 210
 quae non fecundas uertentes uomere glebas
 terraeque solum subigentes cimus ad ortus.
 Quod si nulla forent, nostro sine quaeque labore
 sponte sua multo fieri meliora uideres.

Huc accedit uti quicque in sua corpora rursum 215
 dissoluat natura neque ad nilum interemat res.
 Nam si quid mortale <e> cunctis partibus esset,
 ex oculis res quaeque repente erepta periret.
 Nulla ui foret usus enim quae partibus eius
 discidium parere et nexus exsoluere posset. 220
 Quod nunc, aeterno quia constant semine quaeque,
 donec uis obiit quae res diuerberet ictu
 aut intus penetret per inania dissoluatque,
 nullius exitium patitur natura uideri.
 Praeterea quaecumque uetustate amouet aetas, 225
 si penitus peremit consumens materiem omnem,
 unde animale genus generatim in lumina uitae
 reducit Venus, aut reductum daedala tellus
 unde alit atque auget generatim pabula praebens?
 Unde mare ingenui fontes externaque longe 230
 flumina suppeditant? unde aether sidera pascit?
 Omnia enim debet, mortali corpore quae sunt,
 infinita aetas consumpse anteacta diesque.
 Quod si in eo spatium atque anteacta aetate fuere
 e quibus haec rerum consistit summa refecta, 235
 immortalis sunt natura praedita certe;
 haud igitur possunt ad nilum quaeque reuerti.
 Denique res omnis eadem uis causaque uolgo
 conficeret, nisi materies aeterna teneret,
 inter se nexus minus aut magis indupedita. 240
 Tactus enim leti satis esset causa profecto,
 quippe ubi nulla forent aeterno corpore quorum
 contextum uis deberet dissoluere quaeque.
 At nunc, inter se quia nexus principiorum

Azkenik, lur landuek landugabeei aurea hartzen dietela eta eskuen lanez emaitza hobeak dakartzatela ikusten dugunez gero, argi dago lurreen lehenkiak dagozelako dela, zeintzuen jaiotza eragiten dugun sokil emankorrak goldatuz eta lur zorua zehatuz. Horiek ez balegoz, edozein soro, gure lanik gabe, berez-berez, askoz oparoago egiten ikusiko zenuke.

Honez gainera, naturak zer bakoitza berriro bere elementuetara disolbatzen du, baina ez du ezer hutseraino ezereztzen. Zeren bere zati guztietan zeozer hilgarria balego, gauza guztiak, gure bistatik erauziak, bat-batean hilko lirateke. Inolako indarrik ez litzateke beharko euren zatiak sakabantzeko eta loturak desegiteko. Baina, jakina, gauzak hazi eternelaz osatuak dagoenez gero, bere zartadaz banatuko dituen edo bitarteetatik barruratu eta disolbatuko dituen indarrik heltzen ez deno, naturak ez du ezeren deusezpenik ikusten uzten.

Gainera, baldin denborak, adina bide, ezabatzen duen dena erabat suntsitzen bada, materia guztia janda, Venusek zertatik berrekartzen ditu animalien endak ezberdinak biziaren argira, edo berrekarriak zerez elikatzen eta handiarazten ditu lur artatsuak, bakoitzari bere bazka eskainiz? Zertatik hornitzen dira itsasoko barne iturriak eta urrundiko kanpo ibaiak? Eterrak nondik bazkatzten ditu izarrak? Denbora joanak eta egun infinituek jadanik ahi-tua behar baitzuten gorputz hilkorra daukan dena. Denbora eta aro iragan horretan guztian, gauzadi hau osatzen eta berritzen duten gaiak izan badira, izate hilezkorrez jantziak dagoz baiki. Ezerk ez dauka, beraz, hutsera itzultzerik. Azkenik, indar eta kausa berak dena nolanahi desegingo luke, bere baitan lotura estu samarreko materia eternalak eutsiko ez balio. Bestela, ukitze soila heriotza-ren aski eragile litzateke, ez bailegoke gorputz iraunkorreko ezer, zeinaren bilbea indar aparteko batek desegin beharko lukeen.

dissimiles constat aeternaue materies est,	245
incolumi remanent res corpore, dum satis acris uis obeat pro textura cuiusque reperta.	
Haud igitur redit ad nilum res ulla, sed omnes discidio redeunt in corpora materiai.	
Postremo pereunt imbres, ubi eos pater aether	250
in gremium matris terrai praecipitauit;	
at nitidae surgunt fruges ramique uirescunt arboribus, crescunt ipsae fetuque grauantur;	
hinc alitur porro nostrum genus atque ferarum,	
hinc laetas urbis pueris florere uidemus	255
frondiferasque nouis auibus canere undique siluas;	
hinc fessae pecudes pingui per pabula laeta corpora deponunt et candens lacteus umor uberibus manat distentis; hinc noua proles	
artubus infirmis teneras lasciua per herbas	260
ludit, lacte mero mentis perculsa nouellas.	
Haud igitur penitus pereunt quaecumque uidentur, quando alid ex alio reficit natura nec ullam rem gigni patitur nisi morte adiuta aliena.	
Nunc age, res quoniam docui non posse creari	265
de nilo neque item genitas ad nil reuocari, ne qua forte tamen coeptes diffidere dictis, quod nequeunt oculis rerum primordia cerni,	
accipe praeterea quae corpora tute necessest confitearae esse in rebus nec posse uideri.	270
Principio uenti uis uerberat incita pontum ingentisque ruit naus et nubila differt,	
interdum rapido percurrens turbine campos arboribus magnis sternit montisque supremos siluifragis uexat flabris: ita perfurit acri	275
cum fremitu saeuitque minaci murmure uentus.	
Sunt igitur uenti nimirum corpora caeca quae mare, quae terras, quae denique nubila caeli uerrunt ac subito uexantia turbine raptant,	
nec ratione fluunt alia stragemque propagant et cum mollis aquae fertur natura repente	280

Orain, oster, lehenkien loturak ezberdinak direnez eta materia eternala denez, gauzek euren gorputz osoan diraute, haien uztardura desgiteko bezain indar bortitzak jo arte. Ezertxo ere ez da, beraz, hutsera etortzen, denak, banaturik, materiaren lehenkietara itzultzen baizik.

Azkenik, euria ere hil egiten da, aita eterrak ama lurraren sabe- lera jaurti duenean; baina uzta bikainak sortzen dira eta adarrak ber- datzen zuhaitzetan, eurok ere hazten eta fruituz zamatzen dira; hortik elikatzen da halaber gure eta animalien enda, hortik dakutsagu hiri alaiak umez loratzen eta oihan marduletan txori berrien kantua nonahi entzuten; hortik eratzen dituzte abereek euren gorputzak larre alaietan, gizenez astundurik, eta esne zuria erioten errape handituetatik; hortik jostatzen dira ume berriak, zango ahulekin saltari, belartza gurietan, euren burutxo bigunak esne hutsean xoraturik. Ez da, ez, dirudien guztia erabat hiltzen, naturak bata-bestetik berritzen baititu, eta ez baitu uzten ezer sortzen, besteren heriotzak lagunduta ez bada.

Adi, ordea, orain. Gauzak hutsetik ezin direla sortu eta, sortutakoan, ezin direla berriro hutseratu erakutsi dizudala-eta, agian, lehenkiak begiz ikusterik ez dagoelako, hitzez mesfidatzen ez zaitezen has, utzidazu beste gorputz batzuk aipatzen, nahitaez badirela aitortu beharrekoak eta ikusi ezinekoak. Lehenik, haizearen indar suminduak itsasoa astintzen eta ontzi eskergak iraul- tzen eta hodeiak sakabanatzen ditu; halaber, zirimol oldartsuan korrituz, tantai handiak zelaietan eraisten ditu eta mendi tonto- rrak bere putz oihan apurtzailez astintzen: horrelaxe haserretzen da haizea marruma bortitzez eta ankertzen murmurio mehatxatiz. Dударik gabe, beraz, haizea gorputz ezkutua da, itsas-lehorrak, baita ortziko hodeiak ere, arrastatzen eta bat-bateko zirimolean andarka daramatzana, eta hauen lasterra eta hondamen- gintza uraren izate gozoaren antz-antzekoa da, hau bat-batean

flumine abundanti, quam largis imbris auget
 montibus ex altis magnus decursus aquai
 fragmina coniciens siluarum arbustaque tota,
 nec ualidi possunt pontes uenientis aquai 285
 uim subitam tolerare: ita magno turbidus imbri
 molibus incurrit ualidis cum uiribus amnis,
 dat sonitu magno stragem uoluitque sub undis
 gradia saxa, ruit qua quidquid fluctibus obstat.
 Sic igitur debent uenti quoque flamina ferri, 290
 quae ueluti ualidum cum flumen procubere
 quamlibet in partem, tridunt res ante ruuntque
 impetibus crebris, interdum uertice torto
 corripiunt rapidique rotanti turbine portant.
 Quare etiam atque etiam sunt uenti corpora caeca, 295
 quandoquidem factis et moribus aemula magnis
 amnibus inueniuntur, aperto corpore qui sunt.
 Tum porro uarios rerum sentimus odores
 nec tamen ad naris uenientis cernimus umquam,
 nec calidos aestus tuimur nec frigora quimus 300
 usurpare oculis nec uoces cernere suemus;
 quae tamen omnia corporea constare necessest
 natura, quoniam sensus impellere possunt.
 Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.
 Denique fluctifrago suspensae in litore uestes 305
 uuescunt, eadem dispansae in sole serescunt.
 At neque quo pacto persederit umor aquai
 uisumst nec rursum quo pacto fugerit aestu.
 In paruas igitur partis dispergitur umor
 quas oculi nulla possunt ratione uidere. 310
 Quin etiam multis solis redeuntibus annis
 anulus in digito subter tenuatur habendo,
 stilicidi casus lapidem cauat, uncus aratri
 ferreus occulte decrescit uomer in aruis,
 strataque iam uolgi pedibus detrita uiarum 315
 saxea conspicimus; tum portas propter aena
 signa manus dexteris ostendunt adtenuari
 saepe salutantum tactu praeterque meantum.
 Haec igitur minui, cum sint detrita, uidemus.

uhol gainezkatuan abiatzen denean eta, euri ugarian handiturik, mendi goietatik urjauzi handian oldartzen denean, oihan zatiak eta zuhaitz osoak aurrean eramanez, zubirik sendoenek ere datorren uraren batbateko indarrari eutsi ezin diotela: honela ibaia, euriteek uhertua, dikeen kontra indar izugarritz oldartzen da, hondamen burrunbatsua daragi eta bere uhinpean harri itzelak iraulkatzen ditu, uholaren aurrean jartzen zaion edozer erauziz. Honelaxe jokatu behar du haizearen putzak ere, zeinak, ibai indartsu gisan zernahi jotzen duela, dena aurrean hartzen eta bulta etengabez eraisten baitu, edo zirimol bihurrian dena erauzten eta azkarki eramaten baitu uhol birakarian. Haizea, beraz, berriro esanda, gorputz ezkutua da, baina egitez eta izaeraz gorputz ageria daukaten ibai handien antzekoa.

Honez gainera, gauzen usain ezberdinak hartzen ditugu, sudurreratzten inoiz ikusi gabe; berotasunik ere ez dugu ikusten, ez hotzik begiekin atzematen ahal, ez ahotsik hautematen; hala ere, zer guztiok izaera gorpuztuna eduki behar dute nahitaez, sentimenei eragiteko gauza baitira. Gorputzaz bestek ezin baitu ez ukitu ez ukitua izan.

Azkenik, bazter uhin-hauslean eskegitako jantziak hezatu egiten dira; eguzkitan zabaldurik, ordea, lehortu. Baina ez dugu ikusi hezetasuna nola sartu zaien, ez gero nola berotan ihes egin duen. Ura, beraz, begiek inola ere ikusi ezineko zati txikietan banatu da. Areago oraindik, eguzkiaren urte-itzuli askorekin, eraztuna barrutik mehetu egiten da darabilen hatzean, tantaren erorrerak harria zulatzen du, burdinazko golde-nabar okerra sorotetan txikitu egiten da ezkutuki, eta harri-bideak jendearen oinetan higiturik dakutsagu; halaber ate ondoetan, brontzezko irudiek agurtzaileen pasajerako igurtziarekin mehetuz doazkien eskuinak erakusten dituzte. Hauek denak higitu ahala txikitzen dakutsagu.

Sed quae corpora decedant in tempore quoque, inuida praeclusit speciem natura uidendi.	320
Postremo quaecumque dies natura rebus paulatim tribuit, moderatim crescere cogens, nulla potest oculorum acies contenta tueri, nec porro quaecumque aeuo macieque senescunt; nec, mare quae impendent, uestro sale saxa peresa quid quoque amittant in tempore cernere possis. Corporibus caecis igitur natura gerit res.	325
Nec tamen undique coporea stipata tenentur omnia natura; namque est in rebus inane.	330
Quod tibi cognosse in multis erit utile rebus nec sinet errantem dubitare et quaerere semper de summa rerum et nostris diffidere dictis. Quapropter locus est intactus inane uacansque. Quod si non esset, nulla ratione moueri res possent; namque officium quod corporis exstat, officere atque obstaré, id in omni tempore adesset omnibus; haud igitur quicquam procedere posset, principium quoniam cedendi nulla daret res.	335
At nunc per maria ac terras sublimaque caeli multa modis multis uaria ratione moueri cernimus ante oculos, quae, si non esset inane, non tam sollicito motu priuata carerent quam genita omnino nulla ratione fuissent, undique materies quoniam stipata quiesceret.	340
Praeterea quamuis solidae res esse putentur, hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas. In saxis ac speluncis permanat aquarum liquidus umor et uberibus flent omnia guttis. Dissipat in corpus sese cibus omne animantium. Crescunt arbusta et fetus in tempore fundunt, quod cibus in totas usque ab radicibus imis per truncos ac per ramos diffunditur omnis.	345
Inter saepta meant uoces et clausa dumorum transuolitant, rigidum permanat frigus ad ossa, quod, nisi inania sint qua possent corpora quaeque	350
	355

Baina une bakoitzean zer gorputz aldentzen den ikustea natura jeloskorrak galarazten digu. Azkenik, begirik zorrotzenak ere ez dezake ikus denborak eta naturak gauzei zer eransten dien, emeki-emeki hazaraziz, ez adinak eta ahuleriak zer kentzen dien; ez haitzek, itsasoan zintzilik, uneoro zer galtzen duten, gatz hozkariak janda. Naturak, beraz, gorputz ezkutuekin mol-datzen ditu gauzak. Hala ere, dena ez dago denean, izaera kon-paktuan trinkotua, gauzen barruan hutsunea baitago. Hau jakite-ak gauza askotarako balioko dizu, ez baitizu utziko zalantzan galtzen, beti izadiaz galdetzen eta nire hitzez mesfidatzen. Badago, beraz, leku bat ukigabea, hutsa eta librea. Berau ez balitz, gauzek ezingo lukete inola mugitu; zeren gorputzari dagokion eginkizunak, talkatzeak eta jarkitzeak, noiznahi zer-nahi joko bailuke; ezerk ezingo luke, beraz, aurrera egin, ezerk ez bailuke atzera egingo. Orain, oster, itsas-lehorretan eta zeru gailurretan hamaika gauza dakusgu hamaika era eta norabidetan begi aurrean mugitzen; hauek, hutsunerik ez balitz, mugimendu etengabe horretaz gabetuak ez ezik, sortuak ere ezingo zuten izan, nonahi pilaturiko materia geldi bailegoke. Gainera, gauzak solidoak direla eman arren, hemendik ikusi ahalko duzu gorputz apatza daukatela. Harpeetako haitzetatik uraren hezetasun liki-doa sartzen da, eta denei tanta mardulak darizkie. Janaria bizidu-nen gorputz osoan zabaltzen da. Zuhaitzak hazten eta sasoian fruitua ematen dute, janaria barrenengo sustraietatik enbor eta adarretan zehar denera zabaltzen delako. Hotsak murrak zehar-katzen ditu eta etxe hormetan barna hegatz, hotz bizi hezu-rretan sartzen da, eta hau dena ez zenuke inola ere gertatzen iku-siko, gorputzak handik pasatzeko hutsunerik ez balitz. Azken

trasire, haud ulla fieri ratione uideres.
 Denique cur alias aliis praestare uidemus
 pondere res rebus nilo maiore figura?
 Nam si tantundemst in lanae glomere quantum 360
 corporis in plumbo est, tantudem pendere par est,
 corporis officiumst quoniam premere omnia deorsum,
 contra autem natura manet sine pondere inanis.
 Ergo quod magnumst aequae leuiusque uidetur,
 nimirum plus esse sibi declarat inanis; 365
 at contra grauius plus in se corporis esse
 dedicat et multo uacui minus intus habere.
 Est igitur nimirum id quod ratione sagaci
 quaerimus, admixtum rebus, quod inane uocamus.

Illud in his rebus ne te deducere uero 370
 possit, quod quidam fingunt, praecurrere cogor.
 Cedere squamigeris latices nitentibus aiunt
 et liquidas aperire uias, quia post loca pisces
 linquant, quo possint cedentes confluere undae.
 Sic alias quoque res inter se posse moueri 375
 et mutare locum, quamuis sint omnia plena.
 Scilicet id falsa totum ratione receptumst.
 Nam quo squamigeri poterunt procedere tandem,
 ni spatium dederint latices? concedere porro
 quo poterunt undae, cum pisces ire nequibunt? 380
 Aut igitur motu priuandumst corpora quaeque
 aut esse admixtum dicendumst rebus inane,
 unde initum primum capiat res quaeque mouendi.
 Postremo duo de concursu corpora lata
 si cita dissiliant, nempe aer omne necessest, 385
 inter corpora quod fiat, possidat inane.
 Is porro quamuis circum celerantibus auris
 confluat, haud poterit tamen uno tempore totum
 compleri spatium; nam primum quemque necessest
 occupet ille locum, deinde omnia possideantur. 390
 Quod si forte aliquis, cum corpora dissiluire,
 tum putat id fieri quia se condenseat aer,
 errat; nam uacuum tum fit quod non fuit ante

batez, nola dakusgu gauzak elkarri pisuan nagusitzen, tamainuan handiagoak izan gabe? Zeren, artile harilean altzairuan besteko gorputza badago, biek berdin pisatu behar dute, gorputzen eginkizuna denari beherantz sakatzea delako; berez hutsune denak, oster, pisu gabe dirau. Beraz, handian berdina izanik, arinagoa bada, argi dago honek hutsune gehiago daroala beragan; astunagoak, berriz, adierazten du gorputz gehiago dagoela beragan eta barruan askoz hutsune gutxiago daukala. Dударик gabe, beraz, adimen zorrotzez bilatzen dugun zer-bait badago gauzetan nahasia, hutsunea deritzoguna.

Honetan, egiatik aldendu ez zaitzan, batzuek asmatu duten zerbaitetik jagon gura zintuzket. Urak amore ematen eta bide likidoak zabaltzen omen dizkie ezkatadun distiratsuei, arrainek atzean tokiak uzten baitituzte, eurok aldendu ahala ura etor dadin. Beste gorputzak ere halaxe mugi eta tokiak elkartruka omen ditzakete, denak trinkoak izan arren. Hau, oster, arrazoi falsuetan datza dena. Zeren nondik aurrera jo dezakete ezkatadunek, urak tokirik utziko ez balie? Uhinak, halaber, nondik itzul daitezke, arrainek joaterik ez badute? Beraz, edo gorputz guztiei mugimendua kendu behar zaie edo hutsunea gauzetan nahasia dagoela onartu behar da, handik gauza bakoitzak mugitzen hasteko modua izan dezan. Azkenik, bi gorputz lauk elkar jo eta berehala zatikatzen badira, aireak nahitaez bete behar du gorputzen artean geratzen den hutsune guztia. Honek, oster, birundarik azkarrenez inguratzen bada ere, ezingo du espazio guztia une bakarrean bete; zeren leku hura zatika hartuz joan beharko baitu, gero dena betetzeko. Norbaitek beharbada uste badu, gorputzak zatikatzean, airea kondentsatzen delako gertatzen dela hori, oker dago; zeren orduan lehen ez zegoen hutsunea egiten eta, halaber,

et repletur item uacuum quod constitit ante,
nec tali ratione potest denserier aer, 395
nec, si iam posset, sine inani posset, opinor,
ipse in se trahere et partis conducere in unum.
Quapropter, quamuis causando multa moreris,
esse in rebus inane tamen fateare necessest.

Multaque praeterea tibi possum commemorando 400
argumenta fidem dictis corradere nostris.
Verum animo satis haec uestigia parua sagaci
sunt per quae possis cognoscere cetera tute.
Namque canes ut montiuagae persaepe ferai
naribus inueniunt intectas fronde quietes, 405
cum semel institerunt uestigia certa uiui,
sic alid ex alio per te tute ipse uidere
talibus in rebus poteris caecasque latebras
insinuare ominis et uerum protrahere inde.
Quod si pigraris pualumue recesseris ab re, 410
hoc tibi de plano possum promittere, Memmi:
usque adeo largos haustus e fontibus amnis
lingua meo suauis diti de pectore fundet,
ut uerear ne tarda prius per membra senectus
serpat et in nobis uitai claustra resoluat, 415
quam tibi de quauis una re uersibus omnis
argumentorum sit copia missa per auris.

Sed nunc ut repetam coeptum pertexere dictis,
omnis, ut est igitur per se, natura duabus
constitit in rebus; nam corpora sunt et inane, 420
haec in quo sita sunt et qua diuersa mouentur.
Corpus enim per se communis dedicat esse
sensus; cui nisi prima fides fundata ualebit,
haud erit occultis de rebus quo referentes
confirmare animi quicquam ratione queamus. 425
Tum porro locus ac spatium, quod inane uocamus,
si nullum foret, haut usquam sita corpora possent
esse neque omnino quoquam diuersa meare;
id quod iam supera tibi paulo ostendimus ante.

lehen hutsik zegoena betetzen baita, eta aireak ezin du horrela trinkotu, eta, ahal izanik ere, ezingo luke, nik uste, bere burua uzkurtu eta zatiak bakarrera ekarri. Beraz, nahi adina oztopoz tematzen bazara ere, nahitaez aitortu beharko duzu gauzetan badela hutsunea.

Gainera, hamaika argumentu aipa nezake zugandik nire esanetikiko fedea lortzeko. Baina gogo argiari aztarna txiki hauek aski zaizkio, zeintzuen bidez gainerakoa zuk zeuk ezagutu ahalko duzun. Horrela, txakurrak sarritan, behin lorratz ziurra hartutakoan, piztia menditar baten atsedenekua, hostotzan ezkutatua, usnaz aurkitzen duen bezala, halaxe ahalko duzu, gauza hauetan, bata bestetik zeuk ikusi eta gordeleku ilun guztietan sartu eta handik egia atera. Geldotzen eta apur bat lanari uzten badiozu, haxe aginduko dizut argi, Memmio: nire mihi leunak nire bular oparotik egia parrasta hain ugariak isuriko ditu, ezen beldur naiz zahartzaro nagia ez ote zaigun lohadarretara zabalduko eta guregan dagoen bizi giltzak askatuko, zure belarrietara gauza bakar bati buruzko argumentu piloa bertsotan helarazi aurretik.

Baina orain, hasitako azalpenari jarraituz, natura osoa, bere baitan den aldetik, bi gauzaz osatzen da; bai baitira gorputzak eta hutsunea, non haiek kokatzen eta hara-hona mugitzen diren. Gorputza bere baitan badela sen onak erakusten du. Honekiko lehen fede sendoak balio izan ezik, gauza ezkutueta ez legoke ezer, arrazoia bertan oinarriturik, ziurtasuna ukan dezagun. Bestalde, hutsunea deritzogun lekurik eta espaziorik ez balego, gorputzek ezingo lukete inon kokatu, ez hara-hona batere mugitu. Lehentxoago azaldu dizudana da hau.

Praeterea nil est quod possis dicere ab omni corpore seiunctum secretumque esse ab inani, quod quasi tertia sit numero natura reperta. Nam quodcumque erit, esse aliquid debebit id ipsum augmine uel grandi uel paruo denique, dum sit;	430
cui si tactus erit quamuis leuis exiguusque, corporis augebit numerum summamque sequetur. Sin intactile erit, nulla de parte quod ullam rem prohibere queat per se transire meantem, scilicet hoc id erit, uacuum quod inane uocamus.	435
Praeterea per se quodcumque erit, aut faciet quid aut aliis fungi debebit agentibus ipsum aut erit ut possint in eo res esse gerique. At facere et fungi sine corpore nulla potest res, nec praebere locum porro nisi inane uacansque.	440
Ergo praeter inane et corpora tertia per se nulla potest rerum in numero natura relinqui, nec quae sub sensus cadat ullo tempore nostros nec ratione animi quam quisquam possit apisci.	445
Nam quaecumque cluent, aut his coniuncta duabus rebus ea inuenies aut horum euenta uidebis.	450
Coniunctum est id quod nusquam sine perinitiali discidio potis est seiungi seque gregari, pondus uti saxis, calor ignist, liquor aquai, tactus corporibus cunctis, intactus inani.	
Seruitium contra paupertas diuitiaeque, libertas bellum concordia, cetera quorum aduentu manet incolumis natura abituque, haec soliti sumus, ut par est, euenta uocare	455
Tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis consequitur sensus, transactum quid sit in aeuo, tum quae res instet, quid porro deinde sequatur.	460
Nec per se quemquam tempus sentire fatendumst semotum ab rerum motu placidaque quiete. Denique Tyndaridem raptam belloque subactas Troiukenas gentis cum dicunt esse, uidendumst	465

Aurrera joz, ez dago ezer bat ere gorputzik gabea eta aldi berean hutsuneaz bestelakoa dei dezakezunik, hirugarren izaera berri bat bezalakoa litzatekeenik. Zeren baden zernahik bere baitan zerbait izan behar baitu, tamainu handi edo txikikoa noski, badeno. Eta arinena eta xumeena bada ere, ukitzekoa bada, gorputzen kopurua gehituko du eta haien batura osatuko. Baldin ukigaitza, ezein gorputzi bere baitako inondik pasatzen galerazi ezin diona, bada, orduan hori hutsunea deitzen duguna dateke. Gainera bere baitan den guztiak edo zerbaiti eragingo dio eta beste eragileena beragan jasango du edo gauzak beragan izateko eta gertatzeko modukoa izango da. Baina gorputzik gabe ezerk ezin du eragin ez jasan, ez hutsa eta librea ez den lekurik eskaini. Hutsuneaz eta gorputzaz gainera, beraz, ez da geratzen bere baitan den hirugarren gauzen izaerarik, inoiz gure sentimenen pean aurkitzekorik, ez arrazoibidez atzemana izatekorik.

Izan ere, izena duten guztiak edo bi gauza horiei dagozkienak edo euron gertakariak direla ikusiko duzu. Propietatea haustura hondagarri gabe ken ez erants daitekeena da, hala nola pisua haitzetan, beroa suan, hezetasuna urean, ukimena gorputz guztietan, ukiezina hutsunean. Ostera, esklabutza, txirotasun, aberastasun, askatasun, gerra, bake, euren etortzez edo joatez izaera aldagabe uzten duten gainerako guztiei, bidezko denez, gertakariak deitzen diegu.

Denbora bera ere berez ez da existitzen; gauzek eurek sentiarazten dute zer burutu zen iraganean, zerk dirauen eta zerk jarraituko duen. Aitortu beharra dago inork ez duela denbora bere hartan sentitzen, gauzen mugidatik edo gelditasun masaletik berex. Hala, Tindaride bahitua edo troiar herria gerrak menperatua izan zela diotenean, kontua behar dugu horiek euren baitan existitu zirela ez pentsatzeko, zeren gertakarion jabe izan ziren gizaldi haiek dagoeneko irentsiak baititu iragan itzulgaitzak.

ne forte haec per se cogant nos esse fateri,
 quando ea saecula hominum, quorum haec euenta fuerunt,
 irreuocabilis abstulerit iam praeterita aetas.
 Namque aliud terris, aliud regionibus ipsis
 euentum dici poterit quodcumque erit actum. 470
 Denique materies si rerum nulla fuisset
 nec locus ac spatium, res in quo quaeque geruntur,
 numquam Tyndaridis forma conflatus amore
 ignis, Alexandri Phrygio sub pectore gliscens,
 clara accendisset saeui certamina belli, 475
 nec clam durateus Troianis Pergama partu
 inflammasset equus nocturno Graiugenarum;
 perspicere ut possis res gestas funditus omnis
 non ita uti corpus per se constare neque esse,
 nec ratione cluere eadem qua constet inane, 480
 sed magis ut merito possis euenta uocare
 corporis atque loci, res in quo quaeque gerantur.

Corpora sunt porro partim primordia rerum,
 partim concilio quae constant principiorum.
 Sed quae sunt rerum primordia, nulla potest uis 485
 stinguere; nam solido uincunt ea corpore demum.
 Etsi difficile esse uidetur credere quicquam
 in rebus solido reperiri corpore posse.
 Transit enim fulmen caeli per saepta domorum,
 clamor ut ac uoces; ferrum candescit in igni 490
 dissiliuntque fero feruenti saxa uapores;
 cum labefactatus rigor auri soluitur aestu,
 tum glacies aeris flamma deuicta liquescit;
 permanat calor argentum penetratque frigus,
 quando utrumque manu retinentes pocula rite 495
 sensimus infuso lympharum rore superne.
 Usque adeo in rebus solidi nil esse uidetur.
 Sed quia uera tamen ratio natura rerum
 cogit, ades, paucis dum uersibus expediamus
 esse ea quae solido atque aeterno corpore constant, 500
 semina quae rerum primordiaque esse docemus,
 unde omnis rerum nunc constet summa creata.

Zeren gertatutako guztia edo lurren edo herrialdeen euren gertakaria dela esan baitaiteke. Honela, bada, ez gauzen materiari, ez gauza bakoitza bertan gertatzeko lekuri ez espaziorik ez balego, Tindarideren ederrak inoiz ez zuen Alexander frigiarraren paparra maitasun sutsuz beteko, ez zituen ankerraren gudu argitsuak isiotuko, ez zurezko zaldiak, troiarrengandik ezkutuan, Pergamo sutuko zuen, grekoen gaueko erditzez. Hortik ikus dezakezu gertatutako gauza guzti-guztiak ez direla euren baitan gorputz gisan bilakatzen ez existitzen, ez direla azaltzen hutsunea bilakatzen den era berean, baizik zuzenago duzula gorputzaren eta zer bakoitza bertan sortzeko espazioaren gertakariak deitzea.

Aurrerago joz, gorputzak edo gauzen lehenkiak dira, edo lehenkion elkartez osatuak. Baina ezein indarrek ezin du gauzen lehenkirik desegin, euren gorputz trinkoa nagusitzen baita. Nahiz eta zaila dirudien gauzetan gorputz trinkoko zerbait egon daitekeela sinestea. Oinazuak etxeen hormak zeharkatzen baititu, hotsak eta harrabotsak bezala; burdina sutan goritzen da eta haitza kraskatzen, bapore sutsuaren suminez. Urrearen gogortasun bigundua berotan funditzen da eta brontze hotza garra bantzaturik urtzen. Beroak zilarra barnatzen du, berdin hotz sarkorak, eta biak nabaritzen ditugu, edontzia ohi bezala eskuan dugula, edari gozoa bertara isurtzen dutenean. Badirudi, bai, gauzetan ez dagoela ezer trinkorik. Baina egiazko arrazoiak eta gauzen izaerak agintzen dutenez gero, adizu bertso gutxitan azalduko dudana, ezen badirela gorputz trinkoz eta betikoz osatzen direnak. Horiek gauzen haziak eta lehenkiak direla diot, zer kreatu guztien batura osatzen dutenak.

Principio quoniam duplex natura duarum
 dissimilis rerum longe constare repertast,
 corporis atque loci, res in quo quaeque geruntur, 505
 esse utramque sibi per se puramque necessest.
 Nam quacumque uacat spatium, quod inane uocamus,
 corpus ea non est; qua porro cumque tenet se
 corpus, ea uacuum nequaquam constat inane.
 Sunt igitur solida ac sine inani corpora prima. 510
 Praeterea quoniam genitis in rebus inanest,
 materiem circum solidam constare necessest,
 nec res ulla potest uera ratione probari
 corpore inane suo celare atque intus habere,
 si non, quod cohibet, solidum constare relinquant. 515
 Id porro nil esse potest nisi materiai
 concilium, quod inane queat rerum cohibere.
 Materies igitur, solido quae corpore constat,
 esse aeterna potest, cum cetera dissoluantur.
 Tum porro si nil esset quod inane uocaret, 520
 omne foret solidum; nisi contra corpora certa
 essent quae loca complerent quaecumque tenerent,
 omne quod est spatium uacuum constaret inane.
 Alternis igitur nimirum corpus inani
 distinctum, quoniam nec plenum nauiter exstat 525
 nec porro uacuum. Sunt ergo corpora certa
 quae spatium pleno possint distinguere inane.
 Haec neque dissolui plagis extrinsecus icta
 possunt nec porro penitus penetrata retexi
 nec ratione queunt alia temptata labare; 530
 id quod iam supra tibi paulo ostendimus ante.
 Nam neque collidi sine inani possi uidetur
 quicquam nec frangi nec findi in bina secando
 nec capere umore neque item manabile frigus
 nec penetralem ignem, quibus omnia conficiuntur. 535
 Et quo quaeque magis cohibet res intus inane,
 tam magis his rebus penitus temptata labascit.
 Ergo si solida ac sine inani corpora prima
 sunt ita uti docui, sint haec aeterna necessest.
 Praeterea nisi materies aeterna fuisset, 540

Lehenik, gauza bi hauen, gorputzaren eta zer guztiak bertan gertatzen diren lekuaren izaerak oso ezberdinak direla garbi dagoenez gero, biek euren eta euren baitan bakun existitu beharra daukate. Zeren, hutsunea deritzogun espazioa nonahi libre dela, han ez baitago gorputzik; gorputzak bertan diraueno, berriz, han ezin du hutsune liberik egon. Badira, beraz, lehen gorputz solidoak eta hutsune gabeak. Gainera, hutsuneak, gauza sortuetan badenez gero, materia solidoz inguraturik egon behar du; eta arrazoi zuzenez ezin da pentsatu ezein gauzak bere gorputzean hutsunea gordetzerik eta barruan edukitzerik, daukana solidoa dela onartzen ez baduzu. Baina dena ere ez daiteke gauzen hutsunea biltzeko gai den materiaren elkartzea baino izan. Gorputz solidoz osatzen den materia eternala izan daiteke, beraz, gainerako guztia desegiten dela. Bestalde, hutsunea deitzeko moduko ezer ez balego, dena solidoa litzateke; alderantziz, lekuak betetzeko eta edukitzeko gorputz jakinik ez balego, den guztia espazio hutsa eta librea litzateke. Argi da, beraz, gorputza eta hutsunea elkarrengandik berex txandatzen direla, ez baitago guztizko betetasunik ez hustasunik. Badira, beraz, gorputz jakinak, espazioa huts-betez bereiz dezaketenak. Hauek ezin dira kanpotiko kolpez desegin, ez barrutik inola ere hondatu, ez beste ezein arrazoik erasota zalantzatu; dagoeneko azaldua dizut hau lehentxoago. Izan ere, hutsune gabe ez da ikusten nola daitekeen ezer kanka, ez hauts, ez bitan ebaki, ez hezetasunik har, ez dena suntsitzen duen hotzik ez surik barnera. Eta zenbat eta gauza batek barruan hutsune gehiago eduki, hainbat makalago da gauzen era-soekiko. Beraz, irakatsi dizudanez, lehen gorputzek, solidoak eta hutsune gabeak badira, eternalak izan behar dute. Gainera, materia eternala ez balitz, honezkero gauza guztiak erabat ezereztuak ziratekeen eta dakusgun dena ezerezetik bersortua zatekeen.

antehac ad nilum penitus res quaeque redissent
 de niloque renata forent quaecumque uidemus.
 At quoniam supra docui nil posse creari
 de nilo neque quod genitum est ad nil reuocari,
 esse immortalia primordia corpore debent, 545
 dissolui quo quaeque supremo tempore possint,
 materies ut suppeditet rebus reparandis.
 Sunt igitur solida primordia simplicitate
 nec ratione queunt alia seruata per aeuom
 ex infinito iam tempore res reparare. 550

Denique si nullam finem natura parasset
 frangendis rebus, iam corpora materiai
 usque redacta forent aeuo frangente priore,
 ut nil ex illis a certo tempore posset
 conceptum summum aetatis peruadere finem. 555
 Nam quiduis citius dissolui posse uidemus
 quam rursus refici; quapropter longa diei
 infinita aetas anteacti temporis omnis
 quod fregisset adhuc disturbans dissoluensque,
 numquam reliquo reparari tempore posset. 560
 At nunc nimirum frangendi reddita finis
 certa manet, quoniam refici rem quamque uidemus
 et finita simul generatim tempora rebus
 stare, quibus possint aeui contingere florem.

Huc accedit uti, solidissima materiai 565
 corpora cum constant, possint tamen omnia reddi,
 mollia quae fiunt, aer aqua terra uapores,
 quo pacto fiant et qua ui quaeque gerantur,
 admixtum quoniam semel est in rebus inane.
 At contra si mollia sint primordia rerum, 570
 unde queant ualidi silices ferrumque creari
 non poterit ratio reddi; nam funditus omnis
 principio fundamenti natura carebit.
 Sunt igitur solida pollentia simplicitate
 quorum condenseo magis omnia conciliatu 575
 artari possunt ualidasque ostendere uiris.

Baina ezerezetik ez daitekeela ezer sor ez sortutakorik ezerezera itzul arestian azaldu baitizut, gorputz hilezkorreko lehenkiek egon behar dute, zer guztiak azken orduan eurengan disolbatzeko modukoak, gauzen berrikuntzarako materia gera dadin. Lehenkiak, beraz, solidoak eta bakunak dira, bestela ezingo baitzuten, mendeetan zehar mugagabeko denboratik iraunik, gauzarik berritu.

Azkenik, naturak gauzen apurtzeari mugarik jarri ez balio, materiaren gorputzak hain legozke iragan mende apurtzaileen eraginez murrizturik, ezen hauetatik sorturiko ezerk ezingo bailuke, epe jakinean, bizitzaren goren mugarik jaritsi. Zeren edozer ere azkarrago desegin daitekeela ikusten baitugu atzera berregin baino. Horrela, egunen luzera amaigabea, iragan denbora osoak orain arte apurtuko zukeena, ezabatuz eta disolbatuz, gainerako denboran ezingo litzateke sekula berritu. Argi dago, ordea, apurtzeko muga jakin bat ezarrita dagoela, ikusten baitugu zer guztiak berreginez doazela eta aldi berean gauza mota bakoitzari denbora mugatu bat esleitu zaiola, biziaren lorera iristeko.

Honez gainera, materiaren gorputzak guztiz trinkoak izan arren, ulertzekoa da, hala ere, gorputz bigunak, airea, ura, lurra, sua, nola sortzen eta bakoitzak nolako indarra daragien, hutsunea gauze-tan nahasturik baitago. Gauzen lehenkiak bigunak balira, oster, ezingo litzateke arrazoitu nondik sortzen diren haitz gogorak eta burdina; natura osoa lehen oinarri gabea bailitzateke erabat. Euren bakuntasun trinkoagatik dira, beraz, indartsuak, eta hauen elkar-tze estuagoz bat egiten dute eta sendotasun bortitza erakusten.

Porro si nullast frangendis reddita finis
 corporibus, tamen ex aeterno tempore quaeque
 nunc etiam superare necesset corpora rebus,
 quae nondum clueant ullo temptata periclo. 580
 At quoniam fragili natura praedita constant,
 discrepat aeternum tempus potuisse manere
 innumerabilibus plagis uexata per aeuum.
 Denique iam quoniam generatim reddita finis
 crescendi rebus constat uitamque tenendi, 585
 et quid quaeque queant per foedera naturai,
 quid porro nequeant, sancitum quandoquidem exstat,
 nec commutatur quicquam, quin omnia constant
 usque adeo, uariae uolucres ut in ordine cunctae
 ostendant maculas generalis corpore inesse, 590
 inmutabili materiae quoque corpus habere
 debent nimirum. Nam si primordia rerum
 commutari aliqua possent ratione reuicta,
 incertum quoque iam constet quid possit oriri,
 quid nequeat, finita potestas denique cuique 595
 quam sit ratione atque alte terminus haerens,
 nec totiens possent generatim saecula referre
 naturam mores uictum motusque parentum.

Tum porro quoniam est extremum quodque cacumen
 corporis illius quod nostri cernere sensus 600
 iam nequeunt, id nimirum sine partibus exstat
 et minima constat natura, nec fuit umquam
 per se secretum neque posthac esse ualebit,
 alterius quoniamst ipsum pars primaque et una;
 inde aliae atque aliae similes ex ordine partes 605
 agmine condenso naturam corporis explent,
 quae quoniam per se nequeunt constare, necessest
 haerere unde queant nulla ratione reuelli.
 Sunt igitur solida primordia simplicitate
 quae minimis stipata cohaerent partibus arte, 610
 non ex illorum conuentu conciliata,
 sed magis aeterna pollentia simplicitate,
 unde neque auelli quicquam neque deminui iam

Bestalde, gauzei zatitzeko mugarik ezarri ez balitzaie, betidanik oraintxe arte iraun izan beharko zuten oraindik inolako arriskurik jasan gabeko gorputzek. Baina izaera hauskorrekoak direnez gero, ezin da ulertu nola iraun ahal izan duten denbora eternalean, mendeetan zehar talka amaigabeek astinduta.

Honela, gauza mota bakoitzari hazteko eta biziari eusteko muga bat esleitu zaionez, eta bakoitzak zer dezakeen eta zer ez dezakeen natur legeek erabakita dagoenez gero, eta nola ezer ez den aldatzen, aitzitik denak irauten, hegazti ezberdin guztiek, belaunez belaun, euren motaren orbainak gorputzean eramateraino, orduan argi dago materia aldagaitzeko gorputza daukatela. Zeren gauzen lehenkiek, beste arrazoi batek eraginda, aldatzerik balute, zer jaio daitekeen eta zer ez jakiterik ez bailegoke, alegia, zergatik gauza bakoitzak ahal mugatua eta mugarri sakon sartua daukan, eta belau-naldiek ezingo lituzkete espezie bakoitzean hain jarraian berritu gurasoen izaera, ohiturak, bizitza eta mugidak.

Aurrera jorik, gure sentimenek ikusi ezineko gorputz bakoitzak azken mutur bat daukanez gero, argi dago hau zatigabea eta izaera minimoduna dela, eta inoiz ez dela bere baitan berex izan, ezta izango ere, bera baita beste zer baten lehen zatia eta bakarra; hortik antzeko beste eta beste zati batzuek gorputzaren izaera ordenan osatzen dute lerro estuan. Zatiok, euren izaterik ez dutenez gero, inola ere handik erauzi ezineko zerbaiti atxiki behar zaizkio. Badira, beraz, bakuntasun solidoko lehenkiak, zati minimoetan estuki bateginak, eta ez hauen biltzetik bateratuak, bakuntasun eternaletik indartuak baizik. Naturak ez du uzten ezer ken dakien ez ezertan txiki daitezen, gauzen hazitzat gorderik.

concedit natura reseruans semina rebus.
 Praeterea nisi erit minimum, paruissima quaeque 615
 corpora constabunt ex partibus infinitis,
 quippe ubi dimidiae partis pars semper habebit
 dimidiam partem nec res praefiniet ulla.
 Ergo rerum inter summam minimamque quid escit?
 Nil erit ut distet; nam quamuis funditus omnis 620
 summa sit infinita, tamen paruissima quae sunt,
 ex infinitis constabunt partibus aequae.
 Quod quoniam ratio reclamatione uera negatque
 credere posse animum, uictus fateare necessest
 esse ea quae nullis iam praedita partibus exstent 625
 et minima constant natura. Quae quoniam sunt,
 illa quoque esse tibi solida atque aeterna fatendum.
 Denique si minimas in partis cuncta resolui
 cogere consuesset rerum natura creatrix,
 iam nil ex illis eadem reparare ualeret 630
 propterea quia, quae nullis sunt partibus aucta,
 non possunt ea quae debet genitalis habere
 materies, uarios conexus pondera plagas
 concursus motus, per quae res quaeque geruntur.
 Quapropter qui materiem rerum esse putarunt 635
 ignem atque ex igni summam consistere solo,
 magno opere a uera lapsi ratione uidentur.
 Heraclitus init quorum dux proelia primus,
 clarus ob obscuram linguam magis inter inanis
 quamde grauis inter Graios qui uera requirunt. 640
 Omnia enim stolidi magis admirantur amantque,
 inuersis quae sub uerbis latitantia cernunt,
 ueraque constituunt quae belle tangere possunt
 auris et lepido quae sunt fucata sonore.
 Nam cur tam uariae res possent esse requiro, 645
 ex uno si sunt igni puroque creatae?
 Nil prodesset enim calidum denserier ignem
 nec rarefieri, si partes ignes eandem
 naturam quam totus habet super ignis haberent.
 Acrior ardor enim conductis partibus esset, 650
 languidior porro disiectis disque sipatis.

Gainera, minimorik izan ezik, gorputzik txikienak zati mugagabez osatuko dira, erdi bakoitzak beste erdi bat edukiko baitu beti eta ezerk ez baitu mugatuko. Zer dago, beraz, handi-txikienen artean? Ezeren alderik ere ez; zeren, handien guztia denik mugagabeena izan arren, diren txikienak ere zati mugagabez berdin osaturik baitagozke. Hau, ordea, arrazoi zuzenak muzintzen eta gogoarentzat sinestu ezinekotzat ukatzen duenez gero, aitortu beharra dago, bentzuturik, badirela inolako zatiz hornitzen ez diren eta izaterik txikienez osatzen diren gorputzak. Eta, badirenez gero, solidoak eta eternalak direla ere aitortu beharra daukazu. Azken batez, gauzen kreatzaileak, naturak, dena zatirik txikienetan disolbaraziko balu, haiekin ezingo luke gero ezer berririk egin, zeren, inolako zatiz osatu gabeak izanik, ezin baitute materia sortzaileak behar duena eduki, hots, gauza guztien eragile diren lotura ezberdinak, pisuak, kolpeak, talkak, mugidak.

Horregatik, gauzen materia sua dela eta izadia su hutsez egina dela pentsatu zutenak egiazko arrazoitik nabarmen lerratu zirela argi dago. Euren buruzagi Heraklito abiatu zen lehenen teman, hizkuntza iluna bide, burugabeen artean ospetsuago, egia bila diharduten greko zentzundunen artean baino. Izan ere, ergelek gehiago miresten eta maitatzen dute hitz bihurrien azpian ezkutatzen den guztia, eta belarria dotore jotzen duena eta hots gozoz apaindurik datorrena egiazat hartzen dute. Zeren nola litezke gauzak hain ezberdinak izan, galdetzen dut, su bakar eta hutsetik sortuak izan badira? Ezertarako ez bailuke balioko su beroa kondentsatzeak ez xumetzeak, suaren parteak su osoak daukan izaera bera baleuka. Zeren, parteak uzkurturik, berotasuna biziagoa baiditzateke, eta motelagoa, berriz, banaturik eta sakabanaturik.

Amplius hoc fieri nil est quod posse rearis
 talibus in causis, nedum uariantia rerum
 tanta queat densis rarisque ex ignibus esse.
 Id quoque, si faciant admixtum rebus inane, 655
 denseri poterunt ignes rarique relinqui.
 Sed quia multa sibi cernunt contraria Musae
 et fugitant in rebus inane relinquere purum,
 ardua dum metuunt, amittunt uera uiai,
 nec rursum cernunt exempto rebus inane 660
 omnia denseri fierique ex omnibus unum
 corpus, nil ab se quod possit mittere raptim;
 aestifer ignis uti lumen iacit atque uaporem,
 ut uideas non e stipatis partibus esse.
 Quod si forte alia credunt ratione potesse 665
 ignis in coetu stingui mutareque corpus,
 scilicet ex nulla facere id si parte reparcent,
 occidet ad nilum nimirum funditus ardor
 omnis et <e> nilo fient quaecumque creantur.
 Nam quodcumque suis mutatum finibus exit, 670
 continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
 Proinde aliquid superare necesse est incolume ollis,
 ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes
 de niloque renata uigescat copia rerum.
 Nunc igitur quoniam certissima corpora quaedam 675
 sunt quae conseruant naturam semper eandem,
 quorum habitu aut aditu mutatoque ordine mutant
 naturam res et conuertunt corpora sese,
 scire licet non esse haec ignea corpora rerum.
 Nil referret enim quaedam discedere, abire, 680
 atque alia attribui, mutarique ordine quaedam,
 si tamen ardoris naturam cuncta tenerent;
 ignis enim foret omnimodis quodcumque crearet.
 Verum, ut opinor, itast; sunt quaedam corpora quorum
 concursus motus ordo positura figurae 685
 efficiunt ignis, mutatoque ordine mutant
 naturam neque sunt igni simulata neque ulli
 praeterea rei quae corpora mittere possit
 sensibus et nostros adiectu tangere tactus.

Hortik aurrera, ez duzu pentsatuko ezer izan daitekeenik horrelako kausetatik eta are gutxiago gauzen hainbesteko aniztasuna su dentsoetatik edo xumeetatik izaterik. Gainera, sua kondentsatzeko edo xumetzeko ere, gauzetan hutsunea nahasturik dagoela onartu behar da. Baina, Musek kontrako hainbat gauza ikusarazten dietenez gero eta gauzetan hutsune garbia jartzeari muzin dagiotenez gero, mal-karren beldurragatik, orduan egibidea galtzen dute eta ez dakuste, gauzetan hutsunea kenduta, dena kondentsatzen dela eta dena gorputz bakar bilakatzen dela, bere baitatik at ezer bortizki egozterik ez duelarik; su biziak argia eta beroa egozten dituenez, zati trinko-etatik harakoa ez dela ikus dezazun. Zeren, uste badute sua, beste nolabait konbinatzean, itzungi eta alda daitekeela, hori inolako mugarik gabe gertatzen dela, orduan argi baitago su guztia erabat ezereztuko dela eta berriro sortu beharrekoak hutsetik sortuko direla. Zeren edozer, aldaturik, bere mugetatik irten badadi, horrek berehala aurrez izandako bestearen heriotza baitakarke. Zerbaitek, beraz, aurreko haietatik osorik iraun behar du, gauza guztiak ez dakizkizun erabat deusez eta hutsetik birsor eta sendo. Honela, bada, beti izaera berari eusten dioten gorputz oso jakinak dagoenez gero, zeintzuen alde egitez edo inguratzez edo ordena aldatzez gauzek euren izaera aldatzen duten eta gorputzak eboluzionatzen diren, bistan da gauzen gorputzok ez direla suzkoak. Ez bailuke axolarik batzuen urruntzeak eta alde egiteak zein beste batzuen etorrerak edo leku-aldatzeak, hala ere denek beroaren izaerari eutsiko baliote; honek beti ere sua sortuko bailuke. Egia, nik uste, hauxe da: badira gorputzak, zeintzuen bilkurek, mugidek, ordenak, koka-penak, figurek sua egiten duten; ordena aldatzean, izaera aldatzen dutenak eta ez daukatenak ez suaren antzik, ez gure sentimenei gorputzak bidaltzeko eta igurtziaz gure ukimenari eragiteko gai den ezeren antzik.

Dicere porro ignem res omnis esse neque ullam rem ueram in numero rerum constare nisi ignem, quod facit hic idem, perdelirum esse uidetur. Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat et labefactat eos, unde omnia credita pendent, unde hic cognitus est ipsi quem nominat ignem.	690 695
Credit enim sensus ignem cognoscere uere, cetera non credit, quae nilo clara minus sunt. Quod mihi cum uanum tum delirum esse uidetur. Quo referemus enim? Quid nobis certius ipsis sensibus esse potest, qui uera ac falsa notemus?	700
Praeterea quare quisquam magis omnia tollat ut uelit ardoris naturam linquere solam, quam neget esse ignis, <aliam> tamen esse relinquat? Aequa uidetur enim dementia dicere utrumque. Quapropter qui materiem rerum esse putarunt ignem atque ex igni summam consistere posse, et qui principium gignundis aera rebus constituere, aut umorem quicumque putarunt fingere res ipsum per se, terramue creare omnia et in rerum naturas uertier omnis,	705 710
magno opere a uero longe derrasse uidentur. Adde etiam qui conduplicant primordia rerum aera iungentes igni terramque liquori, et qui quattuor ex rebus posse omnia rentur ex igni terra atque anima procreescere et imbri.	715
Quorum Acragantinus cum primis Empedocles est, insula quem triquetris terrarum gessit in oris, quam fluitans circum magnis anfractibus aequor Ionium glaucis aspargit uirus ab undis, angustoque fretu rapidum mare diuidit undis Aeoliae terrarum oras a finibus eius Hic est uasta Charybdis et hi Aetnaea minantur murmura flammarum rursum se colligere iras, faucibus eruptos iterum uis ut uomat ignis ad caelumque ferat flammai fulgura rursum. Qua cum magna modis multis miranda uidetur	720 725

Gainera, gauza guztiak su direla eta suaz beste ezerk egiazko izaterik ez daukala esateak, honek beronek egiten duenez, zorakeria hutsa dirudi. Zeren, sentimenetatik abiatutik, sentimenak eurak muzintzen baititu eta sineste orori eusten dion eta berak ere sua deritzon zer guztia hondatzen baitu. Sentimenek sua benetan ezagutzen dutela uste baitu eta gainerakoa ez, nahiz eta argitasun gutxiagokoa ez izan inola ere. Honi hutsalkeria deritzot, areago oraindik, zentzugabekeria. Zertara joko dugu orduan? Zer izan dakiguke sentimenak eurak baino ziurrago, egia ala gezurra bereizteko? Gainera, zertarako behar dugu dena kendu eta suaren izaera bakarrik uzten saiatu, sua badela ukatu eta beste gauza bat utzi beharrean? Zorakeria berdina baitirudi bata nahiz bestea esateak. Horregatik, gauzen materia sua dela eta izadia su hutsez osa daitekeela pentsatu zutenak, eta gauzen printzipio sortzailatzat airea ezarri zutenak, edo urak berez egiten dituela gorputzak edo lurra dena sortzen eta gauzen izaera guztietara aldatzen duela pentsatu zutenak, argi dago egia oso urrun aldaratu zirela. Gehi itzazu gauzen lehenkiak binakatzen dituztenak ere, airea suarekin eta lurra urarekin baturik, eta dena lau gauzatatik etor daitekeela uste dutenak, sutik, lurretik, airetik eta uretik.

Hauen artean lehenengoa Agrigentoko Enpedokles dugu, lurren ertz triangeluarreko irlak sortu zuena, zeina Jonio itsasoak, bihurkera handietan igeri, uhin berdeen garraztasunez bustitzen duen eta non itsas uhin azkarrek, zintzur estuan barrura, Eoliako lur bazterrak irlaren mugetatik bereizten dituen. Hementxe dago Karibdis ireniskorra, eta Etnaren urrumak hementxe ari dira mehatxuka, haren garren sumina berriro pilatzeko eta su bortxaz egotzia ahutzetatik okaztatzeke eta garrezko tximistak berriro zerura jaurtitzeko. Ostera, nahiz eta berau alde askotatik gizateriari hain handi eta miresgarri iru-

gentibus humanis regio uisendaque fertur,
 rebus opima bonis, multa munita uirum ui,
 nil tamen hoc habuisse uiro praeclarius in se
 nec sanctum magis et mirum carumque uidetur. 730
 Carmina quin etiam diuini pectoris eius
 uociferantur et exponunt praeclara reperta,
 ut uix humana uideatur stirpe creatus.
 Hic tamen et supra quos diximus inferiores
 partibus egregie multis multoque minores, 735
 quamquam multa bene ac diuinitus inuenientes
 ex adyto tamquam cordis responsa dedere
 sanctius et multo certa ratione magis quam
 Pythia quae tripode a Phoebi lauroque profatur,
 principiis tamen in rerum fecere ruinas 740
 et grauiter magni magno cecidere ibi casu;
 primum quod motus exempto rebus inani
 constituunt et res mollis rarasque relinquunt,
 aera rorem ignem terra animalia frugis,
 nec tamen admiscent in eorum corpus inane; 745
 deinde quod omnino finem non esse secandis
 corporibus facient neque pausam stare fragori
 nec prorsum in rebus minimum consistere quire;
 cum uideamus id extremum cuiusque cacumen
 esse quod ad sensus nostros minimum esse uidetur, 750
 conicere ut possis ex hoc, quae cernere non quis
 extremum quod habent, minimum consistere <in illis>.
 Huc accedit item, quoniam primordia rerum
 mollia constituunt, quae nos natiua uidemus
 esse et mortali cum corpore, funditus utqui 755
 debeat ad nilum iam rerum summa reuerti
 de niloque renata uigescere copia rerum;
 quorum utrumque quid a uero iam distet habebis.
 Deinde inimica modis multis sunt atque ueneno
 ipsa sibi inter se; quare aut congressa peribunt 760
 aut ita diffugient ut tempestate coacta
 fulmina diffugere atque imbris uentosque uidemus.
 Denique quattuor ex rebus si cuncta creantur
 atque in eas rursus res omnia dissoluuntur,

ditu eta bisitagarritzat hartua izan, ondasunetan aberats, gizonen indar handiz zaindua, hala ere, ez bide du inoiz ezer ospetsuago, ez santuago, ez miragarriago, ez kutunagorik eduki gizon haxe baino. Haren bular jainkozkotik harako bertsoak nonahi aldarrikatzen dira eta aurkipen bikainak azaltzen dituzte, giza endatik sortua dela nekez sineterraino.

Honek, oster, eta arestian aipatuek, berau baino alde askotatik apalagoek eta askozaz mendreagoek, nahiz eta, aurkikuntza asko zuzen eta jainko arauz eginik, euren bihotzaren santutegitik erantzun santuago eta askoz ere ziurragoak eman zituzten Pitiak tripodetik eta Feboren ereinotzetik jaulkitzen dituen guztiak baino; hala ere, gauzen printzipioetan oker nabarmena egin zuten, eta zenbat eta eurak handiago, hainbat eta jauskera handiago eta larriagoa izan zuten. Lehenik, gauzei hutsunea kenduta mugimendua ezartzen dutelako eta gauza beratzak eta astinak onartzen dituztelako, alegia, airea, hezetasuna, sua, lurrak, animaliak, landareak, euron gorputzean hutsunerik nahasi gabe. Gero, honela gorputzen banakuntzan ez delako mugarik egongo, ez zatiketaren gelditzerik, ez gauzetan inolako minimorik; nahiz eta guk gauza guztietan badela ikusi sentimenei minimoa iruditzen zaien mutur bat, eta hortik atera dezakezu ikusi ezinekoetan ere badela mutur bat, euron minimoa izan beharrekoa. Horrez gainera, gauzen lehenkitzat jaiotzen eta hiltzen ikusten ditugun gorputz bigunak hartuz gero, izadi osoak hutsera itzuli behar du eta gauza guztiak hutsetik birjaio eta hazi. Biok ere egiatik zer urrun dagoen laster jakingo duzu. Gainera gorputzok alde askotan etsai dira, baita elkarren pozoin ere. Horregatik, edo elkartzean hil egingo dira, edo barreiatu, ekaitzak jotzean, oinaztuak eta euria eta haizeak barreiatzen ikusten ditugunez.

Azkenik, dena lau gauzatatik sortzen eta dena berriro gauza horietan disolbatzen bada, zergatik behar da gauzen lehenkiak horiek

qui magis illa queunt rerum primordia dici 765
 quam contra res illorum retroque putari?
 Alternis gignuntur enim mutantque colorem
 et totam inter se naturam tempore ab omni.
 [Fulmina diffugere atque imbris uentosque uidemus]
 sin ita forte putas ignis terraeque coire 770
 corpus et aerias auras roremque liquoris,
 nil in concilio naturam ut mutet eorum,
 nulla tibi ex illis poterit res esse creata,
 non animans, non examino cum corpore, ut arbos.
 Quippe suam quicque in coetu uariantis acerui 775
 naturam ostendet mixtusque uidebitur aer
 cum terra simul atque ardor cum rore manere.
 At primordia gignundis in rebus oportet
 naturam clandestinam caecamque adhibere,
 emineat nequid quod contra pugnet et obstet 780
 quominus esse queat proprie quodcumque creatur.
 Quin etiam repetunt a caelo atque ignibus eius
 et primum faciunt ignem se uertere in auras
 aeris, hinc imbrem gigni terramque creari
 ex imbri retroque a terra cuncta reuerti, 785
 umorem primum, post aera, deinde calorem,
 nec cessare haec inter se mutare, meare
 a caelo ad terram, de terra ad sidera mundi.
 Quod facere haud ullo debent primordia pacto.
 Immutabile enim quiddam superare necessest, 790
 ne res ad nilum redigantur funditus omnes.
 Nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
 continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
 Quapropter quoniam quae paulo diximus ante
 in commutatum ueniunt, constare necessest 795
 ex aliis ea, quae nequeant conuertier usquam,
 ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.
 Quin potius tali natura praedita quaedam
 corpora constituas, ignem si forte crearint,
 posse eadem, demptis paucis paucisque tributis, 800
 ordine mutato et motu, facere aeris auras,
 sic alias aliis rebus mutarier omnis?

direla esan eta ez, alderantziz, gauzak direla horienak pentsatu? Zeren aldizka jaiotzen baitira eta kolorea eta izaera osoa betiraunean trukatzten baitiote elkarri. Baina, nonbait uste baduzu suaren eta lurraren gorputza eta airearen aurak eta uraren jariotasuna elkarkuntzan euren izaera batere ez aldatzeko moduan batzen direla, ezingo zaizu haietatik ezein gauza sortu, ez animadunik ez zuhaitza bezalako gorputz animagaberik. Izan ere, multzo ezberdin horren bilkuntzan, bakoitzak bere izaera agertuko du eta airea lurrarekin nahasirik ikusiko da eta beroa urarekin irauten. Baina gauzen sorkuntzan lehenkiek izaera isila eta ezkutua gorde behar dute, kontra egingo duen eta sortutako edozeri propioki izaten utziko ez dion ezer nagusitu ez dadin.

Areago oraindik, ortzira eta bertako suetara jotzen dute eta lehenbizi sua airearen aura bihurtzen omen, hemendik euria eta euritik lurra sortzen eta lurretik atzera dena berritzen, lehenbizi ura, gero airea eta azkenik beroa, eta hauek etengabe omen dihardute elkarrekin mututzen eta ortzitik lurrera eta lurretik munduko astroetara ibiltzen. Hau lehenkiek ezin dute inola ere egin. Nahitaezko da, beraz, zerbait aldagaitzak irautea, gauza guztiak erabat ezerezera itzul ez daitezen. Zeren, aldaturik, bere mugetatik irteten den edozer aurretik izan zenaren heriotza baita berbertan. Horregatik, arestian esan ditugunak elkarrekin trukatzten direnez gero, inoiz aldatu ezin dutenekin osaturik egon behar dute, gauza guztiak erabat ezerez ez dakizkizun. Zergatik ez areago onartu badirela halako izaeradun gorputzak, sua sortu duten bezala, zer txikiak ken-ezarritz, ordena eta mugida aldatuz, airearen aurak ere eragin ditzaketenak, honela bata bestetik gauza guztiak mutatur?

«At manifesta palam res indicat» inquis «in auras
 aeris e terra res omnis crescere alique;
 et nisi tempestas indulget tempore fausto 805
 imbris, ut tabe nimborum arbusta uacillent,
 solque sua pro parte fouet tribuitque calorem,
 crescere non possint fruges arbusta animantis.»
 Scilicet et nisi nos cibus aridus et tener umor
 adiuuet, amisso iam corpore uita quoque omnis 810
 omnibus e neruis atque ossibus exsoluatur.
 Adiutamur enim dubio procul atque alimur nos
 certis ab rebus, certis aliae atque aliae res.
 Nimirum quia multa modis communia multis
 multarum rerum in rebus primordia mixta 815
 sunt, ideo uariis uariae res rebus aluntur.
 Atque eadem magni refert primordia saepe
 cum quibus et quali positura conteneantur
 et quos inter se dent motus accipiantque;
 namque eadem caelum mare terras flumina solem 820
 constituunt, eadem fruges arbusta animantis,
 uerum aliis alioque modo commixta mouentur.
 Quin etiam passim nostris in uersibus ipsis
 multa elementa uides multis communia uerbis,
 cum tamen inter se uersus ac uerba necessest 825
 confiteare et re et sonitu distare sonanti.
 Tantum elementa queunt permutato ordine solo.
 At rerum quae sunt primordia, plura adhibere
 possunt unde queant uariae res quaeque creari.

Nunc et Anaxagorae scrutemur homoeomerian 830
 quam Grai memorant nec nostra dicere lingua
 concedit nobis patrii sermonis egestas,
 sed tamen ipsam rem facilest exponere uerbis.
 Principio, rerum quam dicit homoeomerian,
 ossa uidelicet e paucillis atque minutis 835
 ossibus hic et de paucillis atque minutis
 uisceribus uiscus gigni sanguenque creari
 sanguinis inter se multis coeuntibus guttis
 ex aurique putat micis consistere posse

«Bai, baina -esango duzu- guztiz gauza nabaria da zer guztiak lurretik elikatzen eta hazten direla airearen aurretantz; eta, sasoia une egokian euriz onberatzen ez bazaie, zuhaitzak lainoen zamaz lokatze-raino, eta eguzkiak bere aldetik laztantzen eta beroa ematen ez badie, uzbek, zuhaitzek eta animaliek ez daukate hazterik». Baita, janari leho-rrak eta ur samurrak lagundu ezik, gure gorputz akabatuan ere bizi orok nerbioetatik eta hezurretatik ihes egingo luke. Izan ere, inolako dudarik gabe, gauza jakinekin baliatzen eta elikatzen gara, zer bakoi-tza beste zer jakin batetik bezala. Eta hori bistan dago gauzen lehenki asko, gauza askoren komunak, gauzetan era askotara nahasturik dago-zelako dela eta horregatik zer ezberdinak zer ezberdinez elikatzen direla. Eta sarritan behinena da lehenki berak zeintzuekin eta zer orde-natan batzen diren eta elkarren artean nolako mugidak eragiten eta hartzen dituzten. Zeren zeru-lurrak, itsas-lehorrak, ibaiak eta eguzkia osatzen dituztenek eurek osatzen baitituzte uztak, zuhaitzak, bizidu-nak, nahiz eta era ezberdinetan nahasi eta mugitu. Geure bertsootan eurotan ere erruz ikusiko duzu hitz askori dagokion hizki asko, nahiz-ta, hala ere, aitortu beharra dagoen bertsoak eta hitzak esanahian eta hotsean elkarrengandik urrun dagozela. Horrexenbeste dezakete hiz-kiek, ordena aldatze hutsez. Gauzen lehenki direnek, ordea, era gehia-go eskain dezakete eurretatik gauza ezberdin guztiak sortzeko.

Orain azter dezagun Anaxagorasen homeomeria, grekoek hala deritzotena eta guri aberri hizkuntzaren txirotasunak geure mintzairan esaten uzten ez diguna, nahiz eta zera bera zer den hitzez azaltzea erraza den. Lehenik, gauzen homeomeria da, adibidez, hezurak hezur txiki-txikiz eta niminoz eta giharreak giharre txiki-txikiz eta niminoz eginda dagozela eta odola odol tanta piloa bateratzetik sortzen dela, urrea ere urre hautsez osatzen dela uste du eta lurra zokor txikietatik

aurum et de terris terram concreescere paruis, 840
 ignibus ex ignis, umorem umoribus esse,
 cetera consimili fingit ratione putatque.
 Nec tamen esse ulla idem parte in rebus inane
 concedit neque corporibus finem esse secandis.
 Quare in utraque mihi pariter ratione uidetur 845
 errare atque illi, supra quos diximus ante.
 Adde quod inbecilla nimis primordia fingit;
 si primordia sunt, simili quae praedita constant
 natura atque ipsae res sunt aequaeque laborant
 et pereunt neque ab exitio res ulla refrenat. 850
 Nam quid in oppressu ualido durabit eorum,
 ut mortem effugiat, leti sub dentibus ipsis?
 Ignis an umor an aura? quid horum? sanguen an ossa?
 Nil, ut opinor, ubi ex aequo res funditus omnis
 tam mortalis erit quam quae manifesta uidemus 855
 ex oculis nostris aliqua ui uicta perire.
 At neque reccidere ad nilum res posse neque autem
 crescere de nilo testor res ante probatas.
 Praeterea quoniam cibus auget corpus alitque,
 scire licet nobis uenas et sanguen et ossa 860
 * * *
 siue cibos omnis commixto corpore dicent
 esse et habere in se neruorum corpora parua
 ossaque et omnino uenas partisque cruoris,
 fiet uti cibus omnis, et aridus et liquor ipse,
 ex alienigenis rebus constare putetur, 865
 ossibus et neruis sanieque et sanguine mixto.
 Praeterea quaecumque e terra corpora crescunt
 si sunt in terris, terram constare necessest
 ex alienigenis, quae terris exoriuntur.
 Transfer item, totidem uerbis utare licebit. 870
 In lignis si flamma latet fumusque cinisque,
 ex alienigenis consistant ligna necessest,
 praeterea tellus quae corpora cumque alit, auget
 * * *
 ex alienigenis, quae lignis exoriuntur.
 Linquitur hic quaedam latitandi copia tenuis, 875

handitzen dela, sua sutik, ura uretik, eta gainerako guztia era berean uste du. Hutsuneari, oster, ez dio gauzetan inolako tokirik ematen ez gorputzen zatikuntzari mugarik. Horregatik arestian aipatu ditugunak bezalaxe erratzen dela iruditzen zait arrazoi bietan. Pentsa, gainera, lehenki ahulegiak irudikatzen dituela; pentsa nola izan daitezkeen gauzen euren izaera berarekin eginda dagozen lehenkiak, berdin pairatzen eta hiltzen direnak, zeintzuen sunsitzerik ezerk geratu ezin duen. Zeren abornada bortitz batean, eurotariko zeinek iraut behar du, heriotzari Herioren hortzetatik bertatik ihes eginik? Suak ala urak ala aireak? Eurotariko zeinek? Suak ala hezurrek? Ezerk ere ez, neuk uste, zeren gure begietatik, bortxaren baten mende, argi-argi ezabatzen ikusten ditugunak bezain hilkorak izango baitira gauza guztiak arrazoi berdin-berdinez. Baina ezerk hutsera birjausterik ez hutsetik sortzerik ez daukanez gero, lehenago emaniko frogei nagokie. Gainera, gorputza janak elikatzen eta hazten baitu, pentsa genezake zainek, odolak eta hezurrek [[osagai ezberdinak dituztela]]. Edo, diotenez, janari guztiak gorputz konposatuzkoak badira eta eurengan nerbio zatitxoak eta hezurak eta, oro har, zainak eta odol ttantak badauzkate, gertatuko da ezen janari oro, gogor nahiz likido, gauza heterogeneoz osatutzat jo behar dela, hezurren eta nerbioen eta odolaren eta odoltxarren nahaste bat. Gainera lurretik harako gorputz guztiak lurrean badagoz, lurak beragandik sortzen diren zer heterogeneo guztiekin osaturik egon behar du. Beste arloetan ere, hitz berak erabil ditzakezu. Zurean garra eta kea eta hautsa gordeta badagoz, zurak zer heterogeneoz osatua behar du. Gainera lurak gorputz guztiak elikatzen, hazten ditu, eta [[berak ere, beraz, denak eduki behar ditu, baita]] zuretik datozen gai heterogeneoak ere.

id quod Anaxagoras sibi sumit, ut omnibus omnis
 res putet immixtas rebus latitare, sed illud
 apparere unum cuius sint plurima mixta
 et magis in promptu primaque in fronte locata.
 Quod tamen a uera longe ratione repulsumst. 880
 Conueniebat enim fruges quoque saepe, minaci
 robore cum [in] saxi franguntur, mittere signum
 sanguinis aut aliquid, nostro quae corpore aluntur.
 Consimili ratione herbas quoque saepe decebat 885
 cum lapidi in lapidem terimus, manere cruorem. 884
 Et latices dulcis guttas similique sapore 886
 mittere, lanigeras quali sunt ubere lactis,
 scilicet, et glebis terrarum saepe friatis
 herbarum genera et fruges frondesque uideri
 dispersita in <ter> terram latitare minute, 890
 postremo in lignis cinerem fumumque uideri,
 cum prae fracta forent, ignisque latere minutos.
 Quorum nil fieri quoniam manifesta docet res,
 scire licet non esse in rebus res ita mixtas,
 uerum semina multimodis inmixta latere 895
 multarum rerum in rebus communia debent.
 «At saepe in magnis fit montibus» inquis «ut altis
 arboribus uicina cacumia summa terantur
 inter se, ualidis facere id cogentibus austris,
 donec flammai fulserunt flore coorto.» 900
 Scilicet et non est lignis tamen insitus ignis,
 uerum semina sunt ardoris multa, terendo
 quae cum confluxere, creant incendia siluis.
 Quod si facta foret siluis abscondita flamma,
 non possent ullum tempus celarier ignes, 905
 conficerent uolgo siluas, arbusta cremarent.
 Iamne uides igitur, paulo quod diximus ante,
 permagni referre eadem primordia saepe
 cum quibus et quali positura contineantur
 et quos inter se dent motus accipiantque, 910
 atque eadem paulo inter se mutata creare
 ignes et lignum? Quo pacto uerba quoque ipsa
 inter se paulo mutatis sunt elementis,

Badago hemen ihesbide txiki bat, Anaxagorasek beragantzen duena, gauza guztiak gauza guztietan ezkutaturik dagozela jotzen baitu, baina bakarrik agertzen dela nahastean ugarien dena eta bistaren eta aurrenen kokaturik dagoena. Hau, oster, egiatik oso urrun dago. Zeren horrela gariak ere sarritan, harriaren indar beldurgarriak ehotzen due-nean, odol zantzuak edo gure gorputzetik bazkatzen den zerbait era-kutsi behar luke. Antzeko arrazoiz, belarrak ere, harriarekin harriaren kontra jotzen dugunean, odola isuri behar luke. Eta urak ere errapetik harakoak bezain tanta gozoak eta zapore berdintsukoak eman behar lituzke, eta berdin, soroetako zokilak xehatzean, belar mota guztiak eta aleak eta hostoak ikusi behar lirateke, lurlean zati txikietan zabal-durik; azkenik, zura moztean, kea eta hautsa ikusi behar lirateke, eta bertan ezkutaturiko gar niminoak. Esperientziak honelakorik ezer ez dela gertatzen dioenez gero, gauzak ez dagozela gauzetan horrela nahastuak atera behar da, aitzitik, ordea, gauza askori dagozkien hazi komunak dauzkatela barruan, hamaika modutara nahastuak.

«Baina mendietan maiz gertatzen da -esango duzu- zuhaitz garaien kukula hurbilek elkar jotzen dutela, austro bortitzek hartara behaturik, garrezko lore irekian distiratu arte». Hala ere, horrek ez du esan nahi zuraren barruan sua dagoenik; egitan dagoena sua-ren hazi asko dira, elkar joz bat egitean, oihanetan suteak sortzen dituztenak. Zeren, oihanetan gar eginak ostendurik balegoz, suak ezingo luke denbora izpirik ere ezkutuan egin, oihanak nonahi sun-tsituko lituzke, zuhaitzak erreko lituzke. Ba al dakusu orain, lehen-txoago esana dugunez, zenbat axola duen lehenki berak zein-tzuekin eta zer ordenatan batzen diren eta elkarren artean zer mugiera ematen eta hartzen duten eta nola, elkar trukatzeko txiki batez, eurek berek sortzen dituzten garrak eta enborrak? Hitzek eurek ere horrelaxe jokatzeko dute, hizkiak apur bat trukatzeko,

cum ligna atque ignes distincta uoce notemus.	
Denique iam quaecumque in rebus cernis apertis	915
si fieri non posse putas, quin materiai	
corpora consimili natura praedita fingas,	
hac ratione tibi pereunt primordia rerum:	
fiet uti risu tremulo concussa cachinnent	
et lacrimis salsis umectent ora genasque.	920
Nunc age quod superest cognosce et clarius audi.	
Nec me animi fallit quam sint obscura; sed acri	
percussit thyrsos laudis spes magna meum cor	
et simul incussit suauem mi in pectus amorem	
Musarum, quo nunc instinctus mente uigenti	925
auia Pieridum peragro loca nullius ante	
trita solo. Iuuat integros accedere fontis	
atque haurire, iuuatque novos decerpere flores	
insignemque meo capiti petere inde coronam	
unde prius nulli uelarent tempora Musae;	930
primum quod magnis doceo de rebus et artis	
religionum animum nodis exsoluere pergo,	
deinde quod obscura de re tam lucida pango	
carmina, musaeo contingens cuncta lepore.	
Id quoque enim non ab nulla ratione uidetur;	935
sed ueluti pueris absinthia taetra medentes	
cum dare conantur, prius oras pocula circum	
contingunt mellis dulci flauoque liquore,	
ut puerorum aetas improuida ludificetur	
labrorum tenuis, interea perpotet amarum	940
absinthii laticem deceptaque non capiatur,	
sed potius tali pacto recreata ualescat,	
sic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque uidetur	
tristior esse quibus non est tractata, retroque	
uolgi abhorret ab hac, uolui tibi suauiloquenti	945
carmine Pierio rationem exponere nostram	
et quasi musaeo dulci contingere melle,	
si tibi forte animum tali ratione tenere	
uersibus in nostris possem, dum perspicis omnem	
naturam rerum qua constet compta figura.	950

izen ezberdinez «su» eta «zur» deritzegunak. Azkenik, gauza agerietan ikusten dituzunak, gorputzak materiaren izaera berdinez hornituzak jo ezik, ezinezkoak direla uste baduzu, doktrina horrekin gauzen lehenkiak ezabatuak zaizkizu: gertatuko da ezen barre algaraka dar-daratuko direla eta aurpegia eta matrailak malko gaziz beratuko dituz-tela.

Segi orain geratzen dena ikasten eta entzun erneago. Badakit zer kontu ilunak diren; baina aintzaren itxaropen handiak tirso zorrotzez zauritu dit bihotza eta aldi berean nire paparrean Musen maitasun leun bat ezarri du, zeinak kinaturik Pierideen bazter lekuak, aurretik inor ibili gabeak, gogo biziz oinkatzen ditudan. Maite dut iturri uki-gabeak aurkitu eta bertatik zurrut egitea, eta maite dut lore berriak jaso eta haiekin Musek sekula inor estali ez duten koroa bikainez neure burua jaztea; lehenik, gauza gurenak irakasten ditudalako eta gogoa erlijioen korapilo estuetatik askatzen saiatzen naizelako; gero, hain gai ilunari buruz hain bertso argitsuak jartzen ditudalako, denak musen gozotasunez ziprztindurik. Ez dirudi gainera arrazoigabea denik, zeren aitzitik medikuek ere, haurrei asentsio belar higuin-garria eman nahi dietenean, edontzi ertzak ezti likore gozoz eta beilegiz gantzutzen dituzten bezala, haurren adin xaloez ezpainetan bada ere engainatzeko, asentsio ur mingotsa edaten duten bitartean, engainuz baina ez kalterako, erremedio horrekin berritu eta sendotu daitezen baizik, halaxe nik ere orain, hartan aritu gabeei gehienean gure doktrina garratzagoa iruditzen zaienez gero eta jendeak beldurturik atze-ra egiten duenez gero, gure doktrina Pierideen hizkuntza ahogozaga-rrian azaldu eta Musen ezti gozoz gantzutu bezala egin nahi izan dizut, ea horrela zure gogoa nire bertsoei atxikia eduki ahal dudan, gauzen izaera guztia nola osatua den eta nolako itxura duen ikus deza-zun arte.

Sed quoniam docui solidissima materiai
 corpora perpetuo uolitare inuicta per aeuom,
 nunc age, summai quaedam sit finis eorum
 necne sit, euoluamus; item quod inane repertumst
 seu locus ac spatium, res in quo quaeque gerantur, 955
 peruideamus utrum finitum funditus omne
 constet an immensum pateat uasteque profundum.
 Omne quod est igitur nulla regione uiarum
 finitumst; namque extremum debebat habere.
 Extremum porro nullius posse uidetur 960
 esse, nisi ultra sit quod finiat; ut uideatur
 quo non longius haec sensus natura sequatur.
 Nunc extra summam quoniam nil esse fatendum,
 non habet extremum, caret ergo fine modoque.
 Nec refert quibus adsistas regionibus eius; 965
 usque adeo, quem quisque locum possedit, in omnis
 tantundem partis infinitum omne relinquit.
 Praeterea si iam finitum constituatur
 omne quod est spatium, siquis procurrat ad oras
 ultimus extremas iaciatque uolatile telum, 970
 id ualidis utrum contortum uiribus ire
 quo fuerit missum mauis longeque uolare,
 an prohibere aliquid censes obstareque posse?
 Alterutrum fatearis enim sumasque necessest.
 Quorum utrumque tibi effugium praecludit et omne 975
 cogit ut exempta concedas fine patere.
 Nam siue est aliquid quod probeat efficiatque
 quominu quo missum est ueniat finique locet se,
 siue foras fertur, non est a fine profectum.
 Hoc pacto sequar atque, oras ubicumque locaris 980
 extremass, quaeram quid telo denique fiat.
 Fiet uti nusquam possit consistere finis
 effugiumque fugae prolatet copia semper.
 Praeterea spatium summai totius omne
 undique si inclusum certis consisteret oris 985
 finitumque foret, iam copia materiai
 undique ponderibus solidis confluxet ad imum
 nec res ulla geri sub caeli tegmine posset

Baina, materiaren gorputz guztiz solidoak mendeetan zehar jarraiki eta menperagaitz hegatzten direla erakutsi dizudanez gero, segi orain eta azter dezagun haien baturak mugarik baduenez; halaber aurkitu dugun hutsunea ere, dena bertan gertatzen den lekua edo espazioa alegia, ikus dezagun ea dena mugatua den berez ala zer neurrigabe eta sakontasun mugagaberantz zabaltzen den.

Ba, unibertsoa ez dago ezein aldetarantz mugatua; mutur bat eduki beharko baitzukeen. Baina argi dago ezeren muturrik ez daitekeela izan, mugatuko duen zerbait harago izan ezik; gure begiak urunago jarraitzerik ez daukala ikusteko moduan. Orain, unibertsoaz harago ezer ez dagoela argi dagoenez gero, ez dauka muturrik eta, beraz, ez dauka mugarik ez neurririk. Ez dio ardura bere zein aldetan aurkitzen zaren; hain ez dio ardura ezen, bakoitza dagoen lekuan dagoela, unibertso berdin infinitua hedatzen baita norabide guztietarantz. Bestalde, den espazio guztia mugatua dela jorik, norbait azken mutur ertzeraino lasterkatuko balitz eta azkon hegalaria bat jaurti, hura indar bortitzez egotzitako lekura joango litzatekeela ala zerbaitek eragotzi eta bidea itxiko liokeela uste duzu? Bata ala bestea aitortu eta hautatu beharra baitaukazu. Batak zein besteak irteera itxi egiten dizu, ordea, eta unibertsoa mugagabe hedatzen dela onarrarazten dizu. Jaurtitakoa helburura iristea eta bertan jostea eragotz eta oztopa dezan zerbait badagoela nahiz kanporatu egiten dela eman, ez baita azken-gunetik irten. Honelaxe jarraituko dut eta, bazterra nonahi jartzen duzula, azkona azkenean zertan den galdetuko dut. Inon ezingo zaio-la mugarik jarri gertatuko da, eta ihesak ihesbidea luzatu egingo du beti.

Gainera, unibertso osoaren espazio guztia nonahitik ertz jakinez itxia eta mugatua balitz, dagoeneko materiaren kopurua, solidoen pisuz, hondoan baturik zegokeen, eta ezer ezingo litzateke ortzi sapaiaren azpian sortu, egon ere ez legoke ortzirik, ez eguzkiaren argirik, materia guztia pilaturik bailetzake, denbora mugagabearen jalkin.

nec foret omnino caelum neque lumina solis,
 quippe ubi materies omnis cumulata iaceret 990
 ex infinito iam tempore subsidendo.
 At nunc nimirum requies data principiorum
 corporibus nullast, quia nil est funditus imum
 quo quasi confluere et sedes ubi ponere possint.
 Semper in adsiduo motu res quaeque geruntur 995
 partibus <e> cunctis infernaque suppeditantur
 ex infinito cita corpora materiai.
 Postremo ante oculos res rem finire uidetur;
 aer dissaepit collis atque aera montes,
 terra mare et contra mare terras terminat omnis; 1000
 omne quidem uero nil est quod finiat extra.
 Est igitur natura loci spatiumque profundi,
 quod neque clara suo percurrere fulmina cursu
 perpetuo possint aeui labentia tractu
 nec prorsum facere ut restet minus ire meando; 1005
 usque adeo passim patet ingens copia rebus
 finibus exemptis in cunctas undique partis.
 Ipsa modum porro sibi rerum summa parare
 ne possit, natura tenet, quae corpus inane
 et quod inane autem est finiri corpore cogit, 1010
 ut sic alternis infinita omnia reddat,
 aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum,
 simplice natura pateat tamen immoderatum.

* * *

nec mare nec tellus neque caeli lucida templa
 nec mortale genus nec diuum corpora sancta 1015
 exiguum possent horai sistere tempus.
 Nam dispulsa suo de coetu materiai
 copia ferretur magnum per inane soluta,
 siue adeo potius numquam concreta creasset
 ullam rem, quoniam cogi disiecta nequisset. 1020
 Nam certe neque consilio primordia rerum
 ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt
 nec quos quaeque <darent motus pepigere profecto>
 sed quia multa modis multis mutata per omne

Hona, orde, printzipioen gorputzei ez zaiela inolako atsedetik ematen, inon ez baitago erabateko hondorik, han batu eta bertan egoitza jartzeko modukorik. Den guztia mugimendu etengabea dabil; alde guztietatik eta beheengoetatik, materiaren gorputzak azkar txandatzten dira, infinitutik.

Azkenik, begien aurrean gauzek gauzen mugatzaile dirudite; aireak mendiak xedatzen ditu eta mendiek airea; lehorrak itsasoa eta itsasoak, berriz, lehor oro bereizten du; orotasunaz harago, oster, ez dago mugarik jar dezakeen ezer. Halakoa da, beraz, lekuaren izaera eta sakonaren espazioa, non ibilera amaigabeko oinaztu distiratsuek ere, mendeetan lerraturik, ez bailukete hura kurritzerik, ezta joan ahala gutxiago geldi dadila egiterik ere. Horrexenbestean irekitzen da gauzetara espazio eskerga, mugarik gabe eta alde guztietara.

Gainera, gauzen baturak berak ere ezingo lioke bere buruari neurririk ezarri, naturak eragozten eta behartzen baitu gorputza hutsuneak eta hutsunea gorputzak mugatzera, horrela alternoki orotasuna infinitu bihurtzen; eta eurentariko bata bestea mugatuko ez balu, bakarraz izaeraz neurrigabea litzateke. Horrela ez izanik, ez itsaso, ez lehor, ez ortzi sapai argitsuek, ez hilkorren endak, ez jainkoen gorputz santuek iraun ahalko lukete une batez. Zeren materiaren kopurua, bere baturatik sakabanatua, hutsune eskerga zehar aske eramana bailitzateke, edo, hobeto esanda, inoiz ez zen ezer sortzeko trinkotuko, ezingo baitzen sakabanatzetik bildu. Izan ere, gauzen lehenkiak ez ziren berariaz eta adimen argiz paratu bakoitza bere ordenan [[ez elkarrekin bakoitza nola mugitu erabaki]], baina, betiraun guztitik hartutako kolpeen eraginez,

ex infinito uexantur percita plagis, 1025
 omne genus motus et coetus experiundo
 tandem deueniunt in talis disposituras,
 qualibus haec rerum consistit summa creata,
 et multos etiam magnos seruata per annos
 ut semel in motus coniectast conuenientis, 1030
 efficit ut largis auidum mare fluminis undis
 integrent amnes et solis terra uapore
 fota nouet fetus summ <iss> aque gens animantum
 floreat et uiuant labentes aetheris ignes;
 quod nullo facerent pacto, nisi materiai 1035
 ex infinito suboriri copia posset,
 unde amissa solent reparare in tempore quaeque.
 Nam ueluti priuata cibo natura animantum
 diffluit amittens corpus, sic omnia debent
 dissolui simul ac defecit suppeditare 1040
 materies aliqua ratione auersa uiai.
 Nec plagae possunt extrinsecus undique summam
 conseruare omnem quaecumque est conciliata.
 Cudere enim crebo possunt partemque morari,
 dum ueniant aliae ac suppleri summa queatur. 1045
 Interdum resilire tamen coguntur et una
 principiis rerum spatium tempusque fugai
 largiri, ut possint a coetu libera ferri.
 Quare etiam atque etiam suboriri multa necessest;
 et tamen ut plagae quoque possint suppetere ipsae, 1050
 infinita opus est uis undique materiai.

Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi
 in medium summae quod dicunt omnia niti,
 atque ideo mundi naturam stare sine ullis
 ictibus externis neque quoquam posse resolui 1055
 summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa
 —ipsum si quicquam posse in se sistere credis— :
 et quae pondera sunt sub terris omnia sursum
 nitier in terraque retro requiescere posta,
 ut per aquas quae nunc rerum simulacra uidemus. 1060
 Et simili ratione animalia suppa uagari

hainbeste izan eta hainbeste aldakuntza jasanik, era guztietako mugidak eta elkartzeak esperimendatuz, azkenik gauzadi hau sortzeko eta irauteko moduko egituretara iritsi dira, eta, behin gauzadia mugida egokietara jaurtia izan denean, urte mordo luzez eusten dio, eta egiten du ezen ibaiek euren urtza ugariz itsaso egarbera horni dezaten eta lurra eguzkiaren igurtzi bidez uztatu guztiak berri ditzan eta bizidunen belaunaldiak lora daitezkeen eta eterraren su lerratiak bizi daitezkeen; hau guztiau inola ere ezingo litzateke, baldin materiaren kopurua infinitutik ez baletor galera guztiak garaiz erreparatzera. Zeren bizidunen izaerak, jana kenduta, mehartu eta gorputza galtzen duenez, halaxe behar du denak disolbatu, zerbaitegatik bide okerretik jo duen materialak elikatzeari uzten badio. Kanpotik datozen edonondiko kolpeak ere ezin dute kontserbatu bildutako gauzadi guztia. Bidezake, noski, jo eta zati bat iraunaraz, beste batzuk etorri eta gauzadi osoa hornitu arte, baina bitartean errebotatzera beharturik dagoz eta gauzen printzipioei ihes egiteko espazioa eta denbora ematen diete, baturatik libre ibil daitezkeen. Beraz, behin eta berrir, printzipio horiek erruz agertu behar dute. Eta areago, kolpeak eurak ere behar adina izateko, nondinahi materia kopuru infinitua behar da.

Honetan, ez dezazula inondik ere sinets, Memmio, zer guztiek gauzadiaren erdigunea deritzonerantz jotzen dutenik eta horri esker munduaren izaerak kanpotiko talkarik gabe dirauenik eta ezerk ezin duenik ez goitik ez behetik inora alde egin, denak erdirantz jotzen duela-eta (zerbait bere baitan koka daitekeela sinesten baduzu, jakina), eta lurraren barrenean diren pisudunak berriro gorantz jotzen dutenik eta lurrean goikoz behera pausatzen direnik, orain uretan ikusten ditugun gauzen irudiak bezala.

contendunt neque posse e terris in loca caeli
 reccidere inferiora magnis quam corpora nostra
 sponte sua possint in caeli templa uolare:
 Illi cum uideant solem, nos sidera noctis 1065
 cernere, et alternis nobiscum tempora caeli
 diuidere et noctes parilis agitare diebus.
 Sed uanus stolidis haec <error falsa probauit>,
 amplexi quod habent peru <ersa rem ratione>;
 nam medium nil esse potest <quando omnia constant> 1070
 infinita. Neque omnino, si iam <medium sit>,
 possit ibi quicquam consistere <eam magis ob rem>,
 quam quauis alia longe ratione <repelli:>
 omnis enim locus ac spatium, quod in <ane uocamus>
 per medium, per non medium, concedere <debet> 1075
 aequae ponderibus, motus quacumque feruntur.
 Nec quisquam locus est, quo corpora cum uener <e>,
 ponderis amissa ui possint stare <in> inani;
 nec quod inane autem est ulli subsistere debet,
 quin, sua quod natura petit, cocedere pergat. 1080
 Haud igitur possunt tali ratione teneri
 res in concilium medii cuppedine uictae.
 Praeterea quoniam non omnia corpora fingunt
 in medium niti, sed terrarum atque liquoris
 et quasi terreno quae corpore contineantur, 1085
 umorem ponti magnasque e montibus undas,
 at contra tenuis exponunt aeris auras
 et calidos simul a medio differier ignis,
 atque ideo totum circum tremere aethera signis
 et solis flammam per caeli caerula pasci, 1090
 quod calor a medio fugiens se ibi colligat omnis,
 nec prorsum arboribus summos frondescere ramos
 posse, nisi a terris paulatim cuique cibatum 1093
 * * *
 ne uolocri ritu flammarum moenia mundi 1102
 diffugiant subito magnum per inane soluta
 et ne cetera consimili ratione sequantur
 neue ruant caeli tonitralia templa superne 1105
 terraque se pedibus raptim subducatur et omnis

Eta era berean animaliak buruz behera dabiltzala tematzen dute eta hain ezinezko omen dute ortziaren azpiko aldeetara erortzea, nola gure gorputzek ezin duten eurenez ortziko sapaletara hegatu. Eurek eguzkia ikustean, guk gaueko izarrak ikusten omen ditugu eta urtarokak gurekin txandaka banatzen omen dituzte, eta haien gauak gure egunei omen dagozkie. Baina hauek errakuntza hutsalak ergelei pentsarazi dizkien irudikeriak dira, arrazoi zentzugabeari heldu diotelako; ez baitaiteke erdigunerik izan, espazioa infinitua izanez gero. Eta erdigunerik balitz ere, ezerk ezingo luke bertan gelditzeraz jo, beste arrazoren bategatik urruntzera baino gehiago. Zeren hutsunea deritzogun leku eta espazio orok, erditik zein ez erditik, pisudunei berdinki pasatzen utzi behar baitie, mugimenduek eragiten dieten noranahi. Ez dago lekurik, non, gorputzak, hara heltzean, pisua gal eta hutsunean koka daitezkeen. Hutsune denak ere ez dio ezein gorputzi eutsi behar, pasatzen utzi baizik, bere izaerak agintzen duenez. Gauzek ezin dute, beraz, horrela baturik iraun, erdirantzko grinak menperaturik.

Bestalde, ez zaie iruditzen gorputz guztiek erdirantz tiratzen dutenik, lurrekoek eta urezkoek baizik, eta lurrezkoa bezalako bilkinean dagozenek, itsasoko urak eta mendietatik beherako uhin indartsuek; aitzitik, ordea, airearen aura xumeek eta berdin gar beroek erditik ihes egiten omen dute; eta denetik inguratzen gaituen eterra horrelaxe omen da izarrez dizdizkatzen eta eguzkiaren garra ortzipean bazkatzen, erditik ihes egindako beroa hantxe biltzen omen baita; eta zuhaitzetan ere goren adarrak ezingo omen lirateke hostotu, lurretik gora apurka-apurka doakien jakia...¹

[[Bai espazioak eta bai materiak infinituak izan behar dute, beraz]], munduaren murruek bat-batean, gar hegalaria gisan, ihes egin ez dezaten, hutsunean disolbaturik, eta gainerakoek ere berdintsu segi ez diezaieten eta zeruko tenplu trumoilariak eror ez daitezen eta lurra oinpetik tanpez alde egin ez dezan eta, ortziaren eta gauzen hondaki

¹ Hemen zortzi bertso jatorrizko galduak dira.

inter permixtas rerum caelique ruinas
corpora soluentes abeat per inane profundum,
temporis ut puncto nil exstet reliquiarum
desertum praeter spatium et primordia caeca: 1110
Nam quacumque prius de parti corpora desse
constitues, haec rebus erit pars ianua leti,
hac se turba foras dabit omnis materiai.

Haec sic pernosces parua perductus opella;
namque alid ex alio clarescet nec tibi caeca 1115
nox iter eripiet quin ultima naturai
peruideas: ita res accendent lumina rebus.

nahasien artean, dena hutsune sakonean ezaba ez dadin, une jakin batean munduan espazio desertuaz eta lehenki ezkutuez beste hondarrik geratzen ez dela. Zeren, gorputzak falta izatea nondik onartzen duzun, handixek izango baita gauzen heriotzaren atea, handixek alde egingo baitu materiaren kopuru guztiak.

Honela, obratxo txiki honek gidaturik, gauza hauetaz jabetuko zara; batak bestea argituko baitu eta gau ilunak ez baitizu biderik itxi-ko, naturaren azken jakingaiak aztertu arte: egia baita gauza batzuek beste batzuk argitzen dituztela.

LIBER SECUNDUS

CAPITULA

- 14.
- 62. DE MOTU PRINCIPIORUM ET INFINITA
ESSE
- 89. IMUM NIHIL ESSE
- 112. QUAE IN SOLI RADIIS APPAREANT
- 142. E CELERITATE MOTUS
- 184. NIHIL SURSUM FERRI CORPUSCULORUM
SED PRESSA A RADICIBUS EXURGERE
CORPORA
- 221. DE CLINATIONE MOTUS
- 333. DE FIGURA ATOMORUM
- 388. DE LUMINE
- 392. DE OLEO
- 398. DE MELLE
- 400. DE ABSINTHIO
- 408. DE SERRAE STRIDORE
- 447. DE ADAMANTE FERRO
SILICE AERE
- 464. DE SUDORE SALSO
- 471. DE AQUA MARINA

BIGARREN LIBURUA

KAPITULUAK

- 14. GORPUTZAREN EGOKIERA ONA
- 62. PRINTZIPIOEN MUGIMENDUAZ ETA
INFINITUAKIZATEAZ
- 89. MUTURREAN EZ DAGOELA EZER
- 113. ZER BISTARATZEN DEN EGUZKI IZPIETAN
- 142. MUGIMENDUEN BIZKORTASUNA
- 184. PARTIKULEK EZ DUTELA GORANTZ EGITEN,
GORPUTZAK SUSTRAIETATIK LOTUTA
GORATZEN DIRELA BAIZIK
- 221. MUGIMENDUEN INKLINAZIOAZ
- 333. ATOMOEN FORMAZ
- 388. ARGIAZ
- 392. OLIOAZ
- 398. EZTIAZ
- 400. ASENTSIO-BELARRAZ
- 408. ZERRAREN KIRRINKAZ
- 447. DIAMANTEAZ, BURDINAZ, SUHARRIAZ,
BRONTZEAZ
- 464. IZERDI GAZIAZ
- 471. ITSAS URAZ

478. FIGURAS ESSE MULTAS
522. INTER SE SIMILIA INFINITA ESSE
589. IN TERRA SEMINA INSUNT
598. DE MATRE MAGNA
646.
730. NON NECESSARIO ALBA EX ALBIS
PRINCIPIIS FIERI
755. COLORES NON ESSE
801. DE COLORE COLUMBARUM
806. DE CAUDA PAVONIS
842. ATOMOS NEC COLOREM NEC ODOREM
NEC SUCUM NEC FRIGUS
NEC CALOREM HABERE
865. DE INSENSILI SENSILE GIGNI
1048. OMNE INFINITUM IN OMNIS PARTIS
1058. APIROS MUNDOS
1105. MUNDUM NATUM ET MULTOS SIMILIS
1144. IAM SENEM MUNDUM ET OMNIA
PUSILLA NASCI

478. FORMAK ASKO DIRELA
522. ELKARREN ANTZEKOAK INFINITUAK DIRELA
589. HAZIAK LURREAN DAGOZ
598. AMA HANDIAZ
646. ZORIONA ETA USTELEZINA
730. ZURIAK EZ DATOZELA NAHITAEZ PRINTZIPIO
ZURIETATIK
755. KOLORERIK EZ DELA
801. USOEN KOLOREAZ
806. INDIOILARRAREN ISATSAZ
842. ATOMOEK EZ DAUKATELA EZ KOLORERIK,
EZ USAINIK, EZ ZAPORERIK, EZ HOTZIK,
EZ BERORIK
865. SENTIKORRA SENTIEZKORRETIK DATORRELA
1058. UNIBERTSOA INFINITUA DELA NORANAHI
1058. MUNDU ZENBAGAITZAK
1105. MUNDUA SORTUA ETA ASKOREN ANTZEKOAK DELA
1144. MUNDUA ZAHARRA DELA ETA GAUZA GUZTIAK
TXIKI SORTZEN DIRELA

LIBER SECUNDUS

Suaue, mari magno turbantibus aequora uentis,
e terra magnum alterius spectare laborem;
non quia uexari quemquamst iocunda uoluptas,
sed quibus ipse malis careas quia cernere suaue est.
Suaue etiam belli certamina magna tueri 6
per campos instructa tua sine parte pericli. 5
Sed nil dulcius est, bene quam munita tenere 7
edita doctrina sapientum templa serena,
despicere unde queas alios passimque uidere
errare atque uiam palantis quaerere uitae, 10
certare ingenio contendere nobilitate,
noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes rerumque potiri.
O miseras hominum mentis, o pectora caeca!
Qualibus in tenebris uitae quantisque periclis 15
degitur hoc aeui quodcumquest! Nonne uidere
ni aliud sibi naturam latrare, nisi utqui
corpore seiunctus dolor absit, mente fruatur
iucundo sensu cura semota metuque?
Ergo corpoream ad naturam pauca uidemus 20
esse opus omnino, quae demant cumque dolorem,
delicias quoque uti multas substernere possint.
Gratius interdum neque natura ipsa requirit,
si non aurea sunt iuuenum simulacra per aedes
lampadas igniferas manibus retinentia dextris, 25
lumina nocturnis epulis ut suppeditentur,

BIGARREN LI BURUA

Bai dela gozoa, haizeak itsaso zabalean olatuak astintzean, bes-teen lan bortitza lehorretik ikustea; ez inor penatzea atsegin alaia dela-ko, nolako gaitzetatik libre zagozen ikustea gozoa delako baizik. Gozoa da baita zelaietan zehar eraturiko gerra demak ikustea, norbe-ra arriskukide izan gabe. Baina ez dago ezer gozoagorik jakintsuen doktrinak ondo eraikitako goi tenplu nareetan bizitzea baino, nondik besteak gainbegira ditzakezun eta hara-hona deslai eta bizitzako bide bila noraezik ikus, nor talentutsuago, nor nobleago, gau eta egun lan eta lan saiatzen, nor ondasunetan gorago eta nor agintetsuago. Oi, giza gogo errukarriak; oi, bihotzitsuak! Zer biziera ilunean eta norainoko arriskueta ahitzen zaigun duen luzera duelako denbora hau! Ez al da ikusten naturak ez duela beretzat eskatzen oinazea gorputzetik aparta-tzea eta aldentzea besterik, eta gogoaren baitan sentipen atsegina gozatzea, arduratik eta beldurretik libre? Honela dakusgu gorputzaren izaerak ezer gutxi behar duela oinazea kentzeko, baita atsegin ugari eman ahal izateko ere. Naturak berak ere ez du beste gozamenik eska-

nec domus argento fulget auroque renidet
 nec citharae reboant laqueata aurataque templa,
 cum tamen inter se prostrari in gramine molli
 propter aquae riuum sub ramis arboris altae 30
 non magnis opibus iucunde corpora curant,
 praesertim cum tempestas arridet et anni
 tempora conspergunt uiridantis floribus herbas.
 Nec calidae citius decedunt corpore febres,
 textilibus si in picturis ostroque rubenti 35
 iacteris, quam si in plebeia ueste cubandum est.
 Quapropter quoniam nil nostro in corpore gazae
 proficiunt neque nobilitas nec gloria regni,
 quod superest, animo quoque nil prodesse putandum;
 si non forte tuas legiones per loca campi 40
 feruere cum uideas belli simulacra cientis,
 subsidiis magnis et ecum ui constabilitas,
 ornatasque armis statuas pariterque animatas,
 his tibi tum rebus timefactae religiones
 effugiunt animo pauidae, mortisque timores 45
 tum uacuum pectus linquunt curaque solutum.
 Quod si ridicula haec ludibriaque esse uidemus,
 re ueraque metus hominum curaeque sequaces
 nec metuunt sonitus armorum nec fera tela
 audacterque inter reges rerumque potentis 50
 uersantur neque fulgorem reuerentur ab auro
 nec clarum uestis splendorem purpureai,
 quid dubitas quin omni sit haec rationi potestas?
 Omnis cum in tenebris praesertim uita laboret.
 Nam ueluti pueri trepidant atque omnia caecis 55
 in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
 interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
 quae pueri in tenebris pauitant finguntque futura.
 Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
 non radii solis neque lucida tela diei 60
 discutiant, sed naturae species ratioque.

Nunc age quo motu genitalia materiai
 corpora res uarias gignant genitasque resoluant

tzen, nahiz eta geletan urrezko gazte irudirik egon ez, eskuinetan lanparak sutan dituztela, gaueko oturuntzei argi egiteko, nahizta etxeak zilarrez ñirñir eta urrez dirdir egin ez, edo urrezko kasetoidun tenpluetan zitara hotsik entzun ez; aski du ibai ondoko belar finean, zuhaitz luze baten itzalpean, elkarren ondoan etzatea, gorputzak hainbeste handikeria gabe ederki gozaraziz, batez ere aroak laguntzen eta urtaroak belarraren berdetasuna loreztatzen duenean. Sukar beroak ez dizu, izara bordatuetan eta purpura gorrian etzanda, gorputzetik lehenago alde egingo, soineko arruntean luze zagozela baino. Beraz, ez ondasunak, ez nobleziak, ez agintearen aintzak gure gorputzari ezertan ongarri ez bazaizkio, sobra dauzkalako, arimarentzat ere ez dutela balio pentsatu behar da. Baldin eta, gudu zelaietan zehar zeure legioak, errefortzu handiz eta zaldien indarrez babestuak eta denak armaz hornituak eta berdin kemenduak, gerra irudiak zabaltzen ikusten dituzunean, zure sineskerek, gauza hauekin izuturik, gogoaren baitatik ikaran ihes egiten ez badute, eta heriotzaren beldurak zure golkoa huts eta arduratik at uzten ez badu. Baina ikusirik hau guztiau zentzugabea eta barregarria dela eta gizakiek, benetako izu eta etengabeko ardura eta guzti ere, ez diotela beldurrik armen arrabotsari ez gezi ankerrei eta ausarki dihardutela erregeen eta ahaltsuen artean eta ez dutela errespetatzen ez urrearen distirarik ez purpurazko soinekoaren ospe argitsurik, orduan izan ote dezakezu dudarik ahalmen guztia adimenak ematen digula? Are gehiago bizitza osoak ilunpean lehiaz diharduenean. Zeren, haurrak dardaratzen eta ilunpe itsuan edozergatik beldurtzen direnez, halaxe guk ere sarritan beldur diegu haurrei ilunetan ikaragarri eta gertatzear iruditzen zaizkienak baino ezertan beldurgarriago ez direnei. Gogoaren izu eta ilunpe honen ezabatzaile behar dute, beraz, ez eguzkiaren errainuek, ez egunaren gezi argiek, naturaren behaketak eta zientziak baizik.

Orain utzidazu azaltzen materiaren gorputz sortaileek nola dituzten izaki ezberdinak sortzen eta sortuak disolbatzen eta zer inda-

et qua ui facere id cogantur quaeque sit ollis reddita mouilitas magnum per inane meandi, expediam: tu te dictis praeberere memento.	65
Nam certe non inter se stipata cohaeret materies, quoniam minui rem quamque uidemus et quasi longinquo fluere omnia cernimus aeuo ex oculisque uetustatem subducere nostris, cum tamen incolumis uideatur summa manere propterea quia, quae decedunt corpora cuique, unde abeunt minuunt, quo uenere augmine donant, illa senescere at haec contra florescere cogunt, nec remorantur ibi. Sic rerum summa nouatur semper, et inter se mortales mutua uiuunt.	70
Augescunt aliae gentes, aliae minuuntur, inque breui spatio mutantur saecula animantum et quasi cursores uitae lampada tradunt.	75
Si cessare putas rerum primordia posse cessandoque nouos rerum progignere motus, auius a uera longe ratione uagaris.	80
Nam quoniam per inane uagantur, cuncta necessest aut grauitate sua ferri primordia rerum aut ictu forte alterius. Nam <cum> cita saepe obuia confluxere, fit ut diuersa repente dissiliant; neque enim mirum, durissima quae sint ponderibus solidis neque quicquam a tergibus obstet.	85
Et quo iactari magis omnia materiai corpora peruideas, reminiscere totius inum nil esse in summa, neque habere ubi corpora prima consistant, quoniam spatium sine fine modoquest immensumque patere in cunctas undique partis pluribus ostendi et certa ratione probatumst.	90
Quod quoniam constat, nimirum nulla quies est reddita corporibus primis per inane profundum, sed magis assiduo uarioque exercita motu partim interuallis magnis confulta resultant, pars etiam breuibz spatiis uexantur ab ictu.	95
Et quaecumque magis condense conciliatu	100

rrek eginarazten dien hori eta zer higikortasun emana zaien, hutsune handian zehar ibiltzeko: saia zaitez esanari arreta jartzen. Izan ere, materia bere baitan batua eta trinkoa ez denez, gauza bakoitza txikitzen eta denboraren luzean dena urtzen eta zahartzaroak gure begietatik eramaten dakusgu eta, hala ere, gauzadiak osorik dirauela ageri da, alde egiten duten gorputzek uzten dutena txikitzen baitute eta nori batzen hura handitzen, lehengoa zaharrarazten eta hau, ordea, lora-tzen, baina hemen ere ez dira geratzen. Honela gauzadia beti berritzen ari da eta hilkorrek elkar biziaraizten dute. Jendea ere batzuk hazten, besteak txikitzen dira, eta denbora laburrean bizidunen belaunaldiak aldatu egiten dira eta, lasterkariek bezala, biziaren zuziak elkarri ematen dizkiote.

Gauzen lehenkiak geldi daitezkeela eta geldian gauzen mugimendu berriak eragin ditzaketela uste baduzu, egiatik urrun galduta zabiltza. Zeren hutsunean deslai, gauzen lehenkiek denak batera eramana izan behar lukete, bai euren grabitatez edo beste baten halabeharreko talkaz. Izan ere, sarritan euren ibilian elkar jotzen dutenean, elkarren besterantz punpatzen dira; eta ez da harritzekoa, hain gogor-rak eta pisu trinkokoak izanik eta atzean oztoporik ez dutela. Eta materiaren gorputzak nola diren astinduak hobeto ikus dezazun, gogoratu gauzadi osoan ez dagoela hondorik, ez lehenkiak non gelditurik, zeren espazioak ez daukala neurririk, ez mugarik, eta alde guztietarantz neurrigabe hedatzen dela luze agertu bainuen, eta arrazoi segurrez frogatua izan baitzen.

Hau argi dagoenez gero, bistan da lehen gorputzei ez zaiela hutsune sakonean zehar inolako atsedunik eman, baizik, mugimendu etengabeaz eta askotarikoz astindurik, batzuk talkaren ondorioz distantzia handietaraino punpatzen direla, beste batzuek, ordea, leku txikian jasaten dutela kolpea. Eta, trinkokiago bildurik, leku estuagoan jo eta

exiguis interuallis conuecta resultant,
 indupedita suis perplexis ipsa figuris,
 haec ualidas saxi radices et fera ferri
 corpora constituunt et cetera <de> genere horum. 105
 Paucula quae porro magnum per inane uagantur
 cetera dissiliunt longe longeque recursant
 in magnis interuallis; haec aera rarum
 sufficiunt nobis et splendida lumina solis.
 Multaque praeterea magnum per inane uagantur,
 conciliis rerum quae sunt reiecta nec usquam 110
 consociare etiam motus potuere recepta.

Cuius, uti memoro, rei simulacra et imago
 ante oculos semper nobis uersatur et instat.
 Contemplator enim, cum solis lumina cumque
 inserti fundunt radii per opaca domorum: 115
 multa minuta modis multis per inane uidebis
 corpora misceri radiorum luminie in ipso
 et uelut aeterno certamine proelia pugnās
 edere turmatim certantia nec dare pausam,
 conciliis et discidiis exercita crebris; 120
 conicere ut possis ex hoc, primordia rerum
 quale sit in magno iactari semper inani.
 Dumtaxat rerum magnarum parau potest res
 exemplare dare et uestigia notitiae. 125
 Hoc etiam magis haec animum te aduertere par est
 corpora quae in solis radiis turbare uidentur,
 quod tales turbae motus quoque materiai
 significant clandestinos caecosque subesse.
 Multa uidebis enim plagis ibi percita caecis
 commutare uiam retroque repulsa reuerti 130
 nunc huc nunc illuc in cunctas undique partis.
 Scilicet hic a principiis est omnibus error.
 Prima mouentur enim per se primordia rerum;
 inde ea quae paruo sunt corpora conciliatu
 et quasi proxima sunt ad uiris principiorum, 135
 ictibus illorum caecis impulsa cientur,
 ipsaque <pro> porro paulo maiora lacescunt.

punpatzen direnek, euren egitura korapilotsuetan trabaturik, haitzaren sustrai indartsuak eta burdinaren gorputz ohila eta antzeko guztiak osatzen dituzte. Beste gutxiago batzuek, hutsune handian zehar deslai, urrun punpatzen eta urrun jauzi egiten dute, tarte handietan; hauek aire xumea eta eguzkiaren argi distiratsua damaigute. Gainera, hutsunean zehar asko dabilta deslai, gauzen batasunetatik ezetsiak izan zirenak edo, hartuak izanik ere, euren mugimenduak batu ezin izan zituztenak. Esaten ari naizen honen itxura eta irudia begien aurrean daukagu eta dago beti. Zeren begira eguzkiaren izpiek zer egiten duten, gelako iluntasunean sartu eta argia zabaltzen dutenean: hamaika gorputz nimino hamaika eratan hutsunean zehar nahasten ikusiko duzu izpien argitasunean bertan, eta, lehia eternalean bezala, guduak eta guduxkak batailoika jotzen atsedenik gabe, batze-banatze etengabea dihardutela; hortik atera dezakezu nolakoa den lehenkien betiko iharrostea hutsune handiaren barruan. Gauza txikiak gauza handien etsenplua eta ezagutzeko lorratza eman dezakeen neurrian. Bada besterik ere, eguzkiaren izpietan dardaratzen ikusten diren gorputzoi arreta jar diezaiezun, ezen halako multzoek erakusten baitute materialen barruan ere badirela mugida ezkutuak eta ikusgaitzak. Izan ere, ikusiko duzu nola hainbat, kolpe ikusgaitzek astindurik, norabidez aldatzen eta ezetsirik itzultzen diren, behin honantz, behin harantz, alde guztietarantz. Joan-etorri hau guztia, jakina, lehenkietatik datorrena da. Zeren, lehenik, gauzen lehenkiak eurenez mugitzen dira;

Sic a principiis ascendit motus et exit
paulatim nostros ad sensus, ut moueantur
illa quoque, in solis quae lumine cernere quimus 140
nec quibus id faciant plagis apparet aperte.

Nunc quae mobilitas sit reddita materiai
corporibus, paucis licet hinc cognoscere, Memmi.
Primum aurora nouo cum spargit lumine terras
et uariae uolucres nemora auia peruolitantes 145

aera per tenerum liquidis loca uocibus opplent,
quam subito soleat sol ortus tempore tali
conuestire sua perfundens omnia luce,
omnibus in promptu manifestumque esse uidemus.

At uapor is quem sol mittit lumenque serenum 150
non per inane meat uacuum; quo tardius ire
cogitur, aerias quasi dum diuerberat undas.

Nec singillatim corpuscula quaeque uaporis
sed complexa meant inter se conque globata;
quapropter simul inter se retrahuntur et extra 155
officiuntur, uti cogantur tardius ire.

At quae sunt solida primordia simplicitate,
cum per inane meant uacuum nec res remoratur
ulla foris, atque ipsa suis e partibus unum,
unum in quem coepere locum conixa feruntur, 160

debent nimirum praecellere mobilitate
et multo citius ferri quam lumina solis
multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis peruolgant fulgura caelum

* * *

nec persectari primordia singula quaeque, 165
ut uideant qua quidque geratur cum ratione.

At quidam contra haec, ignari materiai,
naturam non posse deum sine numine reddi
tanto opere humanis rationibus admoderate
tempora mutare annorum frugesque creare, 170
et iam cetera, mortalis quae suadet adire
ipsaque deducit dux uitae dia uoluptas

gero, elkartze txikiz osatzen, eta lehenkien indarrera gehien hurbiltzen diren gorputzak, hauen talka ikusgaitzek eraginik, abian hasten dira eta eurok ere handitxoagoei erasotzen diete. Honela, mugimendua lehenkietatik goraka dator eta apurka-apurka gure sentimenetarantz irteten da, eguzkiaren izpitan ikus ditzakegun gorputzak ere mugia-razi arte, nahiz eta hori daragiten kolpeak argi agertu ez. Orain, Memmio, materiaren gorputzei zer mugikortasun eman zaien, adibide gutxi batzuotatik atera dezakezu. Lehenik, egunsentia lurrak argi berriz gainezkatzen dituenean eta hegazti nabarrek, baso apartatueta hegan, bazterrak aire samurrean zehar euren txorrotzio gardenez betetzen dituztenean, une horretan jaikitako eguzkiak zer bat-batean jazten duen dena berak zabaldutako argiz, denentzat bistakoa eta ageria dela dakusgu. Baina eguzkiak igortzen duen beroak eta argitasun nareak ez du hutsune ezergabea zeharkatzen; astiroago joan behar du, airezko uhinak erdibitu behar baititu. Beroaren korpuskuluak ere banan barik elkarri lotuta eta multzoka dabilta; aldi berean, beraz, elkar atzeratzen eta kanpotik eragotziak aurkitzen dira, astiroago ibili beharrez. Baina bakuntasun solidoko lehenkiek, hutsune ezergabea zehar eta kanpotik ezerk galgatzten ez dituenean, euren parteek osotasun bakarra eginez, eta lehenengotatik harantz jotzen zuten xede bakarrerantz arrastatuak direnean, argi dago abiadura itzela eraman behar dutela, eguzkiaren argiak baino askoz arinago egingo dutela eta denbora berdinean eguzki izpiek zeruan hegatzten dutena baino askoz espazio handiagoa zeharkatzen dutela.

* * *

[[Ez dirudi gehiago erantsi beharrik]] ez lehenkiak banan-banan ikertu beharrik dagoenik, gauza bakoitza nola sortzen den ikusteko. Baina batzuek, esandakoaz bestera, materia zer den jakiteke diotenez, naturak jainkoen ahalmen gabe ezin ei ditu gizakien premietera hain ondo egokitu urtaroen aldakuntzak eta fruituen sorkuntza eta beste gauza guztiak, zeintzuetarantz atsegin jainkozkoak, bizitzaren

et res per Veneris blanditur saecula propagent,
 ne genus occidat humanum. Quorum omnia causa
 constituisse deos cum fingunt, omnibu rebus 175
 magno opere a uera lapsi ratione uidentur.
 Nam quamuis rerum ignorem primordia quae sint,
 hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
 confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
 nequaquam nobis diuinitus esse creatam 180
 naturam mundi: tanta stat praedita culpa.
 Quae tibi posterius, Memmi, faciemus aperta.
 Nunc id quod superest de motibus expediemus.

Nunc locus est, ut opinor, in his illud quoque rebus
 confirmare tibi, nullam rem posse sua ui 185
 corpoream sursum ferri sursumque meare;
 ne tibi dent in eo flammaram corpora fraudem.
 Sursus enim uersus gignuntur et augmina sumunt
 et sursum nitidae fruges arbustaque crescunt,
 pondera, quantum in se est, cum deorsum cuncta ferantur.
 Nec cum subsiliunt ignes ad tecta domorum 191
 et celeri flamma degustant tigna trabesque,
 sponte sua facere id sine ui subiecta putandum est.
 Quod genus e nostro cum missus corpore sanguis
 emicat exultans alte spargitque cruorem. 195
 Nonne uides etiam quanta ui tigna trabesque
 respuat umor aquae? Nam quo magis ursimus altum
 directa et magna ui multi pressimus aegre,
 tam cupide sursum reuomit magis atque remittit,
 plus ut parte foras emergant exilientque. 200
 Nec tamen haec, quantum est in se, dubitamus, opinor,
 quin uacuum per inane deorsum cuncta ferantur.
 Sic igitur debent flammae quoque posse per auras
 aeris expressae sursum succedere, quamquam
 pondera, quantum in sest, deorsum deducere pugnent. 205
 Nocturnasque faces caeli sublime uolantis
 nonne uides longos flammaram ducere tractus
 in quascumque dedit partis natura meatum?
 Non cadere in terram stellas et sidera cernis?

gidariak, gizakiei tiratzen eta ugaltzeko deitzen dien, Venusen langintza gozoz, gizateria akaba ez dadin. Jainkoek dena gizakientzat paratu dutela pentsatzen dutenean, egiazko arrazoitik alde guztietan asko urruntzen direla dirudi. Zeren, nahiz eta lehenkiak zer diren jakin ez, zeruko fenomenoetatik eurentatik eta beste hainbat arrazoitatik baieztara ausartuko nintzateke munduaren izaera ez dela jainko bidez guretzat sortua izan: hain akats handiz hornitua baitago. Hau guztiau, Memmio, geroago argituko dugu. Orain azal dezagun mugimenduei buruz geratzen dena.

Oraintxe da unea, nik uste, gauza hauetan beste zerbait ere zuri baiezteko, ezen ezein gauza gorputzekok ezin duela bere indarrez gorantz egin ez gorantz mugitu; honetan garren gorputzek ez zaitzaitela okerrera eraman. Izan ere, garrak gorantz sortzen eta handitzen dira eta labore mardulak eta zuhaitzak gorantz hazten dira, pisudunek, berriz, eurenaren arabera, denek beherantz tiratzen dute. Baina suak etxe sapaïetaraino jauzi egiten eta gar bizkorrez zurak eta zutabeak mihizkatzen dituenean, ez da pentsatu behar bere kabuz eta beste indar baten eragin gabe diharduenik. Berdin odolak ere, gure gorputzetik irtetean, turrustan jauzi egiten du goraino eta bere gorritasuna zabaltzen. Ez al duzu ikusten urak nolako indarrez jaurtitzen dituen zurak eta zutabeak? Zenbat eta, zuzen sakaturik, gehiago hondoratzen ditugun eta askoren artean indar egiten diegun, urak hainbat eta bizikiago okatzen eta jaurtitzen ditu gorantz, azaleratu eta erdia baino gehiago kanporatu arte. Eta hala ere, ez daukagu dudarik, nik uste, euren kabuz, hutsunean zehar denak beherantz eramana direla. Honelaxe behar dute garrek ere airean gora sakan altxatzeko ahalmena ukan, nahiz eta pisua, berez, beherantz eramaten saiatu. Eta ortziko gau-zuziak ere, goraki hegan, ez al dakusu nolako gar ildo luzeak egiten dituzten, naturak ibilerari emandako edozein norabide-tan? Ez al dakusu izarrak eta argizagiak nola lurrera jausten diren?

Sol etiam <caeli> de uertice dissipat omnis ardorem in partis et lumine conserit arua; in terras igitur quoque solis uergitur ardor. Transuersosque uolare per imbris fulmina cernis; nunc hinc nunc illinc abrupti nubibus ignes concursant; cadit in terras uis flammea uolgo.	210 215
Illud in his quoque te rebus cognoscere auemus, corpora cum deorsum rectum per inane feruntur ponderibus propriis, incerto tempore ferme incertisque locis spatium depellere paulum, tantum quod momentum mutatum dicere possis. Quod nisi declinare solerent, omnia deorsum, imbris uti guttae, caderent per inane profundum, nec foret offensus natus nec plaga creata principiis: ita nil umquam natura creasset. Quod si forte aliquis credit grauiora potesse corpora, quo citius rectum per inane feruntur, incidere ex supero leuioribus atque ita plagas gignere quae possint genitalis reddere motus, auis a uera longe ratione recedit. Nam per aquas quaecumque cadunt atque aera rarum, haec pro ponderibus casus celerare necessest propterea quia corpus aquae naturae tenuis aeris haud possunt aequae rem quamque morari, sed citius cedunt grauioribus exsuperata. At contra nulli de nulla parte neque ullo tempore inane potest uacuum subsistere rei, quin, sua quod natura petit, concedere pergat; omnia quapropter debent per inane quietum aeque ponderibus non aequis concita ferri. Haud igitur poterunt leuioribus incidere umquam ex supero grauiora neque ictus gignere per se qui uariant motus per quos natura gerat res. Quare etiam atque etiam paulum inclinare necessest corpora; nec plus quam minimum, ne fingere motus obliquos uideamur et id res uera refutet. Namque hoc in promptu manifestumque esse uidemus,	220 225 230 235 240 245

Eguzkiak ere ortzi gailurretik beroa noranahi hedatzen du eta zelaiak argizatzen; lurrerantz ere makurtzen da, beraz, eguzkiaren beroa. Oinaztuak ere euritan zeharretara hegatzen ikusten dituzu; hodeietan leherturiko suak edonorantz zabaltzen dira; sarritan garrezko indarra lurrera jausten da.

Honetan, baita ere jakin dezazula nahi dut ezen, gorputzak euren pisuz hutsunean behera zuzen jausten direnean, halako une batean eta halako leku batean, apur bat alboratu egiten direla, mugimendua aldatu egin dutela esateko moduan. Lehenkiok alboratuko ez balira, denak hutsune sakonean beherantz lerorzke, euri tantak bezala, eta ez litzateke euren artean talkarik sortuko ez kolperik gertatuko: horrela naturak ez zuen inoiz ezer sortuko. Inork uste badu gorputz astunagoak, hutsunean zehar bizkorrago zuzen doazelako, arinagoen gainera eror daitezkeela eta horrela mugimendu sortzaileak berritzeko moduko kolpeak eragin ditzaketela, egiazko arrazoitik at eta urrun dabil. Zeren urean eta aire xumean zehar erortzen den guztiak pisua- ren arabera azkartu behar baitu erorrera, uraren gorputzak eta airearen izaera xumeak ezin dutelako edozer berdin atzeratu, baizik astunago- ekin lehenago amore ematen baitute, menperaturik. Baina hutsuneak, ordea, inon ez inoiz ezin du zerbaiten azpian egon, berehala amore eman gabe, bere izaerak eskatzen duenez; hutsune geldian, beraz, gauza guztiek azkartasun berdinez mugitu behar dute, pisuan ezberdi- nak izan arren. Beraz, astunagoek ezingo dute inoiz arinagoen gaine- ra erori ez eurenez kolperik eragin, naturak gauzak sortzeko behar duen mugimendu mordoa gertatzeko modukorik. Horregatik, behin eta berriro esanda, gorputzek apur bat inklinatu egin behar dute; aha- lik gutxien, noski, ez dadin pentsa errealitateak ezeztatuko lituzkeen

pondera, quantum in sest, non posse obliqua meare,
 ex supero cum praecipitant, quod cernere possis.
 Sed nil omnino <recta> regione uiai
 declinare quis est qui possit cernere sese? 250

Denique si semper motus conectitur omnis
 et uetere exoritur <semper> nouus ordine certo
 nec declinando faciunt primordia motus
 principium quoddam quod fati foedera rumpat,
 ex infinito ne causa causam sequatur, 255

libera per terras unde haec animantibus exstat,
 unde est haec, inquam, fatis auolsa uoluntas
 per quam progredimur quo ducit quemque uoluptas,
 declinamus item motus nec tempore certo
 nec regione loci certa, se b ubi ipsa tulit mens? 260

Nam dubio procul his rebus sua cuique uoluntas
 principium dat et hinc motus per membra rigantur.
 Nonne uides etiam patefactis tempore puncto
 carceribus non posse tamen prorumpere equorum
 uim cupidam tam de subito quam mens auet ipsa? 265

Omnis enim totum per corpus material
 copia conciri debet, concita per artus
 omnis ut studium mentis conixa sequatur;
 ut uideas initum motus a corde creari
 ex animique uoluntate id procedere primum, 270

inde dari porro per totum corpus et artus.
 Nec similest ut cum impulsu procedimus ictu
 uiribus alterius magnis magnoque coactu.
 Nam tum materiem totius corporis omnem
 perspicuumst nobis inuitis eri rapique, 275

donec eam refrenauit per membra uoluntas.
 Iamne uides igitur, quamquam uis exera multos
 pellat et inuitos cogat procedere saepe
 praecipitesque rapi, tamen esse in pectore nostro
 quiddam quod contra pugnare obstareque possit? 280

Cuius ad arbitrium quoque copia material
 cogitur interdum flecti per membra per artus
 et proiecta refrenatur retroque residit.

mugimendu zeiharrek asmatzen ari garenik. Argi eta garbi ikusten baitugu pisuak, goitik amiltzean, ez daitezkeela, eurenez behintzat, zeharretara mugi, ikus dezakezunez. Baina nor da ezer ez dela lerro zutetik ezertxo ere alboratzen hauteman dezakeenik?

Hauek honela, mugimendu oro elkarlotzen bada eta berria beti, ordena ziurrean, zaharretik badator eta lehenkiek ez badute, alboratzean, patuaren arauak hautsiko dituen mugi-printzipiorik egiten, kausak kausari infinituraino segi ez diezaion, orduan nondik dago lurtean bizidunen askatasun hau, nondik dago, galdetzen dut, patuari kendutako nahimen hau, zeinaren bitartez nahiak nora gidatzen hara goazen, mugimenduak ere aldatuz eta ez denbora jakinez, ez leku jakinez, gogoak berak agindu digun lekura baizik? Zeren dudarik gabe norbere nahimena baita egintza hauei hastapena damaiena eta hortixe zabaltzen baitira mugimenduak lohadarretara. Ez al dakusu baita nola zaldi irrikatsuak, une jakin batean gortak irekitzean, ezin diren euren gogoak nahi bezain azkar lasterka abiatu? Izan ere, materia kopuru guztia gorputz osoan zehar kitzikatu behar dute, lohadarretan kitzikaturik, osoan eta saiaturik gogoaren joranari segi diezaion. Hortik dakuskezu mugimenduaren hasiera bihotzean sortzen dela eta gogoaren nahimenetik datorrela lehenik, handik zabaltzen dela gorputz osoan eta lohadarretan zehar. Ez da berdina kolpearen ondorioz aurrera egiten duguna, beste baten indar handiak eta bortxa handiak sakaturik. Orduan argi dago gorputz osoaren materia guztia gure gogoz kontra arrastaturik doala, nahimenak lohadarretan geldiarazi arte. Orain, beraz, ez al dakusu, kanpo indarrak askori bultz egin eta maiz gogoz kontra ibilarazi, arrastatu eta jaurti arren, badela, hala ere, gure bularrean zerbait, eusteko eta jarritzeko gai dena? Baita beronen nahiaren arabera, materia kopuruak batzuetan gorputzean eta gorputzadarretan zehar biratu egin behar izaten du eta, aurrera jaurtia izan bada, galgatu eta atzerantz lasaitu.

Quare in seminibus quoque idem fateare necessest, esse aliam praeter plagas et pondera causam motibus, unde haec est nobis innata potestas, de nilo quoniam fieri nil posse uidemus. Pondus enim prohibet ne plagis omnia fiant externa quasi ui. Sed ne mens ipsa necessest intestinum habeat cunctis in rebus agendis et deuicta quasi cogatur ferre patique, id facit exiguum clinamen principiorum nec regione loci certa nec tempore certo.	285
Nec stipata magis fuit umquam materiai copia nec porro maioribus interuallis. Nam neque adaugescit quicquam neque deperit inde. Quapropter quo nunc in motu principiorum corpora sunt, in eodem ante acta aetate fuere et post haec semper simili ratione ferentur et quae consuerint gigni gignentur eadem condicione et erunt et crescent uique ualebunt, quantum cuique datum est per foedera naturai. Nec rerum summam commutare ulla potest uis; nam neque, quo possit genus ullum materiai effugere ex omni, quicquam est <extra>, neque in omne unde coorta queat noua uis irrumpere et omnem naturam rerum mutare et uertere motus. Illud in his rebus non est mirabile, quare, omnia cum rerum primordia sint in motu summa tamen summa uideatur stare quiete, praeterquam siquid proprio dat corpore motus. Omnis enim longe nostris ab sensibus infra primorum natura iacet; quapropter, ubi ipsa cernere iam nequeas, motus quoque surpere debent; praesertim cum, quae possimus cernere, celent saepe tamen motus spatio diducta locorum. Nam saepe in colli tondentes pabula laeta lanigerae reptant pecudes quo quamque uocantes inuitant herbae gemmantes rore recenti, et satiati agni ludunt blandeque coruscant;	295 300 306 310 315 320

Horregatik aitortu beharra dago hazietan ere badela kolpeez eta pisuaz beste kausa mugiarazle bat, nondik heldu zaigun berezko ahalmen hau, argi baitago hutsetik ez daitekeela deus etor. Pisuak, izan ere, ez du uzten dena kolpe bidez egin dadin, kanpo indarrez alegia. Baina gogoak berak egiteko guztietan barne derrigorrik ez edukitzea eta, menperaturik, berau nolabait eraman eta jasan beharrik ez izatea lehenkien inklinazio xumeak eragiten du, leku zehazgabea eta denbora zehazgabea.

Materiaren kopurua inoiz ez da izan ez estuagoa ez nasaitasun handiagokoa. Ezer ez baitzaio gehitzen ez hiltzen. Honela, gorputzen lehenkien mugimendua orain daragiena bera da, iraganean eragin zuena eta aurrerantzean ere beti berdin eragingo duena, eta lehen sortu ohi zirenak baldintza berean sortuak izango dira eta natur legeek bakoitzari damaiotenaren arabera biziko eta haziko eta indartuko dira. Eta ezein indarrek ezingo du gauzen kopururik aldatu. Ez baitago inolako kanpo lekurik, ezein materia motak gauzaditik hara ihes egitekorik, ez handik sorturik gauzadian oldar eta gauzen izaera guztia alda eta mugimenduak uzkaile ditzakeen indar berririk. Honetan, ez da harritzekoa, gauzen lehenkiak oro mugitzen ari arren, hala ere, gauzadiak gelditasun osoan dagoela ematea, bere gorputza berez mugiarazten duenak izan ezik. Lehenkien izaera gure sentimenen oso azpitik baitago. Horregatik, hura hautematerik ez duzun lekuan, mugimenduak ere gordean geratu behar; batik bat ikus ditzakegunek ere sarritan mugimendua ezkutatu egiten baitute, artean bitarte handia badago. Zeren sarritan ardi iletsuak, muino batean larre gozoa bazkatuz, mantxo ibili ohi dira, ihintz berriz perlaturiko belarren dei eta gonbiten arabera,;bildots asetuek, berriz, jolasean eta ikotika leunean dihardute.

omnia quae nobis longe confusa uidentur
 et uelut in uiridi candor consistere colli.
 Praeterea manae legiones cum loca cursu
 camporum complent belli simulacra cientes, 325
 fulgor ubi ad caelum se tollit totaque circum
 aere renidescit tellus subterque uirum ui
 excitur pedibus sonitus clamoreque montes
 icti reiectant uoces ad sidera mundi
 et circumuolitant equites mediosque repente
 tramittunt ualido quatientes impete campos: 330
 et tamen est quidam locus altis montibus <unde>
 stare uidentur et in campis consistere fulgor.

Nunc age iam deinceps cunctarum exordia rerum
 qualia sint et quam longe distantia formis
 percipe, multigenis quam sint uariata figuris; 335
 non quo multa parum simili sint praedita forma,
 sed quia non uolgo paria omnibus omnia constant.
 Nec mirum; nam cum sit eorum copia tanta
 ut neque finis, uti docui, neque summa sit ulla,
 debent nimirum non omnibus omnia prorsum 340
 esse pari filo similique adfecta figura.
 Praeterea genus humanum mutaeque natantes
 squamigerum pecudes et laeta armenta feraeque
 et uariae uolucres, laetantia quae loca aquarum
 concelebrant circum ripas fontisque lacusque, 345
 et quae peruolgant nemora auia peruolitantes;
 quorum unum quiduis generatim sumere perge,
 inuenies tamen inter se differre figuris.
 Nec ratione alia proles cognoscere matrem
 nec mater posset prolem; quod posse uidemus 350
 nec minus atque homines inter se nota cluere.
 Nam saepe ante deum uitululus delubra decora
 turicremas propter mactatus concidit aras
 sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.
 At mater uiridis saltus orbata peragrans 355
 noscit humi pedibus uestigia pressa bisulcis,
 omnia conuisens oculis loca si queat usquam

Hau guztiau guk urrundik lauso ikusten dugu, muino berdearen gainean zuritasun geldi bat bezala. Era berean, legio handiek zelaiak lasterka betetzen dituztenean, gudu plantak eginez, distira zeruraino heltzen da eta lurrak inguru guztia brontzez dizdizten du eta gizonen oinots indartsua altxatzen da eta mendiek, arrabotsak zauriturik, aho-tsak munduko izarretaraino berriraizten dituzte eta zaldunek ingurua hegatzten eta zelaia tanpez zeharkatzen dute, oldar bortitzean inarrosiz: eta hala ere, mendi gorenetan bada une bat, nondik denek baratuerik eta zelaiko distira geldia diruditen.

Orain, aurrera joz, ohar zaitez gauza guztien lehenkiak nola-koak eta zein forma ezberdinekoak diren, zein bariatuak diren euren itxura anizkoitzetan; ez forma berdinez hornituak gutxi direlako, oro har denak denen berdinak ez direlako baizik. Eta ez da harritzekoa; zeren, euren kopuruak, hain handia izanik, ez amairik ez baturarik, irakatsia dudanez, ez daukanez gero, argi dago denek ezin dutela hari berekoak eta itxura berdinekoak izan. Horra gainera gizateria, eta ezkatadun animalia igerilari isilak eta azienda gizenak eta piztiak eta hegazki koloretsuak, urgune gozatsuetara maiz jotzen dutenak, ibaiertz, iturri eta laku inguruetan, eta oihan malkarrak hegaka betetzen dituztenak. Zoaz espezieka haueitariko edozeintzuk banan-banan hartuz, eta, hala ere, denak itxura ezberdineko aurkituko dituzu. Bestela, umeez ez lukete amarik ezagutuko, ezta amak ere umerik; eta baietz dakusgu, gizakiok bezalaxe elkar bereizten dutela. Zeren sarritan, jainkoen tenplu apainduen aurrean, intzentsua erretzen ari den aldare ondoan, txahala lepamotz jausten baita, paparretik odol erreka beroa dariola. Ama hargabetuak, berriz, mendi berdeak oinkatuz, lurrean inkaturiko apatx bikoitzaren oinatzak ezagutu nahi ditu,

conspicere amissum fetum, completque querellis
 frondiferum nemus adsistens et creba reuisit
 ad stabulum desiderio perfixa iuuenti; 360
 nec tenerae salices atque herbae rore uigentes
 fluminaque ulla queunt summis labentia ripis
 oblectare animum subitamque auertere curam,
 nec uitulorum aliae species per pabula laeta
 deriuare queunt animum curaue leuare: 365
 Usque adeo quiddam proprium notumque requirit.
 Praeterea teneri tremulis cum uocibus haedi
 cornigeras norunt matres agnique petulci
 balantum pecudes: ita, quod natura reposcit,
 ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis. 370
 Postremo quoduis frumentum non tamen omne
 quidque suo genere inter se simile esse uidebis,
 quin intercurrat quaedam distantia formis.
 Concharumque genus parili ratione uidemus
 pingere telluris gremium, qua mollibus undis 375
 litoris incurui bibulam pauit aequor harenam.
 Quare etiam atque etiam simili ratione necessest,
 natura quoniam constant neque facta manu sunt
 unius ad certam formam primordia rerum,
 dissimili inter se quaedam uolitare figura. 380

Perfacile est animi ratione exsoluere nobis
 quare fulmineus multo penetralior ignis
 quam noster fluat e taedis terrestribus ortus.
 Dicere enim possis caelestem fulminis ignem
 subtilem magis e paruus constare figuris 385
 atque ideo transire foramina quae nequit ignis
 noster hic e lignis ortus taedaeque creatus.
 Praeterea lumen per cornum transit, at imber
 respuitur. Quare? Nisi luminis illa minora
 corpora sunt quam de quibus est liquor almus aquarum. 390
 Et quamuis subito per colum uina uidemus
 perfluere; at contra tardum cunctatur oliuom,
 aut quia nimirum maioribus est elementis
 aut magis hamatis inter se perque plicatis,

bazter guztiak begiztatuz, ea nonbait ume galdua hautematen duen, eta, geraturik, baso hostotsua arranguraz betetzen du eta etengabe gortarantz begirutzen, txahalaren minak erdiraturik. Ez sahas samurrek, ez ihintzak indarturiko belarrek, ez urertz gorenak joez datozen ibaiek dezakete haren gogoa alai eta hura bat-bateko nahigabetik hastan, eta larre gozoetan beste txahal batzuk ikusteak ere ezin du haren gogoa altxatu eta nahigabea arindu. Hain gauza bere eta ezagunaren bila baitabil! Ahots dardaratiko antxume ahulek ere ezagutzen dituzte euren ama adardunak, berdin bildots jostariak ardi beekariak. Horrelaxe, naturak agindu bezala, bakoitzak bere errapera jotzen du esne bila.

Azkenik, euren espezie barruan ere ikusiko duzu edozeintzuk labore-ale ez direla elkarren artean euren eiteetan alderen bat ez edukitzeko bezain berdinak. Era berean dakusgu maskorren espezieak lurraren altzoa margotzen duela, itsasoak uhin leunez harea egarbera lisatzen duen hondartza kurbatuan. Honela, bada, behin eta berriz esanda, gauzen lehenkiek, naturaz osatuak eta ez eredu jakin baten arabera inoren eskuak eginak direlako, nolabaiteko elkarren eite ezberdinez hegatu behar dute.

Oso erraz zaigu arrazoi bidez azaltzea zergatik mugitzen den oinaztuaren sua sarkorrago, lurreko zuzietatik sortutako gurea baino. Zeren esan dezakezu oinaztuaren su zerutarra xumeagoa eta eite txikiagoz osatua dela eta, horregatik, egurretik sortutako eta zuziak eragindako gure suak ezin duen poroetatik sartzen dela. Gainera, argiak adarra zeharkatzen du, baina euriak atzera egin behar du. Zergatik, argiaren gorputzak uraren likore elikagarria osatzen dutenak baino txikiagoak direlako ez bada? Eta ardoa iragazkitik zein bizkor ezkutatzen den ikusten dugu; olio nagia, berriz, zalantzan dago, dudarik gabe edo osagai handiagoak, edo elkarren artean amutuagoak eta tolestuagoak dauzkalako, eta horrela gertatzen da ezen lehenkiek ezin

atque ideo fit uti non tam diducta repente inter se possint primordia singula quaeque singula per cuiusque foramina permanare. Huc accedit uti mellis lactisque liquores iucundo sensu linguae tractentur in ore;	395
at contra taetra absinthi natura ferique centauri foedo pertorquent ora sapore; ut facile agnoscas e lenibus atque rutundis esse ea quae sensus iucunde tangere possunt, at contra quae amara atque aspera cumque uidentur, haec magis hamatis inter se nexa teneri proptereaue solere uias rescindere nostris sensibus introituque suo perrumpere corpus.	400 405
Omnia postremo bona sensibus et mala tactu dissimili inter se pugnant perfecta figura; ne tu forte putes serrae stridentis acerbum horrorem constare elementis leuibus aequae ac musaeae mele, per chordas organici quae mobilibus digitis expergefata figurant; neu simili penetrare putes primordia forma in nares hominum, cum taetra cadauera torrent, et cum scena croco Cilici perfusa recens est araque Panchaeos exhalat propter odores; neue bonos rerum simili constare colores semine constituas, oculos qui pascere possunt, et qui compungunt aciem lacrimareque cogunt aut foeda specie diri turpesque uidentur. Omnis enim, sensus quae mulcet cumque, <figura> haut sine principali aliquo leuore creatast; at contra quaecumque molesta atque aspera constat, non aliquo sine materiali squalore repertast. Sunt etiam quae iam nec leuia iure putantur esse neque omnino flexis mucronibus unca sed magis angellis paulum prostantibus, <ut quae> titillare magis sensus quam laedere possint; fecula iam quo de genere est inulaeque saporis. Denique iam calidos ignis gelidamque pruina	410 415 420 425 430

dutela elkarrengandik hain arin banatu eta bakoitza bere porotik iragazi. Honez gainera, eztiak eta esneak ere mihiari ahogozo atsegina ematen diote; absenta higuingarriak eta belarmin gaiztoak, oster, ahoa okertzen dute zapore zatarrez; hortik aisa aterako duzu sentimenez atseginez ukitzen dituzten gorputzak lisuak eta borobilak direla, mingots eta latz egiten direnak, oster, amu antzera elkarrekin ehundurik dagozela eta, horregatik, sartzean, gure sentimenen bideak urratzen eta soina minberatzen dutela.

Azkenik, sentimenei on eta ukituari txar zaizkion zer guztiak egitura ezberdina daukatelako dira elkarren kontrako; ez pentsa zerra kirrinkariaren irrintza latza elementu lisuz egina dagoenik, hatz bizkorrak zitararen kordetan korrituz itzartzen duten musen kantua bezala; ez uste giza sudurretan sartzen diren lehenkiak ere eite berdinekoak direnik, hala hilotz kiratsuak erretzean, nola eszenan Ziziliako azafraila zabal berri denean eta ondoko aldareak Pangeoko lurrinak jariatzen dituenen; ez uste begiak gozatzeko gai diren kolore ederrak eta haiek ziztatzen eta malkoarazten dituztenak, edo euren itxura itsusian zakar eta higuingarri diruditenak, gauzen hazi berdinez osatuak dagozenik. Sentimenak gozatzen dituen ezer ez baita sortua izan bere lehenkietan lisutasunik gabe; aitzitik, ordea, molestoa eta latza den guztiak materiaren nolabaiteko zakartasuna ageri du. Badira baita ez lisuak, ez guztiz kurbatuak, puntamakoak direla zuzen pentsa ez daitezkeenak, baizik angelutxo irtenak dauzkatenak, sentimenak mintzen baino gehiago kilikatzen dituztenak: honelakoxea da gatzunaren eta inularen zaporea. Azkenik, su beroak eta antzizar izoztuak gorputzaren sentimenak ezten ezberdinez zatatzen dituztela, bien ukituak seinalatzen digu.

dissimili dentata modo compungere sensus
 corporis, indicio nobis est tactus uterque.
 Tactus enim, tactus pro diuum numina sancta,
 corporis est sensus uel cum res extera sese 435
 insinuat, uel cum laedit quae in corpore natat
 aut iuuat egrediens genitalis per Veneris res,
 aut ex offensu cum turbant corpore in ipso
 semina, confundunt inter se concita sensum;
 ut si forte manu quamuis iam corporis ipse 440
 tute tibi partem ferias atque experiare.
 Quapropter longe formas distare necessest
 principiis, uarios quae possint edere sensus.
 Denique quae nobis durata ac spissa uidentur,
 haec magis hamatis inter sese esse necessest 445
 et quasi ramosis alte compacta teneri.
 In quo iam genere in primis adamantina saxa
 prima acie constant ictus contemnere sueta
 et ualidi silices ac duri robora ferri
 aeraque quae claustris restantia uociferantur. 450
 Illa quidem debent e leuibus atque rutundis
 esse magis, fluuido quae corpore liquida constant;
 namque papaueris haustus itemst facilis quod aquarum;
 nec retinentur enim inter se glomeramina quaeque
 et percussus item proclue uolubilis exstat. 455
 Omnia postremo quae puncto tempore cernis
 diffugere, ut fumum nebulas flammasque, necessest,
 si minus omnia sunt e leuibus atque rutundis,
 at non esse tamen perplexis indupedita,
 pungere uti possint corpus penetrareque saxa 460
 nec tamen haedere inter se; quodcumque uidemus
 sensibu sedatum, facile ut cognoscere possis
 non e perplexis sed acutis esse elementis.
 Sed quod amara uides eadem quae fluuida constant,
 sudor uti maris est, minime mirabile debet. 465
 Nam quod fluuidus est, e leuibus atque rutundis
 est et, <squalida sunt illis> admixta doloris
 corpora; nec tamen haec retineri hamata necessumst;
 scilicet esse globosa tamen, cum squalida constent,

Zeren ukimena, noski, oh jainkoen ahalmen santu!, ukimena baita gorputzaren sentimena, bai kanpoko zer bat barruratzen denean, bai gorputzaren bere zerbaitek min egiten edo atsegin ematen digunean, Venusen jardun sortzailean doala, edo haziak gorputzean bertan talkaz astintzen eta elkarren zalapartan sentimena nahasten dutenean; zuk zeurez, zeure gorputzeko edozein alderdi eskuz jota proba dezakezun moduan. Printzipioen formek elkarren oso ezberdinak izan behar dute, beraz, hain sentipen ezberdinak sortarazteko.

Azkenik, guri gogor eta trinko iruditzen zaizkigunek euren artean gakotuago egon behar dute, adarkadura sarritz elkarlotzen direla. Honelakoak dira, lehenik, basalto-harriak, kolpeei atzera eragiten ohituak, suharri gotorra eta burdina sendoaren indarra eta ate orpoetan kurrinkatzen den brontzea. Gorputz fluidoiko likidoek, ostera, osagai lisuago eta borobilagokoak izan behar dute; mitxole-ta hazia ura bezain aisa zurrut egiten baita; izan ere, globo eiteko hauek ez diote elkarri heltzen, eta kolpetxo bat nahikoa da behe-rantz abiarazteko. Azkenik, amen batean ezabatzen ikusten dituzun zer guztiek, keak, lainoak eta garrak bezala, erabat osagai leunez eta borobilez osaturik ez bada ere, behintzat ez dute elkarren korapiloetan eragotzirik egon behar, gorputzak zula eta harriak penetra ditzaten, elkar mindu gabe; hortik aisa dakuskezu sentipen mingarri oro elementu korapilatuetatik barik zorrotzetatik datorrela. Baina gorputz aldi berean garratz eta fluidoak ikusten badituzu, itsas ura bezala, ez da batere harrigarri. Zeren zer fluidoak osagai leunak eta borobilak dauzka, noski, baina hauei gorputz latz eta mingarriak nahasten zaizkie; ez dago, ostera, hauek elkarri gakoan eutsi beharrik; latzak izanik, globo itxurakoak ere badira, noski,

prouolui simul ut possint et laedere sensus. 470
 Et quo mixta putes magis aspera leuibus esse
 principiis, unde est Neptuni corpus acerbum,
 est ratio discernendi, seorsumque uidendi
 umor dulcis, ubi per terras crebrius idem
 percolatur, ut in foueam fluat ac mansuescat; 475
 linquit enim supera taetri primordia uiri,
 aspera cum magis in terris haerescere possint.

Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae
 ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum
 finita uariare figurarum ratione. 480
 Quod si non ita sit, rursum iam semina quaedam
 esse infinito debebunt corporis auctu.
 Namque in eadem una cuiusuis iam breuitate
 corporis inter se multum uariare figurae
 non possunt: fac enim minimis e partibus esse 485
 corpora prima tribus, uel paulo pluribus auge;
 nempe ubi eas partis unius corporis omnis,
 summa atque ima locans, transmutans dextera laeuis,
 omnimodis expertus eris, quam quisque det ordo
 formai speciem totius corporis eius, 490
 quod superest, si forte uoles uariare figuras,
 addendum partis alias erit; inde sequetur,
 adsimili ratione alias ut postulet ordo,
 si tu forte uoles etiam uariare figuras:
 ergo formarum nouitatem corporis augmen 495
 subsequitur. Quare non est ut credere possis
 esse infinitis distantia semina formis,
 ne quaedam cogas immani maximitate
 esse, supra quod iam docui non posse probari.
 Iam tibi barbaricae uestes Meliboeaeque fulgens 500
 purpura Thessalico concharum tacta colore,
 aurea pauonum ridenti imbuta lepore
 saecla, nouo rerum superata colore iacerent
 et contemptus odor smyrnae mellisque saporis,
 et cycnea mele Phoebeaque daedala chordis 505
 carmina consimili ratione oppressa silerent.

errodatur batara, sentimenak zauritzen dituztenak. Eta Neptunoren gorputz mingotsa printzipio latzen eta leunen nahastea dela hobeto ikus dezazun, bada modua apartatzeko eta banan ikusteko, nola ur geza, lur geruza batzuetatik iragazitakoan, patinera jariatzen den, gozaturik; zeren pozoin kiratsuaren printzipioak gainean uzten baititu, osagai latzak lurrari aisago atxikitzen zaizkiolako.

Hau guztiau erakutsi ondoren, honi dagokion eta honegatik sinesgarri den egia bat lotzera noa, hots, gauzen lehenkiak forma kopuru mugatuan aldatzen direla. Hau honela ez balitz, zenbait hazik gorputz tamaina infinitua beharko luke bestetik. Zeren edozein gorputzen txikitasun bat beraren barruan, formek ez baitaukate elkarren artean asko aldatzerik. Egizu, bada, lehen gorputzak hiru zatirik txikienez osatzen direla, edo gehitu, nahi bada, beste batzuk; gorputz bakarraren zati horiek guztiak, goian edo behean jarritz, ezker-eskuin aldatuz, posizio guztietan probaturik, bakoitzak gorputz osoari zer itxura damaion ikus dezazunean, formak aldatzen jarraitzekotan, beste zati batzuk gehitu beharra dago; hortik ateratzen da posizio bakoitzak halaber beste zati batzuk beharko dituela, oraindik ere forma gehiago aldatu nahi baduzu. Beraz, formen ugartitasunari gorputzaren tamaina handiagoa dagokio. Ez dago, beraz, pentsatzerik haziak forma infinituen arabera ezberdintzen direla, batzuk tamaina izugarrikoak izanarazten ez badituzu, eta hau ez dagoela onartzerik arestian argitu dizut. Zeren orduan oihal barba-roak eta Melibearen purpura distiratsua, Tesaliako maskorren kolorez ukituia, eta aire irrikorra darien indioilar aldrak bertan behera baileutzake, gauza berrien koloreak gairiditurik, eta mirra usainari eta ezti zaporeari muzin egingo litzaioke, eta zisnearen kantua eta Feboren lira doinu artosoak era berean azpiraturik isilduko lirateke.

Namque aliis aliud praestantius exoreretur.
 Cedere item retro possent in deteriores
 omnia sic partis, ut diximus in melioris.
 Namque aliis aliud retro quoque taetrius esset 510
 naribus auribus atque oculis orisque saporis.
 Quae quoniam non sunt, <sed> rebus reddita certa
 finis utrimque tenet summam, fateare necessest
 materiem quoque finitis differre figuris.
 Denique ab ignibus ad gelidas hiemum usque pruinas 515
 finitumst retroque pari ratione remensumst.
 Omnis enim calor ac frigus, medique tepores
 interutrasque iacent explentes ordine summam.
 Ergo finita distant ratione creata,
 ancipiti quoniam mucroni utrimque notantur, 520
 hinc flammis illinc rigidis infesta pruinis.

Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae
 ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum,
 inter si simili quae sunt perfecta figura,
 infinita cluere. Etenim distantia cum sit 525
 formarum finita, necesse est quae similes sint
 esse infinitas aut summam materiai
 finitam constare, id quod non esse probavi
 uersibus ostendens corpuscula materiai
 ex infinito summam rerum usque tenere, 530
 undique protelo plagarum continuato.
 Nam quod rara uides magis esse animalia quaedam
 fecundamque magis naturam cernis in illis,
 at regione locoque alio terrisque remotis
 multa licet genere esse in eo numerumque repleti; 535
 sicut quadrupedum cum primis esse uidemus
 in genere anguimanus elephantos, India quorum
 milibus e multis uallo munitur eburno,
 ut penitus nequeat penetrari: tanta ferarum
 uis est, quarum no perpauca exempla uidemus. 540
 Sed tamen id quoque uti concedam, quamlibet esto
 unica res quaedam natiuo corpore sola,
 cui similis toto terrarum non sit in orbi;

Beti sortuko bailitzateke besteak baino goragoko zerbait. Atzerantz, berriz, gauza guztiek okerrerantz egin ahalko lukete, hoberantz esan dugun bezala. Beti bailegoke besteak baino zerbait zatarragorik sudurarentzat, belarriarentzat, begiarentzat eta ahoko zapoarentzat. Honelakorik ez denez gero, gauzadiari batetik eta bestetik eusten dion muga jakin bat dagoela baizik, aitortu beharra dago materia forma mugatuaren barruan aldatzen dela. Azkenik, sutik neguko antzizar izoztuetaraino bitarte mugatua dago, eta alderantziz ere berdina da. Zeren bero eta hotz guztia eta bitarteko epela bi muturren artean baitagoz, osotasun guztia betez. Beraz, sorkarien distantzia tarte mugatua da, bi muturren artean kokaturik baitagoz, batetik garrek eta bestetik izotz zakarrak jotzen dituela.

Hau guztiau erakutsi ondoren, honi dagokion eta honegatik sinesgarri den egia bat lotzera noa, hots, forma berdinez osaturik dagozen gauzen lehenkiak infinituak direla. Izan ere, formen distantzia finitua izanik, berdinak direnek infinituak izan behar dute, bestela materia kopurua finitua bailitzateke, eta hori ez daitekeela frogatua dizut, bertsotan agertuz materiaren korpuskuluek gauzen baturari infinitutik eusten diotela, nondinahi etengabe samaldan etorriz. Zeren, animalia mota batzuk bakanago direla eta beste batzuetan, berriz, natura oparoago ageri dela badakusu ere, litekeena baita haiek, beste leku eta inguru batean, urruneko lurretan, oso ugariak izatea eta kopurua osatzea; lauhankakoen artean hau batez ere suge-eskudun elefanteetan dakusgu, zeintzuetarik milaka buruk India zaintzen duen bere marfilezko hesiz, barrura ezin sartzeraino, halako piztiaren piztiaz; guk, berriz, ale bakanak ikusten ditugu.

Hala ere, gauza bat onartuko dizut. Demagun sortuen arteko zerbait bakarra dela eta lurbira guztian ez dagoela antzekorik; hala ere, hartatik sortu eta jaioarazteko materia kopuru infinitua egon ezik,

infinita tamen nisi erit uis materiai	
unde ea progigni possit concepta, creari	545
non poterit, neque, quod superest, procreare alique.	
Quippe etenim sumam hoc <quoque> uti finita per omne	
corpora iactari unius genitalia rei,	
unde ubi qua ui et quo pacto congressa coibunt	
materiae tanto in pelago turbaque aliena?	550
Non, ut opinor, habent rationem conciliandi,	
sed quasi naufragiis magnis multisque coortis	
disiectare solet magnum mare transtra cauernas	
antennas prorem malos tonsasque natantis,	
per terrarum omnis oras fluitantia aplustra	555
ut uideantur et indicium mortalibus edant,	
infidi maris insidias uirisque dolumque	
ut uitare uelint, neue ullo tempore credant,	
subdola cum ridet placidi pellacia ponti,	
sic tibi si finita semel primordia quaedam	560
constitues, aeuom debebunt sparsa per omnem	
disiectare aestus diuersi materiai,	
numquam in concilium ut possint compulsa coire	
nec remorari in concilio nec crescere adaucta;	
quorum utrumque palam fieri manifesta docet res,	565
et res progigni et genitas procreare posse.	
Esse igitur genere in quouis primordia rerum	
infinita palam est unde omnia suppeditantur.	
Nec superare queunt motus itaque exitiales	
perpetuo neque in aeternum sepelire salutem,	570
nec porro rerum genitales auctificique	
motus perpetuo possunt seruare creata.	
Sic aequo geritur certamine principiorum	
ex infinito contractum tempore bellum.	
Nunc hic nunc illic superant uititalia rerum	575
et superantur item. Miscetur funere uagor	
quem pueri tollunt uiscentes luminis oras;	
nec nox ulla diem neque noctem aurora secutast	
quae non audierit mixtos uagitibus aegris	
ploratus mortis comites et funeris atri.	580

ezingo du kreatua izan ez, izanda ere, ezingo luke hazi eta elikatu. Izan ere, gauzadiaren barruan gauza bakar bat sortzeko gauza den gorputz kopuru finituak diharduela emanik ere, nondik, non, zein indarrez eta nola elkar topaturik batuko dira hain materia pielago handian eta hain nahasmahas dibertsoan? Ez daukate, nik uste, batzeko modurrik; oster, naufragio asko eta larriak gertatzean bezala, non itsasotzarrrak jarlekuak, zuakerrak, antenak, brankak eta mastak barreiatzen eta arraunak igerian eta bandera flotatzaileak itsas bazter guztietara jaurtitzen dituen, haien ikustea hilkorren eskarmentu izan dadin eta hauek saia daitezen itsaso gaiztoaren amarruak, oldarra eta azpikeria ekiditen eta harekin inoiz ez fidatzen, ezta ur barean xarma engainakorrezt irribarre egiten dienean ere, horrelaxe, lehenki batzuk finituak direla noizbait jotzen baduzu, materiaren gora-beheratzeek hara-hona jaurtiko ditu eternalki, barreiatuak, inoiz ez daitezen bat egitera bultzatuak izan, ez batasun horretan irauterik, ez hazterik, ez gehitzerik izan ez dezaten; esperientziak argi erakusten du, ordea, biak gertatzen direla, badela, alegia, gorputzak sortzea eta sortuak haztea. Argi dago, beraz, edozein espezieetan lehenki infinituak dagozela, dena eurok hornitzen dutela.

Horregatik, indar galgarriek ezin dute erabat nagusitu ez bizia betiko ehortzi, eta indar gauzen sortzaile eta hazleek ere ezin dituzte sorkariak iraunarazi. Horrela lehenkiek denbora infinitutik dakarten gerrak berdineko emaitzan dirau. Orain hemen, orain han, bizi indarrak nagusi dira eta gero menperatuak. Argi zelaira datozen haurren negarra hiletekin nahasten da; ez gaurik egunari, ez egunsentirik gauari jarraitu izan zaio, heriotzaren lagun diren negar mingotsak eta hileta beltza haur ne garrekin batera entzun ez dituenik.

Illud in his obsignatum quoque rebus habere
 conuenit et memori mandatum mente tenere,
 nil esse, in promptu quorum natura uidetur,
 quod genere ex uno consistat principiorum,
 nec quicquam quod non permixto semine constet; 585
 et quodcumque magis uis multas possidet in se
 atque potestates, ita plurima principiorum
 in sese genera ac uarias docet esse figuras.
 Principio tellus habet in se corpora prima
 unde mare inmensum uoluentes frigora fontes 590
 assidue renouent, habet ignes unde oriantur.
 Nam multis succensa locis ardent sola terrae,
 ex imis uero furit ignibus impetus Aetnae.
 Tum porro nitidas fruges arbustaque laeta
 gentibus humanis habet unde extollere possit, 595
 unde etiam fluuios frondes et pabula laeta
 montiuago generi possit praebere ferarum.

Quare magna deum mater materque ferarum
 et nostri genetrix haec dicta est corporis una.
 Hanc ueteres Graium docti cecinerunt poetae 600
 sedibus in curru biugos agitare leones,
 aeris in spatio magnam pendere docentes
 tellurem neque posse in terra sistere terram.
 Adiunxere feras, quia quamuis effera proles
 officiis debet molliri uicta parentum. 605
 Muralique caput summum cinxere corona,
 eximiis munita locis quia sustinet urbes;
 quo nunc insigni per magnas praedita terras
 horrifice fertur diuinæ matris imago.
 Hanc uariae gentes antiquo more sacrorum 610
 Idaeam uocitant matrem Phrygiasque cateruas
 dant comites, quia primum ex illis finibus edunt
 per terrarum orbem fruges coepisse creari.
 Gallos attribuunt, quia, numen qui uiolarint
 matris et ingrati genitoribus inuenti sint, 615
 significare uolunt indignos esse putandos,
 uiuam progeniem qui in oras luminis edant.

Honetan, egia bat zigilaturik eta gogoan ondo gorderik eduki-tzea komeni da, hots, ikustekoak diren gauzetan, ez dagoela printzipio mota bakarrez osatzen den ezer, hazien nahastetik harakoa ez den ezer; eta zerbaitek zenbat eta indar eta ahalmen gehiago eduki, hainbat eta printzipio mota gehiago eta forma ezberdinoak dauzkala ageri du. Lehenik, lurrak baditu bere baitan lehen gorputzak, zeintzuekin iturriek, freskuraren zabaltzaileek, itsaso eskerga etengabe berritzen duten, eta badu sua nondik sortu ere, zeren leku askotan lur zoru gorria suak hartzen baitu eta Etnaren oldarrak urruma egiten barrenengo garretatik. Badu baita giza jendearentzat nondik atera uzta gardenak eta zuhaitz emankorrak, eta nondik ekoiztu ibaiak, hostoak eta larre gozoak, piztia mendizaleen endarentzat. Horrexegatik eman izan zaio lurrari hainbat izen handi, nola jainkoen ama, piztien ama eta gure gorputzen sortzaile.

Grezia zaharreko poeta jakintsuek kantatu zuten ezen beronek, bere tronutzako gurditik, lehoi pare uztartuari zeragiola, erakutsiz lur haundia airearen espazioan eskegita dagoela eta lurra ez daitekeela lurrean finka. Piztiak uztartu zituzten, basakume orok otzandu beharra baitauka, gurasoen ongintzak menperaturik. Burua koroa muralez inguratu zuten, lurrak hiriei gailurrik gorenaren babesean eusten dielako; intsignia honekin apaindurik, jainkotar amaren irudia lurrealde handietan zehar daramate, denen beldurgarri. Zenbait herritan, antzinako eliz ohituren arabera, Idaren ama deitzen diote eta segiziotzat frigiari andanak ematen dizkiote, garigintza inguru haietatik zabaldu omen baitzen lurbiran zehar. Geloak izendatzen dizkiote, erakutsi nahirik ezen, amaren jainkotasuna iraindu dutenek eta gurasoentzat esker txarreko agertu direnek ez dutela merezi seme-alaba bizirik argitara eramaterik. Tinpano atezuak ahurrekin burrunbatzen dira eta inguruan zinbalo konkaboak entzuten, adarrek hots erlatsez mehatxu

Tympana tenta tonant palmis et cymbala circum
 concaua, raucisonoque minantur cornua cantu, 620
 et Phrygio stimulat numero caua tibia mentis,
 telaque praeportant uiolenti signa furoris,
 ingratos animos atque impia pectora uolgi
 conterrere metu quae possint numine diuae.
 Ergo cum primum magnas inuecta per urbis
 munificat tacita mortalis muta salute, 625
 aere atque argento sternunt iter omne uiarum
 largifica stipe ditantes ninguntque rosarum
 floribus umbrantes matrem comitumque cateruas.
 Hic armata manus, Curetas nomine Grai
 quos memorant, Phrygias inter si forte cateruas 630
 ludunt in numerumque exultant sanguine laeti
 terrificas capitum quatientes numine cristas,
 Dictaeos referunt Curetas qui Iouis illum
 uagitum in Creta quondam occultasse feruntur,
 cum pueri circum puerum pernice chorea 635
 [armat et in numerum pernice chorea]
 armati in numerum pulsarent aeribus aera,
 ne Saturnus eum malis mandaret adeptus
 aeternumque daret matri sub pectore uolnus.
 Propterea magnam armati matrem comitantur, 640
 aut quia significant diuam praedicere ut armis
 ac uirtute uelint patriam defendere terram
 praesidioque parent decorique parentibus esse.
 Quae bene et eximie quamuis disposita ferantur,
 longe sunt tamen a uera ratione repulsa. 645

Omnis enim per se diuom natura necessest
 inmortalis aeuo summa cum pace fruatur
 semota ab nostris rebus seiunctaque longe.
 Nam priuata dolore omni, priuata periclis,
 ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri, 650
 nec bene promeritis capitur neque tangitur ira.
 Terra quidem uero caret omni tempore sensu,
 et quia multarum potitur primordia rerum,
 multa modis multis effert in lumina solis.

dagite eta flauta hutsak frigiari erritmoz xaxatzen ditu gogoak, eta ezpatak astintzen dituzte, zoramen bortitzaren seinale, herriaren gogo eskergabe eta bular inpioei jainkosaren ahalaren beldurra sartzeko. Beraz, hiri handietan zehar daramatela, hilkorrek agur mutuz isilki bedeinkatzen dituenean, ibilbide guztia brontzez eta zilarrez leuntzen diote, opari mardulez aberasturik, eta arrosen elurra jaurtitzten dute, ama eta segizio andanak estaliz. Hemen talde armatu batek, grekoek Kuretak deitzen dietenek, frigiari andanen artean, odoleztaturik, dantzari eta jauzian erritmoz dihardutenean, gangor beldurgarriak buruetan astinduz, Dikteako Kuretak gogoratzen dituzte, zeintzuek behinola Jupiterren haur-negarrek Kretan ezkutatutako omen zituzten, ume armatuak, jainko-haurraren inguruan bizkor dantzatzuz, brontzeak brontzeen kontra erritmoan jotzen zituztenean, Saturnok ez zezan hura atzeman eta hagineta xeha eta amaren bihotzari betiko zauria egin. Horrexegatik inguratzen dute armadunek ama handia, edo beharbada esan nahi dutelako jainkosak agintzen duela jaiot-lurra armaz eta kemenez defendatu behar dela eta gurasoei babes eta ohore egin behar zaiela. Hau dena, ordea, ondo eta bikain moldaturik egon arren, egia oso urrun dago. Jainko izate orok bere baitan bizitza hilezkorra gozatu behar baitu bakerik handienean, gure gauzetatik berex eta urrunera bazterturik. Zeren samin orotarik libre, arriskuetatik libre, bere ondasunetan aberats, gu ezertarako behar ez gaituela, ez mesedera makurtzen baita, ez suminak eragiten baitio. Lurrak, berriz, ez dauka egiazko sentimenik denbora oroz eta, gauzen lehenki ugariz hornitua denez gero, hamaika moduz hamaika gauza jalgiaztatzen du eguzkiaren argitara.

Hic siquis mare Neptunum Cereremque uocare constituet fruges et Bacchi nomine abuti mauolt quam laticis proprium proferre uocamen, concedamus ut hic terrarum dictiet orbem	655
esse deum matrem, dum uera re tamen ipse religione animum turpi contingere parcat.	659 680
Saepe itaque ex uno tondentes gramina campo lanigerae pecudes et equorum duellica proles buceriaeque greges equorum sub tegmine caeli ex unoque sitim sedantes flumine aquai dissimili uiuont specie retinetque parentum naturam et mores generatim quaeque imitantur.	660 665
Tanta est in quouis genere herbae materiai dissimilis ratio, tanta est in flumine quoque. Hinc porro quamuis animantem ex omnibus unam ossa cruor uenae calor umor uiscera nerui constituunt; quae sunt porro distantia longe, dissimili perfecta figura principiorum.	670
Tum porro quaecumque igni flammata cremantur, si nil praeterea, tamen haec in corpore tradunt unde ignem iacere et lumen submittere possint scintillasque agere ac late differre fauillam.	675
Cetera consimili mentis ratione peragrans inuenies igitur multarum semina rerum corpora celare et uarias cohibere figuras. Denique multa uides quibus et color et sapor una reddita sunt cum odore. In primis pleraque poma;	679 681
haec igitur uariis debent constare figuris; nidor enim penetrat qua fucus non it in artus, fucus item sorsum, <sorsum> sapor insinuatur sensibus; ut noscas primis differre figuris.	685
Dissimiles igitur formae glomeramen in unum conueniunt et res permixto semine constant. Quin etiam passim nostris in uersibus ipsis multa elementa uides multis communia uerbis, cum tamen inter se uersus ac uerba necesse est confiteare alia ex aliis constare elementis;	690

Hala ere, norbaitek itsasoari Neptuno eta laboreei Ceres deitzea pentsatzen badu eta ardoa bere izen propioz baino Bako deituraz izendatzea nahiago badu, utz diezaiogun lurbira jainkoen ama dela esaten, errealitatean haren gogoa erlijio dorpez kutsatzetik zaintzen deno.

Honela, sarritan, artiledun aziendak eta zaldien eta abelgorrien umeteria liskartsua, zeruaren magalpean, nahiz eta zelai bereko belarra moztu eta ibai bereko urean egarria asetu, itxura ezberdinez bizi dira, aita-amen izaerari jarraitzen diote eta bakoitzak bere espeziean haien azturak imitatzen ditu. Hainbestekoa da materiaren ezberdintasuna edozein belar motatan, hainbestekoa edozein ibaitan ere. Horregatik hauetariko edozein animaliak ere hezurrak, odola, zainak, beroa, humorea, erraiak, nerbioak dauzka; hauek halaber bata bestetik oso ezberdinak eta eite ezberdineko printzipioz osatuak dira. Era berean, sua garretan isiotzen denean, besterik ez bada ere, gutxienez badarama bere gorputzean zertatik sua jaurti eta argia eragin eta zertatik txinpartak iraitzi eta hautsa urrun zabaldu. Gainerako zer guztiak antzerako gogokeraz erreparasaturik, aurkituko duzu gorputzek gauza askoren haziak gordetzen dituztela eta forma ezberdinak dauzkatela barruan. Azkenik, gauza asko aldi berean kolore, zapore eta usaindun direla dakuskezu. Lehenik ia fruta guztiak; hirurek, beraz, forma ezberdinekoak izan behar dute; zeren usaina kolorea pasatzen ez den lekutik sartzen baita organoetan; batetik usaina, bestetik kolorea sentiarazten da sentimenetan; hortik ikus dezakezu lehen formetan ezberdinak direla. Beraz, forma ezberdinak batura berean biltzen dira eta gauzak hazien nahastez osatzen. Neure bertsootan eurotan ere hitz askori dagozkien hizkiak ikusiko dituzu eta, hala ere, aitortu beharra dago bertsoak eta hitzak elkarren ezberdinak direla eta osagai diferenteak daramatzatela.

non quo multa parum communis littera currat
 aut nulla inter se duo sint ex omnibus isdem,
 sed quia non uolgo paria omnibus omnia constant. 695
 Sic aliis in rebus item communia multa
 multarum rerum cum sint primordia, longe
 dissimili tamen inter se consistere summa
 possunt; ut merito ex aliis constare feratur
 humanum genus et fruges arbustaque laeta.

Nec tamen omnimodis conecti posse putandum est 700
 omnia. Nam uolgo fieri portenta uideres,
 semiferas hominum species existere et altos
 interdum ramos egigni corpore uiuo,
 multaque conecti terrestria membra marinis,
 tum flammam teatro spirantis ore Chimaeras 705
 pascere naturam per terras omniparentis.
 Quorum nil fieri manifestum est, omnia quando
 seminibus certis certa genetrice creata
 conseruare genus crescentia posse uidemus.
 Scilicet id certa fieri ratione necessust. 710
 Nam sua cuique cibus ex omnibus intus in artus
 corpora discedunt conexaque conuenientis
 efficiunt motus. At contra aliena uidemus
 reicere in terras naturam, multaque caecis
 corporibus fugiunt e corpore percita plagis, 715
 quae neque conecti quoquam potuere neque intus
 uitalis motus consentire atque imitari.
 Sed ne forte putes animalia sola teneri
 legibus hisce, eadem ratio res terminat omnis.
 Nam ueluti tota natura dissimiles sunt 720
 inter se genitae res quaeque, ita quamque necessest
 dissimili constare figura principiorum;
 non quo multa parum simili sint praedita forma,
 sed quia non uolgo paria omnibus omnia constant.
 Semina cum porro distent, differre necessust 725
 interualla uias conexus pondera plagas
 concursus motus, quae non animalia solum
 corpora seiungunt, sed terras ac mare totum

Ez hizki komunak gutxitan batzen direlako, edo hizki bereko hitz bikoterik ez dagoelako, baizik gehienez denak ez direlako hizki berdinez osatzen. Honelaxe beste gauza askotan ere, lehenki asko gauza askoren komunak izan arren, osotasunean, oster, elkarren oso ezberdinak izan daitezke; zuzen atera dezakegu, beraz, gizakiak eta laboreak eta zuhaitz zindoak genero ezberdinez eginak direla.

Ez da, hala ere, pentsatu behar lehenki guztiek edonola bat egin dezaketela. Orduan munstroak eta espezie erdi-piztia erdi-gizakiak edonon sortzen ikusiko baitzenuke, eta gorputz bizitik adar luzeak jaiotzen, eta lehorreko gorputzadarrak itsasokoekin bat egiten, baita aho izugarritik garra darien Kimerak ere izadia bazkatzen, oro-ama den lurraren gainean. Argi dago honelako ezer ez dela gertatzen, gauza guztiek, hazi jakinetatik eta ama jakinetik sorturik, haztean euren generoari eusten diotela ikusten baitugu. Argi dago horrek lege jakinengatik gertatu behar duela. Janari guztietatik, gorputz bakoitzak berari dagozkionak bereizten eta organoetara zabaltzen baititu, han bat eginik, behar diren mugidak eragiten dituztenak. Alderantziz, berriz, ikusten dugu naturak gai arrotzak lurrera bihurtzen dituela eta beste askok euren gorputz ikusgaitzez gure soinetik ihes egiten dutela, kolpeek eraginda, ezin izan baitzuten ezerekin elkartu, ez barruko bizi-mugidekin bat egin ez imitatu. Baina ez uste animaliak bakarrik dagozenik lege hauen mende, arrazoi berak mugatzen baititu gauza guztiak. Zeren, sorkari guztiak izaera osoan elkarren ezberdin diren bezala, beharrezko baita bakoitzak printzipio mota ezberdinak ukan ditzan ere; ez forma berdinekoak gutxi direlako, baizik, oro har, denak ez direlako denen berdinak. Eta haziak ezberdinak izanik, tarte, norabide, lotura, pisu, talka, bat egite eta mugidek ere ezberdinak izan behar dute, zeintzuek animalien gorputzak bereizten ez ezik, lehorrak

secernunt caelumque a terris omne retentant.	
Nunc age dicta meo dulci quaesita labore	730
percipe, ne forte haec albis ex alba rearis	
principiis esse, ante oculos quae candida cernis,	
aut ea quae nigrant nigro de semine nata;	
niue alium quemuis quae sunt imbuta colorem,	735
propterea gerere hunc credas, quod materiai	
corpora consimili sint eius tincta colore.	
Nullus enim color est omnino materiai	
corporibus, neque par rebus neque denique dispar.	
In quae corpora si nullus tibi forte uidetur	
posse animi iniectus fieri, procul auius erras.	740
Nam cum caecigeni, solis qui lumina numquam	
dispexere, tamen cognoscant corpora tactu	
scire licet nostrae quoque menti corpora posse	744
uorti in notitiam nullo circumlita fuco.	745
Denique nos ipsi caecis quaecumque tenebris	
tangimus, haud ullo sentimus tincta colore.	
Quod quoniam uinco fieri, nunc esse docebo	748
ex ineunte aeuo nullo coniuncta colore.	743
Omnis enim color omnino mutatur in omnis;	749
quod facere haud ullo debent primordia pacto.	750
Immutabile enim quiddam superare necessest,	
ne res ad nilum redigantur funditus omnes.	
Nam quodcumque suis mutatum finibus exit,	
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.	
Proinde colore caue contingas semina rerum,	755
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.	
Praeterea si nulla coloris principiis est	
reddita natura et uariis sunt praedita formis,	
e quibus omne genus gignunt uariantque colores	
propterea, magni quod refert semina quaeque	760
cum quibus et quali positura contineantur	
et quos inter se dent motus accipiantque,	
perfacile extemplo rationem reddere possis	
cur ea quae nigro fuerint paulo ante colore,	
marmoreo fieri possint candore repente;	765

eta itsaso guztiak ere banatzen dituzten eta ortzi osoa lurretik ezberdintzen.

Orain eman arreta lantegi gozoan aurkitutako nire hitzei, ez dezazun pentsa begiekin dirdir ikusten dituzun zer zuriak printzipio zuridunak direla, edo beltzak hazi beltzetik datozela; edo beste edozein kolorez jantzita dagozenak ez uste materiaren gorputzak kolore berarekin tindatuak dagozelako direla. Materiaren gorputzetan ez baitago inolako kolorerik, gauzen antzekorik ez desantzekorik. Eta gorputz horietara gogoaren irismenik ez daitekeela izan uste baduzu, oso oker zagoz. Zeren, eguzkiaren argirik inoiz ikusi ez duten jaiotzazko itsuek gorputzak ukimenez ezagutzen badituzte, argi dago inolako kolorez inguraturik ez dagoen gorputzak ere gure gogoaren ezagutza bihur daitezkeela. Geuk ere azkenik, ilunpe itsuan zernahi ukitzen dugula, hura tindatzen duen kolorerik gabe sentitzen dugu.

Hau honelaxe dela sinestarazi dizudanez gero, orain erakutsiko dizut lehenkiek ez daukatela inolako kolorerik inoizdanik. Izan ere, edozein kolore beste edozein koloretara alda daiteke, eta hori inola ere ez dute lehenkiek egin behar. Nahitaezko baita zerbaitek aldagaitz irautea, gauza guztiak ezerez hutsera etor ez daitezten. Zeren zer bait, aldaturik, bere mugetatik irteten bada, honek berbertan baitakar lehen izanaren heriotza. Kontuz, beraz, gauzen haziei kolorea emateaz, gauza guztiak ez dakizkizun ezerez hutsera itzul.

Gainera, lehenkiei inolako koloretasunik eman ez bazaie, eta gauza mota guztiak sortzeko eta koloreztatzeko moduko forma ezberdinez horniturik badagoz, oso garrantzitsua baita hazi berak beste zeintzuekin eta zer ordenatan batzen diren eta elkarren artean zer mugida eragiten eta hartzen duten, orduan aisa eta berehala aurkituko duzu zer-gatik lehentxoago kolore beltza zeukatenek bat-batean marmolezko zuritasunera jo dezaketen; hala itsasoa, haize bortitzek bere lautadei eragiten dietenean, marmol distiratsuzko olatu zuri bihurtzen da. Esan zenezake, noski, ezen ohiki beltz ikusten duguna, bere materia nahastenean eta bere printzipioen ordena aldatzen eta batzuk gehitzen edo kentzen zaizkionean, bat-batean distiratsu eta zuri ikusten dugula.

ut mare, cum magni commorunt aequora uenti,
 uertitur in canos candenti marmore fluctus.
 Dicere enim possis, nigrum quod saepe uidemus,
 materies ubi permixta est illius et ordo
 principiis mutatus et addita demptaque quaedam, 770
 continuo id fieri ut candens uideatur et album.
 Quod si caeruleis constarent aequora ponti
 seminibus, nullo possent albescere pacto.
 Nam quocumque modo perturbes caerulea quae sint,
 numquam in marmoreum possunt migrare colorem. 775
 Sin alio atque alio sunt semina tincta colore
 quae maris efficiunt unum purumque nitorem,
 ut saepe ex aliis formis uariisque figuris
 efficitur quiddam quadratum unaque figura,
 conueniebat, ut in quadrato cernimus esse 780
 dissimiles formas, ita cernere in aequore ponti
 aut alio in quouis uno puroque nitore
 dissimilis longe inter se uariosque colores.
 Praeterea nil officium obstantque figurae
 dissimiles quo quadratum minus omne sit extra; 785
 at uarii rerum inpediunt prohibentque colores
 quominus esse uno possit res tota nitore.
 Tum porro quae ducit et inlicit ut tribuamus
 principiis rerum nonnumquam causa colores,
 occidit, ex albis quoniam non alba creantur, 790
 nec quae nigra cluent de nigris sed uariis ex.
 Quippe etenim multo procliuius exorientur
 candida de nullo quam nigro nata colore
 aut alio quouis qui contra pugnet et obstet.
 Praeterea quoniam nequeunt sine luce colores 795
 esse neque in lucem existunt primordia rerum,
 scire licet quam sint nullo uelata colore.
 Qualis enim caecis poterit color esse tenebris?
 Lumine quin ipso mutatur propterea quod
 recta aut obliqua percussus luce refulget; 800
 pluma columbarum quo pacto in sole uidetur,
 quae sita ceruices circum collumque coronat;
 namque alias fit uti claro sit rubra pyropo,

Itsas lautadak hazi urdinez osatuak balira, ezingo lirateke inola zuritu. Zeren zer urdinei edonola eragiten diezula ere, inoiz ez daukate marmol kolorera aldatzerik. Edo, itsasoaren distira bakuna eta garbia egiten dutenak kolore ezberdinez tindaturik balegoz, sarritan forma ezberdinez eta figura anizkoitzez karratua bezalako figura bakarra egin ohi denez, komeniko litzateke, karratuan forma ezberdinak ikusten ditugun bezala, itsas zelaian edo beste edozein distira bakun eta garbian ere kolore elkarren oso ezberdinak eta askotarikoak hautematea. Gainera, figura ezberdinek ez dute ezeren kalterik edo trabarik egiten, gainalde osoa karratua izan dadin; askotariko koloreek, ostera, eragotzi eta galarazi egiten dute gauza batek osoan distira bakarra edukitzea.

Beraz, batzuetan gauzen lehenkiei koloreak esleitzera eroaten eta tentatzen gaituen kausa ezereztu egiten da, zer zurietatik zer ez-zuriak sortzen baitira, eta beltz ageri direnak ez baitatoz beltzetik, askotarik baizik. Eta, jakina, zuriak kolorebakotik askoz aisago sortuko dira, beltzetik edo beste zerbait kontrako eta okerrekotik baino.

Gainera, kolorerik ezin baita argi gabe izan eta gauzen lehenkiak ez baitira argira irteten, bistan da ez dagozela ezein kolorez jantziak. Zeren, ilunpe itsuan, zer kolore egon daiteke? Areago oraindik, aldatu egiten da, argiak aurrez ala alboz eman; honela usoaren lumak, garondo eta lepo inguruan koroa egiten dutenak, eguzkitan irisatu egiten dira; eta behin gorri jartzen da, piropo argi bat bezala, behin hala-

interdum quodam sensu fit uti uideatur
inter caeruleum uiridis miscere zmaragdus. 805
Caudaque pauonis, largo cum luce repleta est,
consimili mutat ratione obuersa colores;
qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
scire licet, sine eo fieri non posse putandum est.
Et quoniam plagae quoddam genus excipit in se 810
pupula, cum sentire colorem dicitur album,
atque aliud porro, nigrum cum et cetera sentit,
nec refert ea quae tangas quo forte colore
praedita sint, uerum quali magis apta figura,
scire licet nil principis opus esse colores, 815
sed uariis formis uariantes edere tactus.
Praeterea quoniam non certis certa figuris
est natura coloris et omnia principiorum
formamenta queunt in quouis esse nitore,
cur ea quae constant ex illis non pariter sunt 820
omne genus perfusa coloribus in genere omni?
Conueniebat enim coruos quoque saepe uolantis
ex albis album pinnis iactare colorem
et nigros fieri nigro de semine cycnos
aut alio quouis uno uarioque colore. 825
Quin etiam quanto in partis res quaeque minutas
distrahitur magis, hoc magis est ut cernere possis
euanescere paulatim stinguique colorem;
ut fit ubi in paruas partis discerpitur austrum:
purpura poeniceusque color clarissimu multo, 830
filatim cum distractum est, disperditur omnis;
noscere ut hinc possis prius omnem efflare colorem
particulas quam discedant ad semina rerum.
Postremo quoniam non omnia corpora uocem
mittere concedis neque odorem, propterea fit 835
ut non omnibus attribuas sonitus et odores.
Sic oculis quoniam non omnia cernere quimus,
scire licet quaedam tam constare orba colore
quam sine odore ullo quaedam sontiuque remota,
nec minus haec animum cognoscere posse sagacem 840
quam quae sunt aliis rebus priuata notare.

ko uneetan urdinetik esmeralda berdera bitartean dirudi. Indioilarraren isatsa ere, halaber, argi ugariz betetzean, kolorez aldatzen da biratu ahala; eta koloreok argiaren eraginez sortzen badira, argi dago hura gabe ez daukatela agertzerik. Eta, kolore zuria nabari dugula esatean, begi-niniak halako talka mota bat hartzen baitu, eta bestelako bat, beltza-eta nabaritzean, eta ukitzeko, berriz, koloreak ez baitauka zerikusirik, nolako forma daukan baizik, argi dago lehenkiek ez dutela kolorerik behar eta ukiera ezberdinak forma ezberdinei dagozkiela.

Gainera, forma jakinei kolore jakinik ez baitagokie eta edozein koloretan lehenkien formakera guztiak egon baitaitezke, zergatik horiekin osatzen direnak ez dira kolore oroz berdin jantzirik aurkitzen, diren espeziekoak direla? Bidezko bailitzateke bele hegalariek batzuetan luma zurietatik kolore zuria igortzea eta hazi beltzetatik zisne beltzak edo beste edozein koloretakoak, bakunak zein anizkunak, etortzea.

Areago oraindik, gauza bat zenbat eta zati txikiagoetan xehatu, hainbatago ikusiko duzu kolorea apurka-apurka margultzen eta iraungitzen; purpura zati txikietan haustean gertatzen denez: purpura feniziarrik kolore bizikoena bada ere, hariz hari banatzean, dena galtzen da; hortik pentsa dezakezu partikulek kolore guztia askatzen dutela, gauzen hazi bilakatu aurretik.

Azkenik, gorputz guztiek ez dutela hotsik ez usainik igortzen onartzen baituzu, eta, beraz, denei soinurik eta usainik esleitzen ez baitiezu, horrelaxe, begiekin ere denak ezin baititugu hauteman, bistan da batzuk hain direla kolorgak, nola beste batzuk usain eta soinu gabeak, eta hala ere, gogo zoliak hauek ezagutzen ditu, beste tasunik gabeak ere bereizten dituenez.

Sed ne forte putes solo spoliata colore
 corpora prima manere, etiam secreta teporis
 sunt ac frigoris omnino calidique uaporis,
 et sonitu sterila et suco ieiuna feruntur, 845
 nec iaciunt ullum proprium de corpore odorem.
 Sicut amaracini blandum stactaeque liquorem
 et nardi florem, nectar qui naribus halat,
 cum facere instituas, cum primis quaerere par est,
 quod licet ac possis reperire, inolentis oliui 850
 naturam, nullam quae mittat naribus auram,
 quam minime ut possit mixtos in corpore odores
 concoctosque suo contractans perdere uiro,
 propter eandem <rem> debent primordia rerum
 non adhibere suum gignundis rebus odorem 855
 nec sonitum, quoniam nil ab se mittere possunt,
 nec simil ratione saporem denique quemquam
 nec frigus neque item calidum tepidumque uaporem
 cetera; quae cum ita sunt tamen ut mortalia constant,
 molli lenta, fragosa putri, caua corpore raro, 860
 omnia sint a principiis seiuncta necessest,
 immortalia si uolumus subiungere rebus
 fundamenta quibus nitatur summa salutis;
 ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.

Nunc ea quae sentire uidemus cumque necessest 865
 ex insensilibus tamen omnia confiteare
 principiis constare. Neque id manifesta refutant
 nec contra pugnant, in promptu cognita quae sunt,
 sed magis ipsa manu ducunt et credere cogunt
 ex insensilibus, quod dico, animalia gigni. 870
 Quippe uidere licet uiuos existere uermes
 stercore de taetro, putorem cum sibi nacta est
 intempestituus ex imbribus umida tellus;
 praeterea cunctas itidem res uertere sese.
 Vertunt se fluuii in frondes et pabulla laeta 875
 in pecudes, uertunt pecudes in corpora nostra
 naturam, et nostro de corpore saepe ferarum
 augescunt uires et corpora pennipotentum.

Ez pentsa, oster, lehen gorputzek kolorea bakarrik falta dute-la; ez daukate ez epelik, ez hotzik, ez berorik, eta soinuaz agor eta zaporez barau dihardute eta ez dute inolako usain propiorik igortzen gorputzetik. Mendaro edo mirra esentzia gozoa edo sudurrentzat nektarra den akara lurrina egitera zoazenean, lehenen behar duzuna ahal den oliba oliorik usaingabeena, sudurrei inolako jariorik igorriko ez diena, den bezala, egoskeran usain nahastuak lorrin eta honda ez ditzan, halaxe, arrazoi beragatik, gauzen lehenkiek ez diete sortzera doazen gauzei ez usainik ez hots propiorik erantsi, euren baitatik ezin baitute ezer igorri, ezta halaber inolako zaporerik, ez hotzik, ez berorik, ez epelik, ez ezer; eta zer guztiok hilkorrek direnez gero, gai malguak bigun, hauskorrek xehagarri eta arolak gorputz xumeko baitira, denek lehenkietatik at behar dute, gauzak izadiaren bizia finkatzeko moduko oinarri hilezkorretan zutabetu nahi baditugu; bestela gauza guztiak ezerez garbira itzul ez dakizkizun.

Honetan, sentikor ikusten ditugun izakiak ere, denak lehenki sentikaitzez osatzen direla aitortu beharra dago. Eta hau ez dute errefutatzen ez ezeztatzen berbertatik ezagutzen diren gertakari nabariak, aitzitik euren eskutik eroaten eta pentsarazten digute bizidunak, diodanez, zer sentiegarrietatik harakoak direla. Izan ere, simaur higuinarritik har bizidunak sortzen ikusten da, euri larregiz beraturiko lurra usteltzen denean; eta gauza guztiak horrelaxe eraldatzen. Ibaiak hostotza eta larre gozoak abere bihurtzen dira, abereek euren izatea gure gorputzera pasatzen dute eta sarritan piztien indarra eta hego-handien gorputza gure gorputzetik handitzen dira.

Ergo omnis natura cibos in corpora uiua
 uertit et hinc sensus animantium procreat omnis, 880
 non alia longe ratione atque arida ligna
 explicat in flammis et <in> ignis omnia uersat.
 Iamne uides igitur magni primordia rerum
 referre in quali sint ordine quaeque locata
 et commixta quibus dent motus accipiantque? 885

Tum porro quid id est, animum quod percutit, ipsum
 quod mouet et uarios sensus expromere cogit,
 ex insensilibus ne credas sensile gigni?
 Nimirum lapides et ligna et terra quod una
 mixta tamen nequeunt uitalem reddere sensum. 890
 Illud in his igitur rebus meminisse decebit.
 non ex omnibus omnino, quaecumque creant res
 sensilia, extemplo me gigni dicere sensus,
 sed magni referre ea primum quantula constant,
 sensile quae faciunt, et qua sint praedita forma, 895
 motibus ordinibus posituris denique quae sint.
 Quarum nil rerum in lignis glaebisque uidemus;
 et tamen haec, cum sunt quasi putrefacta per imbres,
 uermiculos pariunt, quia corpora materiai
 antiquis ex ordinibus permota noua re 900
 conciliantur ita ut debent animalia gigni.
 Deinde ex sensilibus qui sensile posse creari
 constituunt porro ex aliis sentire sueti,

* * *

mollia cum faciunt. Nam sensus iungitur omnis
 uisceribus neruis uenis, quaecumque uidemus 905
 mollia mortali consistere corpore creta.
 Sed tamen esto iam posse haec aeterna manere:
 nempe tamen debent aut sensum partis habere
 aut similis totis animalibus esse putari.
 At nequeant per se partes sentire necesse est; 910
 namque alios sensus membrorum respicit omnis,
 nec manus a nobis potis est secreta neque ulla
 corporis omnino sensum pars sola tenere.
 Linquitur ut totis animantibus adsimulentur.

Naturak, beraz, janari guztiak gorputz bizi bihurtzen ditu eta hemen-dik sortzen du bizidunen sentimen guztia, egun idorra garretan ireki-tzen eta gauza guztiak su bihurtzen dituen antzera. Ulertzen al duzu dagoeneko zein axolazkoa den gauzen lehenkiak zer ordenatan koka-turik dagozen eta zeintzuekin nahasturik sortzen eta hartzen dituzten mugimenduak?

Hauek honela, zer da zure gogoa zauritzen, zirraratzen eta askotariko gogoetak azalarazten dizkiona, sentiezzgarritik sentigarria sortzen dela ez sinesteko? Harriek eta zurak eta lurrak, nahasturik ere, bizi sentimenik sortu ezin dutelako, noski. Honetan, gogoratzea komeniko da ez diodala izaki sentigarriak sortzen dituzten gauza guz-tiek beste gabe eta beti sentimena dakartenik, baizik garrantzi handi-koa dela zer sentigarriaren sortzaileak zein txikiak diren eta nolako taxua daukaten eta, azkenik, haien mugidak, ordenak, posizioak nola-koak diren. Hauetariko ezer ez dugu zurean eta zokiletan ikusten; eta, hala ere, euriak ustelarazten dituenean, harrez erditzen dira, zeren materiaren gorputzak, indar berri batek lehengo ordenatik mugiarazi-ta, izaki bizidunak sortu behar izateko moduan elkartzen baitira.

Gainera, sentigarria sentigarritik bakarrik sor daitekeela diote-nek, [[beste gai sentigarri batzuetatik sentitzen]] ohiturik, [[lehenkien izaera hilkortzat jotzen dute]], bigunak direla emanik. Sentimen oro erraiei, nerbioei eta zainei loturik baitago, beti bigun eta gorputz hil-korrez ikusten ditugun organoak eurok. Demagun, ordea, hauek eter-nalki iraun dezaketela: hala ere, edo organo baten sentimena eduki behar dute edo animalia osoen berdinak direla pentsatu behar. Baina

Sic itidem quae sentimus sentire necessest,	923
uitali ut possint consentire undique sensu.	915
Qui poterunt igitur rerum primordia dici	
et leti uitare uias, animalia cum sint,	
atque animalia <sint> mortalibus una eademque?	
Quod tamen ut possint, at coetu concilioque	
nil facient praeter uolgum turbamque animantum,	920
scilicet ut nequeant homines armenta feraeque	
inter sese ullam rem gignere conueniundo.	
Quod si forte suum dimittunt corpore sensum	924
atque alium capiunt, quid opus fuit adtribui id quod	925
detrahitur? Tum praeterea, quo fugimus ante,	
quatenus in pullos animalis uertier oua	
cernimus alituum uermisque efferuere terram	
intempestiuos quom putor cepit ob imbris,	
scire licet gigni posse ex non sensibu sensus.	930
Quod si forte aliquis dicet dumtaxat oriri	
posse ex non sensu sensum mutabilitate,	
aut aliquo tamquam partu quo proditur extra,	
huic satis illud erit planum facere atque probare	
non fieri partum nisi concilio ante coacto,	935
nec quicquam commutari sine conciliatu.	
Principio nequeunt ullius corporis esse	
sensus ante ipsam genitam naturam animantis,	
nimirum quia materies disiecta tenetur	
aere fluminibus terris terraque creatis,	940
nec congressa modo uitalis conuenientes	
contulit inter se motus, quibus omnituentes	
accensi sensus animantem quamque tuentur.	
Praeterea quamuis animantem grandior ictus,	
quam patitur natura, repente adfligit et omnis	945
corporis atque animi pergit confundere sensus.	
Dissoluuntur enim positurae principiorum	
et penitus motus uitales impediuntur,	
donec materies, omnis concussa per artus,	
uitalis animae nodos a corpore soluit	950
dispersamque foras per caulas eiecit omnis.	
Nam quid praeterea facere ictum posse reamur	

organoek ezin dute euren kabuz sentimenik eduki; zeren lohadarren sentimen oro beste sentimen batzuei begira baitago, eta ez gorputzetik moztutako eskuak, ez beste ezein organok dezake bakarrean sentimenik eduki. Bizidun osoari asimilatuak izatea gelditzen da. Honela, geuk sentitzen duguna sentitu behar dute, bizi-sentimen osoan sentikide izateko. Nola daitezke, oster, gauzen lehenkiak deituak izan eta heriotz bideak ekidin, bizidunak badira, eta bizidunak eta hilkorrak gauza bat eta bera badira? Badaitezkeela emanik ere, pilatzeak eta elkartzeak bizidunen multzo nahasi bat besterik ez lekarke, gizakiak, abereak eta piztiak elkarrekin nahasteak izaki berririk sortuko ez luketen bezala. Zeren, beste sentimen bat hartzeko, eurena gorputzetik jaurtitzen badute, zertarako behar zitzaien gero kentzekoa eman? Lehengora jotzea geratzen zaigu, alegia, hegaztien arraultzak txito bizidun bihurtzen eta lurra, eurite handiak usteltzen duenean, harrez irakiten ikusten dugunez gero, sentimena ez-sentimenetik sor daitekeela atera behar da.

Inork badio sentimena aldakortasunez edo kanpora irtenarazten duen erditze gisako batez bakarrik sor daitekeela ez-sentimenetik, aski izango zaio argitzea eta frogatzea erditzerik ez dagoela, aurretik elkartze bat burutu ezik, eta ezer ez dela aldatzen aurreko elkartzerik gabe.

Lehenik, ezein gorputzetan ez daiteke sentimenik izan, biziduna bera sortua izan aurretik, eta ez da harritzekoa, zeren airean, ibaie-tan, lurretan eta lureko gaietan barreiatuak baitago, eta oraindik ez baita batu, zatien arteko bizi mugida egokiak eragiteko, zeintzuekin pizturik, sentimenak bizidun guztien jagole oroikusle diren.

Gainera, animalari izaerak eusteko baino kolpe handiagoa datorkionean, honek berbertan eraisten du eta gorputzaren eta arimaren sentimen guztiak nahaspilatzen dizkio. Izan ere, lehenkien posizioak disolbatzen baitira, eta barru-barruan bizi mugidak eten, harik eta materiak, gorputzadar guztiek astindurik, arimaren bizi korapiloak gorputzetik askatu eta hura, zatikaturik, zirritu guztietatik kanpora jaurti arte.

oblatum, nisi discutere ac dissoluere quaeque?
 Fit quoque uti soleant minus oblato acriter ictu
 reliqui motus uitales uincere saepe, 955
 uincere, et ingentis plagae sedare tumultus
 inque suos quicquid rursus reuocare meatus
 et quasi iam leti dominantem in copore motum
 discutere ac paene amissos accendere sensus.
 Nam quare potius leti iam limine ab ipso 960
 ad uitam possint conlecta mente reuerti,
 quam quo decursum prope iam siet ire et abire?

Praeterea quoniam dolor est ubi materiai
 copora ui quadam per uiscera uiua per artus
 sollicitata suis trepidant in sedibus intus, 965
 inque locum quando remigrant, fit blanda uoluptas,
 scire licet nullo primordia posse dolore
 temptari nullamque uoluptatem capere ex se;
 quandoquidem non sunt ex ullis principiorum
 corporibus, quorum motus nouitate laborent 970
 aut aliquem fructum capiant dulcedinis almae.
 Haut igitur debent esse ullo praedita sensu.
 Denique uti possint sentire animalia quaeque,
 principiis si iam est sensus tribuendus eorum,
 quid, genus humanum proprium de quibus auctumst? 975
 Scilicet et risu tremulo concussa cachinnant
 et lacrimis spargunt rorantibus ora genasque
 multaque de rerum mixtura dicere callent
 et sibi proporro quae sint primordia quaerunt;
 quandoquidem totis mortalibus adsimulata 980
 ipsa quoque ex aliis debent constare elementis,
 inde alia ex aliis, nusquam consistere ut ausis:
 quippe sequar, quodcumque loqui ridereque dices
 et sapere, ex aliis eadem haec facientibus ut sit.
 Quod si delira haec furiosaque cernimus esse, 985
 et ridere potest non ex ridentibus auctus
 et sapere et doctis rationem reddere dictis
 non ex seminibus sapientibus atque disertis,
 qui minus esse queant ea quae sentire uidemus

Ezarritako kolpeak zer besterik egin dezakeela pentsatuko dugu, bada, zerbait xehatu eta disolbatu baino?

Baita gertatu ohi da ezen, hartutako kolpea hain gogorra ez bada, beste bizi mugidak garaile irteten eta zartakoaren nahas-mahas izugarria baretu egiten dutela eta, elementu bakoitza berriro bere bide-ra ekarririk, gorputzaz jabetzear zegoen heriotza mugida ezereztu eta sentimen ia iraungiak isiotu egiten dituztela. Zeren, bestela, nola litezke heriotzaren atalburutik bertatik gogoa bil eta bizira itzul, ia iritsitako mugarantz jarraitu eta alde egin beharrean?

Gainera, materiaren gorputzak, errai bizietan eta gorputzadarretan indarren batek inarrosita, euren egoitza barruetan lokatzen direnean, mina agertzen eta, berriro lekuratzean, atsegin beratza sortzen den bezala, hortik ateratzen dugu lehenkiek ezin dutela minik hartu, ez eurenez inolako gozamenik jaso; mugimenduen aldakuntzaz min emateko, edo haietatik atsegin bizigarritzko fruiturik biltzeko moduko lehen gorputzik ez daukatelako. Ezin dute, beraz, inolako sentimenez horniturik egon.

Honela, bada, bizidun orok sentitu ahal izateko, euron lehenkiei sentimena esleitu behar bazaie, zer esan behar da gizateria bereziki osatzen dutenei buruz? Alegia, barre algara gangarretan lehertuko dira eta aurpegi eta matrailak malko ihintzez blaituko dituzte eta luze eta zorrotz mintzatuko dira gauzen nahasketaz eta lehenkiak zer ote diren ekingo diote; gizaki osoen antz-antzeko izanik, eurek ere beste elementu batzuekin osaturik behar dute eta hauek beste batzuekin, inoiz geratzen ausartzen ez zarela. Jarraituko dizut, bada, eta zernahik hitz eta barre eta ulertu egiten duela badiozu, beste hainbeste egiteko gauza direnekin osaturik dagoela aterako dut. Ikusten badugu, oster, hauek delirioak eta zorakeriak direla eta zer barregilez osaturik ez dagoenak barre egin dezakeela, eta hazi jakitunik eta aditurik gabe arrazoiak hitz burutsuz ematen dituela, zerk galerazten du senti-

seminibus permixta carentibus undique sensu?	990
Denique caelesti sumus omnes semine oriundi;	
omnibus ille idem pater est, unde alma liquentis	
umoris guttas mater cum terra recepit,	
feta parit nitidas fruges arbustaque laeta	
et genus humanum, parit omnia saecula ferarum,	995
pabula cum praebet quibus omnes corpora pascunt	
et dulcem ducunt uitam prolemque propagant;	
quapropter merito maternum nomen adepta est.	
Cedit item retro, de terra quod fuit ante,	
in terras, et quod missumst ex aetheris oris,	1000
id rursum caeli rellatum templa receptant.	
Nec sic interemit mors res ut materiai	
corpora conficiat, sed coetum dissipat ollis,	
inde aliis aliud coniungit et efficit omnes	
res ita conuertant formas mutentque colores	1005
et capiant sensus et puncto tempore reddant,	
ut noscas referre eadem primordia rerum	
cum quibus et quali positura contineantur	
et quos inter se dent motus accipiantque,	
neue putes aeterna penes residere potesse	1010
corpora prima quod in summis fluitare uidemus	
rebus et interdum nasci subitoque perire.	
Quin etiam refert nostris in uersibus ipsis	
cum quibus et quali sint ordine quaeque locata.	
Namque eadem caelum mare terras flumina solem	1015
significant, eadem fruges arbusta animantis;	
si non omnia sunt, at multo maxima pars est	
consimilis; uerum positura discrepitant res.	
Sic ipsis in rebus item iam materiai	
[interualla uias conexus pondera plagas]	1020
concursus motus ordo positura figurae	
cum permutantur, mutari res quoque debent.	
 Nunc animum nobis adhibe ueram ad rationem.	
Nam tibi uementer noua res molitur ad auris	
accedere et noua se species ostendere rerum.	1025

mendun ikusten ditugun izakiak erabat sentimen gabeko haziekin nahasturik egotea?

Zerutar hazitik honakoak gara, bada, guztiok; zerua da guztion aita eta ama lur elikatzailea, handik isuritako ur tantak hartzean ernaldia, uza gardenez, zuhaitz mardulez eta gizakumez erditzen da, piztien endaga guztiez erditzen da, denei eskuratzen baitie gorputzak bazkatzeko, bizitza ezia luzatzeko eta umeak zabaltzeko azkurria; horrexegatik ematen zaio ama izen merezia. Era berean, lehenago lurretik irten zena lurrera itzultzen da eta eter inguruetatik bidali zutena berriro tenplu zerutarrek hartzen dute. Eta honela heriotzak ez ditu gauzak suntsitzen, materiaren gorputzak deusezteraino, euren batasuna jaregiten baizik, eta gero batzuk besteekin biltzen ditu eta hala egiten du gauza guztiek formak berri eta koloreak alda ditzaten, eta sentimena har eta amenean berriz gal dezaten, ikus dezazun zein garrantzitsua den gauzen lehenki berak zeintzuekin eta zer ordenatan batzen diren eta elkarren artean nolako mugidak eragiten eta hartzen dituzten, ez dezazun pentsa gauzen goienean flotatzen ikusten ditugun tasunak lehen gorputz eternaletan bizi direla, behin jaioz eta behin bertan hilez. Geure bertsootan ere garrantzi handikoa da hizkiak zeintzuekin eta zer ordenatan ezartzen diren. Izan ere, berberak adierazten dute zerua, itsasoa, lehorra, ibaiak, eguzkia, uza berak, zuhaitzak, animaliak; denak ez bada ere, gehien-gehienak antzekoak dira; hizkien posizioan dago aldea. Horrela gauza beretan, materiaren [[bilerak, bideak, loturak, pisuak, kolpeak]] bilerak, mugidak, ordena, figuren posizioak aldatzen direnean, gauzek eurek ere aldatu behar dute.

Orain jar gogoara arrazoiketa zuzen batera. Zeren beste egia bat zure belarrietara iristeko irrikaz baitago eta gauzen beste itxura bat

Sed neque tam facilis res ulla est quin ea primum
 difficilis magis ad credendum constet, itemque
 nil adeo magnum neque tam mirabile quicquam
 quod non paulatim minuunt mirarier omnes.
 Principio caeli clarum purumque colorem, 1030
 quaeque in se cohibet, palantia sidera passim,
 lunamque et solis praeclara luce nitorem;
 omnia quae nunc si primum mortalibus essent,
 ex improviso si sint obiecta repente,
 quid magis his rebus poterat mirabile dici 1035
 aut minus ante quod auderent fore credere gentes?
 Nil, ut opinor: ita haec species miranda fuisset.
 Quam tibi iam nemo, fessus satiate uidendi,
 suspicere in caeli dignatur lucida templa!
 Desine quapropter nouitate exterritus ipsa 1040
 expuere ex animo rationem, sed magis acri
 iudicio perpende et, si tibi uera uidentur,
 dede manus, aut, si falsum est, accingere contra.
 Quaerit enim rationem animus, cum summa loci sit
 infinita foris haec extra moenia mundi, 1045
 quid sit ibi porro quo prospicere usque uelit mens
 atque animi iactus liber quo peruolet ipse.

Principio nobis in cunstas undique partis
 et latere ex utroque <supra> subterque per omne
 nulla est finis; uti docui, res ipsaque per se 1050
 uociferatur, et elucet natura profundi.
 Nullo iam pacto ueri simile esse putandumst,
 undique cum uorsum spatium uacet infinitum
 seminaque innumero numero summaque profunda
 multimodis uolitent aeterno percita motu, 1055
 hunc unum terrarum orbem caelumque creatum,
 nil agere illa foris tot corpora materiai;
 cum praesertim hic sit natura factus, et ipsa
 sponte sua forte offensando semina rerum
 multimodis temere incassum frustra coacta 1060
 tandem coluerunt ea quae coniecta repente
 magnarum rerum fierent exordia semper,

agertuko baitzaizu. Baina ez dago egia hain errazik, lehenengotan sinesgaitz ez dirudienik, ez era berean ezer hain handi eta miragarri-rik, denek astiro-astiro miresteari utziko ez diotenik. Lehenik, zerua- ren kolore argia eta garbia eta bere barruan gordetzen dena, argizagi hara-honakoak, ilargia eta eguzkiaren argitasun biziko distira; hau guztiau bat-batean eta ezustean hilkorrei lehenengoz aurkeztuko bali- tzaie, zer miragarriagorik aipa liteke, edo zer sinesten lirateke giza- kiak gutxiago ausartuko? Ezer ere ez, nik uste: hain txundigarria litza- teke ikuskizuna. Orain, oster, begira nola, ikusiaren asez nekatu- rik, inor ez den dignatzen zeru sapai gardenera begiratzen! Utziozu, beraz, berritasunak beldurtu- rik, nire ikasbidea zure gogotik uxatzeari, aitzit- tik, ordea, azter ezazu zentzun zorrotzagoz eta, egiazko iruditzen bazaizu, atxiki zakizkio, eta gezurrezkoa bada, jantz armak aurka. Izan ere, munduko harresiez harago espazioa infinitua izanik, gogoak galdera hauxe dakar: zer ote dago adimenak barnebegiratu nahi luke- en eta gogoaren bulkada askeak gain-hegatzen duen hartan?

Lehenengo eta behin, guretzat unibertsoan ez dago mugarik inorantz, ez ezker ez eskuin, ez gorantz ez beherantz; irakatsi nizu- nez, errealitateak berak berez aldarrikatzen eta leizearen izaerak argi uzten du. Inondik ere ez dela sinesgarri pentsatu behar da, beraz, baldin espazioa edonorantz infinitua bada eta haziak, kopu- ru neurrigabez eta hamaika eratara, unibertso leizetarrean mugi- mendu eternalak eraginda hegatzten badira, zeru eta lurbira baka- rrak kreatuak izatea eta horietatik at materiaren hainbeste gorputz ezer egin gabe egotea; batez ere mundu hau berezko egintza izanik; hala gauzen haziak eurek, berez eta ausaz elkar joka, hamaika era- tara kasualki, alperrik eta hutsalki elkartu ondoren, azkenik batzuek asmatu zuten bat egitea, gorputz handiok bat-batean beti- ko sortarazteko, lehorra, itsasoa, ortzia eta bizidunen enda alegia.

terrai maris et caeli generisque animantium.
Quare etiam atque etiam talis fateare necesse est
esse alios alibi congressus materiai, 1065
qualis hic est, auido complexu quem tenet aether.

Praeterea cum materies est multa parata,
cum locus est praesto nec res causa moratur
ulla, geri debent nimirum et confieri res.

Nunc et seminibus si tanta est copia quantam 1070
enumerare aetas animantium non queat omnis,
quis eadem natura manet quae semina rerum
conicere in loca quaeque queat simili ratione
atque huc sunt coniecta, necesse est confiteare
esse alios aliis terrarum in partibus orbis 1075
et uarias hominum gentis et saecula ferarum.

Huc accedit ut in summa res nulla sit una,
unica quae gignatur et unica solaque crescat,
quin aliquoiii siet saeculi permultaque eodem
sint genere. In primis animalibus inice mentem; 1080
inuenies sic montiuagum genus esse ferarum,

sic hominum geminam prolem, sic denique mutas
squamigerum pecudes et corpora cuncta uolantum.
Quapropter caelum simili ratione fatendumst
terramque et solem lunam mare, cetera quae sunt, 1085
non esse unica, sed numero magis innumerali;
quandoquidem uitae depactus terminus alte
tam manet haec et tam natiuo corpore constant,
quam genus omne quod his generatimst rebus abundans.

Quae bene cognita si teneas, natura uidetur 1090
libera continuo dominis priuata superbis
ipsa sua per se sponte omnia dis agere experts.

Nam pro sancta deum tranquilla pectora pace
quae placidum degunt aeuom uitamque serenam,
quis regere inmensi summam, quis habere profundi 1095
indu manu ualidas potis est moderantes habenas
quis pariter caelos omnis conuertere et omnis
ignibus aetheriis terras suffire feracis,
omnibus inue locis esse omni tempore praesto,

Behin eta berriz aitortu beharra dago, beraz, beste leku batzuetan ere badirela mundu honen antzeko materia topaketak, eterrak besarkada egarberan inguratzen dituenak.

Gainera, materia ugari prest eta nahi beste leku dagoela, eta ezein arrazoik ez kausak kontra egiten ez duela, argi dago gauzek sortu eta garatu egin behar dutela. Beraz, hazien kopurua bizidunek bizitza osoan ez zenbatzeko bestekoa bada, eta haziak nonahi elkartzeko izaera berberak badirau, gure munduan elkartu zituen antzera, aitortu beharra dago beste leku batzuetan ere badagozela lurbirak eta gizajende eta piztieria ezberdinak.

Gehi bekio honi unibertsoan ezein izaki ez dela bakarra, bat ere ez da bakar jaiotzen eta bat eta bakar hazten, denak baitira multzoren bateko eta asko espezie bereko. Begira lehen-lehenik animaliei; horrelaxe sortuak direla ikusiko duzu basapiztia mendikoiak, horrelaxe gizateria eta horrelaxe, azkenik, ezkatadun isilak eta hegalaria mota guztiak. Arrazoi berdinagatik aitortu beharra dago, beraz, lurra eta eguzkia, ilargia, itsasoa eta diren enparau guztiak ez direla bakarrak, kopuru neurrigabekoak baizik; zeren biziaren xedarrak sakonki sartua euren zain baitago eta haien gorputza ere jaioa izan baita, espezie bakoitzean hain ugari ditugun aleen modu-moduan.

Hau dena ondo ulertu baduzu, natura bat-batean aske ageriko zaizu, tirano harroetatik libre, bere kabuz eta berez jardunez, jainkoen eskurik gabe. Zeren, bake nasaian izate gozatsua eta bizitza barea daramaten jainkoen izpiritu gurenen aurrez, nork dezake neurrigabearen batura goberna, nork leizearen uhal bortitzak eskura eta gida, nork zeru guztiak batera biraraz eta lur jori guztiak eter-suekin bero, nor daiteke leku eta aldi guztietan present egon, hodeiekin ilunpeak egite-

nubibus ut tenebras faciat caelique serena concutiat sonitu, tum fulmina mittat et aedis saepe suas disturbet et in deserta recedens saeuiat exercens telum quod saepe nocentes praeterit exanimatque indignos inque merentes?	1100
Multaque post mundi tempus genitale diemque primigenum maris et terrae solisque coortum addita corpora sunt extrinsecus, addita circum semina quae magnum iaculando contulit omne; unde mare et terrae possent augescere et unde appareret spatium caeli domus altaque tecta tolleret a terris procul et consurgeret aer.	1105 1110
Nam sua cuique locis ex omnibus omnia plagis corpora distribuuntur et ad sua saecula recedunt, umor ad umorem, terreno corpore terra crescit et ignem ignes procudunt aetheraque <aether>, donique ad extremum crescendi perfica finem omnia perduxit rerum natura creatrix; ut fit ubi nilo iam plus est quod datur intra uitalis uenas quam quod fluit atque recedit.	1115
Omnibus hic aetas debet consistere rebus, hic natura suis refrenat uiribus auctum. Nam quaecumque uides hilario grandescere adauctu paulatimque gradus aetatis scandere adultae, plura sibi adsumunt quam de se corpora mittunt, dum facile in uenas cibus omnis inditur et dum non ita sunt late dispessa ut multa remittant et plus dispendi faciant quam uiescitur aetas. Nam certe fluere atque recedere corpora rebus multa manus dandum est; sed plura accedere debent, donec alescendi summum tetigere cacumen.	1120 1125 1130
Inde minutatim uiris et robor adultum frangit et in partem peiorem liquitur aetas. Quippe etenim quanto est res amplior, augmine adempto, et quo latior est, in cunctas undique partis plura modo dispargit et a se corpora mittit, nec facile in uenas cibus omnis diditur ei	1135

ko eta zeruko jabaldiak arrabotsez danbatzeko, edo jainkoen etxeak eraisterainoko tximistak jaurtitzeko eta, basamortura bazterturik, sarritan errudunei albo egin eta errugabeak bidegabeki akabatzen dituen gezi hori astinduz sumintzeko?

Eta munduaren sor-denboraren eta itsas-lehorren lehen egunaren eta eguzkiaren jaiotzaren ondoren, kanpotik gorputz asko gehitu zen, inguruan haziak gehitu ziren, orotasun handiak jaurtika ekarriak, haiekin itsas-lehorrak haz zitezen eta zeru eraikina zabal zedin eta sapaï garaia lurretik urrun jaso eta airea altxa. Zeren, talken eraginez, gorputz guztiak leku guztietatik banatzen baitira, eta bakoitzak bere endara jotzen, urak urera, lurra lurkitik hazten da, suek sua dagite eta eterrak eterra, natura gauzen sortzaileak, bere egitekoa amaiturik, dena hazkundearen burura eraman arte, bizi organoetan sartzen dena eurotatik dariona eta doana baino ezertan gehiago ez denean gertatzen denez. Hemen gauza guztien biziak geratu egin behar du, hemen naturak bere indarrez hazkundera galgatu egiten du. Zeren hazte alaiari hantitzen eta helduaroko mailak banan-banan igoten ikusten dituzun gauza guztiek galtzen dutena baino lehenki gehiago hartzen baitute, jana zain guztietan aisa sartzen deno eta anitz osagai galtzeko eta xahutzea hartzen duten bizia baino gehiago izateko beste gauzak laxotzen ez direno. Jakintzat jo behar baita lehenki ugari erioten eta eskapatzen dela gauzetatik; baina gehiagok etorri behar du, hazkuntzaren goren gailurra jaritsi arte. Hortik aurrera, adinak apurka-apurka indarra eta sendotasun heldua hausten du eta okerrerantz urtzen da. Honetan, zenbat eta gauza handiagoak eta hedatsuagoak izan, hazteari utzitakoan, hainbat eta lehenki gehiago zabalduko eta igorriko du bere baitatik, eta janaria nekez banatzen da zain guztietan zehar eta ez da nahikoa, hainbeste indar galtzeren orde, behar besteko hornitze lana egiteko.

nec satis est, pro quam largos exaestuat aestus,
 unde queat tantum suboriri ac subpeditare.
 Iure igitur pereunt, cum rarefacta fluendo
 sunt et cum externis succumbunt omnia plagis, 1140
 quandoquidem grandi cibus aeuo denique deficit,
 nec tuditantia rem cessant extrinsecus ullam
 corpora conficere et plagis infesta domare.
 Sic igitur magni quoque circum moenia mundi
 expugnata dabunt labem putris <que> ruinas. 1145
 Omnia debet enim cibus integrare nouando
 et fulcire cibus, <cibus> omnia sustentare,
 nequiquam, quoniam nec uenae perpetiuntur
 quod satis est neque quantum opus est natura ministrat.
 Iamque adeo fracta est aetas effetaque tellus 1150
 uix animalia parua creat quae cuncta creauit
 saecula deditque ferarum ingentia corpora partu.
 Haud, ut opinor, enim mortalia saecula superne
 aurea de caelo demisit funis in arua
 nec mare nec fluctus plangentes saxa crearunt, 1155
 sed genuit tellus eadem quae nunc aliat ex se.
 Praeterea nitidas fruges uinetaque laeta
 sponte sua primum mortalibus ipsa creauit,
 ipsa dedit dulcis fetus et pabula laeta;
 quae nunc uix nostro grandescunt aucta labore, 1160
 conterimusque boues et uiris agricolarum,
 conficimus ferrum uix aruis suppeditati:
 usque adeo parcunt fetus augentque laborem.
 Iamque caput quassans grandis suspirat arator
 crebrius, incassum magnos cecidisse labores, 1165
 et cum tempora temporibus praesentia confert
 praeteritis, laudat fortunas saepe parentis.
 Tristis item uetulae uitis sator atque <uietae>
 temporis incusat momen saeculumque fatigat
 et crepat, anticum genus ut pietate repletum 1170
 perfacile angustis tolerarit finibus aeuum,
 cum minor esset agri multo modus ante uiritim;
 nec tenet omnia paulatim tabescere et ire
 ad scopulum spatio aetatis defessa uetusto.

Arrazoiz hiltzen dira, beraz, jarioan eskastu eta kanpoko kolpeei amore eman dietenean, azkenean adin handiak jana falta izaten baitu eta kanpoko kolpe ekinkorrok ez baitute bakerik, gorputza ahuldu eta zartada amorratuz menperatu arte. Honela, mundu zabala inguratzen duten murru erasoak ere suntsitu eta zabortu egingo dira. Izan ere, janariak behar du dena indartu, berritu eta zutoindu, janariak du dena iraunarazten; alferrik, ordea, zainek ezin baitiote behar beste eutsi eta naturak ere ezin baitu behar beste hornitu. Gure adina honexenbeste urraturik dago, eta lur agortuak, behinola espezie guztiak sortu eta piztien gorputz eskergez erditu zenak, animalia txikiak ozta-ozta sortzen ditu. Ez baitzituen, nik uste, espezie hilkorak zerutik zelaietara urrezko soka batek jaitsiko, ez itsasoak ez olatu haitz jotzaileek sortuko, orain bere baitatik elikatzen dituen lurra baizik. Gainera, uzta distiratsuak eta mahasti alaiak berak sortu zituen bere kabuz hilkorrentzat, berak eman zituen fruitu gozoak eta larre alaiak, orain gure neke eta guzti ere nekez hazten direnak, eta hortxe unatzen ditugu idiak eta nekazarien indarrak eta higitzen golde-nabarra eta soroek kostata ematen dute: hain urri fruituan eta hain lan handia behar. Horrela goldelari urtetsua, buruari eraginka, noiznahi kexu da bere neke handiak alferrik izan direla eta, oraina iraganarekin alderatzean, sarritan aitaren zortea goratzen du. Mahasti zaharraren landatzaile tristeak ere denboren gainbehera salatzen eta gizaldia madarikatzen du eta marmar dihardu ezen antzinako jendeak, pietatez beteak, bizitza erosoagoa zeramala eremu estuagoetan, bakoitzari zegokion lur saila askoz txikiagoa izan arren; ez da konturatzen apurka-apurka dena andeatuz eta hondatuz doala, bizitzako ibilbide aspaldikoak ahi-tua.

LIBER TERTIUS

CAPITULA

- 41. HOMINES MORTEM MAXIME
TIMERE
- 94. DE ANIMI ET ANIMAE NATURA
SENSUQUE
- 136. ANIMUM ET ANIMAM CONIUNCTA ESSE
- 182. DE MOBILITATE ANIMI
- 228. TERTIAM ANIMAM ESSE
MENTEM
- 241. QUARTAM SINE NOMINE ANIMAM
- 262. CONIUNCTIO ANIMI
ET ANIMARUM
- 288. DE VARIETATE ANIMI
- 350. DE SENSU CORPORIS ET ANIMI
- 369. CONTRA DEMOCRITUM DE ANIMO ET ANIMA
- 379. CORPUS NON SENTIRE PER SE SINE
ANIMI MOTU
- 417. ANIMAM NATIVAM ET MORTALEM ESSE
- 445. ANIMUM ET CORPUS SIMUL NASCI ET
CRESCERE ET SIMUL INTERIRE
- 642. DE SENSIBUS ANIMAE ET ANIMI
- 711. DIE NATALI ANIMAM NON ESSE PRIVATAM

HIRUGARREN LIBURUA

KAPITULUAK

- 441. IZAKIEK HERIOTZARI BELDUR HANDIEGIA
DIOTELA
- 94. GOGOAREN ETA ARIMAREN IZAERA ETA
SENTIMENA
- 136. GOGOA ETA ARIMA ELKARTURIK DAGOZELA
- 182. GOGOAREN MUGIKORTASUNAZ
- 228. ADIMENA ARIMAREN HIRUGARREN OSAGAIA
DELA
- 241. ARIMAREN LAUGARREN OSAGAI IZENGABEA
- 262. GOGOAREN ETA ARIMAREN OSAGAIEN
BATASUNA
- 288. GOGOAREN BARIETATEAZ
- 350. GORPUTZAREN ETA GOGOAREN SENTIMENAZ
- 369. DEMOKRITOREN AURKA, GOGOAZ ETA ARIMAZ
- 379. GOGOAREN MUGIDA GABE GORPUTZAK
EZ DUELA BERE KABUZ SENTITZEN
- 417. ARIMA JAIO ETA HIL EGITEN DELA
- 445. GOGOA ETA GORPUTZA BATERA JAIOTZEN
ETA HAZTEN ETA BATERA HILTZEN DIRELA
- 642. ARIMAREN ETA GOGOAREN SENTIMENEZ
- 711. ARIMA EZ DELA JAIOTEGUNIK GABEA

978. QUAE AD INFEROS DICANTVR EA
VITAE VITIA ESSE

979. INFERNUAZ ESAN OHI DIRENAK BIZITZAREN
AKATSAK DIRELA

LIBER TERTIUS

E tenebris tantis tam clarum extollere lumen
qui primus potuisti inlustrans commoda uitae,
te sequor, o Graiae gentis decus, inque tuis nunc
ficta pedum pono pressis uestigia signis,
non ita certandi cupidus quam propter amorem 5
quod te imitari aeuo; quid enim contendat hirundo
cycnis, aut quidnam tremulis facere artubus haedi
consimile in cursu possint et fortis equi uis?
Tu, pater, es rerum inuentor, tu patria nobis
suppeditas praecepta, tuisque ex, inclute, chartis, 10
floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
omnia nos itidem depascimur aurea dicta,
aurea, perpetua semper dignissima uita.
Nam simul ac ratio tua coepit uociferari
naturam rerum, diuina mente coorta, 15
diffugiunt animi terrores, moenia mundi
discedunt, totum uideo per inane geri res.
Apparet diuum numen sedesque quietae
quas neque concutiunt uenti nec nubila nimbis
aspergunt neque nix acri concreta pruina 20
cana cadens uiolat semperque innubilis aether
integit, et large diffuso lumine ridet.
Omnia subpeditat porro natura neque ulla
res animi pacem delibat tempore in ullo.
At contra nusquam apparent Acherusia templa 25
nec tellus obstat quin omnia dispiciantur,

HIRUGARREN LIBURUA

Hainbesteko ilunpetik hain argi gardena atera eta biziaren ondasunak argiztatu ahal izan zenituen aurrenengo, zuri narraizu, greziar jendearen ohore horri, eta neure oinak zureek utzitako oinatzetan jartzen ditut orain, ez, noski, lehia gogoz, maitasunez baizik, biziki nahi baitzaitut imitatu; zeren enara nola lehia daiteke zisneekin, edo antxumearen hanka dardaratiek nola berdin lezake lesterka zaldiaren indar bortitza? Zuk, aita, egiaren asmatzaile horrek, zuk damaizkiguzu agindu aitatiarrak, eta zure liburuetan, oi guren, erleek baso loretsuetan dena zurgatzen duten bezala, guk ere urrezko hitzak bazkatzen ditugu, urrezkoak, beti ere bizitza iraunkorraren txit duin direnak. Zeren, zure arrazoia, jainko-gogotik harakoa, gauzen izaera aldarrikatzen hasten denean, gogoaren izuak ezabatzen baitira, munduko harresiak irekitzen eta gauzak sortzen ikusten ditut hutsune eskerzan zehar. Jainkoen numena eta egoitza lasaiak agertzen dira, ez haizeek astintzen, ez hodeiek euriztatzen, ez hotz minak gogortutako elurraren jauskera zuriak bortxatzen ez dituenak, baizik eter beti oskarbiak estaltzen eta argi ugariko isuriz irriarazten. Naturak dena hornitzen du han, eta ezein ardurak ez dio inoiz gogoari bakerik kentzen. Ostera, Akeronteko tenplurik inon ez da ageri, eta lurra ez du eragozten hutsunearen barrenean sortzen den guztia norbere oinetan ikusterik.

sub pedibus quaecumque infra per inane geruntur.
 His ibi me rebus quaedam diuina uoluptas
 percipit atque horror, quod sic natura tua ui
 tam manifesta patens ex omni parte resecta est. 30
 Et quoniam docui, cunctarum exordia rerum
 qualia sint et quam uariis distantia formis
 sponte sua uolitent aeterno percita motu
 quoue modo possint res ex his quaeque creari,
 hasce secundum res animi natura uidetur 35
 atque animae claranda meis iam uersibus esse
 et metus ille foras praeceps Acheruntis agendus,
 funditus humanam qui uitam turbat ab imo
 omnia suffundens mortis nigrore neque ullam
 esse uoluptatem liquidam puramque relinquit. 40
 Nam quod saepe homines morbos magis esse timendos
 infamemque ferunt uitam quam Tartara leti,
 et se scire animi naturam sanguinis esse
 aut etiam uenti, si fert ita forte uoluntas, 46
 nec prorsum quicquam nostrae rationis egere, 44
 hinc licet aduertat animum magis omnia laudis 45
 iactari causa quam quod res ipsa probetur. 47
 Extorres idem patria longaeque fugati
 conspectu ex hominum, foedati crimine turpi,
 omnibus aerumnis adfecti denique uiuunt, 50
 et quocumque tamen miseri uenere parentant
 et nigras mactant pecudes et manibu diuis
 inferias mittunt multoque in rebus acerbis
 acrius aduertunt animos ad religionem.
 Quo magis in dubiis hominem spectare periclis 55
 conuenit aduersisque in rebus noscere qui sit;
 nam uerae uoces tum demum pectore ab imo
 eliciuntur <et> eripitur persona, manet res.
 Denique auarities et honorum caeca cupido
 quae miseros homines cogunt transcendere fines 60
 iuris et interdum socios scelerum atque ministros
 noctes atque dies niti praestante labore
 ad summas emergere opes, haec uulnera uitae
 non minimam partem mortis formidine aluntur.

Gauza hauetan, jainkozko atseginak eta ikarak jotzen naute, pentsatuz zure indarrak gauzen izaera zein agerian utzi duen, alde guztietatik bistan.

Eta irakatsi ondoren gauza guztien lehenkiak nolakoak eta zein forma ezberdinekoak diren eta nola hegatzten diren berez, mugimen eternalak eraginda, eta nola eurretatik gauza guztiak sor daitezkeen, orain nire bertsoei gogoaren eta arimaren izaera argitzea dago kiela uste dut eta Akerontearen beldur amilgarri hura erauztea, zeinak giza bizitza barren-barrenetik asaldatzen duen, dena heriotzaren beltzean bilduz, eta inolako atsegin garden eta garbirik izaten uzten ez duen. Zeren sarritan gizakiek diotena, hots, gaixotasunak eta bizitza ondragabea Tartaroren herio-zuloa baino beldurgarriago direla eta eurek badakitela gogoaren izaera odolezkoa dela, edo baita hai-zezkoa ere, gogoak hori ematen badie, eta gure doktrinarik ez dutela ezertarako behar, pentsa ezazu hori guztia areago dela harrokeria, benetako ustea baino, eta begira bestela. Aberritik erbesteraturik eta gizartearen bistatik aldendurik, krimen zatarrez orbaindurik, deneriko miserian nahigabeturik, hala ere, bizi zaizkizu eta, ezbeharrak daramatzen edonon hilak ohoratzen dituzte, azienda beltzak sakrifikatzen, jainko maneei opariak eskaintzen eta, zenbat eta okerrago aurkitu, gogotsuago jotzen dute erlijiora. Horregatik gizakumeari zalantzan eta arriskuan begiratu behar zaio eta ezbeharretan ezagutu nolakoa den; zeren orduan, noski, bihotzaren barrutik benetako hitzak baitatoz eta mozorroa kentzen eta izatea geratzen baita. Honela, diru-gosea eta ohore irrika itsua, gizaki ziztrinak zuzenbidearen mugak haragotzera eta inoiz, krimenen kide eta zerbitzari, gau eta egun ahalegin saiatuan agintera igotzera behartzen dituztenak, bizitzako zauri hauek ez dira gutxi elikatzen heriotzaren beldurretik.

Turpis enim ferme contemptus et acris egestas 65
 semota ab dulci uita stabilique uidetur
 et quasi iam leti portas cunctarier ante;
 unde homines dum se falso terrore coacti
 effugisse uolunt longe longeque remosse,
 sanguine ciuili tem conflant diuitiasque 70
 conduplicant audi, caedem caede accumulantes;
 crudeles gaudent in tristi funere fratris
 et consanguineum mensas odere timentque.
 Consimili ratione ab eodem saepe timore
 macerat inuidia: ante oculos illum esse potentem, 75
 illum aspectari, claro qui incedit honore,
 ipsi se in tenebris uolui caenoque queruntur.
 Intereunt partim statuarum et nominis ergo.
 Et saepe usque adeo, mortis formidine, uitae
 percipit humanos odium lucisque uidendae, 80
 ut sibi consciscant maerenti pectore letum
 obliti fontem curarum hunc esse timorem:
 hunc uexare pudorem, hunc uincula amicitiai
 rumpere et in summa pietatem euertere suadet.
 Nam iam saepe homines patriam carosque parentis 85
 prodiderunt, uitare Acherusia templa petentes.
 Nam ueluti pueri trepidant atque omnia caecis
 in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
 interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
 quae pueri in tenebris pauitant finguntque futura. 90
 Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
 non radii solis neque lucida tela diei
 discutiant, sed naturae species ratioque.

 Primum animum dico, mentem quam saepe uocamus,
 in quo consilium uitae regimenque locatum est, 95
 esse hominis partem nilo minus ac manus et pes
 atque oculei partes animantis totius extant.

* * *

sensum animi certa non esse in parte locatum,
 uerum habitum quendam uitalem corporis esse,

Zeren arbuio doilorra eta txirotasun mingotsa biziera gozo eta egonkorren arerio eta heriotzaren atean gelditzea bezala direla uste ohi baita; hortik gizakiek, izu faltsuak sakaturik, ihes eta aldendu nahia-
ren nahian, aberasten eta ondasunak irritsez handitzen dihardute, hil-
ketak eta hilketak pilatuz; anaiaren hileta tristeaz ankerki pozten dira
eta ahaideen mahaiei ere gorroto eta beldur diote. Era berdintsuan,
sarritan beldur beretik bekaizkeriak erretzen ditu: begien aurrean bata
indartsu, bestea ohoretsu ikustearen minez, eurak ilunpean eta basa-
tzan iraulkatzen dira. Batzuk estatuen eta ospeareen irrikan hiltzen dira.
Eta sarritan, hiltzeko beldurrez, bizitzari eta argia ikusteari halako
gorrotoa hartzen diote gizakiek, ezen bular atsekabetuz euren burua
hiltzen baitute, zorigaitz guztien iturri beldur horixe dela ahazturik:
bata kalte egitera darama, bestea adiskidantzaren lokarriak haustera
eta, hitz baterako, pietatea eraistera. Zeren gizakiek aberria eta gura-
so maiteak maiz traditu izan baitituzte, Akeronteko leizeak ekiditea-
rren. Zeren, haurrak ilunpe itsuan dardaratzen eta denaz ikaratzen
direnez, geuk ere sarritan horrelaxe baitiegu argitan beldurra, haurrak
ilunetan beldurtzen dituen eta berehalako iruditzen zaiena baino
ezertan ikaragarriago ez direnei. Beharrezko da, beraz, gogoaren izu
eta ilunpe hau ezaba dezaten, ez eguzkiaren izpiek edo egunaren gezi
gardenek, naturaren ikuspenak eta arrazoiak baizik.

Lehenik gogo, sarritan burua deritzoguna, non bizitzaren
aholkua eta gobernua lekutzen diren, gizakumearen zati dela esan
behar dut eta ez gutxiago eskua eta hanka eta begiak bizidun osoaren
zati direna baino. [[Alferrik saiatzen dira batzuk esaten]] gogoaren
sentikortasuna ez dagoela zati jakin batean lekutua, baizik gorputza-

harmoniam Grai quam dicunt, quod faciat nos 100
 uiuere cum sensu, nulla cum in parte siet mens;
 ut bona saepe ualetudo cum dicitur esse
 corporis, et non est tamen haec pars ulla ualentis.
 Sic animi sensum non certa parte reponunt;
 magno opere in quo mi diuersi errare uidentur. 105
 Saepe itaque in promptu corpus quod cernitur aegret,
 cum tamen ex alia laetamur parte latenti;
 et retro fit uti contra sit saepe uicissim,
 cum miser ex animo laetatur corpore toto;
 non alio pacto quam si, pes cum dolet aegri, 110
 in nullo caput interea sit forte dolore.
 Praeterea molli cum somno dedita membra
 effusumque iacet sine sensu corpus honustum,
 est aliud tamen in nobis quod tempore in illo
 multimodis agitur et omnis accipit in se 115
 laetitiae motus et curas cordis inanis.

Nunc animam quoque ut in membris cognoscere possis
 esse neque harmonia corpus sentire solere,
 principio fit uti detracto corpore multo 120
 saepe tamen nobis in membris uita moretur;
 atque eadem rursum, cum corpora pauca calor
 diffugere forasque per os est editus aer,
 deserit extemplo uenas atque ossa relinquit;
 noscere ut hinc possis non aequas omnia partis
 corpora habere neque ex aequo fulcire salutem, 125
 sed magis haec, uenti quae sunt calidique uaporis
 semina, curare in membris ut uita moretur.
 Est igitur calo ac uentus uitalis in ipso
 corpore qui nobis moribundos deserit artus.
 Quapropter quoniam est animi natura reperta 130
 atque animae quasi pars hominis, redde harmoniai
 nomen, ad organicos alto delatum Heliconi,
 siue aliunde ipsi porro traxere et in illam
 transtulerunt, propio quae tum res nomine egebat.
 Quidquid <id> est, habeant: tu cetera percipe dicta. 135

ren nolabaiteko jarrera bitala dela, Grekoek harmonia deritzotena, zeinak sentituz biziartzten gaituen, burua egotez inon egon barik; sarritan gorputzak osasun ona daukala diogun bezala, nahiz eta berau inor osasuntsuren zati ez izan. Honela, gogoaren sentikortasunak ez ei dauka egonleku jakinik; horretan oso deslai eta galduta dabiltzala uste dut. Izan ere, sarritan kanpo gorputza, ikusten dena, gaixotu egiten zaigu eta azpiko beste zati batean, ostera, pozik gagoz; alderantziz ere, sarritan gertatzen da gogoz dohakabe dena gorputz osoan poztea; hankan min duen gaixoak beharbada buruan inolako minik ez edukitzea bezalaxe. Gainera lohadarrek lo bigunean eta gorputz astuna sentikortasun barik luze datzanean, badago zeozer guregan, denbora hartan hamaika erataria diharduena eta pozaren mugida guztiak eta bihotzaren ardura hutsalak beragan hartzen dituen.

Orain, arima ere lohadarretan dagoela eta gorputzak ez duela harmoniarik sentitzen jakin ahal dezazun, lehenik gertatzen da ezen, gorputz zati handi bat moztuta ere, sarritan biziak badirauela gure lohadarretan; eta, ostera, beroaren gorputz bakan batzuek ihes egitea eta aire apur bat ahotik kanporatzea nahikoa da zainak eta hezurak tanpez laga ditzan; hortik jakin dezakezu gorputz guztiek ez daukate la zeregin bera eta ez diotela biziari berdin eusten, baizik hauexek, haizearen eta bapore beroaren gorputzok, arduratzen direla biziak loharretan jarrai dezan. Gorputzean bertan badago, beraz, hiltzean, gure lohadarretatik alde egiten duen bero eta aire biziarezle bat. Beraz, gogoaren eta arimaren izaera gizakiaren zati bezalakoak direla argitua denez gero, bihur harmoniaren izena musikariei, Helikon garaitik ekarri zutenei, baldin beste nonbaitetik atera eta izen propio-rik ez zeukan zerbaiti ezarri ez bazioten. Zernahi dela, beukate: zu adi ondorengo esanetara.

Nunc animum atque animam dico coniuncta teneri
 inter se atque unam naturam conficere ex se,
 sed caput esse quasi et dominari in corpore toto
 consilium quod nos animum mentemque uocamus. 140
 Idque situm media regione in pectoris haeret.
 Hic exultat enim pauor ac metus, haec loca circum
 laetitiae mulcent; hic ergo mens animusquest.
 Cetera pars animae per totum dissita corpus
 paret et ad numen mentis momenque mouetur.
 Idque sibi solum per se sapit, <id> sibi gaudet, 145
 cum neque res animam neque corpus commouet una.
 Eta quasi, cum caput aut oculos temptante dolore
 laeditur in nobis, non omni concruciamur
 corpore, sic animus nonnumquam laeditur ipse
 laetitiaque uiget, cum cetera pars animai 150
 per membra atque artus nulla nouitate cietur.
 Verum ubi uementi magis est commota metu mens,
 consentire animam totam per membra uidemus
 sudoresque ita palloremque existere toto
 corpore et infringi linguam uocemque aboriri, 155
 caligare oculos, sonere auris, succidere artus,
 denique concidere ex animi terrore uidemus
 saepe homines; facile ut quiuis hinc noscere possit
 esse animam cum animo coniunctam, quae cum animi <ui>
 percussast, exim corpus propellit et icit. 160
 Haec eadem ratio naturam animi atque animai
 corpoream docet esse. Ubi enim propellere membra,
 corripere ex somno corpus mutareque uultum
 atque hominem totum regere ac uersare uidetur,
 quorum nil fieri sine tactu posse uidemus 165
 nec tactum porro sine corpore, nonne fatendumst
 corporea natura animum constare animamque?
 Praeterea pariter fungi cum corpore et una
 consentire animum nobis in corpore cernis.
 Si minus offendit uitam uis horrida teli 170
 ossibus ac neruis disclusis intus adacta,
 at tamen insequitur languor terraeque petitus
 suauis, et in terra mentis qui gignitur aestus

Orain diot gogoa eta arima elkarrekin bat eginik dagozela eta bien artean izaera bakarra osatzen dutela, baina burua, nolabait, edo adimena dela gorputz osoaren nagusi, guk izpiritua edo gogoa deritzoguna. Eta hau paparraren erdialdean finkaturik dago. Izan ere, hementxe jauzikatzen dira izua eta beldurra, alaitasunak inguru horretantxe balakatzen gaitu; hementxe dagoz, beraz, izpiritua eta gogoa. Arimaren beste zatia, gorputz osoan zabaldurik, gogoaren borondate eta bulkoari men eginez mugitzen da. Gogoak bakarrik pentsatzen du bere kabuz, bera poztzen da bere buruz, nahiz eta ezein gauzak ez arimarik ez gorputzik hunkitu ez. Eta, buruak edo begiak guregan minaren erasoak jasatean, gorputz osoan oinazetzen ez garen bezala, horrelaxe gertatzen da inoiz gogoa bera ere penatzea edo pozez gainezkatzea, bitartean arimaren beste zatiari, lohadar eta organoetan, ezein nobedadek eragiten ez diola. Baina, gogoa beldur bortitza gogoa jotzean, arima osoa ere lohadarretan sentikide dela dakusgu eta gorputz osoan izerdiak eta zurbiltasuna datozela eta mihia moltsotzen eta abotsa iraungitzen dela, begiak iluntzen, belarriak furruntzen, lohadarrek makaltzen, hitz batez, inoiz gizakumeak lurjotzen ikusten ditugu gogoaren izuagatik; hemendik edonork aisa ikus dezake arima gogoari loturik dagoela eta, gogoaren indarrak kolpatzen duenean, berak gorputzera zabaltzen eta bultzatzen duela kolpea.

Arrazoi honek berak irakasten du gogoaren eta arimaren izaera gorpuztuna dela. Ikusten baita eurek eragiten dietela lohadarrei, eurek gorputza lotatik ateratzen eta aurpegia aldatzen, eta gizakume osoa gobernatzen eta maneiatzen dutela, eta ikusten baitugu hauetarikoz ezer ez daitekeela ukimen gabe izan, ezta ukimenik ere gorputzik gabe, ez al da aitortu behar gogoak eta arimak izaera gorpuztuna daukatela? Badakusu, gainera, gogoa nola aldi berean gorputzarekin ari den eta nola gorputz barruan haren sentikide den. Azkonaren indarlatzak, hezur eta kirioak zulatzean eta urratzean, nahiz eta bizia ez apurtu, hala ere, zorabioa eta lurreratze leuna daragi eta lurrean bertan adimenaren asaldura eta inoiz halako zutitu nahi lanbroa.

interdumque quasi exsurgendi incerta uoluntas. Ergo corpoream naturam animi esse necessest, corporeis quoniam telis ictuque laborat.	175
Is tibi nunc animus quali sit corpore et unde constiterit pergam rationem reddere dictis. Principio esse aio persubtilem atque minutis perquam corporibus factum constare. Id ita esse hinc licet aduertas animum ut pernoscere possis. Nil adeo fieri celeri ratione uidetur, quam si mens fieri proponit et incohat ipsa. Ocius ergo animus quam res se perciet ulla ante oculos quorum in promptu natura uidetur. At quod mobile tanto operest, constare rutundis perquam seminibus debet perquamque minutis, momine uti paruo possint impulsa moueri. Namque mouetur aqua et tantillo momine flutat quippe uolubilibus paruisque creata figuris. At contra mellis constantior est natura et prigi latices magis et cunctantior actus; haeret enim inter se magis omnis materiali copia, nimirum quia non etiam leuibus exstat corporibus neque tam subtilibus atque rutundis. Namque papaueris aura potest suspensa leuisque cogere ut ab summo tibi diffluat altus acerus: at contra lapidum coniectum spicarumque noenu potest. Igitur paruissima corpora proquam et leuissima sunt, ita mobilitate fruuntur. At contra quacumque magis cum pondere magno asperaque inueniuntur, eo stabilita magis sunt. Nunc igitur quoniam <est> animi natura reperta mobilis egregie, perquam constare necessest corporibus paruis et leuibus atque rutundis. Quae tibi cognita res in multis, o bone, rebus utilis inuenietur et opportuna cluebit.	180 185 190 195 200 205
Haec quoque res etiam naturam dedicat eius, quam tenui constet textura quamque loco se contineat paruo, si possit conglomerari,	210

Gogoaren izaerak, beraz, gorpuztun behar du, gorpuztun azkonen zau-
riekin min hartzen baitu.

Orain gogo honen gaia nolakoa eta zerez osatua den bertsoz azaltzera noakizu. Lehenik, gai fin-fina eta lehenki xehe-xehe-
egina dela diot. Hau honelaxe dela jakin dezazun, erne ondoren datorrenaz. Ez dago ezer, hain bizkor egitekoa dirudienik, gogoak egitea erabakitzen eta bertan abiarazten duena bezalakorik. Gogoa askoz bizkorrago mugitzen da, beraz, ikusgai eta begien bistan ageri den edozer baino. Baina hain zer mugikorrak hazi borobil-borobilez eta txiki-txikiz osaturik egon behar du, bulkorik txikienean mugitu ahal izateko. Zeren ura hain bulko txikiz mugitzen eta erioten bada, forma birakariz eta txikiz sortua delako baita. Eztiak, ordea, izate sendoagoa eta likore nagiagoa dauka eta astiroago erion ohi da; materiaren kopuru guztia bata-bestearen artean lotuago dagoelako, edo, argi dagoenez, hain gorputz leun, xume eta borobilez osaturik ez dagoelako. Mitxoleta haziak aski du putz xuabe eta zalanzkor bat, pilo handi bat goitik behera etor dakizun; harri edo galburu pilo batekin, oster, ez dago horrelakorik. Beraz, gorputz txiki-txiki eta leun-leunekoak hainbat mugikorrako dira. Oster, zenbat eta astu-
nago eta latzagoak izan, hainbat egonkorrago dira. Honela, bada, gogoaren izaerak, hain izugarri mugikor ageri denez gero, gorputz txikiz, leunez eta borobilez osaturik behar du. Gauza hauek jakitea alde askotatik ongarri eta egoki izango zaizu, ene lagun on. Hurrengo honek ere agertzen du haren izaera, zer ehundura fine-
koa eta zer toki txikian kabitzekoa den, pilatu ahal balitz; alegia,

quod simul atque hominem leti segura quies est
 indepta atque animi natura animaeque recessit,
 nil ibi libatum de toto corpore cernas
 ad speciem, nil ad pondus: mors omnia praestat
 uitalem praeter sensum calidumque uaporem. 215
 Ergo animam totam perparuis esse necessest
 seminibus, nexam per uenas uiscera neruos;
 quatenus, omnis ubi e toto iam corpore cessit,
 extima membrorum circumcaesura tamen se
 incolumem praestat nec deficit ponderis hilum. 220
 Quod genus est Bacchi cum flos euauit aut cum
 spiritus unguenti suauis diffugit in auras
 aut aliquo cum iam sucus de corpore cessit;
 nihil oculis tamen esse minor res ipsa uidetur
 propterea neque detractum de pondere quicquam, 225
 nimirum quia multa minutaque semina sucos
 efficiunt et odorem in toto corpore rerum.
 Quare etiam atque etiam mentis naturam animaeque
 scire licet perquam pauxillis esse creatam
 seminibus, quoniam fugiens nil ponderis aufert. 230
 Nec tamen haec simplex nobis natura putanda est.
 Tenuis enim quaedam moribundos deserit aura
 mixta uapore, uapor porro trahit aera secum;
 nec calor est quisquam, cui non sit mixtus et aer.
 Rara quod eius enim constat natura, necessest 235
 aeris inter eum primordia multa moueri.
 Iam triplex animi est igitur natura reperta;
 nec tamen haec sat sunt ad sensum cuncta creandum,
 nil horum quoniam recipit mens posse creare
 sensiferos motus nedum quae mente uolutat. 240
 Quarta quoque his igitur quaedam natura necessest
 adtribuatur. East omnino nominis experts;
 qua neque mobilius quicquam neque tenuius extat,
 nec magis e paruis et leuibus ex elementis;
 sensiferos motus quae didit prima per artus. 245
 Prima cietur enim, paruis perfecta figuris;
 inde calor motus et uenti caeca potestas

heriotzaren atsedean segurrak gizakia harrapatu duenean eta gogoaren eta arimaren izateak aldendu direnean, ez zenuke gorputz osoan eze-
ren faltarik hartuko, ez itxuran ez pisuan: heriotzak sentikortasun eta
berotasun bitalaz beste guztia lehenean uzten du. Beraz, arima osoak
hazi txiki-txikiz egina behar du, zain, errai eta kirioetan zehar bilba-
tua; zeren, bera gorputz osotik guztiz aldendurik ere, lohadarren
kanpo aldeak osorik dirau, pisurik batere galdu gabe. Gauza bera ger-
tatzen da Bakoren zukua ezabatu denean edo lurrin baten izpiritu sua-
bea airean ezereztu denean edo gorputzen batek zaporea galdu duene-
an; gauza bera ezertan ez zaie begiei txikiago iruditzen, eta pisurik ere
ez zaio batere falta, dudarik gabe usaina eta zaporea gorputz osoan
zeharreko hazi askoz eta txiki-txikiz eginak direlako. Hortik jakin
dezakezu, beraz, berriro esanda, gogo-arimen izaera erabat hazi nimi-
noz osatua dela, ez baitie, alde egitean, gorputzei batere pisurik ken-
tzen.

Ez da, hala ere, izaera hau bakuna denik pentsatu behar.
Hilurranei, izan ere, halako hats arin batek alde egiten die, beroa-
rekin nahasturik, eta beroak halaber airea berarekin daroa; ez dago
berorik airea nahasten ez zaionik. Bere izaera apatza izanik, airez-
ko lehenki askok ibili behar du bere artean. Argi dago, bada, gogo-
aren izaera hirukoitza dela. Hala ere, hirurok batera ez dira nahi-
koa, sentikortasuna sortzeko, gogoak ez baitu ulertzen ezeinek ere
mugida sentikorrik sor dezakeenik eta are gutxiago berak darabilen
pentsamendurik. Hauei, beraz, laugarren elementuren bat gehitu
behar zaie. Hau oraindik erabat izen gabe dago; ez dago ezer berau
baino mugikor eta arinagorik, ez elementu txiki eta leunagorik;
berau da lohadarretan mugida sentiarazleak lehenen banatzen
dituena. Lehenen kitzikatua baita, hain forma txikiz egina izanik;

accipit, inde aer; inde omnia mobilitantur,
concutitur sanguis, tum uiscera persentiscunt
omnia, postremis datur ossibus atque medullis 250
siue uoluptas est siue est contrarius ardor.

Nec temere huc dolor usque potest penetrare neque acre
permanare malum, quin omnia perturbentur
usque adeo <ut> uitae desit locus atque animai
diffugiant partes per caulas corporis omnis. 255
Sed plerumque fit in summo quasi corpore finis
motibus: hanc ob rem uitam retinere ualemus.

Nunc ea quo pacto inter sese mixta quibusque
compta modis uigeant rationem reddere auentem
abstrahit inuitum patrii sermonis egestas; 260
sed tamen, ut potero summatim attingere, tangam.

Inter enim cursant primordia principiorum
motibus inter se, nil ut secernier unum
possit nec spatio fieri diuisa potestas,
sed quasi multae uis unius corporis extant. 265

Quod genus in quouis animantum uiscere uolgo
est odor et quidam calor et sapor, et tamen ex his
omnibus est unum perfectum corporis augmen.

Sic calor atque aer et uenti caeca potestas
mixta creant unam naturam et mobilis illa
uis, initum motus ab se quae diuidit ollis,
sensifer unde oritur primum per uiscera motus. 270

Nam penitus prorsum latet haec natura subestque
nec magis hac infra quicquam est in corpore nostro
atque anima est animae proporro totius ipsa. 275

Quod genus in nostris membris et corpore toto
mixta latens animi uis est animaeque potestas,
corporibus quia de paruīs paucisque creatast:
sic tibi nominis haec expers uis facta minutis
corporibus latet atque animae quasi totius ipsa
proporrost anima et dominatur corpore toto. 280

Consimili ratione necessest uentus et aer
et calor inter se uigeant commixta per artus
atque aliis aliud subsit magis emineatque

beragandik hartzen du bulkoa beroak eta haizearen indar ezkutuak, beragandik aireak; beragandik mugikortzen da dena, borbortzen odola, erraiek sentipen guztiak hartzen eta azkenik hezur eta muinetara sartzen, dela atsegina zein kontrako garra. Baina minak ezin du haraino lasai sartu, ez gaitz zorrotzak han iraun, dena lokatu gabe, biziarentzat tokia falta izateraino eta arimaren zatiak gorputzaren zirritu guztietatik eskapatzeraino. Areago, ostera, mugimendua nola-bait gorputzaren kanpo aldean iraungitzen da gehienbat: horrexegatik gara biziari eusteko gai.

Orain osagaiok elkarren artean nola nahasten, nola ordenatzen diren eta nola diharduten gogoz arrazoitzea desgogoz eragozten dit aberri hizkuntzaren gabeziak; ukituko diot, hala ere, gaiari laburki, neuk ahal bezala. Arimaren osagaiek elkarren artean halako mugidan dihartute, ezen ez baitago elkarrengandik banatzerik ez euren egitekoak espazioan bereizterik, aitzitik gorputz bakarraren ahalmen mordoak bezalatsu jokutzen dute. Era berean, edozein animaliairen haragian ere bada halako usain, bero eta zapore bat, eta, hala ere, denen artean gorputzaren bolumen bakarra eta osoa egiten dute. Honela, beroak eta aireak eta haizearen indar ezkutuak ere, nahasturik, izaera bakarra sortzen dute eta, gainera, indar mugikor hura, zeinak bere baitan hasitako mugimendua besteei igortzen dien eta zeinagan aurrenen sortzen den haragira doan mugida sentikorra. Laugarren osagai hau barrurik barrurenean ezkututzen da, izatearen oinarri, eta gure gorputzean ezer ez dago barrurago eta aldi berean arima osoaren arima da bera. Era berdintsuan, haizeak eta aireak eta beroak elkarrekin nahasturik jardun behar dute lohadarretan eta bata-bestearen menpeko edo nagusi izan, denen artean batasun bat eginez,

ut quiddam fieri uideatur ab omnibus unum, 285
ni calor ac uentus seorsum seorsumque potestas
aeris interemant sensum diductaque soluant.

Est etiam calor ille animo, quem sumit, in ira
cum feruescit et ex oculis micat acrius ardor.
Est et frigida multa comes formidinis aura
quae ciet horrorem membris et concitat artus.

Est etiam quoque pacati status aeris ille,
pectore tranquillo qui fit uoltuque sereno.
Sed calidi plus est illis quibus acria corda
iracundaque mens facile efferuescit in ira
quo genere in primis uis est uiolenta leonum,
pectora qui fremitu rumpunt plerumque gementes
nec capere irarum fluctus in pectore possunt.

At uentosa magis ceruorum frigida mens est
et gelidas citius per uiscera concitat auras
quae tremulum faciunt membris existere motum.

At natura boum placido magis aere uiuit,
nec nimis irai fax umquam subdita percit
fumida, suffundens caecae caliginis umbram,
nec gelidis torpet telis perfixa pavoris: 305

interutrasque sitast, ceruos saeuosque leones.
Sic hominum genus est. Quamuis doctrina politos
constituat pariter quosdam, tamen illa relinquit
naturae cuiusque animi uestigia prima;
nec radicitus euelli mala posse putandumst,

quin proclivius hic iras decurrat ad acris,
 ille metu citius paulo temptetur, at ille
 tertius accipiat quaedam clementius aequo.

Inque aliis rebus multis differre necessest
 naturas hominum uarias moresque sequacis; 315
 quorum ego nunc nequeo caecas exponere causas

nec reperire figurarum tot nomina quot sunt
principiis, unde haec oritur uariantia rerum.
Illud in his rebus uideo firmare potesse,
usque adeo naturarum uestigia linqui
paruola quae nequeat ratio depellere nobis,

bestela beroak eta haizeak batetik eta airearen indarrak bestetik, banaturik, sentimena iraungiko eta disolbatuko baitute. Badago bero hura gogoan ere, honek suminez irakitean eta begietatik su biziagoa txinpartatzean erakusten duena. Badago ugari hats hotz eta beldurra-
ren lagunean ere, lohadarrek hotzikaratzen eta gorpuzkinak inarros-
ten dituen hartan. Badu baita aire barearen izate hura ere, bihotz
mantsoan eta aurpegikera lasaian agertzen dena. Baina beroa han-
diagoa da bihotz suharra eta izpiritu haserrekorra suminean aisa ira-
kiten direnengan, hauetakoa delarik batik bat lehoien izakera biolen-
toa, zeintzuek, auhen egitean, bularrak orroeka askatzen dituzten,
sumin uholari barruan eutsi ezinik. Oreinaren arima hotza, ostera,
haizetsuago da eta bizkorrago jaurtitzen ditu haragian zehar lohada-
rretan mugimendu dardaratia eragiten dioten hats izoztuak. Idien iza-
eran aire mantsoa bizi da, eta hura ez du inoiz asaldatzen suminaren
zuzi ketsuak, bere gandu ilunean itsutuz, eta ez da sorgortzen, izua-
ren gezi izoztuetan josia: erdibidean dago, oreinen eta lehoi beldur-
garrien artean. Giza enda honelakoxea da. Kulturak zenbait jende era
berdinean lantzen badu ere, arima bakoitzean lehen izaeraren lorra-
tzak uzten ditu. Eta ez da pentsatu behar bizioak errotik erauz dai-
tezkeenik, urlia beti izango baita haserre gogorretara emanago, san-
dia askoz beldurraren menpekoago, berendia, berriz, zenbait gauza
etorkorrago hartzen dituen. Beste zer askotan ere gizakien izaera
askotarikoek eta dagozkien ohiturek aldetsuak izan behar dute; orain
ez daukat horien kausa ezkutuak azaltzerik, ez ezberdintasunok sor-
tzen dituzten printzipioen formak adina izen aurkitzerik. Honetan
baiezteko moduan nagoela uste dut ezen arrazoiak guregandik
egotzi ezin dituen berezko izaeraren lorratzak hain direla txikiak,

ut nil impediatur dignam dis degere uitam.
 Haec igitur natura tenetur corpore ab omni
 ipsaque corporis est custos et causa salutis;
 nam communibus inter se radicibus haerent 325
 nec sine perniciē diuelli posse uidentur.
 Quod genus ē thuris glaebris euellere odorem
 haut facile est quin intereat natura quoque eius,
 sic animi atque animae naturam corpore toto
 extrahere haut facile est quin omnia dissoluantur: 330
 implexis ita principiis ab origine prima
 inter se fiunt consorti praedita uita.
 Nec sibi quaeque sine alterius ui posse uidetur
 corporis atque animi seorsum sentire potestas,
 sed communibus inter eas conflatur utrimque 335
 motibus accensus nobis per uiscera sensus.
 Praeterea corpus per se nec gignitur umquam
 nec crescit neque post mortem durare uidetur.
 Non enim, ut umor aquae demittit saepe uaporem
 qui datus est, neque ea causa conuellitur ipse, 340
 sed manet incolumis, non, inquam, sic animai
 discidium possunt artus perferre relictī,
 sed penitus pereunt conuulsi conque putrescunt.
 Ex ineunte aeuo sic corporis atque animai
 mutua uitalis discunt contagia motus 345
 maternis etiam membris alioque reposta,
 discidium <ut> nequeat fieri sine peste maloque;
 ut uideas, quoniam coniunctast causa salutis,
 coniunctam quoque naturam consistere eorum.

 Quos superest, si quis corpus sentire refutat 350
 atque animam credit permixtam corpore toto
 suscipere hunc motum quem sensum nominamus,
 uel manifestas res contra uerasque repugnat.
 Quid sit enim corpus sentire quis adferet umquam,
 si non ipsa palam quod res dedit ac docuit nos? 355
 At dimissa anima corpus caret undique sensu;
 perdit enim quod non proprium fuit ei in aeuo,
 multaque praeterea perdit cum expellitur aeuo.

non ezerk ez baitigu eragozten jainkoen duin den bizimodua eroa-
tea.

Arimaren izaera hau, beraz, gorputz osoak hartuta dago, eta bera da, halaber, gorputzaren jagole eta iraunarazle; biak erro komu-
nez elkarri atxikita baitagoz, eta ez dirudi hiltzeke bereiz daitezkee-
nik. Intzentsu garaunei, euren izaera ere hiltzeke, usaina kentzea samurra ez den bezala, ez da samurra gogoa eta arima gorputz osotik ateratzea ere, osotasuna desegin gabe: hainbestearino elkarloturik dagoz hasiera-hasieratik lehenkiak, bizi komunez hornituak. Eta gorputz-arimak, bereiz eta elkarren indar gabe, ez direla sentitzeko gauza dakusgu, baizik sentimena organoetan zehar argitzen dela, bietarik harako mugimenduek pizturik. Gainera gorputza ez da inoiz bere kabuz sortzen, ez hazten, eta ez dakusgu heriotzaren ondoren diraue-
nik. Ez baita ura bezalakoa, zeinak hartutako beroa utz dezakeen, horregatik bera desegin gabe, osorik iraunez baizik; ezin dute horrela, berriz diot, lohadar abandonatuek arimaren aldegitia jasan, aitzitik, barreneraino astindurik, hil eta usteldu egiten dira. Adinaren hasiera-
tik, gorputz-arimek, amaren haragian eta sabelean kukuturik, elkarren ikutuan hala ikasten dituzte bizi mugidak, ezen ez baitaiteke banatze-
rik gerta heriotzaren okerrik gabe; ikus dezazun, biziraun printzipio bateratua dutenez gero, euren izaeran ere batera doazela.

Gainerakoan, inork gorputzak sentitzen duela ukatzen badu eta sentimena deritzogun mugimendu hau gorputz osoan zabalduriko ari-
mak hartzen duela uste badu, egiaren eta ebidentziaren aurka tematzen dihardu. Zeren, nork azaldu behar digu gorputzak zer sentitzen duen, egintza nabariak berak ematen eta irakasten digunak ez bada? Baina, arima galdurik, gorputzak ez dauka sentimenik inon; inoiz berea izan ez duena galtzen du, izan ere, eta hainbat gauza galtzen du, bizitik jaurtitzen dutenean.

Dicere porro oculos nullam rem cernere posse,
 ser per eos animum ut foribus spectare reclusis, 360
 difficilest, contra cum sensus ducat eorum;
 sensus enim trahit atque acies detrudit ad ipsas;
 fulgida praesertim cum cernere saepe nequimus,
 lumina luminibus quia nobis praepediuntur.
 Quod foribus non fit; neque enim, qua cernimus ipsi, 365
 ostia suscipiunt ullum reclusa laborem.
 Praeterea si pro foribus sunt lumina nostra,
 iam magis exemptis oculis debere uidetur
 cernere res animus sublatis postibus ipsis.
 Illud in his rebus nequaquam sumere possis, 370
 Democriti quod sancta uiri sententia ponit,
 corporis atque animi primordia singula priuis
 adposita alternis uariare, ac nectere membra.
 Nam cum multo sunt animae elementa minora
 quam quibus e corpus nobis et uiscera constant, 375
 tum numero quoque concedunt et rara per artus
 dissita sunt; dumtaxat ut hoc promittere possis,
 quantula prima queant nobis iniecta ciere
 corpora sensiferos motus in corpore, tanta
 interualla tenere exordia prima animai. 380
 Nam neque pulueris interdum sentimus adhaesum
 corpore nec membris incussam sidere cretam,
 nec nebulam noctu neque aranei tenuia fila
 obuia sentimus, quando obretimur euntes,
 nec supera caput eiusdem cecidisse uietam 385
 uestem nec plumas auium papposque uolantis
 qui nimia leuitate cadunt plerumque grauatim,
 nec repentis itum cuiusuiscumque animantis
 sentimus nec priua pedum uestigia quaeque,
 corpore quae in nostro culices et cetera ponut. 390
 Usque adeo prius est in nobis multa ciendum,
 quam primordia sentiscant concussa animai
 semina corporibus nostros inmixta per artus,
 et quam in his interuallis tuditantia possint
 concursare coire et dissultare uicissim. 395

Bestalde, begiek ezin dutela ezer ikusi, baizik haien bitartez, ate irekietatik bezala, arimak ikusten duela esatea zaila da, haien sentimenak kontrakora baitarama; sentimenak, izan ere, ikusmena beginian kokarazten du, batez ere zer distiratsuak ikusi ezin ditugunean, argi larregiak gure ikusmenari traba egiten baitio. Hori ateekein ez da gertatzen; zeren hartan zehar begiratzen dugun ateak ez baitu irekita nekerik hartzen. Gainera, gure ikusmena atea bezalakoa bada, gogoak begiak aterata, atezangoak ere kenduta, gauzak hobeto ikusi behar dituela dirudi.

Honetan, ez dezazula zeugandu Demokrito gurenaren iritzi gurgarriak dioena, hots, gorputz-arimen lehenkiak, banan-banan kokatuak, binan txandatzen direla eta lohadarrek lotzen dituztela. Zeren arimaren elementuak, gure gorputza eta organoak osatzen dituztenak baino askoz txikiagoak izanik, kopuruan ere gutxiago baitira eta lohadarretan zehar mehatz zabaldua baitaude. Hau behintzat onartuko duzu, hots, lehenkiak, euren talkaz gure gorputzean mugida sentigarriak abiarazteko, zein txikiak diren, halakoxea dela arimaren lehenkien arteko bitartea. Batzuetan ez baitu sentitzen gorputzari itsatsitako hautsik, ez azalari erantsitako klerarik, ez gaueko behe-lainorik, ez bidera irteten eta bere sarean trabatzen gaituen armiarma-sare finik, ez berak buru gainera jausten uzten digun amaraun zaharrik, ez hegazti lumarik, ez, hain arintasun ezerezekoa izanik, nekez jausten den kardilaun he galaririk; narrasti guztien ibilerarik ere ez dugu sentitzen, ez eltxoek eta enparauek gure gorputzean uzten dituzten oinatzik banan-banan bereizten. Asko eta askori eragin behar zaio guregan, gure ataletan zehar gorputzean nahasturiko arimaren haziak mugitu direla sentitu aurretik eta, tarte eta guzti ere elkar joz, elkarren gaineratu, batu eta berriro punpatu ahal izan aurretik.

Et magis est animus uitai claustra coercens
 et dominantior ad uitam quam uis animai.
 Nam sine mente animoque nequit residere per artus
 temporis exiguam partem pars ulla animai,
 sed comes insequitur facile et discedit in auras 400
 et gelidos artus in leti frigore linquit.
 At manet in uita cui mens animusque remansit:
 quamuis est circum caesis lacer undique membris
 truncus, adempta anima circum membrisque remota
 uiuit et aetherias uitalis suscipit auras. 405
 Si non omnimodis, at magna parte animai
 priuatus, tamen in uita cunctatur et haeret;
 ut, lacerato oculo circum si pupula mansit
 incolumis, stat cernundi uiuata potestas,
 dummodo ne totum corrumpas luminis orbem 410
 et circum caedas aciem solamque relinquis;
 id quoque enim sine pernicie non fiet eorum.
 At si tantula pars oculi media illa peresa est,
 occidit extemplo lumen tenebraeque secuntur,
 incolumis quamuis alioqui splendidus orbis. 415
 Hoc anima atque animus uincti sunt foedere semper.
 Nunc age, natiuos animantibus et mrotalis
 esse animos animasque leuis ut noscere possis,
 conquisita diu dulcique reperta labore
 digna tua pergam disponere carmina uita. 420
 Tu fac utrumque uno sub iungas nomine eorum,
 atque animam uerbi causa cum dicere pergam,
 mortalem esse docens, animum quoque dicere credas,
 quatenus est unum inter se coniunctaque res est.

 Principio quoniam tenuem constare minutis 425
 corporibus docui multoque minoribus esse
 pricipiis factam quam liquidus umor aquai
 aut nebula aut fumus –nam longe mobilitate
 praestat et a tenui causa magis icta mouetur;
 quippe ubi imaginibus fumi nebulaeque mouetur: 430
 quod genus in somnis sopiti ubi cernimus alte
 exhalare uaporem altaria ferreque fumum;

Eta arima baino gehiago, gogo da bizi-langen itxitzaile eta biziaren jaun. Zeren adimen eta gogo gabe, arimaren ezein zatik ezin baitu unetxo batez ere lohadarretan egon, aitzitik haiei darraie lagun menkor, airean ezabatzen da eta lohadar izoztuak heriotzaren hoztasunean uzten ditu. Adimen-gogoak geratzen zaizkionak, oster, bizi-rik dirau; lohadarrak mozturik, enbor-motz badago ere, inguruko arima erauzi eta gorputzetik banandu bada ere, bizi da eta eterraren bizi-hatsak hartzen ditu. Dena ez bada ere, arima zati handi bat falta duela, hala ere, iraun eta biziari datxeko; begi ingurua zauriturik, begi-niniak osorik badirau, ikusteko ahalmen biziak ere halaxe darrai, begiaren globo osoa apurtzen eta beginini inguru guztia ebaki eta berau bakarrik uzten ez baduzu; hau ere ez baita gertatuko euren heriotza gabe. Oster, begiaren erdiko puntutxo hura karraskatzen bada, argia bertan iraungitzen da eta ilunpea dator, globo distiratsua osorik egon arren. Honelakoxe itunean bat eginda dagoz betiko arima eta gogo.

Adi orain, bizidunen gogoak eta arima finak jaio eta hil egiten direla jakin dezazun, luzaz eta lan gozoan ikertu dudana azaltzen saiatzera bainoa, zure duin diren bertsoetan. Har itzazu biak izen beraren pean eta, esaterako, arimaz mintzo banaiz, hilkorra dela irakatsiz, uler gogoaz ere ari naizela, elkarren arteko batasunean loturik baitagoz. Lehenik, gorputz niminoz osaturiko zer fin-fina, uraren umore likidoa edo lainoa edo kea osatzen dutenak baino askoz txikiagoz egin dela irakatsi dizudanez gero (mugikortasunean askoz gehiago baita eta sakada askoz xumeagoz mugitzen baita, kearen eta lainoaren irudiekin ere mugitzera; lo gagozela, ametsetan aldareek baporea exhalatzen eta kea gorantz doala ikusten dugunean bezala; ez baitago dudarik irudiok guganaino heltzen direla), edontziak apurtzean, ura nondinahi isurtzen eta likidoa alde egiten, eta lainoa eta kea ere airean ezabatzen ikusten baduzu,

nam procul haec dubio nobis simulacra geruntur–
 nunc igitur quoniam quassatis undique uasis
 diffluere umorem et laticem discedere cernis 435
 et nebula ac fumus quoniam discedit in auras,
 crede animam quoque diffundi multoque perire
 ocius et citius dissolui <in> corpora prima,
 cum semel ex hominis membris ablata recessit.
 Quippe etenim corpus, quod uas quasi constitit eius, 440
 cum cohibere nequit conquassatum ex aliqua re
 ac rarefactum detracto sanguine uenis,
 aere qui credas posse hanc cohiberier ullos,
 corpore qui nostro rarus magis incohibens sit?

Praeterea gigni pariter cum corpore et una 445
 crescere sentimus pariterque senescere mentem.
 Nam uelut infirmo pueri teneroque uagantur
 corpore, sic animi sequitur sententia tenuis.
 Inde ubi robustis adoleuit uiribus aetas,
 consilium quoque maius et auctior est animi uis. 450
 Post ubi iam ualidis quassatum est uiribus aei
 corpus et obtusis ceciderunt uiribus artus,
 claudicat ingenium, delirat lingua, <labat> mens,
 omnia deficiunt atque uno tempore desunt.
 Ergo dissolui quoque conuenit omnem animai 455
 naturam, ceu fumus, in altas aeris auras;
 quandoquidem gigni pariter pariterque uidemus
 crescere et, <ut> docui, simul aeuo fessa fatisci.

Huc accedit uti uideamus, corpus ut ipsum
 suscipere inmanis morbos durumque dolorem, 460
 sic animum curas acris luctumque metumque;
 quare participem leti quoque conuenti esse.
 Quin etiam morbis in corporis auius errat
 saepe animus; dementit enim deliraque fatur
 interdumque graui lethargo fertur in altum 465
 aeternumque soporem oculis nutuque cadenti,
 unde neque exaudit uoces nec noscere uoltus
 illorum potis est, ad uitam qui reuocantes

sinestu behar duzu arima ere askoz bizkorrago ezabatzen eta hiltzen eta arinago disolbatzen dela lehenkietan, gizakiaren lohadarretatik apartatzen eta aldentzen denean. Izan ere, bere ontzia bezalakoa den gorputzak, zerbaitegatik urraturik edo xumeturik, eutsi ezin badio eta odolak zainetatik alde egin badu, nola usteko duzu aireak euts die-zaiokeela, gure gorputza baino xumeago eta ez-eusleago izanik?

Gainera, arima gorputzarekin batera sortzen eta parean hazten eta batera zahartzen dela dakusgu. Zeren, haurrak gorputz ahulez eta bigunez kilikolo dabiltzan bezala, zentzuna ere halakoxe biguna daukate. Gero, indarra sendotu ahala, adina heldutakokan, adimena ere handitzen eta gogo indarra gehitzen da. Ondoren, adinaren zartako bortitzek gorputza zigortu eta lohadarrak indar-kamuts jausitakoan, burua herrentzen, mihia deliratzen, adimena lokatzen eta dena batera hingatzen da eta huts egiten du. Beraz, arimaren izate guztia ere disolbatzea bidezko da, kea goiko aire lekuetan bezala; batera jaiotzen eta batera hazten ikusten baititugu eta, esan bezala, batera lurjotzen, adinak ahiturik.

Honez gainera, gorputzak berak gaitz ankerrak eta min gogorrak jasaten dituenek, arima ere horrelaxe jotzen du ardura latzak, lutuak eta beldurrak; bidezko da, beraz, heriotzan ere kide izan dadin. Areago oraindik, gogo sarritan gorputzaren minetan noraezik ibiltzen da; erotzen eta deliratzen da eta inoiz letargia larriak lozorro sakon eta luzean sartzen du, begiak eta burua jausirik, ez abotsik entzun, ez bizira deituz inguratzen duen aurpegirik ezagutzeke,

circumstant lacrimis rorantes ora genasque.
 Quare animum quoque dissolui fateare necessest, 470
 quandoquidem penetrant in eum contagia morbi.
 Nam dolor ac morbus leti fabricator uterquest,
 multorum exitio perdocti quod sumus ante.

[Et quoniam mentem sanari corpus ut aegrum
 et pariter mentem sanari corpus inani] 475
 Denique cur, hominem cum uini uis penetrauit
 acris et in uenas discessit diditus ardor,
 consequitur grauitas membrorum, praepediuntur
 crura uacillanti, tardescit lingua, madet mens,
 nant oculi, clamor singultus iurgia glicunt, 480
 et iam cetera de genere hoc quaecumque secuntur,
 cur ea sunt, nisi quod uemens uiolentia uini
 conturbare animam consuevit corpore in ipso?
 At quaecumque queunt conturbari inque pediri,
 significant, paulo si durior insinuarit 485
 causa, fore ut pereant aeuo priuata futuro.

Quin etiam subito ui morbi saepe coactus
 ante oculos aliquis nostros, ut fulminis ictu,
 concidit et spumas agit, ingemit et tremit artus,
 desipit, extentat neruos, torquetur, anhelat 490
 inconstanter, et in iactando membra fatigat.
 Nimirum quia uis morbi distracta per artus
 turbat agens animam spumas, <ut> in aequore salso
 uentorum ualidis feruescunt uiribus undae.
 Exprimitur porro gemitus quia membra dolore 495
 adficiuntur et omnino quod semina uocis
 eiciuntur et ore foras glomerata feruntur
 qua quasi consuerunt et sunt munita uiui.
 Desipientia fit, quia uis animi atque animai
 conturbantur et, ut docui, diuisa seorsum 500
 disiectatur eodem illo distracta ueneno.
 Inde ubi iam morbi reflexit causa reditque
 in latebras hanc corrupti corporis umor,
 tum quasi uacillans primum consurgit et omnis

matrailak eta begitarte malkoztaturik. Arima ere hiltzen dela aitortu beharra dago, beraz, gaitzaren kutsadura berari ere barruratzen baitzaio. Mina eta gaitza biak heriogile baitira, hainbat jenderen amaiak sobera irakatsia digunez.

Azkenik, ardoaren indar latzak gizakumea beragandu duenean eta haren beroa zainetan sartu eta barreiatu denean, zergatik dira lohadarrak astuntzen, hankak lokatzen, mihia trabatzen, zentzuna lainotzen, begiak lausotzen, orroak eta liskar zotintsuak bizitzen eta mozkorrean ohi diren gainerako ondorioak, zergatik gertatzen da hori, ardoaren biolentzia sutsuak arima gorputzean bertan perturbatu ohi duelako ez bada? Baina perturbatua eta eragotzia izan daitekeen edozer, kausa zerbait gogoragoak barrua hartzen badio, hil egingo dela esan nahi du, geroko bizia kendurik.

Areago oraindik, sarritan gizakume bat, gaitz batek tanpez menperaturik, geure begien aurrean, oinaztuak jota bezala, luze jausten da eta bitsa dario, auhenka, gorputza dardar, deliratzen ari da, giharreak atezuan, bihurkatzen, arnasa etenka, konbultsioek ahituta utzi arte. Argi dago lohadarretan zabalduriko gaitzaren indarrak arima astintzen eta aztoratzen dutela, zelai gazian haizeen indar bortitzez irakiten eta aparretan diharduten olatuak bezala. Aieneka urratzen da, lohadarrak minez kizkurtzen baitira, eta batez ere abotsaren haziak, ahora pilaturik, jaurtiak eta kanporatuak direlako ohi duten bide jakinetik. Zentzuna galtzen da, gogo-arimak endregatzen direlako, eta hauek, esan bezala, banatu egiten dira, pozoin harexek hautsirik eta erautzirik. Gero, gaitzaren sorburuak amore eman eta gorputz ustelduaren humore mingotsa bere gordelekura itzultzen denean, alboalboka lehenengotan, tentetu bezala egiten da, apurka-apurka senera-

paulatim redit in sensus animamque receptat. 505
Haec igitur tantis ubi morbis corpore in ipso
iactentur miserisque modis distracta laborent,
cur eadem credis sine corpore in aere aperto
cum ualidis uentis aetatem degere posse?

Et quoniam mentem sanari, corpus ut aegrum, 510
cernimus et flecti medicina posse uidemus,
id quoque praesagit mortalem uiuere mentem.
Addere enim partis aut ordine traiecere aequumst
aut aliquid prosum de summa detrachere hilum,
commutare animum quicumque adoritur et infit 515
aut aliam quamuis naturam flectere quaerit.
At neque transferri sibi partis nec tribui uult
inmortale quod est quicquam neque defluere hilum.
Nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante. 520
Ergo animus siue aegrescit, mortalia signa
mittit, uti docui, seu flectitur a medicina.
Usque adeo falsae ratione uera uidetur
res occurrere et effugium praecludere eunti
incipitque refutatu conuincere falsum. 525

Denique saepe hominem paulatim cernimus ire
et membratim uitalem deperdete sensum;
in pedibus primum digitos liuscere et unguis,
inde pedes et crura mori, post inde per artus
ire alios tractim gelidi uestigia leti. 530
Scinditur atque animae haec quoniam natura nec uno
tempore sincera existit, mortalis habendast.
Quod si forte putas ipsam se posse per artus
introsum trahere et partis conducere in unum
atque ideo cunctis sensum diducere membris, 535
at locus ille tamen, quo copia tanta animai
cogitur, in sensu debet maiore uideri;
qui quoniam nusquamst, nimirum ut diximus <ante>,
dilaniata foras dispargitur, interit ergo.
Quin etiam si iam libeat concedere falsum 540

tuz eta arima beraganduz. Eta gogoa eta arima, gorputz barruan bertan ere, hain gaitz handien eta hain urradura errukarren mende badagoz, nola eroan dezaketela uste duzu bizimodua gorputz gabe, aire agerian, haize bortitzen erdian? Eta adimena, gorputz gaixoa bezala, osatzen eta erremediora makurtzen dela baitakusgu, horrexek ere adimenaren bizia hilkorra dela diragar. Bidezko baita zatiren batzuk gehitzea edo alderantztea edo baturatik zerbait, fitsa bada ere, kentzea, gogoa aldatu edo beste edozein substantziari eragin guran dabilenak. Hilezkorra denak, ordea, ez du uzten zatirik alda ez erants diezaioten, ez ezer eskapa dakion. Zeren zeozer, mutaturik, bere mugetatik kanporatzen bada, horrek lehenago izan zenaren heriotza dakar berbertan. Arimak, beraz, gaixotzen dela nahiz erremediora makurtzen dela, hilkorra dela erakusten du, irakatsia dudanez. Hain da ziburra egiazko errealitateak uste faltsuari aurre egiten, irtenbide oro ixten eta aho biko errefutazioz okerra aitorrarazten diola.

Azkenik, gizakumea apurka-apurka eta atalez atal joaten eta bizi sentimena galtzen maiz ikusten dugu; lehenik oinetako behatz eta atazalak ubeltzen, gero oinak eta bernak hiltzen, ondoren, herio hordinaren oinatzak beste lohadar guztietan arrastatzen. Eta arimaren izaera hau, zatitzen bai, baina osoan batera irteten ez denez gero, hilkortzat eduki behar da. Zeren, uste baduzu berak bere zatiak lohadrretan barrurantzten eta batean biltzen ahal dituela eta horrela sentipena lohadar guztietatik aparta dezakeela, orduan hain arima kopuru handia pilatzen den toki hark sentipentsuago agertu behar du; eta hau ez baita inon gertatzen, argi dago, arestian esan bezala, zatika kanpora jaurtia dela eta, beraz, hil egiten dela. Eta gezurra onartzera eta

et dare posse animam glomerari in corpore eorum,
 lumina qui lincunt moribundi particulatim,
 mortalem tamen esse animam fateare necesse,
 nec refert utrum pereat dispersa per auras
 an contracta suis e partibus obbrutescat, 545
 quando hominem totum magis ac magis undique sensus
 deficit et uitae minus et minus undique restat.

Et quoniam mens est hominis pars una, loco quae
 fixa manet certo, uelut aures atque oculi sunt
 atque alii sensus qui uitam cumque gubernant, 550
 et ueluti manus atque oculus naresue seorsum
 secreta ab nobis nequeunt sentire neque esse,
 sed tamen in paruo licuntur tempore tabe,
 sic animus per se non quit sine corpore et ipso
 esse homine, illius quasi quod uas esse uidetur 555
 siue aliud quid uis potius coniunctus ei
 fingere, quandoquidem conexu corpus adhaeret.
 Denique corporis atque animi uiuata potestas
 inter se coniuncta ualent uitaeque fruuntur;
 nec sine corpore enim uitalis edere motus 560
 sola potest animi per se natura nec autem
 cassum anima corpus durare et sensibus uti.
 Scilicet auolsus radicibus ut nequit ullam
 dispicere ipse oculus rem seorsum corpore toto,
 sic anima atque animus per se nil posse uidetur. 565
 Nimirum quia <per> uenas et uiscera mixtim,
 per neruos atque ossa, tenentur corpore ab omni
 nec magnis interuallis primordia possunt
 libera dissultare, ideo conclusa mouentur
 sensiferos motus quos extra corpus in auras 570
 aeris haut possunt post mortem eiecta moueri
 propterea quia non simili ratione tenentur.
 Corpus enim atque animans erit aer, si cohibere
 sese anima atque in eos poterit concludere motus
 quos ante in neruis et in ipso corpore agebat. 575
 Quare etiam atque etiam resolutio corporis omni
 tegmine et eiectis extra uitalibusss auris,

arima, zatika hilez, argia uzten dutenen gorputzean pilatzen dela sinestera apetaturik ere, arima hilkorra dela aitortu beharko litzateke, eta berdin dio airean ezabaturik hil zein zatiak kontraktaturik basatu, sentipena gizakume osoari nondinahi joaten-joaten ari baitzaio eta bizia nondinahi gutxitzen-gutxitzen.

Eta adimena gizakiaren zati bat bakarrik denez gero, toki jakinean finkaturik dagoena, belarriak eta begiak eta bizia gobernatzen duten beste sentipenak bezala, eta eskuek eta begiek edo sudurrek guregandik berex sentitzerik ez izaterik ez daukaten bezala, denbora laburrean ustelmenean desegiten baizik, halaxe ezin du gogoak bere kabuz bizi gorputzetik eta gizakitik beragandik at, zeina harentzat edontzi bat bezalakoa den, edo harekin batuago egoteko irudikatu nahi duzun beste zeozer, gorputza konexioz atxikitzen baitzaio.

Gorputz-arimen bizi ahalmenak, beraz, euren arteko batasunagatik dira sendo eta daukate bizia; zeren gorputz gabe arimaren izaerak ezin baitu bere kabuz mugida bitalik igorri, ez gorputzak dezake, arima kenduta, izan ez sentipenik erabil. Alegia, bere sustraietatik ateratako begiak, gorputz osotik apartaturik, ezer ikusi ezin duen bezala, halaxe, noski, ezin dute gogoak eta arimak ere eurenez ezer egin. Izan ere, zain eta haragi eta nerbio eta hezurretan zehar nahasturik, gorputz osoan atxikita baitagoz eta, bitarte handirik gabe, ezin dute libreki jauzi egin eta, horrela zarraturik, sentipenaren mugidak eragiten dituzte, gorputzetik kanpora eragiteko gauza ez direnak, hil ondoren aire finera jaurtiak izan direnean, jadanik era hartan atxikirik ez dagozelako. Airea gorputz eta bizidun izango bailitzateke, beragan arima atxikitzeko eta lehen honek nerbioetan eta gorputzean bertan eragiten zituen mugidak eginarazi ahal balizkio. Behin eta berriz, beraz, gor-

dissolui sensus animi fateare necessest
atque animam, quoniam coniunctast causa duobus.

Denique cum corpus nequeat perferre animai 580
discidium quin in taetro tabescat odore
quid dubitas quin ex imo penitusque coorta
emanarit uti fumus diffusa animae uis,
atque ideo tanta mutatum putre ruina
conciderit corpus, penitus quia mota loco sunt 585
fundamenta, foras manante anima usque per artus
perque uiarum omnis flexus, in corpore qui sunt,
atque foramina? Multimodis ut noscere possis
dispertitam animae naturam exisse per artus
et primus esse sibi distractam corpore in ipso, 590
quam prolapsa foras enaret in aeris auras.

Quin etiam finis dum uitae uertitur intra,
saepe aliqua tamen e causa labefacta uidetur
ire anima ac toto solui de corpore <uelle>
et quasi supremo languescere tempore uoltus 595
molliaque exsanguī cadere omnia <corpore> membra.
Quod genus est, animo male factum cum perhibetur
aut animam liquisse; ubi iam trepidatur et omnes
extremum cupiunt uitae reprehendere uinclum.
Conquassatur enim tum mens animaeque potestas 600
omnis et haec ipso cum corpore conlabefiunt;
ut grauior paulo possit dissoluere causa.

Quid dubitas tandem quin extra prodita corpus
imbecilla foras in aperto, tegmine dempto,
non modo no omnem possit durare per aeuom 605
sed minimum quoduis nequeat consistere tempus?
Nec sibi enim quisquam moriens sentire uidetur
ire foras animam incolumem de corpore toto
nec prius ad iugulum et supera succedere fauces,
uerum deficere in certa regione locatam; 610
ut sensus alios in parti quemque sua scit
dissolui. Quod si immortalis nostra foret mens,

putzaren bilkina desegin eta bizi hatsa kanpora jaurtitakoan, gogoaren sentipena disolbatu egiten dela aitortu behar da, baita arima ere, bien izatea loturik baitago.

Azkenik, gorputzak ezin baitu arimaren joakera kirats higuin-garrian usteldu gabe jasan, zergatik zagoz dudan arimaren indarrak, gure barren-barrenetik hara, keak bezala alde egiten duela eta, gorputza hondakin ustel bihurturik jausi bada, bere oinarriak hankazgoratu direlako dela, arima lohadar eta gorputzean diren bide bihurri eta poro guztietatik zehar eriotean? Horra nola hainbat modutan jakin dezakezun arimaren izaera gorputzean zabaldua lohadarretan zehar irten dela eta gorputzean bertan ere dagoeneko urraturik zegoela, airearen hatsetan flotatzera lerratu aurretik.

Areago oraindik, arima bizi mugen barruan ari deno, ezbeharren batek jotakoan, joan guran eta gorputz osotik askatu guran ematen du eta, azken unean bezala, aurpegia zurbiltzen eta lohadrak lokatzen eta gorputza jota geratzen da. Horixe gertatzen da norbaiti gaitzak eman diola edo konortea galdu duela esaten denean; denak ikaratzen eta biziaren azken haria birkorapilatzen saiatzen dira. Orduan gogoa eta arimaren ahalmen oro dardaratzen dira, gorputzarekin berarekin desegin zorian; zartada zerbait gogorragoz disolbatu egingo lirатеke. Zergatik zagoz dudan, beraz, gorputzetik kanpora jaurtitako arima ahulak, aire zabalean eta babesgabetuak, ezin duela, betiraun osoan ez ezik, denborarik laburrenean ere iraun? Izan ere, ez dirudi ezein hilurrenek sentitzen duenik arima onik irteten zaiola gorputz osotik, ezta aurretik zintzurrera eta ahora igotzen zaionik ere, aitzitik, ordea, kokaturik dagoen tokian bertan iraungitzen zaiola; beste sentimenak ere bakoitza bere tokian disolbatzen direla sentitzen duenez. Zeren, gure gogoa hilezkorra balitz,

non tam se moriens dissolui conquereretur,
sed magis ire foras uestemque relinquere, ut anguis.

Denique cur animi numquam mens consiliumque 615
gignitur in capite aut pedibus manibusue, sed unis
sedibus, et certis regionibus omnibus haeret,
si non certa loca ad nascendum reddita cuique
sunt, et ubi quicquid possit durare creatum,
atque ita multimodis partitis artubus esse, 620
membrorum ut numquam existat praeposterus ordo?
Usque adeo sequitur res rem neque flamma creari
fluminibus solitast neque in igni gignier alior.

Praeterea is immortalis natura animaist
et sentire potest secreta a corpore nostro, 625
quinque, ut opinor, eam faciundum est sensibus auctam.
Nec ratione alia nosmet proponere nobis
possumus infernas animas Acherunte uagare.
Pictores itaque et scriptorum saecula priora
sic animas intro duxerunt sensibus auctas. 630
At neque sorsum oculi neque nares nec manus ipsa
esse potest animae neque sorsum lingua, neque aures;
haud igitur per se possunt sentire neque esse.

Et quoniam toto sentimus corpore inesse
uitalem sensum et totum esse animale uidemus, 635
si subit medium celeri praeciderit ictu
uis aliqua ut sorsum partem secernat utramque,
dispertita procul dubio quoque uis animai
et discissa simul cum corpore dissocietur.
At quod scinditur et partis discedit in ulla, 640
scilicet aeternam sibi naturam abnuat esse.
Falciferos memorant currus abscidere membra
saepe ita de subito permixta caede calentis,
ut tremere in terra uideatur ab artubus id quod
decidit abscisum, cum mens tamen atque hominis uis 645
mobilitate mali non quit sentire dolorem;
et simul in pugnae studio quod dedita mens est,

ez litzateke hiltzean disolbatzeaz hain kexu, kanporatzeaz eta soinekoa uzteaz poztu baizik, sugea bezala.

Azkenik, adimena eta zentzuna zergatik ez dira inoiz buruan edo hanketan edo eskuetan sortzen, beti egoitza bakarrean eta alde jakinean egoten baizik, bakoitzari jaiotzeko toki jakina eman zaiolako ez bada, han sorturik, bertan iraun ahal dezan, eta bere parte ezberdinak lohadarren ordenarik inoiz ez hankazgoratzeko moduan dagozelako? Honela zer bata besteari darraio eta ez surik sortu ohi da ibaian ez izotzik jaioko suan.

Gainera, arimaren izaera hilezkorra bada eta gure gorputzetik bereiz senti badezake, bost sentimenez hornitutzat jo behar da, nik uste. Ezin dugu arimarik beste inola irudikatu, lurpeko Akeronten zehar galdurik. Antzinako pintoreek eta idazleek horrelaxe adierazi zituzten arimak, sentimenez hornituak. Baina ariman ezin da begirik bereiz egon, ez sudurrik, ez eskurik, ez mihirik, ez belarririk; beraz, arimek ezin dute eurenez sentitu ez izan.

Eta bizi-sentimena gorputz osoan dagoela eta hau dena biziduna dela sentitzen dugunez gero, indarren batek bat-batean zartada azkarrez erdibitu eta zati biak bereiz utziko balitu, arimaren indarra ere gorputzarekin batera ebakia eta erdibitua litzateke. Baina ebakitzten eta zati bihurtzen denak argi dago izaera eternala edukitzeari uko egiten diola. Igitai erako gurdiek sarritan, hilketaren beroan, hain bat-batean mozten omen dituzte lohadarrek, ezen gorputzari kendutako zatia lurrean dardar ikusten omen baita, nahiz eta adimenak eta gizonaren arimak, kolpearen azkarrez, minik sentitu ezin; eta aldi berean, gogoia burrukaren lehiari emana dela, geratu zaion gorputzarekin

corpore reliquo pugnam caedesque petessit,
 nec tenet amissam laeuam cum tegmine saepe
 inter equos abstraxe rotas falcesque rapaces, 650
 nec cecidissee alius dextram, cum scandit et instat.
 Inde alius conatur adempto surgere crure,
 cum digitos agitat propter moribundus humi pes.
 Et caput abscisum calido uiuenteque trunco
 seruat humi uoltum uitalem oculosque patentis, 655
 donec reliquias animai reddidit omnis.
 Quin etiam tibi si lingua uibrante minanti
 serpentis cauda procero corpore utrumque
 sit libitum in multas partis discidere ferro,
 omnia iam sorsum cernes ancisa recenti 660
 uolnere tortari et terram conspergere tabo,
 ipsam seque retro partem petere ore priorem
 uolneris ardenti ut morsu premat icta dolore.
 Omnibus esse igitur totas dicemus in illis
 particulis animas? At ea ratione sequetur 665
 unam animantem animas habuisse in corpore multas.
 Ergo diuisast ea quae fuit una simul cum
 corpore; quapropter mortale utrumque putandumst,
 in multas quoniam partis disciditur aequae.

 Praeterea si immortalis natura animai 670
 constat et in corpus nascentibus insinuat,ur,
 cur super anteactam aetatem meminisse nequimus
 nec uestigia gestarum rerum ulla tenemus?
 Nam si tanto operest animi mutata potestas,
 omnis ut actarum exciderit retinentia rerum, 675
 non, ut opinor, id ab leto iam longius errat;
 quapropter fateare necessest quae fuit ante
 interiisse et quae nunc est nunc esse creatam.

 Praeterea si iam perfecto corpore nobis 680
 inferri solitast animi uiuata potestas
 tum cum gignimur et uitae cum limen inimus,
 haud ita conueniebat uti cum corpore et una
 cum membris uideatur in ipso sanguine cresse,

burruka eta hilketa gose da, eta sarritan, zaldi artean, ez da konturatzzen igitai zorrozturn gurpilek esku ezkerra ezkutu eta guzti eraman diotenik, ez eskuina galdu duenik, horman gora lehian doala. Han beste bat hanka-motz zutitzen saiatzen da, oin hilurrenak lurrean oraindik behatzei eragiten diela. Enbor bero eta oraindik bizitik moztutako buruak aurpegia bizirik eta begiak zabalik kontserbatzen ditu lurrean, arimaren hondar guztiak entregatu arte. Areago oraindik, mihi bibrakor buztan mehatxati gorputz eskergako suge baten erdi biak burdinaz zati-zati egiteari ematen badiozu, zati moztu berriak bihurtzen eta lurra zornez likintzen ikusiko duzu, eta aurre partea atzeari heltzera itzultzen, haginkada sutsu batez zauriaren mina kentzeko. Zati guzti horietako bakoitzean arima osoa dagoela esan behar al dugu? Orduan bizidun bakarrak gorputzean arima asko zeuzkala atera beharko genuke. Lehen bakarra zen arima, beraz, gorputzarekin batera zatitu da; beraz, biak hilkor direla pentsatu behar da, biak berdin zati askotan banatuak baitira.

Gainera, arimaren izaera hilezkorra bada eta jaiokeran gorputzetan barnatzen bada, zergatik ezin dugu iragan bizitzarik gogoratu ez egindako ezeren aztarrenik gorde? Zeren, arimaren ahalmenak iraganaren gomuta erabat jausteraino aldatu badira, apenas hori, neuk uste, heriotzatik urrun dabilen; aitortu beharra dago, beraz, lehen zen arima hil zela eta orain dena oraintxe sortua izan dela.

Gainera, arimaren indar bitala gorputz jadanik perfektuan barnatzen bazaigu, jaiokeran eta bizitzako ataria zapalkeran hain zuzen, ez da bidezko gorputzarekin eta lohadarrekin batera, odolean bertan,

sed uelut in cauea per se sibi uiuere solam conuenit, ut sensu corpus tamen affluat omne.	685
Quare etiam atque etiam neque originis esse putandumst expertis animas nec leti lege solutas.	
Nam neque tanto opere adnecti potuisse putandumst corporibus nostris extrinsecus insinuatās— quod fieri totum contra manifesta docet res.	690
Namque ita conexa est per uenas uiscera neruos ossaque, uti dentes quoque sensu participantur; morbus ut indicat et gelidai stringor aquai el lapis oppressus subitis e frugibus asper— nec, tam contextae cum sint, exire uidentur	695
incolumes posse et saluas exsoluere sese omnibus e neruis atque ossibus articulisque. Quod si forte putas extrinsecus insinuatam permanare animam nobis per membra solere, tanto quique magis cum corpore fusa peribit.	700
Quod permanat enim dissoluitur, interit ergo. Dispertitur enim per caulas corporis omnis. Ut cibus, in membra atque artus cum diditur omnis, disperit atque aliam naturam sufficit ex se, sic anima atque animus quamuis [est] integra recens <in> corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur, dum quasi per caulas omnis diduntur in artus particulae quibus haec animi natura creatur, quae nunc in nostro dominatur corpore nata ex illa quae tunc periit partita per artus.	706
Quapropter neque natali priuata uidetur esse die natura animae nec funeris expers.	710
Semina praeterea linquuntur necne animai corpore in exanimo? Quod si linquuntur et insunt, haut erit ut merito immortalis possit haberia, partibus amissis quoniam libata recessit.	715
Sin ita sinceris membris ablata profugit ut nullas partis in corpore liquerit ex se, unde cadauera racenti iam uiscere uermes expirant atque unde animantum copia tanta	720

hazten ikus dezagun, aitzitik bere baitan bakarrik, kaiolan bezala, bizi behar luke, nahiz eta bere sentimena gorputz osoan zabaldu. Behin eta berriz, beraz, ez dago pentsatzerik arimek sorrera gabeak eta herio legetik libreak direnik. Ezin baita pentsatu, kanpotik sarturik, gure gorputzekin hainbestean bat egin zezaketenik -errealitate nabariak guztiz bestelakoa darakuskigu. Hain dago egon ere elkarloturik zain, haragi, nerbio eta hezurretan, ezen hortzek ere sentimena baitaukate; hagineko minak, ur leituaren zistadak eta janari mastekatuan bat-batean aurkitzen den harriak adierazten duenez-; ezta, hain bat eginik egonda, osorik irten eta onik jarein daitezkeenik ere hainbeste nerbio, hezur eta giltzaduren artetik. Zeren beharbada uste baduzu arima kanpotik sarturik bizi ohi dela gure lohadarretan, hainbat arrazoi gehiago, gorputzarekin bat eginda hil dadin. Hedatzen dena disolbatu egiten baita, hil, beraz. Gorputzaren zirritu guztietan zehar zabaltzen baita. Janariak, gorputz eta lohadar guztietan zehar zabaldurik, desagertzen eta beragandik beste izate bat ekoizten duenez, halaxe arimak eta gogoak, gorputz jaioberrian osorik sartu arren, zabalkeran disolbatu egiten dira, arimaren izaera egiten duten partikulak zirritu guztietan zehar lohadarretara zabaltzen diren bitartean; arima horixe da orain nagusi gure gorputzean, lehen lohadarretan zabaltzean hil zen hartatik sorturik. Hortik argi dago arimaren izaera ez dagoela ez jaiotegun gabe ez heriotzatik libre.

Bestetik, gorputz bizigabea arimaren hazirik geratzen da ala ez? Zeren, geratzen eta barruan bada, ezingo da arima hilezkortzat zuzen jo, zatiak galdurik, murriztuta joan baita. Ostera, lohadarrek osorik dituela alde egin badu, gorputzean beretik zati bat ere utzi gabe, hilotzek nondik sortzen dituzte harrak, ustelkeran, eta halako bizidun pilo hezurgabe eta odolgabea nondik darie lohadar hanpatuei?

exos et exsanguis tumidos perfluctuat artus?
 Quod si forte animas extrinsecus insinuari
 uermibus et priuas in corpora posse uenire
 credis nec reputas cur milia multa animarum
 conueniant unde una recesserit, hoc tamen est ut 725
 quaerendum uideatur et in discrimen agendum,
 utrum tandem animae uenentur semina quaeque
 uermiculorum ipsaeque sibi fabricentur ubi sint,
 an quasi corporibus perfectis insinuentur.
 At neque cur faciant ipsae quareue laborent 730
 dicere suppeditat. Neque enim, sine corpore cum sunt,
 sollicitae uolitant morbis alguque fameque.
 Corpus enim magis his uitis adfine laborat
 et mala multa animus contage fungitur eius.
 Sed tamen his esto quamuis facere utile corpus 735
 cui subeant; at qua possint, uia nulla uidetur.
 Haut igitur faciunt animae sibi corpora et artus.
 Nec tamen est utqui perfectis insinuentur
 corporibus; neque enim poterunt subtiliter esse
 conexae neque consensu contagia fient. 740

Denique cur acris uiolentia triste leonum
 seminium sequitur, uolpes dolus, et fuga ceruis
 a patribus datur et [a] patrius pauor incitat artus,
 et iam cetera de genere hoc cur omnia membris
 ex ineunte aeuo generascunt ingenioque, 745
 si non, certa suo quia semine seminioque,
 uis animi pariter crescit cum corpore quoque?
 Quod si immortalis foret et mutare soleret
 corpora, permixtis animantes moribus essent,
 effugeret canis Hyrcano de semine saepe 750
 cornigeri incursum cerui tremeretque per auras
 aeris accipiter fugiens ueniente columba,
 desiperent homines, saperent fera saecula ferarum.
 Illud enim falsa fertur ratione, quod aiunt
 immortalem animam mutato corpore flecti. 755
 Quod mutatur enim dissoluitur, interit ergo.
 Traiciuntur enim partes atque ordine migrant;

Zeren beharbada uste baduzu arimak harrengan kanpotik sar eta bakoitza gorputz batean koka daitezkeela eta ez baduzu kalkulitzen milaka arima nola etor daitekeen bakarra joan zen lekura, badago, hala ere, galdegarri eta aztergarri zaizun zer bat, alegia, ea arima bakoitza bera datorren harraren hazietara, bere egonlekua berak egiteko, ala ea gorputz amaitura sartzen den. Baina ez dago inondik argitzerik zergatik eurek egiten duten gorputza edo zergatik arazo hori hartzen duten. Zeren, gorputz gabe bizkor hegatzean, ez baitaukate gaixorik, ez hotzik, ez goserik; aitzitik, okerrok gorputza jotzen dute eta gogoak beronen kutsutik hartzen du hainbat gaitz. Baina emazu bertan sartzeko gorputz bat egitea ongari zaiola; nola dezaketen ez da ikusten. Arimek ez dute, bada, eurentzat gorputzik eta lohadarrrik egiten. Eta gorputz amaituetan sartzea ere ezinezkoa da; ezingo bailukete haiekin sutilki bat egin, ez sentikidetasunez elkar ukitu.

Azkenik, zergatik dirau biolentzia zorrotzak lehoien enda ilunean, maltzurkeriak azeriengan, eta zergatik ematen diote gurasoek oreinei iheserako sena eta lohadarrak kintzen dizkie jatorrizko izuak, eta zergatik sortzen dira honelako guztiak lehen adinetik lohadarretan eta jitean, hazi eta enda jakin bakoitzean arimaren indarra gorputzaren pare haziz doalako ez bada? Zeren hilezkorra balitz eta gorputza aldatuko balu, bizidunen azturak nahastu egingo lirateke, hirkaniar endatik harako txakurrak sarritan ihes egingo lioke orein adardunari, belatza airearen hatsetan dardaratu eta hanka egingo luke, usoa etortzean, gizakiak zentzugabetu eta piztiak zentzudun lirateke. Uste okerra baita diotenena arima hilezkorra egokitu egiten dela gorputzez aldatzean. Aldatzen dena disolbatu egiten baita, hil, beraz. Bere zatiak deslekitzen eta lerrotik kanporatzen baitira;

quare dissolui quoque debent posse per artus,
 denique ut intereant una cum corpore cunctae. 760
 Sin animas hominum dicent in corpora semper
 ire humana, tamen quaeram cur e sapienti
 stulta queat fieri, nec prudens sit puer ullus,
 [si non, certa suo quia semine seminioque]
 nec tam doctus equae pullus quam fortis equi uis.
 Scilicet in tenero tenerascere corpore mentem 765
 confugient. Quod si iam fit, fateare necessest
 mortalem esse animam, quoniam mutata per artus
 tanto opere amittit uitam sensumque priorem.
 Quooue modo poterit pariter cum corpore quoque
 confirmata cupitum aetatis tangere florem 770
 uis animi, nisi erit consors in origine prima?
 Quidue foras sibi uult membris exire senectis?
 An metuit conclusa manere in corpore putri
 et domus aetatis spatio ne fessa uetusto
 obruat? At non sunt immortalis ulla pericla. 775
 Denique conubia ad Veneris partusque ferarum
 esse animas praesto deridiculum esse uidetur,
 expectare immortalis mortalia membra
 innumero numero certareque praeproperanter
 inter se quae prima potissimaque insinuetur; 780
 si non forte ita sunt animarum foedera pacta
 ut quae prima uolans aduenerit insinuetur
 prima neque inter se contendant uiribus hilum.

 Denique in aethere non arbor, non aequare in alto
 nubes esse queunt nec pisces uiuere in aruis 785
 nec cruor in lignis neque saxis sucus inesse.
 Certum ac dispositumst ubi quicquid crescat et insit.
 Sic animi natura nequit sine corpore oriri
 sola neque a neruis et sanguine longius esse.
 Quod si posset enim, multo prius ipsa animi uis 790
 in capite aut umeris aut imis calcibus esse
 posset et innasci quauis in parte soleret,
 tandem in eodem homine atque in eodem uase manere.
 Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum

zatiok ere, beraz, lohadarretan disolbatu ahal izan behar dute, azkenean denak gorputzarekin hiltzeko. Baina gizakien arimak beti giza gorputzetara doazela badiote, oraindik galdetuko dut zergatik daitekeen jakintsutik tentela sor, zergatik ezein umek ez daukan esperientziarik, [[bere hazi eta enda jakinetik harakoa ez bada]], edo zergatik ez den moxala zaldi egina bezain trebea eta indartsua. Segurrenik, aitzakia emango du gorputz bigunean arima bigundu egiten dela. Hori horrela bada, arima hilkorra dela aitortu behar da, gorputzez aldatzean, hain guztiz galtzen baititu bizia eta aurreko sentimenak. Arimak nola ahal-ko du gorputzarekin batera indartu eta adin-lore desiratua harrapatu, jatorrian bertan sorkide ez bada? Zergatik ihes egin nahi du lohadar zahartuetatik? Beldur ote da gorputz ustelkorrean preso gelditzeko eta urteek ahituriko etxea honda dakion? Hilezkorrentzat ez dago inongo arriskurik baina.

Honela, bada, barregarria dirudi arima Venusen ezteietan eta basa piztien erditzeetan arteko izatea eta hilezkorrak ezin kontatu ahala gorputz hilkorren bila aritzea eta elkarren artean lehiaz burrukatzea, nor lehenen eta behinen sartuko; baldin arimak euren artean itundu ez badira, hegan lehenen iritsia lehenen sar dadin, elkar jo eta hausten ekin gabe.

Zuhaitzik ezin da, bada, zeruan egon, ez hodeirik itsas leizeetan, ez arrainik lehorrean bizi, ez odolik zurean, ez zukurik haitzen barruan. Zer non hazi eta bizi finkaturik eta ordenaturik dago. Honela, arimaren izaerak ezin du gorputz gabe bakarrik sortu, ez nerbioetatik eta odole-
tik urrun ibili. Zeren, ahal izatera, arimaren indarra askoz aisago jar bailiteke buruan edo sorbaldetan edo orpo barrenetan eta edonon jaioko bailitzateke, nahiz eta gizakume edo ontzi berean gelditu.

dispositumque uidetur ubi esse et crescere possit
sorsum anima atque animus, tanto magis infitiandum
totum posse extra corpus durare genique. 795

Quare, corpus ubi interiit, periisse necessest
confiteare animam distractam in corpore toto.
Quippe etenim mortale aeterno iungere et una 800
consentire putare et fungi muta posse
desiperest. Quid enim diuersius esse putandumst
aut magis inter se disiunctum discrepitansque,
quam mortale quod est immortalis atque perenni
iunctum in concilio saeuas tolerare procellas? 805

Praeterea quaecumque manent aeterna necessest
aut quia sunt solido cum corpore respuere ictus
nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materiai
corpora sunt quorum naturam ostendimus ante; 810
aut ideo durare aetatem posse per omnem,
plagarum quia sunt expertia, sicut inanest
quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum;
aut etiam quia nulla loci sit copia circum,
quo quasi res possint discedere dissoluique, 815
sicut summarum summast aeterna, neque extra
quis locus est quo diffugiant neque corpora sunt quae
possint incidere et ualida dissoluere plaga.
Quod si forte ideo magis immortalis habendast,
quod uitalibus ab rebus munita tenetur, 820
aut quia non ueniunt omnino aliena salutis
aut quia quae ueniunt aliqua ratione recedunt
pulsa prius quam quid noceant sentire queamus,

* * *

praeter enim quam quod morbis cum corporis aegret,
aduenit id quod eam de rebus saepe futuris 825
macerat inque metu male habet curisque fatigat
praeteritisque male admissis peccata remordent.
Adde furorem animi proprium atque obliuia rerum,
adde quod in nigras lethargi mergitur undas.

Baina, gure gorputzean ere gogoa eta arima, elkarrengandik bereiz, non haz eta izan daitezkeen finkaturik eta ordenaturik ageri denez gero, hainbat gehiago ukatu behar da gorputz osotik at jaio eta iraun dezaketenik. Horregatik, gorputza hiltzean, arima ere hiltzen dela aitortu behar da, gorputz osoan zehar barreiaturik. Hilkorra betikorra-ekin batzea eta sentikide eta ekinkide direla pentsatzea zorakeria baita benetan. Izan ere, zer pentsa daiteke ezberdinagorik, elkarren kontrakoagorik eta desakortagorik, izaki hilkorra hilezkor eta betiko-arekin bildurik, ekaitz ankerrak batasunean jasatea baino?

Gainera, betikor dirauten zer guztiek edo kolpeak aldaratu behar dituzte, gorputz solidoa daukatelako, eta ez sartzen utzi barne zatiak disozia ditzakeen ezeri, materiaren lehenkien kasuan bezala, zeintzuen izaera lehen agertu dugun, edo bestela betieran irauteko ahala behar dute, kolpeetatik libre baitagoz, hutsunea dagoen bezala, zeinak osorik dirauen, kolpeak fitsik eragiten ez diolako, edo baita inguruan ez dagoelako nolabait nora erretiraturik eta non disolbaturik, gauzadien batura eternalean bezala, zeinatik at ez baitago nora ihes eginik eta hura kolpa eta zartada bortitzez hauts dezakeen gorputzik. Zeren arima hilezkorra dela defendatu behar bada, bizi indarrez horniturik omen dagoelako, edo kanpoko eragile suntsitzailerik iristen ez omen zaiolako, edo iristen zaizkionek zerbaitegatik atzera egiten omen dutelako, euren eragin kaltegarria guk somatu ahal izan aurretik ezetsita, [honelakorik ezer ez dagokio arimari]. Zeren, gorputzaren gaitzekin sufritzen duenaz gainera, maiz gertatzen baitzaio etorkizunaz ere nahigabetzea eta beldurrak gaixotzea eta ardurak hingatzea eta iraganeko erru gogoratuek hozka egitea. Gehi honi dagokion zorotasuna eta gauzen ahanztura, gehi bere uhin beltzetan murgiltzen den letargoa.

Nil igitur mors est ad nos neque pertinet hilum,	830
quandoquidem natura animi mortalis habetur.	
Et uelut anteacto nil tempore sensimus aegri,	
ad confligendum uenientibus undique Poenis,	
omnia cum belli trepido concussa tumultu	
horrida contremuere sub altis aetheris oris,	835
in dubioque fuere utrorum ad regna cadendum	
omnibus humanis esset terraque marique,	
sic, ubi non erimus, cum corporis atque animai	
discidium fuerit quibus e sumus uniter apti,	
scilicet haud nobis quicquam, qui non erimus tum,	840
accidere omnino poterit sensumque mouere,	
non si terra mari miscebitur et mare caelo.	
Et si iam nostro sentit de corpore postquam	
distractast animi natura animaeque potestas,	
nil tamen est ad nos qui comptu coniugioque	845
corporis atque animae consistimus uniter apti.	
Nec, si materiem nostram collegerit aetas	
post obitum rursumque redegerit ut sita nunc est	
atque iterum nobis fuerint data lumina uitae,	
pertineat quicquam tamen ad nos id quoque factum,	850
interrupta semel cum sit repetentia nostri.	
Et nunc nil ad nos de nobis attinet, ante	
qui fuimus, <nil> iam de illis nos adficit angor.	
Nam cum respicias immensi temporis omne	
praeteritum spatium, tum motus materiai	855
multimodis quam sint, facile hoc adcredere possis,	
semina saepe in eodem, ut nunc sunt, ordine posta	
haec eadem, quibus e nunc nos sumus, ante fuisse.	865
Nec memori tamen id quimus reprehendere mente;	858
inter enim iectast uitai pausa uageque	
deerrarunt passim motus ab sensibus omnes.	860
Debet enim, misere si forte aegreque futurumst,	
ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit	
accidere. Id quoniam mors eximit, esseque probet	
illum cui possint incommoda conciliari,	864
scire licet nobis nil esse in morte timendum	866
nec miserum fieri qui non est posse neque hilum	

Heriotza ez da, beraz, ezer eta ez dagokigu ezertan, arimaren izaera hilkorra dela uste baitugu. Eta iragan denboran inolako minik sentitzen ez dugun bezala, kartagotarrak nondinahi gudura etorri zirenean eta gerrako burrunda ikaragarriak dena, izuan dardar, eterraren sapai altuen azpian astindu zuenean eta noraezean gizakume guztiek galdetzen zutenean ea zein erreinuren menpean jaustea egokituko zitzaien itsas-lehorretan, horrelaxe, existitu ez gaitezenean, gure batasuna osatzen duten gogo-arimen banakuntza burututakoan, ezertxo ere ez zaigu, ez baikara existituko, gertatzen ahalko, ez ezerk sentimenik mugiaraziko, lehorra itsasoarekin eta itsasoa ortziarekin nahas baledi ere. Eta, gure gorputzetik erauzitakoan, gogo-arimek zeozer senti badezate ere, guri ez digu ezer ardura, gorputz-arimen loturaz eta batasunez baikara garen banakoa. Eta denborak heriotza ondoren gure materia bildu eta berriro oraintxe dagoen bezala bateratuko balu ere, eta biziaren argia berriro ikusaraziko balitzaigu ere, gertaera horrexek ere ez liguke ardurarik, gure kontzientziaren jarraipena etenda bailegoke. Oraintxe ere ez digu ardura lehen zer izan ginen eta hartatik ez datorkigu inolako nahigaberik. Zeren denbora neurrigabearen iragan aldi guztiari begiratzen badiozu, materiaren mugidak zein askotarikoak diren, aisa sinestu ahalko duzu orain osatzen gaituzten hazi hauek eurok maiz egon zirela lehen oraingo ordena berean. Gure gogoak ezin du, ordea, hura berriro gomutaratu; gure bizitzan geraldaldi bat gertatu baitzen eta mugimendu guztiak sentimenetatik noranahi deslaitu baitziren. Zeren, etorkizunean miseriarik eta saminik izango bada, norberak ere hantxe izan beharko baitu orduan, gaitza gaineratu ahal dakion. Hori heriotzak galarazten eta halako zorigaitzak bil dakizkiokeenik existitzea eragozten duenez gero, lasai atera dezakegu heriotzan ez dagoela zeri beldur izanik eta existitzen ez denak ezin duela

differre an nullo fuerit iam tempore natus,
mortalem uitam mors cum immortalis ademit.

Proinde ubi se uideas hominem indignarier ipsum, 870
post mortem fore ut aut putescat corpore posto
aut flammis interfiat malisue ferarum,
scire licet non sincerum sonere atque subesse
caecum aliquem cordi stimulum, quamuis neget ipse
credere se quemquam sibi sensum in morte futurum. 875
Non, ut opinor, enim dat quod promittit et unde,
nec radicitus e uita se tollit et eicit,
sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.
Viuos enim sibi cum proponit quisque futurum,
corpus uti uolucres lacerent in morte feraeque, 880
ipse sui miseret; neque enim se diuidit illum
nec remouet satis a proiecto corpore et illum
se fingit sensuque suo contaminat adstans.
Hinc indignatur se mortalem esse creatum
nec uidet in uera nullum fore more alium se 885
qui possit uiuus sibi se lugere peremptum
stansque iacentem <se> lacerari uriue dolore.
Nam si in morte malumst malis morsuque ferarum
tractari, non inuenio qui non sit acerbum
ignibus impositum calidis torrescere flammis 890
aut in melle situm suffocari atque rigere
frigore, cum summo gelidi cubat aequore saxi,
urgeriue superne obtritum pondere terrae.

Iam iam non domus accipiet te laeta, neque uxor 895
optima nec dulces occurrent oscula nati
praeripere et tacita pectus dulcedine tangent.
Non poteris facis florentibus esse, tisque
praesidium. Misero misere aiunt omnia ademit
una dies infesta tibi tot praemia uitae.
Illud in his rebus non addunt nec tibi earum 900
iam desiderium rerum super insidet una.
Quod bene si uideant animo dictisque sequantur,
dissoluant animi magno se angore metuque.

dohakabe izan eta ez diola ardura norbait noizbait jaioa izanak, heriotza hilezkorrak bizitza hilkorra kendutakoan.

Honela, bada, gizaki bat bere buruaz deitoreka dakusunean, hil ondoren gorputza edo hilobian ustelduko, edo garretan edo piztien matrail artean ezabatuko zaiolako, pentsa dezakezu ez dela egiaz mintzo eta bihotz barruan baduela ezten ezkuturen bat, nahizta berak ukatu hil ondoren sentimenik badela sinesten duenik. Ez baitu, nik uste, agintzen duenik ematen eta horrela ez dio bere buruari bizia errotik mozten eta apartatzen, baizik, oharkabean, bere zerbaiti bizi-raunarazten. Izan ere, bizi delarik pentsatzen duenean gero bere hilotza hegaztiek edo piztiek urratuko dutela, bere burua erruki du; ez baitu bere burua hartatik bereizten eta gorputz eroritik behar beste aldentzen, eta huraxe dela uste du eta, ondoan jarrita, bere sentimena eransten dio. Horregatik amorratu egiten du hilkor sortu izanak eta ez du ikusten egiazko heriotzan ez dela izango beste bere bururik, bere buru hilari bizirik negar egingo dionik eta, bere hilotz etzanaren ondoran tente, bere urratzez eta erretzez penatuko denik. Zeren, heriotzan piztien hagin-sari izatea okerra bada, ez dut ikusten gozoago denik sutan gar goriek xigor zaitzaten, edo eztitan ito zaitzaten, edo marmol-harri leituaren gainean hotzak izoztu zaitzan, edo gaineko lurraren pisuak zapal eta galka zaitzan.

«Gehiago ez hau etxe eztiak hartuko, ez emazte bikainik, ez seme-alaba samurrik etorriko zaik musu lehian eta bularra gozotasun isilean hunkitzera. Gehiago ez duk langintza emankorrik gozatu eta ez haiz eureen babes izango. Gaizo erukarri hori! -diote-; egun dohakabe bakarrak hainbeste bizi-sari batera kentzen dik». Honelakoetan ez dute gaineratzen: «Gehiago ez hau zer guztiotako ezeren ardurak jango». Gogoak hau ondo ikusi eta arabera mintzatuko balitz, bere larrimin eta izu handia desegingo litzateke.

Tu quidem ut es leto sopitus, sic eris aeui
 quod superest cunctis priuatu doloribus aegris; 905
 at nos horrifico cinefactum te prope busto
 insatiabiliter defleuimus, aeternumque
 nulla dies nobis maerorem e pectore demet.
 Illud ab hoc igitur quaerendum est, quid sit amari
 tanto opere, ad somnum si res redit atque quietem, 910
 cur quisquam aeterno possit tabescere luctu.
 Hoc etiam faciunt ubi discubuere tenentque
 pocula saepe homines et inumbrant ora coronis,
 ex animo ut dicant breuis hic est fructus homullis;
 iam fuerit neque post umquam reuocare licebit. 915
 Tamquam in morte mali cum primis hoc sit eorum,
 quod sitis exurat miseros atque arida torrat,
 aut aliae cuius desiderium insideat rei.
 Nec sibi enim quisquam tum se uitamque requirit,
 cum pariter mens et corpus sopita quiescunt. 920
 Nam licet aeternum per nos sic esse soporem,
 nec desiderium nostri nos adficit ullum.
 Et tamen haudquaquam nostros tunc illa per artus
 longe ab sensiferis primordia motibus errant,
 cum correptus homo ex somno se colligit ipse. 925
 Multo igitur mortem minus ad nos esse putandumst,
 si minus esse potest quam quod nil esse uidemus;
 maior enim turbae disiectus materiai
 consequitur leto nec quisquam expergitus extat,
 frigida quem semel est uitai pausa secuta. 930

Dinique si uocem rerum natura repente
 mittat et hoc alicui nostrum sic increpet ipsa
 quid tibi tanto operest, mortalis, quod nimis aegris
 luctibus indulges? Quid mortem congemis ac fles?
 Nam si grata fuit tibi uita anteacta priorque 935
 et non omnia pertusum congesta quasi in uas
 commoda perfluxere atque ingrata interiire:
 cur non ut plenus uitae conuiua recedis
 aequo animoque capis securam, stulte, quietem?

«Hi behintzat, heriotzan lo, horrelaxe izango haiz datozen mendeetan, samin garratz guztietatik libre; guk, oster, su beldurgarriaren ondoan, hi haustuaren gainera ase ezinka negar egingo diagu eta betiko samin hau kentzeko egunik ez zaiguk iritsiko». Honi ere galdetu beharko zaio, bada, zer den horren mingots, dena lotara eta atsedenera doalarik, inor betiko lutuan higatu ahal izateko.

Gertatu ohi da baita, mahaira okerturik, kopak eskuetan eta koroa gerizak bekokian, gizonek maiz esatea gogoz: «Gozamen hau laburra diagu gizakitxook; laster duk joana eta gero ezingo zioagu berriz deitu». Heriotzako okerrik handiena gizajoak egarri goriak kiskaltzea eta xigortzea balute, edo beste zerbaiten irritsak joko balitu bezala. Inor ez da, noski, bere buruaz edo biziaz galetzen, gorputz-ari-mek elkarrekin lotan atsedean hartzen dutenean. Guregatik segi beza betiko horrelaxe loak, ez baitugu seneratzeko irritsik nabari. Eta lotan, hala ere, gure lohadarretan zehar zabalduriko lehenkiak ez dira mugida sentikorretatik urrun deslaitzen, gizakume itzartua bere buruaz birjabetzen baita. Heriotza guretzat askoz gutxiago dela pentsatu behar da, izatez ezer ez dena baino gutxiago izaterik bada; heriotzari materiaren nahas-mahas eta sakabamatze handiagoa baitarraio eta inor ez baita itzarturik jaikitzen, behin biziaren eten hotza gertatuz gero.

Azkenik, gauzen izaerak abots goran gutariko norbaiti honela agiraka egingo baligu: «Zerk larritzen hau horrenbeste, hilkor hori, horren negar garratzari ekiteko? Zergatik hiltzeari horrenbeste aihen eta negar? Zeren lehengo bizitza joana horren pozgarri izan bazaik eta atsegin guztiak, gozatu aurretik, edontzi hautsira botata bezala, irris-tatu ez bazaizkik, zergatik ez haiz erretirutzen, biziliar ase hori, eta zergatik ez diok atsedean segurrari gogoz heltzen, tentel horrek? Eta, irristaturik, atsegin oro agortu eta bizitza gaitzi bazaik, zergatik gehi-

Sin ea quae fructus cumque es periere profusa	940
uitaque in offensust, cur amplius addere quaeris,	
rursum quod pereat male et ingratum occidat omne,	
non potius uitae finem facis atque laboris?	
Nam tibi praeterea quod machiner inueniamque,	
quod placeat, nil est: eadem sunt omnia semper.	945
Si tibi non annis corpus iam marcet et artus	
confecti languent, eadem tamen omnia restant,	
omnia si perges uiuendo uincere saecla.	
atque etiam potius, si numquam sis moritururus;	
quid respondemus, nisi iustam intendere litem	950
naturam et ueram uerbis exponere causam?	
Grandior hic uero si iam seniorque queratur	955
atque obitum lamentetur miser amplius aequo,	952
non merito inclamet magis et uoce increpet acri?	
Aufer abhinc lacrimas, baratre, et compesce querellas.	954
Omnia perfunctus uitai praemia marces.	956
Sed quia semper aues quod abest, praesentia temnis,	
imperfecta tibi elapsast ingrataque uita	
et nec opinanti mors ad caput adstitit ante	
quam satur ac plenus possis discedere rerum.	960
Nunc aliena tua tamen aetate omnia mitte	
aequo animoque agedum gnatis concede: necessest.	
Iure, ut opinor, agat, iure increpet inciletque	
Cedit enim rerum nouitate extrusa uetustas	
semper, et ex aliis aliud reparare necessest.	965
Nec quisquam in baratrum nec Tartara deditur atra.	
Materies opus est ut crescant postera saecla,	
quae tamen omnia te uita perfuncta sequentur;	
nec minus ergo ante haec quam tu cecidere, cadentque.	
Sic alid ex alio numquam desistet oriri	970
uitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.	
Respice item quam nil ad nos anteacta uetustas	
temporis aeterni fuerit, quam nascimur ante.	
Hoc igitur speculum nobis natura futuri	
temporis exponit post mortem denique nostram.	975
Numquid ibi horribile apparet, num triste uidetur	
quicquam, non omni somno securius extat?	

tu nahi diok bera ere txarto hilko eta alferrik akabatuko den ezer, biziari eta nekeari azkena eman beharrean? Honezkero ez baitiat hiri laket izateko ezer makinatzerik ez asmatzerik: dena bera duk beti. Hire gorputza urteek zimeldurik eta lohadar nekatuak makaldurik egon ez arren, beti zer bera geratzen zaik, nahiz eta biziluzean belau-naldi guztiak gainditu, areago oraindik, nahiz eta inoiz hilko ez». Zer erantzun, naturaren kexua zuzena dela eta bere hitzetan egiazko arrazoia azaltzen duela baizik?

Eta baldin helduagoa eta zaharragoa kexatzen bada eta gizajok heriotza behar baino gehiago deitoratzen badu, ez ote dio are arrazoi handiagoz aldarri eta abots garratzagoz agiraka egingo? «Ken malkook hemendik, tripontzi horrek, eta utz erostei! Bizi-sari guztiak dastaturik, zimeltzen ari haiz. Baina beti falta dena desiatzen eta dagoena muzintzen duanez gero, bizitza erdizka eta pozik gabe irristatu zaik, eta ustekabeen ohaburuan heriotza agertu zaik, denaz aserik eta beterik abiatu aurretik. Utz orain hire adinari arrotz zaizkion gauza guztiok eta egiek arin eta gogoz gazteei leku: nahitaezkoa duk». Zuzen liharduke, nik uste; zuzen egingo luke akar eta gaitzespen. Zahartzaroak amore ematen baitu, gaztetasunak iraitzia, eta zer bata bestetik berri behar baita. Ezer ez da leizearen eta Tartaro beltzaren esku geratzen. Materia behar da, belaunaldi berriak hazteko, eta eurok ere, bizitza burutuakoan, zuri darraizkizuke; eta lehengoenak ez zuen zureak baino gutxiago egin eta egingo. Honela, zer bata bestetik sortzea ez da sekula geratuko, eta bizia inori ez zaio jabegoan ematen, denei erabilgoan baizik. Begira gu jaio aurreko denbora eternaleko iragana ere zer hutsa den guretzat! Horixe dugu, hain zuzen, naturak gure heriotza ondoko etorkizunaren ispilutzat erakusten diguna. Ageri al da bertan ezer izugarririk, ikusten al da ezer tristerik, ez al da amets guztiak baino segurragoa?

Atque ea nimirum quaecumque Acherunte profundo
 prodita sunt esse, in uita sunt omnia nobis.
 Nec miser inpendens magnum timet aere saxum 980
 Tantalus, ut famast, cassa formidine torpens;
 sed magis in uita diuom metus urget inanis
 mortalis casumque timent quem cuique ferat fors.
 Nec Tityon uolucres ineunt Acherunte iacentem
 nec quod sub magno scrutentur pectore quicquam 985
 perpetuam aetatem possunt reperire profecto:
 quamlibet immani proiectu corporis extet,
 qui non sola nouem dispessis iugera membris
 optineat, sed qui terrai totius orbem,
 non tamen aeternum poterit perferre dolorem 990
 nec praebere cibum proprio de corpore semper.
 Sed Tityos nobis hic est, in amore iacentem
 quem uolucres lacerant atque exest anxius angor
 aut alia quauis scindunt cuppedine curae.
 Sisyphus in uita quoque nobis ante oculos est, 995
 qui petere a populo fascēs saeuasque secures
 imbibit et semper uictus tristisque recedit.
 Nam petere imperium quod inanest nec datur umquam
 atque in eo semper durum sufferre laborem,
 hoc est aduerso nixantem trudere monte 1000
 saxum quod tamen <e> summo iam uertice rorum
 uoluitur et plani raptim petit aequora campi.
 Deinde animi ingratam naturam pascere semper
 atque explere bonis rebus satiareque numquam,
 quod faciunt nobis annorum tempora, circum 1005
 cum redeunt fetusque ferunt uariosque lepores,
 nec tamen explemur uitai fructibus umquam,
 hoc, ut opinor, id est, aeuo florente puellas
 quod memorant laticem pertusum congerere in uas,
 quod tamen expleri nulla ratione potestur. 1010
 Cerberus et Furiae iam uero et lucis egestas,
 Tartarus horriferos eructans faucibus aestus,
 qui neque sunt usquam nec possunt esse profecto;
 sed metus in uita poenarum pro male factis
 est insignibus insignis, scelerisque luella, 1015

Eta, egia esan, Akeronte sakonean omen dagoen guztia bizitza honetantxe daukagu. Tantalo dohakabeak ez dauka, diotenez, airean zintzilik dagoen harritzarraren beldurrik, izularri hutsalean gogorturik; aitzitik, bizitzan berton sakatzen die hilkorrei jainkoen beldurrak eta bakoitzari zoriak ezarriko dion kolpearen ikarak. Saiek ez diote erasotzen Akeronten datzan Tiziori eta ziur ezingo luketela haren bular zabalean ezer miaztekorik aurkitu sekulorun sekulotan. Haren gorputz etzana denik eskergarena balitz ere, haren lohadar hedatuek, bederatzi goldealdi ez ezik, lurbira osoa hartuko balute ere, ezingo luke min eternalik eraman, ez bere gorputz propiotik jana ematen beti jardun. Tizio hementxe geure baitan dugu, amodioan etzana, saiek zatitzen dutena eta larritasun antsiosak irensten edo beste edozein grinaren kezkak urratzen duena. Sisifo ere bizitzan berton daukagu begi aurrean, herriari azaoak eta aizkora ankerrak eskatzeko egarritz eta beti meperaturik eta tristeki atzera eginez. Zeren hutsala eta inoiz ez lortzekoa den agintea eskatzea eta horretantxe beti neke latzean ekitea, horixe baita mendian gora lehiaz sakatzea tontorretik berriro beherantz iraulkatzen eta barreneko lautadara amiltzen den harriari. Bestalde, gure gogo eskergabearen gurariak bazkatzen beti aritzea, gauza onez bete eta inoiz ez asetzea, urtaroekegin ohi duten moduan, beti itzuliz eta uztak eta deneriko atseginak ekarritz, eta, hala ere, bizitzako fruituekin inoiz nahikotzen ez garela, horixe da, nik uste, loreadineko neskatoek gogoratzen dutena, inola ere bete ez daitekeen edontzi zulatura ura botaz. Zerbero eta Furiak eta argirik eza eta Tartaro, ahotik gar izugarriak ok eginez, ez dira inon eta izan ere ez daitezke benetan. Baina bizitza honetan gaizkintza larriei penen beldur larria dagokie, eta krimenaren zigorra, espetxea eta haitz erpinitik behera jaurtize lazgarria, idizilkadak, borreroak, lakioa, bikea,

carcer et horribilis de saxo iactu deorsum,
 uerbera carnifices robur pix lammina taedae;
 quae tamen etsi absunt, at mens sibi conscia factis
 praemetuens adhibet stimulos torretque flagellis,
 nec uidet interea qui terminus esse malorum 1020
 possit, nec quae sit poenarum denique finis,
 atque eadem metuit magis haec ne in morte grauescant.
 Hic Acherusia fit stultorum denique uita.

Hoc etiam tibi tute interdum dicere possis:
 lumina sis oculis etiam bonus Ancu reliquit 1025
 qui melior multis quam tu fuit, improbe, rebus.
 Inde alii multi reges rerumque potentes
 occiderunt, magnis qui gentibus imperitarunt.
 Ille quoque ipse, uiam qui quondam per mare magnum
 strauit iterque dedit legionibus ire per altum 1030
 ac pedibus salsas docuit super ire lacunas
 et contempsit equis insultans murmura ponti,
 lumine adempto animam moribundo corpore fudit.
 Scipiadas, belli fulmen, Carthaginis horror,
 ossa dedit terrae proinde ac famul infimus esset. 1035
 Adde repertoires doctrinarum atque leporum,
 adde Heliconiadum comites; quorum unus Homerus
 sceptrum potitus eadem aliis sopitu quietest.
 Denique Democritum postquam matura uestustas
 admonuit memores motus languescere mentis, 1040
 sponte sua leto caput obuius obtulit ipse.
 Ipse Epicurus obit decurso lumine uitae,
 qui genus humanum ingenio superauit et omnis
 restinxit, stellas exortus ut aetherius sol.
 Tu uero dubitabis et indignabere obire? 1045
 Mortua cui uita est prope iam uiuo atque uidenti,
 qui somno partem maiorem conteris aeu
 et uigilans stertis nec somnia cernere cessas
 sollicitamque geris cassa formidine mentem
 nec reperire potes tibi quid sit saepe mali, cum 1050
 ebrius urgeris multis miser undique curis
 atque animo incerto fluitans errore uagaris.

xafla goria, zuziak; eta honelakorik ez badago, gogoak, hala ere, gaizkintzen jakitun, aurrez beldurturik, berak bere burua eztenkatzen eta zigorkadaz erretzen du eta ez dakus bere gaitzen muga zein izan daitekeen ez zein izango den bere penen azkena, eta beldur da penok ez ote diren hiltzean handituko. Hortxe bilakatzen da infernu, hain zuzen, tentelen bizitza.

Hau ere tarteka esan zeniezaioke zeure buruari: «Anko onak ere begiak itxi zizkioan argiari, gauza askotan hi baino hobea izan arren, gaizto hori. Geroztik beste hamaika errege eta ahaltsu hil izan duk, laterri handiak menperatu ondoren. Behinola itsaso handia ireki eta legioei ur handian zehar bidea eman eta olatu gazien gainean oinez joaten irakatsi ziena eta, zaldi gainean bertara jauzi eginez, itsasoaren arrabotsa arbuatu zuena, huraxe ere argigabetua izan zuan eta arima gorputz hilkorretik kanpora jaurti zian. Eszipiondar hark ere, gerrako oinaztu, Kartagoren izu, hezurak lurrari eman zizkioan, azken otseina bailitzan. Gehi zientziaren eta ederraren sortzaileak, gehi musen lagunak; hauen gailur paregabe den Homero bera ere besteen lozorro berean zatzak. Demokritok, azkenik, zahartzaro helduak karguarazi zionean oroimenaren mugidak gogoan ahultzen ari zitzaizkiola, berak bere kabuz eskaini zioan heriotzari bere burua. Epikuro ere, adimenean giza enda gainditu eta, eguzkiaren irteerak izarrak eterrean bezala, denak itzali zituen, biziaren argia iraungitzean, hil egin zuan. Hi, berriz, zalantzan eta hiltzeko muzinez egongo al haiz? Nor eta hi, bizidun eta ikustun izan arren, bizia ia hila duana, denborarik gehiena lotan galtzen, itzarrik zurrungatzen eta amesgintzari uzten ez dioana, arima izu funtsgabez larriturik darabilkana eta sarritan zer gaitz daukaan ere igarri ezin duana, amaibako gaitzek sarritan gizajo hori, horditurik, nondinahi estutzen hautenean eta gogo zalantzatiz, jitoan flotatuz, alderrai habilenean?».

Si possent homines, proinde ac sentire uidentur
 pondus inesse animo quod se grauitate fatiget,
 e quibus id fiat causis quoque noscere et unde 1055
 tanta mali tamquam moles in pectore constet,
 haud ita uitam agerent, ut nunc plerumque uidemus
 quid sibi quisque uelit nescire et quaerere semper
 commutare locum quasi onus deponere possit.
 Exit saepe foras magnis ex aedibus ille, 1060
 esse domi quem pertaesumst, subitoque <reuertit>,
 quippe foris nilo melius qui sentiat esse.
 Currit agens mannos ad uillam praecipitanter,
 auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans;
 oscitat extemplo, tetigit cum limina uillae, 1065
 aut abit in somnum grauis atque obliuia quaerit,
 aut etiam properans urbem petit atque reuisit.
 Hoc se quisque modo fugit, at quem scilicet, ut fit,
 effugere haut potis est; ingratiis haeret et odit
 propterea, morbi quia causam non tenet aeger; 1070
 quam bene si uideat, iam rebus quisque relictis
 naturam primum studeat cognoscere rerum,
 temporis aeterni quoniam, non unius horae,
 ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
 aetas, post mortem quae restat cumque, manenda. 1075

Denique tanto opere in dubiis trepidare periclis
 quae mala nos subigit uitai tanta cupido?
 Certe equidem finis uitae mortalibus adstat
 nec deuitari letum pote quim obeamus. 1080
 Praeterea uersamur ibidem atque insumus usque
 nec noua uiuendo procunditur ulla uoluptas.
 Sed dum abest quod auemus, id exsuperare uidetur
 cetera; post aliud, cum contigit illud, auemus
 et sitis aequa tenet uitai semper hiantis.
 Posteraque in dubiis fortunam quam uehat aetas, 1085
 quidue ferat nobis casus quiue exitus instet.
 Nec prorsum uitam ducendo demimus hilum
 tempore de mortis nec deliberare ualemus,
 quo minus esse diu possimus forte perempti.

Gizakiek, ariman astuntasun akigarria sentitzen duten bezala, zertatik datorren eta paparra zanpatzen dien gaitz puska hain handia nondikoa den jakin ahal balute, ez lirateke horrela biziko, gehienez ikusten ditugun moduan, zer nahi duten ez dakitela eta beti lekuz aldatu guran, zama uztekoa bailitzan. Horrelakoa maiz irtengo da jauregitik at, etxean gogait eginik, eta berehala itzuliko, kanpoan ez baitzen batere hobeto aurkitzen. Baserrira lasterka doa, zaldikoei hanka-jokoa eraginez, suak hartutako etxeari laguntzera ziztuan bezala; bat-batean, baserriko atalburua zapaldu dueneko, aharrausi egiten du, edo nekatuturik lotara doa, ahanztura bila, edo baita hirira itzultzeko arin prestatu ere. Horrelaxe ihes egiten dio nork bere buruari, baina gehienez ezin du alde egin; bere buruari desgogoz inkaturik gelditzen da eta gorroto du, ez baitu ulertzen, eri dela, gaitzaren zergatirik; hau ondo ikusiko balu, dena utzi eta lehenik gauzen izaera ezagutzen saiatuko litzateke, ordu batena barik, betiraunaren izaera jokatzeko baita, non hilkorrek igaro beharko duten hil ondoren geratzen zaien denbora guztia.

Azkenik, zein bizinahi gaizto eta hain handik eragiten digu hainbesteko dardara hain arrisku dudazkoetan? Biziaren azkena hilkorrentzat erabakita dago, noski, eta inor ezingo gara heriotzari aurre egitetik libratu. Gainera, beti leku berean dihardugu eta diraugu eta luza-roago bizitzeak ez liguke atsegin berririk ekarriko. Baina, desio duguna falta duguno, huraxe iruditzen zaigu denak baino hobea; hura lortutakoan, beste bat nahi dugu, eta bizi-egarri leratsu berak gauzka beti.

Proinde licet quot uis uiuendo condere saecula;
mors aeterna tamen nilo minus illa manebit,
nec minus ille diu iam non erit, ex hodierno
lumine qui finem uitae fecit, et ille,
mensibus atque annis qui multis occidit ante.

1090

Dudazkoa da geroak nolako zoria ekarriko digun, azareak zer emango digun eta nolako azkena zain daukagun. Eta ezin dugu, bizitza luzatuz, heriotzaren denbora izpirik kendu ez laburtu, deusezpena behar-bada laburragoa izan dakigun. Bizi zintezke, beraz, nahi beste mendetan; heriotza eternalak ez dizu horregatik gutxiago itxarongo, eta biziaren amaia gaurko argian etorri zaionak ez du ez-izate laburragoa izango hainbat hilabete eta urte lehenago hil zenak baino.

LIBER QUARTUS

CAPITULA

1. SIBI IUCUNDISSIMUM ESSE QUOD
CLARAM LUCEM MORTALIBUS OSTENDAT
29. DE SIMULACRIS
98. DE IMAGINIBUS
116. QUAM PARVA SINT ANIMALIA
127. ESSE ITEM MAIORA
131. DE NUBIBUS ET SIMULACRA GIGNI
176. DE CELERITATE
230. TACTU VIDERI
269. ULTRA SPECULUM CUR VIDEATUR
312. EX TENEBRIS IN LUCE QUAE SINT VIDERI
ET RUSUM EX LUCE QUAE SUNT IN
TENEBRIS VIDERI NON POSSE
326. PLURES IMAGINES CUR FIAN'T
353. DE TURRIBUS
364. DE UMBRA HOMINIS
387. DE VISU
476. DE VERO SENSU QUARE
COGNOSCATUR
513. DE FALSO SENSU
524. DE AUDITIS

LAUGARREN LIBURUA

KAPITULUAK

1. HILKORREI ARGİ GARDENA ERAKUSTEN DIENA
OSO ATSEGİNA DELA NORBERETZAT
29. SIMULAKROEZ
98. IRUDIEZ
116. ANIMALIAK ZEIN TXIKIAK DIREN
127. HANDIAK ERE BADIRELA
131. HODEIEN ETA SIMULAKROEN SORRERAZ
176. ABIADURAZ
230. UKIMENEZ IKUSTEA
269. ISPILUAZ BESTE ALDEAN ZERGATIK IKUSTEN DEN
312. ILUNPETIK ARGİTAN DAGOENA IKUS
DAİTEKEELA ETA ARGİTATIK ILUNPEAN
DAGOENIK EZIN IKUSI
326. ZERGATIK SORTZEN DEN IRUDI MORDOA
353. DORREEZ
364. GIZA GERIZAZ
387. IKUSMENAZ
476. SENTIMEN EGIAZKOTIK ZERGATIK EZAGUT
DAİTEKEEN
513. SENTIMENFALTSUAZ
524. ENTZUMENAZ

526. CORPOREAM ESSE VOCEM
572. DE VOCIS IMAGINIBUS
595. QUA VISUS NON TRANET VOCEM
TRANARE
615. DE SAPORE
633. QUARE ALIA ALIIS CONTRARIA
SINT
673. DE ODORE
722. DE ANIMI MOTU
779. QUARE QUOD LIBUERIT STATIM
COGITEMUS
836. PRIUS OCULOS LINGUAM AURES ESSE
NATA QUAM EORUM USUM
877. DE MOTU MEMBRORUM HOC EST
DE AMBULANDO
907. DE SOMNO QUEM AD MODUM FLAT
962. DE SOMNIIS
1030. DE REBUS VENERIIS

525. AHOTSA GORPUZTUNA DELA
572. AHOTSAREN IRUDIEZ
595. AHOTSAK ZERGATIK ZEHARTZEN DUEN
IKUSMENAK EZIN DUENA
615. ZAPOREAZ
633. ZERGATIK ZER BATZUK BESTE BATZUEN
KONTRAKOAK DIREN
673. USAINAZ
722. GOGOAREN MUGIDAZ
779. ZERGATIK PENTSATZEN DUGUN LAKET
ZAIGUN HARTAN
836. BEGIAK, MIHIA, BELARRIAK,EURON
ERABILERA BAINO LEHENAGO SORTUAK DIRELA
877. LOHADARREN MUGIDAZ, HOTS,
IBILTZEAZ
907. LOAZ, NOLA GERTATZEN DEN
962. AMETSEZ
1030.MAITE KONTUEZ

LIBER QUARTUS

Auia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. Iuuat integros accedere fontis
atque haurire, iuuatque novos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam
unde prius nulli uelarint tempora Musae; 5
primum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsoluere pergo,
deinde quod obscura de re tam lucida pango
carmina, musaeo contingens cuncta lepore.
Id quoque enim non ab nulla ratione uidetur; 10
nam ueluti pueris absinthia taetra medentes
cum dare conantur, prius oras pocula circum
contingunt mellis dulci flauoque liquore,
ut puerorum aetas inprouida ludificetur
labrorum tenuis, interea perpotet amarum 15
absinthis laticem deceptaque non capiatur,
sed potius tali pacto recreata ualescat,
sic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque uidetur
tristior esse quibus non est tractata, retroque
uolgens abhorret ab hac, uolui tibi suauiloquenti 20
carmine Pierio rationem exponere nostram
et quasi musaeo dulci contingere melle,
si tibi forte animum tali ratione tenere
uersibus in nostris possem, dum percipis omnem
naturam rerum ac persentis utilitatem. 25

LAUGARREN LIBURUA

Pierideen bazter lekuak, aurretik inor ibili gabeak, oinkatzen ditut. Maite dut iturri ukigabeak aurkitu eta bertatik zurrut egitea eta maite dut lore berriak jaso eta haiekin Musek sekula inor estali ez duten koroa bikainez neure burua janzte; lehenik, zer gurenak irakasten ditudalako eta gogoa erlijioen korapilo estuetatik askatzen saiatzen naizelako; gero, hain gai ilunari buruz hain bertso argitsuak paratzen ditudalako, denak musen gozotasunez zipriztindurik. Ez dirudi, gainera, arrazoigabea denik, zeren medikuek ere, haurrei asentsio belar higuingarria eman nahi dietenean, edontzi ertzak ezti-likore gozoz eta beilegiz gantzutzen dituzten bezala, haurren adin xaloa ezpainetan bada ere engainatzeko, asentsio ur mingotsa edaten duten bitartean, engainuz baina ez kalterako, erremedio horrekin berri eta sendo daitezen baizik, halaxe nik ere orain, hartan aritu gabeei gehienean gure doktrina garratzagoa iruditzen zaienez eta jendea beldurturik atzeratzen denez gero, gure doktrina Pierideen hizkuntza ahogozoan azaldu eta Musen ezti gozoz gantzutu bezala egin nahi izan dizut, ea horrela zure gogoa nire bertsoei atxikita eduki ahal dudan, gauzen izaera guztia ikus eta horren balioa atzeman dezazun arte.

Atque animi quoniam docui natura quid esset
 et quibus e rebus cum corpore compta uigeret
 quoue modo distracta rediret in ordia prima,
 nunc agere incipiam tibi, quod uehementer ad has res
 attinet, esse ea quae rerum simulacra uocamus; 30
 quae, quasi membranae summo de cortice rerum
 dereptae, uolitant ultroque citroque per auras,
 atque eadem nobis uigilantibus obuia mentes
 terrificant atque in somnis, cum saepe figuras
 contuimur miras simulacraque luce carentum, 35
 quae non horrifice languentis saepe sopore
 excierunt; ne forte animas Acherunte reamur
 effugere aut umbras inter uiuos uolitare,
 neue aliquid nostri post mortem posse relinqui,
 cum corpus simul atque animi natura perempta 40
 in sua discessum dederint primordia quaeque.
 Dico igitur rerum effigias tenuisque figuras
 mittier ab rebus, summo de cortice eorum.
 Id licet hinc quamuis hebeti cognoscere corde.

Sed quoniam docui cunctarum exordia rerum 45
 qualia sint et quam uariis distantia formis
 sponte sua uolitent aeterno percita motu
 quoque modo possit res ex his quaeque creari,
 nunc agere incipiam tibi, quod uehementer ad has res
 attinet, esse ea quae rerum simulacra uocamus, 50
 quae quasi membranae uel cortex nominandast,
 quod speciem ac formam similem gerit eius imago,
 cuius cumque cluet de corpore fusa uagari.

Principio quoniam mittunt in rebus apertis
 corpora res multae, partim diffusa solute, 55
 robora ceu fumum mittunt ignesque uaporem,
 et partim contexta magis condensaque, ut olim
 cum teretis ponunt tunicas aestate cicadae,
 et uituli cum membranas de corpore summo
 nascentes mittunt, et item cum lubrica serpens 60
 exuit in spinis uestem; nam saepe uidemus

Eta gogoaren izaera nolakoa den eta zer gaiz osaturik gorputzarekin batera hazten den eta nola, desegitean, lehenkietara itzultzen den irakatsia dizudanez gero, orain, auzi hauekin estuki loturik, gauzen simulakroak deritzegunak badirela azaltzen saiatuko natzaizu; hauek, gauzen gainazaletik jareindako mintzak bezala, airean hara-hona hegan dihardute, eta eurok izutzen dituzte, bidera irtenik, gure gogoak, itzarrik zein lotan gagozela, irudi txundigarriak eta argigabebuen simulakroak ikusten ditugunean, zeintzuek lo ahuletik izularrian ateratzen gaituzten; ez dezagun pentsa arimek Akerontetik ihes egiten dutenik, edo haien gerizak bizien artean hegatzten direnik, edo heriotza ondoren zerbait gurea gera daitekeenik, gorputz-arimak, batera deseginik, birrindu eta euren lehenkietara itzulitakoan. Gauzek, beraz, euren gainazaletik euren buruen efigieak eta irudi xumeak igortzen dituztela diot. Hau gogorik kamutsenak ere uler dezake honako hone-tatik.

[[Baina, gauza guztien lehenkiak nolakoak diren eta zein forma ezberdinetan bereizturik hegatzten diren euren kabuz, mugida eternalak eraginda, eta nola zer bakoitza lehenki haietatik sortua izan daitekeen irakatsia dudanez gero, orain, auzi hauekin estuki loturik, gauzen simulakroak deritzegunak badirela azaltzen saiatuko natzaizu, mintz edo azal antzeko deitu behar zaienak, zeren irudi bakoitzak, gero des-lai ibiltzeko, bera kanporatu den gorputzaren itxura eta forma berdina baitaroa.]]

Lehenik, arlo sentikorrean gauza askok gorputzak jaulkitzen dituelako, batzuk libreki zabaltzen direnak, egurrak kea edo suak beroa jaulkitzen duenez, eta beste batzuk ehunduagoak eta trinkoagoak, halanola udan txitxarrek tunika xumeak uztean eta txahal jaioberrria gorputza inguratzen dion mintzetik jareitean, baita suge labainak sasitzan soinekoa uzten duenean ere; sasiak maiz ikusten baititugu

illorum spoliis uepres uolitantibus auctas.
 Quae quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
 ad rebus mitti, summo de corpore rerum.
 Nam cur illa cadant magis ab rebusque recedant 65
 quam quae tenuia sunt, hiscendist nulla potestas;
 praesertim cum sint in summis corpora rebus
 multa minuta, iaci quae possint ordine eodem
 quo fuerint et formai seruare figuram,
 et multo citius, quanto minus indupediri 70
 pauca queunt et <quae> sunt prima fronte locata.
 Nam certe iacere ac largiri multa uidemus,
 non solum ex alto penitusque, ut diximus ante,
 uerum de summis ipsum quoque saepe colorem.
 Et uolgo faciunt id lutea russaque uela 75
 et ferrugina, cum magnis intenta theatris
 per malos uolgata trabesque trementia flutant;
 namque ibi consessum caueai supter et omnem
 scaenai speciem, patrum coetumque decorum
 inficiunt coguntque suo fluitare colore: 80
 et quanto circum mage sunt inclusa theatri
 moenia, tam magis haec intus perfusa lepore
 omnia conrident correpta luce diei.
 Ergo lintea de summo cum corpore fucum
 mittunt, effigias quoque debent mittere tenuis 85
 res quaeque, ex summo quoniam iaculantur utraque.
 Sunt igitur iam formarum uestigia certa
 quae uolgo uolitant subtili praedita filo
 nec singillatim possunt secreta uideri.
 Praeterea omnis odor fumus uapor atque aliae res 90
 consimiles ideo diffusae rebus abundant,
 ex alto quia dum ueniunt intrinsecus ortae
 scinduntur per iter flexum, nec recta uiarum
 ostia sunt qua contendant exire coortae.
 At contra tenuis summi membrana coloris 95
 cum iacitur, nil est quod eam discerpere possit,
 in promptu quoniam est in prima fronte locata.
 Postremo speculis in aqua splendoreque in omni
 quaecumque apparent nobis simulacra, necessest,

haien uzkin hegakorrez jantzita. Honelakoak gertatzen direnez gero, gauzek irudi xume bat ere igorri behar dute euren gainazaletik. Ez baitago esplikatzetik zergatik gorputz haiek beste xumeok baino aisago jareiten eta jausten diren; batez ere gauzen gainazalean gorpuzño asko baitagoz, zegozen ordena berean igorriak izan daitezkeenak eta formaren irudia kontserba dezaketenak, eta hainbat bizkorrago, gutxi eta lehen lerroan kokaturik, askoz traba gutxiago aurkitzen baitute. Izan ere, gorputz asko ikusten dugu dariola eta jaurtitzen, ez barru-barrutik bakarrik, gorago esan dugunez, gainazaletik baizik, sarritan kolorea bera bezala. Horixe egin ohi dute kandela beilegi, gorri eta purpurek, antzoki handietan zabaldurik, mastetan eta habeetan dardaraz flotatzen dutenean; eta azpian mailetakoko ikusleria eta eszenaren apaindura guztia eta senatore talde gurena euren kolore mugikorrez tindatzen eta kulunkatzen dira; eta antzokiaren barrutia zenbat eta itxiagoa izan, barruko gauza guztiek hainbat xarmatsuago barre egi-ten dute, egunaren argia bildurik. Beraz, oihalek gainazaletik kolorea igortzen badute, beste gauzek ere irudi xumeak igorri behar dituzte, bitzuak gainazaletik jaurtiak baitira. Badira, beraz, noranahi hegatzten diren formen adibide ziurrak, hari fin-finez eginak eta bereiz banan ikusi ezinekoak.

Gainera, usain, ke, kolore eta horrela hedatzen diren antzeko beste zer guztiak gauzetan ugari badira, barruan sortu eta handik goranzko zador bihurrietan banatzen direlako da, ez baitaukate denek batera alde egiteko irteera zuzeneko biderik. Aitzitik, ordea, gaineko kolorearen mintz xumeak, igorria izatean, ez du bera apurtzeko moduko ezer aurkitzen, kanpoan eta lehen lerroan kokatua baita.

quandoquidem simili specie sunt praedita rerum, 100
exin imaginibus missis consistere eorum.

[nam cur illa cadant magis ab rebusque recedant
quam quae tenuia sunt, hiscendist nulla potestas.]
Sunt igitur tenues formarum illis similesque
effigiae, singillatim quas cernere nemo 105
cum possit, tamen adsiduo crebroque repulso
reiectae reddunt speculorum ex aequore uisum,
nec ratione alia seruari posse uidentur,
tanto opere ut similes reddantur cuique figurae.

Nunc age, quam tenui natura constet imago 110
percipe. Et in primis, quoniam primordia tantum
sunt infra nostros sensus tantoque minora
quam quae primum oculi coeptant non posse tueri,
nunc tamen id quoque uti confirmem, exordia rerum
cunctarum quam sint subtilia percipe paucis. 115
Primum animalia sunt iam partim tantula, quorum
tertia pars nulla possit ratione uideri.

Horum intestinum quoduis quale esse putandumst?
quid cordis globus aut oculi? quid membra? quid artus?
quantula sunt? quid praeterea primordia quaeque 120
unde anima atque animi constet natura necessumst,
nonne uides quam sint subtilia quamque minuta?
Praeterea quaecumque suo de corpore odorem
expirant acrem, panaces, absinthia taetra
habrotonique graues et tristia centaurea, 125
quorum unum quiduis leuiter si forte duobus

* * *

quin potius noscas rerum simulacra uagari
multa modis multis nulla ui cassaue sensu?

Sed ne forte putes ea demum sola uagari,
quaecumque ab rebus rerum simulacra recedunt, 130
sunt etiam quae sponte sua gignuntur et ipsa
constituuntur in hoc caelo qui dicitur aer,
quae multis formata modis sublime feruntur, 135

Hitz batez, ispiluetan, uretan eta distira orotan ageri diren simulakroek, gauzen itxura bera daukatenez gero, eurok igorritako irudiak izan behar dute. [[Ez baitago esplikatzetik zergatik gorputz haiek beste xumeok baino aisago jareiten eta jausten diren.]] Badira, beraz, formen efigie xumeak eta euren antzekoak, banan inork ikustekoak izan ez arren, ispiluaren lautik islada etengabea birjaurtiak izanik, ikusmena eragiten dutenak, eta bestela ez legoke ulertzerik nola zer bakoitzari bere irudi berdina emateraino kontserba daitezkeen.

Ikus orain simulakroa zer izate xumekoa den. Eta, lehenik, ikus lehenkiak gure sentimenen zer azpitik dagozen eta zer txikiagoak diren gure begiak ikusi ezin izaten hasten diren gutxien hura baino, eta bihoaz berbatxo batzuk, haxe berau nabarmentzeko, gauza guztien lehenkiak zer fin-finak diren alegia. Lehenik, badira hain animalia niminoak, ezen euren herenik ez baitago inola ere ikusterik. Hauen edozein heste nolakoa izango dela uste duzu? Nolakoa bihotza edo begiak? Nolakoak lohadrak? Nolakoak giltzadurak? Norainoko txikiak? Nolakoak direla esan behar da haien arima eta gogoa osatzen duten lehenkiak? Ez al dakusu zein subtilak eta mendeak izan behar duten? Gainera, bere gorputzetik usain bizia botatzen duen edozer, panazea, asentsio higuinagarria, errosta gogorra edo astuzker mingotsa, hauetariko edozein bi [hatzen artean estutzen baduzu, ikusiko duzu nolako usaina ateratzen duen]

* * *

Orduan ez al duzu onartuko gauzen simulakro asko dabilela era askotara deslai, sentimenei eragiteko batere indar gabe? Baina ez uste hor deslai dabiltzanak gauzetatik jareiten diren gauzen simulakroak bakarrik direnik; badira euren kabuz sortzen eta euren osatzen direnak ere airea deritzogun zeru honetan, era askotako formetan goraino jasoak direnak, tarteka goi-goian handitzen eta, airea hegan laztanduz, ortziaren aurpegi barea apurtzen ikusten ditugun lainoak bezala.

ut nubes facile interdum concreescere in alto 133
cernimus et mundi speciem uiolare serenam 134
aera mulcentes motu. Nam saepe Gigantum 136
ora uolare uidentur et umbram ducere late,
iterdum magni montes auolsaque saxa
montibus anteire et solem succedere praeter,
inde alios trahere atque inducere belua nimbos. 140
Nec speciem mutare suam liquentia cessant
et cuiusque modi formarum uertere in oras.

Nunc ea quam facili et celeri ratione genantur
perpetuoque fluant ab rebus lapsaque cedant

* * *

semper enim summum quicquid de rebus abundat 145
quod iaculentur. Et hoc alias cum peruenit in res,
transit, ut in primis uitrum. Sed ubi aspera saxa
aut in materiam ligni peruenit, ibi iam
scinditur ut nullum simulacrum reddere possit.
At cum splendida quae constant opposta fuerunt 150
densaque, ut in primis speculum est, nil accidit horum.
Nam neque, uti uitrum, possunt transire, neque autem
scindi; quam meminit leuor praestare salutem.
Quapropter fit ut hinc nobis simulacra redundant.
Et quamuis subito, quouis in tempore, quamque 155
rem contra speculum ponas, apparet imago;
perpetuo fluere ut noscas e corpore summo
texturas rerum tenuis tenuisque figuras.
Ergo multa breui spatio simulacra genuntur,
ut merito celer his rebus dicatur origo. 160
Et quasi multa breui spatio summittere debet
lumina sol ut perpetuo sint omnia plena,
sic ab rebus item simili ratione necessest
temporis in puncto rerum simulacra ferantur
multa modis multis in cunctas undique partis; 165
quandoquidem speculum quocumque obuertimus oris,
res ibi respondent simili forma atque colore.
Praeterea modo cum fuerit liquidissima caeli

Horrela sarritan digante aurpegiak hegan eta lekutarainoko gerizaz ikusten dira, edo baita mendi handiak edo mendietatik erauzitako haitzak ere eguzkiari aurea hartzen edo alboan joaten, atzean beste hodei batzuk arrastatzen eta gidatzen dituen hiena daramatela. Eta, hala ere, etengabe dihardute, urtuz, itxura aldatzen eta formarik eta soslairik ezberdinenak hartzen.

Ikus orain irudiok zer aisa eta arin sortzen diren eta gauzetatik betiro erioten eta jareiten diren (...).

* * *

Zeren gainazalean geratzen dena beti jaulkitzen eta jaurtia izaten ari baita. Eta beste gauza batzuetara iristean, zeharkatu egiten ditu, beira bezalakoak batez ere. Baina harri zakarra edo zura jotzen badu, bertan puskatzen da, inolako simulakrorik eragin ezinik. Ostera, zer distiratsuak eta trinkoak jarkitzen bazaizkio, ispilua bezalakoak batik bat, ez da horrelakorik gertatzen. Ezin baitu beira bezala zeharkatu, ez bere burua apurtu; horrek erakusten du leuntasunak salbatzen duela. Horrela simulakroek handik gure begietara jauzi egiten dute. Eta zeozer denik azkarren eta noiznahi ispiluratzen baduzu ere, irudia hantxe dukezu beti; hortik dakizu gorputzaren gainazalari ehundura xumeak eta figura xumeak etengabe jareiten zaizkiola. Denbora laburrean simulakro asko sortzen dira, beraz, eta zuzen esan daiteke gauza haue-tan bat-bateko jaiotza gertatzen dela.

Eta, dena argizaturik egon dadin, eguzkiak denbora laburrean errainu asko igorri behar duen bezala, halatsu behar dute gauzek une batean simulakro asko igorri, era askotan eta alde guztietarantz; zeren, ispilua noranahi itzultzen dugula, gauzak euren forma eta kolore ber-

tempestas, perquam subito fit turbida foede,
 undique uti tenebras omnis Acherunta rearis 170
 liquisse et magnas caeli complexesse cauernas,
 usque adeo taetra nimborum nocte coorta
 independent atrae formidinis ora superne;
 quorum quantula pars sit imago dicere nemost
 qui possit neque eam rationem reddere dictis. 175
 Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur
 et quae mobilitas ollis tranantibus auras
 reddita sit, longo spatio ut brevis hora teratur,
 in quem quaeque locum diuerso numine tendunt,
 suauidicis potius quam multis uersibus edam; 180
 paruus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
 clamor in aetheriis dispersus nubibus austri.
 Principio persaepe leuis res atque minutis
 corporibus factas celeris licet esse uidere.
 In quo iam genere est solis lux et uapor eius 185
 propterea quia sunt e primis facta minutis
 quae quasi cuduntur perque aeris interuallum
 non dubitant transire sequenti concita plaga.
 Suppeditatur enim confestim lumine lumen
 et quasi protelo stimulat fulgere fulgur. 190
 Quapropter simulacra pari ratione necesse est
 inmemorable per spatium transcurrere posse
 temporis in puncto, primum quod paruola causa
 est procul a tergo quae prouehat atque propellat,
 quod superest, ubi tam uolucris leuitate ferantur; 195
 deinde quod usque adeo textura praedita rara
 mittuntur, facile ut quasuis penetrare queant res
 et quasi permanere per aeris interuallum.
 Praeterea si, quae penitus corpuscula rerum
 ex altoque foras mittuntur, solis uti lux 200
 ac uapor, haec puncto cernuntur lapsa diei
 per totum caeli spatium diffundere sese,
 perque uolare mare ac terras caelumque rigare,
 quid quae sunt igitur iam prima fronte parata
 cum iaciuntur et emissum res nulla moratur? 205
 Quone uides citius debere et longius ire

dinez islatzen baitira bertan. Gainera, lehen garbi-garbi zegoen ortziko eguraldia tanpez itsusten eta nahasten denean, ilunpe guztiek Akerontetik alde eta ortziko harpe handiak bete dituztela esan zenezake, hain ikaragarria baita gainera datorkigun izuaren aurpegia, hodeien gau lazgarritik hara agertzen dena; ez dago inor gauza hauen irudia zein niminoa den esan eta haren neurria hitzez adieraz dezakeenik.

Adi orain, simulakroek zer mugida azkarrean diharduten eta nolako abiadura emana zaien, aurretan zehar igerian, zer denbora motzean egiten duten bide luzea, euren bulko ezberdinek noranahi jaurtitzen dituztela, hori dena azalduko baitizut bertso ugari baino gozoagoetan; zisnearen kantu laburra hobea den bezala kurriloek austroaren eter-hodeietan barreiatzen duten arrabotsa baino. Lehenik, noiznahi ikus daiteke gauza arinak eta gorputz xehe-xeheez eginak bizkorrak direla. Honelakoxeak dira eguzkiaren argia eta beroa, lehenki txiki-txikiz eginak direlako, zeintzuek, tiriki-taukian bezala, aire artea zeharkatzeko nagirik ez duten, atzekoen talkek eraginik. Argia argiari etengabe baitarraio eta izpiari ondorengo izpiak bultz egiten. Simulakroek ere horrelaxe behar dituzte espazio neurrigabeak une batean kurritu, lehenik, atzean urrun, aurrerantz sakatzen dien printzipio txiki bat badagoelako eta, gainera, hain arintasun hegakorrez eramank direlako; baita igorriak direlako hain ehundura mehatzez egin da, ezen edozein gorputzetan aisa sar eta, nolabait esateko, aire bitartetik lerra baitaitezke. Gainera, gauzen barren-barrenetik kanporatuak diren gorpuzñoak, halanola eguzkiaren argia eta beroa, une batean ortzialde guztian zabaltzen eta itsas-lehorrak hegatzten eta ortzia irri-gatzten ikusten baditugu, zer ez dute egingo lehen lerroan prest dagozenek, jaurtiak direnean eta igorrera ezerk atzeratzen ez duenean? Ez al dakusu askoz bizkorrago eta urrunago joan behar dutela eta ber

<p> multiplexque loci spatium transcurrere eodem tempore quo solis peruolgant lumina caelum? Hoc etiam in primis speciem uerum esse uidetur quam celeri motu rerum simulacra ferantur, quod simul ac primum sub diu splendor aquai ponitur, extemplo caelo stellante serena sidera respondent in aqua radiantia mundi. Iamne uides igitur quam puncto tempore imago aetheris ex oris in terrarum accidat oras? Quare etiam atque etiam mitti fateare necessest corpora quae feriant oculos uisumque lacessant. Perpetuoque fluunt certis ab rebus odores; frigus ut a fluuiis, calor ab sole, aestus ab undis aequoris exesor moerorum litora circum; nec uariae cessant uoces uolitare per auras. Denique in os salsi uenit umor saepe saporis; cum mare uersamur propter, dilutaque contra cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror. Usque adeo omnibus ab rebus res quaeque fluenter fertur et in cunctas dimittitur undique partis nec mora nec requies interdatur ulla fluendi, perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper cernere, odorari licet et sentire sonare. </p>	<p>210</p> <p>215</p> <p>220</p> <p>225</p>
<p> Praeterea quoniam manibus tractata figura in tenebris quaedam cognoscitur esse eadem quae cernitur in luce et claro candore, necessest consimili causa tactum uisumque moueri. Nunc igitur si quadratum temptamus et id nos commouet in tenebris, in luci quae poterit res accidere ad speciem quadrata, nisi eius imago? Esse in imaginibus qua propter causa uidetur cernundi neque posse sine his res ulla uideri. </p>	<p>230</p> <p>235</p>
<p> Nunc ea quae dico rerum simulacra feruntur undique et in cunctas iaciuntur didita partis; uerum nos oculis quia solis cernere quimus, propterea fit uti, speciem quo uertimus, omnes </p>	<p>240</p>

denboran askoz ibilbide luzeagoa egin behar dutela, eguzki izpiek zeruan zehar egiten dutena baino? Gauzen simulakroak zer mugida azkarrean doazen adibide argia dirudi beste honek ere, hots, oskarbian ur gardena paratu deneko, munduko izar bare argitsuak berbertan islatzen dira urean. Ikusten irudia zer denbora laburrean jausten den eter goienetik lur barrenera?

Behin eta berriz onartu beharra dago, beraz, begiak zauritzen eta ikusmenari erasotzen dioten gorputzak igorriak direla. Halako gorputzei etengabe darizkie usainak, nola ibaiei freskura, eguzkiari argia, itsas uhinei kosta inguruan hormak jaten dituen baporea; eta airean zehar ahots ezberdinak etengabe hegan. Azkenik, itsaso inguruan gagozenez, hezetasun gazia datorkigu ahora, asentsio belarra nahastuten ikusita, berriz, mingostasuna nabari dugu. Gauza guztiei horrelakoxe jarioak dagozkie, alde guztietarantz zabaltzen direnak, eta jario horrek ez dauka inolako atzerapenik ez etenik, etengabe ari baikara sentitzen eta etengabe baitezakegu zernahi ikus, usain eta hotsa senti.

Gainera, ilunetan eskuz haztatu dugun forma, argiaren gardenetasun garbian ikusten dena bera dela ezagutzen baitugu, ukimena eta ikusmena kausa berak mugiarazi behar ditu. Orain, ordean, karratu bat haztatu eta hark ilunetan hunkitzen bagaitu, zer izango da gure begietara argitan datorren karratua, haren irudia besterik? Hortik ageri da ikusteko printzipioa irudietan dagoela eta eurok barik ez dagoela ezer ikusterik.

Esaten ari naizen simulakro horiek, bada, nondinahi datoz eta noranahi igorriak dira; baina guk begiekin bakarrik ikus dezakegunez, horregatik gertatzen da, norantz begiratzen dugun, hango zer guztiek formaz eta kolorez jotzen gaituztela. Eta zer bakoitza guregandik zen-

res ibi eam contra feriant forma atque colore.
 Et quantum quaeque ab nobis res absit, imago
 efficit ut uideamus et internoscere curat. 245
 Nam cum mittiur, extemplo protrudit agiturque
 aera qui inter se cumque est oculosque locatus,
 isque ita per nostras acies perlabitur omnis
 et quasi perterget pupillas atque ita transit.
 Propterea fit uti uideamus quam procul absit 251
 res quaeque. Et quanto plus aeris ante agitur
 et nostros oculos perterget longior aura, 250
 252
 tam procul esse magis res quaeque remota uidetur.
 Scilicet haec summe celeri ratione geruntur,
 quale sit ut uideamus et una quam procul absit. 255

Illud in his rebus minime mirabile habendumst,
 cur, ea quae feriant oculos simulacra uideri
 singula cum nequeant, res ipsae perspiciantur.
 Ventus enim quoque paulatim cum uerberat et cum
 acre fluit frigus, non priuam quamque solemus 261
 particulam uenti sentire et frigoris eius, 260
 sed magis unorsum, fierique perinde uidemus 262
 corpore tum plagas in nostro tamquam aliquae res
 uerberet atque sui det sensum corporis extra.
 Praeterea lapidem digito cum tundimus ipsum 265
 tangimus extremum saxi summumque colorem,
 nec sentimus eum tactu, uerum magis ipsam
 duritiem penitus saxi sentimus in alto.

Nunc age, cur ultra speculum uideatur imago
 percipe; nam certe penitus semota uidetur. 270
 Quod genus illa foris quae uere transpiciuntur
 ianua cum per se transpectum praebet apertum,
 multa facitque foris ex aedibus ut uideantur.
 Is quoque enim duplici geminoque fit aere uisus.
 Primus enim citra postes tum cernitur aer, 275
 inde fores ipsae dextra laeuaque secuntur,
 post extraria lux oculos perterget et aer
 alter et illa foris quae uere transpiciuntur.

batera dagoen bere irudiak ikus eta bereizarazten digu. Zeren, igorria izatean, berbertan indar eta bultz egiten dio bere eta gure begien artean dagoen aireari, eta berau den-dena gure begietan zehar lerratzen da, eta begininiak garbitu bezala egiten ditu eta handik pasatzen. Horrelaxe ikusten dugu zer bakoitza guregandik zenbatera dagoen. Eta zenbat eta aire gehiagori aurrerantz eragin eta zenbat eta aura handiagoak jo gure begiak, gauza urrunago dagoela iruditzen zaigu. Esan nahi baita dena guztiz arin gertatzen dela, aldi berean gauza bakoitza zer den eta zenbatera dagoen ikus dezagun.

Honetan, ez dugu inola ere harrigarritzat jo behar nola, begietan jotzen gaituzten simulakroak banan ikusgaitzak izanik, gauza berak ikusten ditugun. Zeren, haizeak ere gogorrago jotzean edo hotz zorrotzagoa sartzean, ez dugu haizearen eta hotzaren partikula bakoitza banan sentitzen, dena batera baizik, eta gure gorputzean kolpeak nabari ditugu, gauzaren batek kanpotik joko bailuen eta sentimenarentzat gorpuztuna bailitzan. Gainera, hatz batez harria jotzen dugunean, harriaren kanpoko eta azaleko kolorea bera ukitzen dugu, baina ez dugu berau ukimenez sentitzen, harriaren barruko gogortasuna baizik.

Adi orain eta entzun zergatik ikusten dugun ispiluaz handik; benetan oso barru urrunean ematen baitu. Egitan kanpoko gauzak ikusten ditugunean bezala da, ate irekiak ikusmena pasatzen eta etxe barrutik kanpoko hainbat gauza bereizten uzten digunean. Ikusmen hau ere aire bikoitzez eta erreplikatz gertatzen baita. Lehenbizi airea ateburutik honantz ikusten dugu, ondoren atea bera ezker-eskuin, eta gero kanpoko argia eta beste aire kolpe bat eta atiaz handik benetan ikusten ditugun gauzak begietaratzen zaizkigu.

Sic ubi se primum speculi proiecit imago,
dum uenit ad nostras acies, protrudit agitique 280
aera qui inter se cumquest oculosque locatus,
et facit ut prius hunc omnem sentire queamus
quam speculum. Sed ubi [in] speculum quoque sensimus ipsum,
continuo a nobis in eum quae fertur imago
peruenit et nostros oculos reiecta reusit 285
atque alium prae se propellens aera uoluit
et facit ut prius hunc quam se uideamus: eoque
distare ab speculo tantum semota uidetur.
Quare etiam atque etiam minime mirarier est par,

* * *

illis, quae reddunt speculorum ex aequore uisum, 290
aeribus binis quoniam res confit utraque.

Nunc ea quae nobis membrorum dextera pars est,
in speculis fit ut in laeua uideatur eo quod
planitiem ad speculi ueniens cum offendit imago,
non conuertitur incolumis, sed recta retrorsum 295
sic eliditur, ut siquis, prius arida quam sit
cretea persona, allidat pilaeue trabiue,
atque ea continuo rectam si fronte figuram 298
seruet et elisam retro esse exprimat ipsa. 323
Fiet ut, ante oculus fuerit qui dexter, ut idem
nunc sit laeuus, et e laeuo sit mutua dexter. 325

Fit quoque de speculo in speculum ut tradatur imago,
quinque etiam <aut> sex ut fieri simulacra suerint.
Nam quaecumque retro parte interiore latebunt,
inde tamen, quamuis torte penitusque remota,
omnia per flexos aditus educta licebit 330
pluribus haec speculis uideantur in aedibus esse.
Usque adeo speculo in speculum translucet imago,
et cum laeua data est, fit rusum ut dextera fiat,
inde retro rursum redit et conuertit eodem.

Quin etiam quaecumque latuscula sunt speculorum 335
adsimili lateris flexura praedita nostri,

Honela, ispiluaren irudia proiektatzen denean, gure begietara datorren bitartean, bere eta begien arteko airea bultzatu eta astindu egiten du eta berau ispilua baino lehenago sentiarazten digu. Baina ispilua sentitzen duguneko, guregandik irtendako irudi bat ispiluratzen da, eta handik berriro, atzera jaurtirik, gure begietara itzultzen da, bera baino lehenago ikusarazten digun beste aire kolpe bat aurrean bultzaka dakarrela: horrexegatik ematen du ispilutik hain urrun dagoela. Horregatik berriz diot ez dagoela harritu beharrik

* * *

[[ate bitartetik bezala, gauza bera gertatzea]] ispiluen leuntasunetik irudia bidaltzen dutenekin, bi gauzak aire bikunari esker gertatzen baitira.

Hona, ostera, gure gorputzaren eskuin aldeak ispiluan ezkerrean ematen duela, zeren, ispiluaren laurantz datorren irudiak bera jotzen duenean, ez baita bere hartan itzultzen, baizik atzerantz zuzen egotzia da, norbaitek habe edo zutabe baten kontra, gogortu aurretik, leherturiko klerazko mozerro batek aurrez irudi zuzen bera gordeko balu bezala, kolpearen ondorioz alerantzutu eta gero ere. Gertatuko da ezen lehen eskuin zena orain ezker izango dela eta, alderantziz, ezkerre eskuin.

Gertatzen da baita irudi bat ispilutik ispilura bidaltzea eta bospasei simulakro bilakatzea ere. Hala, barruan gordetzen ziren gauzak, denik ezkutuen eta alboren egon arren, ispilu mordo baten bitartez bihurtune guztietan zehar aterata, etxe barruan dagoen modu-moduan ikus daitezke. Horrelaxe islatzen da irudia ispilutik ispilura, eta ezker ageri zena eskuin bilakatzen, berriro alderantzten eta lehenera itzultzen da. Areago oraindik, ispiluaren ertzak, gure gorputz hegala bezalatsu, kurboak direnean, irudiak zuzenetara itzultzen dizkigute, dela ispilutik ispilura jaurtia eta guregana birritan islatua hegatzan delako, dela honantzean bere baitan biratzen delako eta ispiluaren eite kurboak gureganantz itzultzen irakasten diolako. Baita esan daiteke

dexterea ea propter nobis simulacra remittunt,
aut quia de speculo in speculum transfertur imago,
inde ad nos elisa bis aduolat, aut etiam quod
circum agitur, cum uenit, imago propterea quod 340
flexa figura docet speculi conuertier ad nos.

Indugredi porro pariter simulacra pedemque
ponere nobiscum credas gestumque imitari
propterea quia, de speculi qua parte recedas,
continuo nequeunt illinc simulacra reuerti; 345
omnia quandoquidem cogit natura referri
ac resilire ab rebus ad aequos reddita flexus. 347

Splendida porro oculi fugitant uitantque tueri. 299
Sol etiam caecat, contra si tendere pergas, 300
propterea quia uis magnast ipsius et alte
aera per purum grauiter simulacra feruntur
et feriunt oculos turbantia composituras.
Praeterea splendor quicumque est acer adurit
saepe oculos, ideo quod semina possidet ignis 305
multa, dolorem oculis quae gignunt insinuando.
Lurida praeterea fiunt quaecumque tuentur
arquati, quia luroris de corpore eorum
semina multa fluunt simulacris obuia rerum,
multaque sunt oculis in eorum denique mixta, 310
quae contage sua palloribus omnia pingunt.

E tenebris autem quae sunt in luce tuemur
propterea quia, cum propior caliginis aer
ate init oculos prior et possedit apertos,
insequitur candens confestim lucidus aer 315
qui quasi purgat eos ac nigras discutit umbras
aeris illius; nam multis partibus hic est
mobilior multisque minutior et mage pollens.
Qui simul atque uias oculorum luce repleuit
atque patefecit qua ante obsederat aer 320
<ater>, continuo rerum simulacra secuntur
quae sita sunt in luce, lacesuntque ut uideamus. 322

simulakroak geugaz batera ibiltzen eta oina ipintzen dutela eta kei-
nuak imitatzen dituztela, zeren, izan ere, ispiluaren zati batetik alde
egiten baduzu, handik ez datorke orain irudirik; naturak gauza guztiak
euren bihurtura berdinen arabera itzul eta islarazten dituelako.

Bestalde, begiek zer distiratsuei ihes eta albo egiten diete.
Eguzkiak ere itsutu egiten du, zuzen begiratzen tematuz gero, bere
indarra oso handia delako eta haren irudiak altutik aire garbian zehar
bortxaz oldartzen eta begien ehundurak jo eta mintzen dituztelako.
Areago oraindik, distira bizi orok begiak erre ohi ditu, su hazi asko bai-
tauka, begietan sartzean, min egiten duena. Laruendunek ere dakusten
guztia laru bihurtzen dute, euren gorputzetik hazi laru asko erioten
baita gauzen irudien bila, eta euren begietan ere halako asko baitago
zabaldurik, ukitzean dena horiztatzen duena. Ilunetatik argitan dagoe-
na dakusgu, zeren, gugandik hurrago dagoen aire beltza begietan lehe-
nago sartzen eta bere iluntasunez hartzen baditu ere, bat-batean aire
garden eta distiratsua darraio, nolabait begiak garbitzen eta beste aire-
aren gerizak uxatzen dituen; aire garbia sarritan higikorrago eta askoz
zeheago eta indartsuago baita. Honek begi bideak argiz bete eta lehen
aire [ilunak] oztopatzen zuena ireki duenean, argitan zegozen iru-
diak jarraian datoz eta begiei erasotzen diete, hala ikus dezagun.

Quod contra facere in tenebris e luce nequimus	348
propterea quia posterior caliginis aer	
crassior insequitur qui cuncta foramina complet	350
obsiditque uias oculorum, ne simulacra	
possint ullarum rerum coniecta mouere.	
Quadratasque procul turris cum cernimus urbis,	
propterea fit uti uideantur saepe rutundae,	
angulus obtusus quia longe cernitur omnis	355
siue etiam potius non cernitur ac perit eius	
plaga nec ad nostras acies perlabitur ictus,	
aera per multum quia dum simulacra feruntur,	
cogit hebescere eum crebis offensibus aer.	
Hoc ubi suffugit sensum simul angulus omnis,	360
fit quasi ut ad turnum saxorum structa tuantur,	
non tamen ut coram quae sunt uereque rutunda,	
sed quasi adumbratim paulum simulata uidentur.	
Umbra uidetur item nobis in sole moueri	
et uestigia nostra sequi gestumque imitari;	365
aera si credis priuatum lumine posse	
indugredi, motus hominum gestumque sequentem;	
nam nil esse potest aliud nisi lumine cassus	
aer id quod nos umbram perhibere suemus.	
Nimirum quia terra locis ex ordine certis	370
lumine priuatur solis quacumque meantes	
officimus, repletur item quod liquimus eius,	
propterea fit uti uideatur, quae fuit umbra	
corporis, e regione eadem nos usque secuta.	
Semper enim noua se radiorum lumina fundunt	375
primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur.	
Propterea facile et spoliatur lumine terra	
et repletur item nigrasque sibi abluit umbras.	
Nec tamen hic oculos falli concedimus hilum.	
Nam quocumque loco sit lux atque umbra tueri	380
illorum est; eadem uero sint lumina necne,	
umbraque quae fuit hic eadem nunc transeat illuc,	
an potius fiat paulo quod diximus ante,	

Hori ezin dugu egin argitik ilunera begiratzean, zeren aire iluna, eta gizenagoa, ondoren baitator, zulo guztiak betez eta begi bideak itxiz, oldartzen zaien ezeren simulakroek begirik mugi ez dezaten. Urrunean hiri bateko dorre karratuak hautematen ditugunean, maiz gertatzen da biribil ikusten ditugula, urrunetik angelua kamustu egiten baita; angelurik ikusi ere ez da egiten eta haren kolpea hil egiten da gure begietara heldu aurretik, irudiek aire handia igaro behar dutenez gero, honek, kolpe eta kolpe, haiek makaldu egiten baititu. Horregatik, angelu guztiek sentimenari ihes egiten diotenean, harri eraikina torneaturik ikusten da, ez hurretik hala ikusten eta benetan biribil direnak bezala, baizik era lanbroan hauen antza dutela. Eguzkitan geriza mugitzen, oinatzak jarraitzen eta keinuak imitatzen dizkigula dirudi; baldin argi gabeko airea mugi daitekeela uste baduzu, gizakien mugida eta keinuen atzetik; geriza deitu ohi dugun hori ez baitaiteke argi gabeko airea besterik izan. Gertatzen dena da ezen, ibilian eguzki izpiak moztu ahala, lurreko toki jakinak erreskan argi gabe gelditzen direnez, libratzen duguna argiz betetzen dela, eta horregatik gorputzaren geriza izan dena atzetik datorkigula ematen du, beti berdin. Eguzkitik argi izpi berriak erioten baitira eta lehenengoak hil egiten dira, su aurrean irundutako artilea bezala. Horregatik da zorua hain aisa argi gabe gelditzen eta berriro betetzen eta geriza beltzetatik garbitzen.

Ez dugu, hala ere, begiek ezertan huts egiten dutenik aitortzen. Euroi baitagokie argi-gerizak ikustea, dagozen lekuan dagozela; argia lehengo bera denetz, edo hemen zegoen geriza orain hara pasatu den berdina denetz, edo areago arestian esan duguna gertatzen denetz, hori

hoc animi demum ratio discernere debet,
 nec possunt oculi naturam noscere rerum; 385
 proinde animi uitium hoc oculis adfingere noli.
 Qua uehimur nauī, fertur, cum stare uidetur;
 quae manet in statione, ea praeter creditur ire.
 Et fugere ad puppim colles campique uidentur
 quos agimus praeter nauem uelisque uolamus. 390
 Sidera cessare aetheriis adfixa cauernis
 cuncta uidentur, et adsiduo sunt omnia motu,
 quandoquidem longos obitus exorta reuisunt,
 cum permensa suo sunt caelum corpore claro.
 Solque pari ratione manere et luna uidetur 395
 in statione, ea quae ferri res indicat ipsa.
 Exstantisque procul medio de gurgite montis
 classibus inter quos liber patet exitus ingens,
 insula coniunctis tamen ex his una uidetur.
 Atria uersari et circumcursare columnae 400
 usque adeo fit uti pueris uideantur, ubi ipsi
 desierunt uerti, uix ut iam credere possint
 non supra sese ruere omnia tecta minari.
 Iamque rubrum tremulis iubar ignibus erigere alte
 cum coepat natura supraque extollere montes, 405
 quos tibi tum supra sol montis esse uidetur
 comminus ipse suo contingens feruidus igni,
 uix absunt nobis missus bis mille sagittae,
 uix etiam cursus quingentos saepe ueruti;
 inter eos solemque iacent immania ponti 410
 aequora substrata aetheriis ingentibus oris,
 interiectaque sunt terrarum milia multa
 quae uariae retinent gentes et saecula ferarum.
 At conlectus aquae digitum non altior unum,
 qui lapides inter sistit per strata uiarum, 415
 despectum praebet sub terras inpete tanto,
 a terris quantum caeli patet altus hiatus;
 nubila despicere et caeli ut uideare uidere
 corpora mirande sub terras abdita caelo.
 Denique ubi in medio nobis equus hac obhaesit 420
 flumine et in rapidas amnis despeximus undas,

adimenak bereiztu behar du, begiek ezin baitute gauzen izaera ezagutu; ez, beraz, gogoaren okerrik begiei erants. Garamatzan ontzia joan doa, geldi dirudiela; portuan dagoenak, berriz, badoala dirudi. Mendiak eta zelaiak poparantz iheska ikusten dira, ontzia haien aurrean bogatzen eta belak airatzen ditugunean. Izarrek geldi-geldi, eter sabaian josita dirudite eta etengabe mugitzen ari dira, sorreratik sarre-
ra urrunetara ortzia gorputz argiz kurritzen baitute. Eguzkiak eta ilar-
giak ere geldi dagozela ematen dute, errealitateak badoazela esan arren. Urrundik ikusita, bitartetik ontziak pasatzeko tarte handia utziz, itsasoaren erditik goratzen diren mendiak batu eta irla bakarra egiten dutela dirudi. Umeek, bira-biraka ibiltzeari uzten diotenean, atariak biraka eta zutabeek inguruka dihardutela pentsatzen dute, nekez sinesterraino etxe osoa ez zaiela gainera jausiko. Natura eguzkiaren distira gorria, sutan dirdir, goian altxatzen eta mendien gainetik goratzen hasten denean, eguzkiak gar goriz goitik berbertan ukitzen dituela diruditen mendiok, beharbada apenas dagozen guregandik bi mila gezikadara, apenas bostehun txabalinakadako bidean; eta horra haien eta eguzkiaren artean itsas lautada eskergak dautzala, eterraren bazter neurrigabeetan hedaturik, eta giza eta pizti mota ezberdineko milaka lur dagoela bitartean. Ostera, hatz bat baino sakonago ez den ur potxingo batek, bide galtzadetako harri artean gelditzen denak, zeru-
lurren arteko bitartea altua den bezain ikusmira sakonak eskaintzen ditu lurperantz; hala bertan, lurpean miragarriro ezkutaturiko ortzian, hodeiak eta ortziko gorputzak ikusi uste dituzu. Azkenik, zaldi suhar-
rak ibai erdian toton egiten badigu eta uhin bizkorrei begiratzen

stantis equi corpus transuersum ferre uidetur
 uis et in aduersum flumen contrudere raptim,
 et quocumque oculos traiecimus, omnia ferri
 et fluere adsimili nobis ratione uidentur. 425
 Porticus aequali quamuis est denique ductu
 stansque in perpetuum paribus suffulta columnis,
 longa tamen parte ab summa cum tota uidetur,
 paulatim trahit angusti fastigia coni,
 tecta solo iungens atque omnia dexterea laueis 430
 donec in obscurum coni conduxit acumen.
 In pelago nautis ex undis ortus in undis
 sol fit uti uideatur obire et condere lumen;
 quippe ubi nil aliud nisi aquam caelumque tuentur;
 ne leuiter credas labefactari undique sensus. 435
 At maris ignaris in portu clauda uidentur
 nauigia aplustris fractis obnitier undis.
 Nam quaecumque supra rorem salis edita pars est
 remorum, recta est, et recta superne gubernae;
 quae demersa liquore obeunt, refracta uidentur 440
 omnia conuerti sursumque supina reuerti
 et reflexa prope in summo fluitare liquore.
 Raraque per caelum cum uenti nubila portant
 tempore nocturno, tum splendida signa uidentur
 labier aduersum nimbos atque ire superne 445
 longe aliam in partem ac ue<ra> ratione feruntur.
 At si forte oculo manus uni subdita subter
 pressit eum, quodam sensu fit uti uideantur
 omnia quae tuimur fieri tum bina tuendo:
 bina lucernarum florentia lumina flammis 450
 binaque per totas aedis geminare supellex
 et duplicis hominum facies et corpora bina.

 Denique cum suaui deuinxit membra sopore
 somnus et in summa corpus iacet omne quiete,
 tum uigilare tamen nobis et membra mouere 455
 nostra uidemur, et in noctis caligine caeca
 cernere censemus solem lumenque diurnum,
 conclusoque loco caelum mare flumina montis

badiogu, abere geldiaren gorputzari indar batek daragoiola eta ibai-
az kontra arrastatzen duela dirudi; eta begiak nonahi jarri, dena antzera
doala eta dariola begitantzen zaigu. Arkupea ere, dena maila berdine-
an eginga eta alderik alde zutabe berdinez euskarritua izan arren, mutur
batetik bere luzera osoan ikusita, apurka-apurka konoaren punta
zorrotzeraino estutzen da, sapaia zoruarekin eta eskuina ezkerrekin
elkarturik, konoaren mutur ilunean denak bat egin arte. Itsasoan ola-
tuetatik sortutako eguzkia olatuetan hiltzen dela eta argia ezkututzen
duela iruditzen zaie marinelei; ez baitute, izan ere, ura eta zerua bes-
terik ikusten; ez dezazun arinki pentsa sentimenek denean huts egiten
dutela. Eta itsasoan ezjakina denak portuko untziak herren ikusten
ditu, popak uretan hautsita. Zeren bits gazitik gora irteten diren arraun
zati guztiak artezak baitira eta lemaren goi alde arteza baita;
urpean murgilduek, oster, hautsirik eta okerturik dirudite, berriro
gorantz bailetozen, ur azalean ia flotatzeraino. Gauez zeruan zehar
haizeek hodei banakak arrastatzen dituztenean, izar argitsuak euron-
ganantz lerratzen direla eta benetan doazen aldeaz oso besterantz doa-
zela dirudi. Inoiz eskua azpian jarri eta begiari sakatzen badiogu,
dakusgun guztia bikoiztu egiten dela iruditzen zaigu: bikoitza da kri-
seiluaren garrean loratzen den argia eta bikoitzak etxe guztian diren
haltzariak eta bikoitzak gizakumeen aurpegiak eta bikoitzak gorpu-
tzak. Azkenik, loak gorputzadarrak bere logura gozoz lotu dizkigune-
an eta gorputz osoa atsedean sakonean datzanean, itzarrik gagozela eta
geure gorputzadarrak mugitzen ditugula iruditzen zaigu eta gauaren

mutare et campos pedibus transire uidemur,
et sonitus audire, seuera silentia noctis
undique cum constant, et reddere dicta tacentes. 460

Cetera de genere hoc mirande multa uidemus,
quae uiolare fidem quasi sensibus omnia quaerunt
nequiquam, quoniam pars horum maxima fallit
propter opinatus animi quos addimus ipsi, 465
pro uisis ut sint quae non sunt sensibu uisa
nam nil aegrius est quam res discernere apertas
ab dubiis, animus quas ab se protinus addit.

Denique nil sciri siquis putat, id quoque nescit
an sciri possit, quoniam nil scire fatetur. 470

Hunc igitur contra mittam contendere causam,
qui capite ipse sua in statuit uestigia sese.

Et tamen, hoc quoque uti concedam scire, at id ipsum
quaeram, cum in rebus ueri nil uiderit ante,
unde sciat quid sit scire et nescire uicissim, 475

notitiam ueri quae res falsique crearit
et dubium certo quae res differre probarit.

Inuenies primis ab sensibus esse creatam
notitiem ueri neque sensus posse refelli.

Nam maiore fide debet reperiri illud,
sponte sua ueris quod possit uincere falsa. 480

Quid maiore fide porro quam sensus haberi
debet? An ab sensu falso ratio orta ualebit

dicere eos contra, quae tota ab sensibus orta est?
Qui nisi sunt ueri, ratio quoque falsa fit omnis. 485

An poterunt oculos aures reprehendere, an auris
tactus? An hunc porro tactum sapor arguet oris,

an confutabunt nares oculiue reuinent?
Non, ut opinor, ita est. Nam sorsum cuique potestas

diuisast, sua uis cuiquest, ideoque necesse est
et quod molle sit et gelidum feruensue seorsum 490

et seorsum uarios rerum sentire colores
et quaecumque coloribu sint coniuncta uidere:
seorsus item sapor oris habet uim, seorsus odores

ilunpe itsuan eguzkia eta egun argia ikusi uste ditugu eta, leku itxian ere, zeruz, itsasoz, ibaiz, mendiz aldatzen garela eta zelaia oinezkatzzen eta hotsak entzuten ditugula ematen digu, nahizta gauaren isiltasun guztizkoa denean izan, eta, isilik egonik, berbetan dihardugula.

Honelako hainbat gauza harrigarri ikusten dugu, sentimenen fedea haustera bezala doana dena, alperrik noski, hauetako gehienek okerra geure gogoak eransten dien ustetik baitator, sentimenek ikusi gabea ikusitzat emanik; ez baitago gauza errazagorik gertakari nabariak eta gure gogoak bere kabuz arinegi eransten dizkien aieruak bereiztea baino.

Azkenik, inork uste badu ezer ez dakigula, ez daki haxe ere jakin daitekeenetz, ezer ez dakiela aitortzen baitu. Ez naiz, beraz, teman hasiko burua hanken lekuan ipintzen saiatzen denarekin. Baina, hori jakitea aitorturik ere, galdetuko diot ezen, gauzen inolako egiarik aurrez ikusi ez badu, nola dakien zer den jakitea eta ez jakitea, nondik atera duen egiazko- gezurrezkoen ezagutza eta zerk irakatsi dion ziur-dudazkoak bereizten. Egiaren ezagutza lehenik sentimenetatik sortzen dela aurkituko duzu eta sentimenak ezin direla gezurtatu. Sinesgarritasun handiagoko zeozer asmatu beharko bailitzaiteke, beste gabe egiak gezurra gainditzea eragingo lukeena. Zer daiteke, ordea, sentimenak baino sinesgarriago? Gezurrezko sentimenetik harako arrazoia, dena sentimenetatik sortua izanik, eurok baino gehiago izan ote daiteke? Hauek gezurrezkoak badira, arrazoi oro ere gezurrezkoa da. Ala belarriek begiak edo ukimenak belarriak zuzen ditzakete? Ala dastamenak ukimena salatuko, ala sudurrak gezurtatuko, ala begiak nagusituko? Ez da horrela, nik uste. Bakoitzak bere barrutia, bakoitzak bere egitekoa daukanez gero, batak zer den biguna eta hotza eta beroa, eta besteak gauzen kolore ezberdinak sentitu behar ditu eta koloreekin bat datorren guztia ikusi: ahoak bereiz dihardu bere egitekoan, usainak bereiz sortzen dira, hotsak bereiz.

nascuntur, seorsum sonitus. Ideoque necesse est 495
non possint alios alii conuincere sensus.
Nec porro poterunt ipsi reprehendere sese,
aequa fides quoniam debebit semper haberi.
Proinde quod in quoquest his uisum tempore, uerumst.
Et si non poterit ratio dissoluere causam, 500
cur ea quae fuerint iuxtim quadrata, procul sint
uisa rutunda, tamen praestat rationis egentem
reddere mendose causas utriusque figurae,
quam manibus manifesta suis emittere quoquam
et uiolare fidem primam et conuellere tota 505
fundamenta quibus nixatur uita salusque.
Non modo enim ratio ruat omnis, uita quoque ipsa
concidat extemplo, nisi credere sensibus ausis
praecipitisque locos uitare et cetera quae sint
in genere hoc fugienda, sequi contraria quae sint. 510
Illa tibi est igitur uerborum copia cassa
omnis quae contra sensus instructa paratast.
Denique ut in fabrica, si prauast regula prima,
normaque si fallax rectis regionibus exit,
et libella aliqua si ex parti claudicat hilum, 515
omnia mendose fieri atque obstipa necessu est
praua cubantia prona supina atque absona tecta,
iam ruere ut quaedam uideantur uelle, ruantque
prodita iudiciis fallacibus omnia primis,
sic igitur ratio tibi rerum praua necessest 520
falsaque sit, falsis quaecumque ab sensibus ortast.

Nunc alii sensus quo pacto quisque suam rem
sentiat, haudquaquam ratio scruposa relictast.

Principio auditur sonus et uox omnis, in auris
insinuata suo pepulere ubi corpore sensum. 525
Corporem quoque enim <uocem> constare fatendumst
et sonitum, quoniam possunt inpellere sensus.
Praeterea radit uox fauces saepe facitque
asperiora foras gradiens arteria clamor,
quippe per angustum turba maiore coorta 530

Honela sentimenek ezin dute elkar errefutatu. Eta euren burua ere ezin dute gezurtatu, beti berdin sinesgarritzat jo behar baitira. Beraz, sentimenek noiznahi atzemana egia da. Eta arrazoiak ezin badu kausarik argitu, ea hurretik karratu dena urrundik ikusita zergatik biribila den, hobe da arrazoi erratuak itxura bien kausak oker eman ditzan, ezen ez ebidentziari eskutik alde egiten uztea eta lehen sinespidea haustea eta gure bizia eta salbamena bermatzen dituzten oinarriak desegitea. Zeren, arrazoiak erabat lur jo ez ezik, bizitza bera ere bat-batean hondatuko bailitzateke, sentimenei sinesten eta, honetan sortzen diren amildegi eta arriskuetatik ihesi, alderantzizko bide segurrari jarraitzen ausartuko ez bazina. Alfer-alferreko berriketa duzu, beraz, sentimenen aurka prestatzen eta bideratzen den guztia. Azkenik, nola etxegintzan, hasierako erregelak okerra bada, eta eskuaira gezurtiak elkarzuta zaintzen ez badu eta berunak apur bat albora egiten badu, nahitaez denak gaizki eta oker gelditu behar duen, itsusi, aurrerantz edo atzerantz okertua eta sapai trabeska, zati batzuek jausi guran dirudite-la, baita jausi ere, hasierako kalkulu okerrekin traditurik, halaxe behar du gauzen arrazoiak ere okerra eta gezurrezkoa izan, sentimen gezurtetatik sortua bada.

Orain azal dezagun nola beste sentimenek bakoitzari dagokio-na sentitzen duten; geratzen den bidea ez da batere malkarra.

Lehenik, deneriko hotsak eta abotsak entzuten ditugu, belarrian barrura gure sentimena euren gorputzez jotzen dutenean. Hotsak eta ahotsak ere gorpuztun izan behar dutela onartu behar baita, sentimenei eragiten dietenez gero. Bestalde, abotsak sarritan eztarria mintzen eta, oihuak kanporatzean, zintzurrestea garrazten du, bistan denez,

ire foras ubi coeperunt primordia uocum,
 scilicet expletis quoque ianua raditur oris.
 Haud igitur dubiumst quin uoces uerbaque constant
 corporeis e principiis, ut laedere possint.
 Nec te fallit item quid corporis auferat et quid 535
 detrahat ex hominum neruis ac uiribus ipsis
 perpetuus sermo nigræ noctis ad umbram
 auroræ perductus ab exoriente nitore,
 praesertim si cum summost clamore profusus.
 Ergo corpoream uocem constare necessest, 540
 multa loquens quoniam amittit de corpore partem.
 Asperitas autem uocis fit ab asperitate 551
 principiorum et item leuor leuore creatur, 552
 nec simili penetrant auris primordia forma, 542
 cum tuba depresso grauiter sub murmure mugit
 et reboat raucum regio cita barbara bombum,
 et uolucres gelidis nocte hortis ex Heliconis 545
 cum liquidam tollunt lugubri uoce querellam.

Hasce igitur penitus uoces cum corpore nostro
 exprimimus rectoque foras emittimus ore,
 mobilis articulatur uerborum daedala lingua
 formaturaque labrorum pro parte figurat. 550
 Hoc ubi non longum spatiumst unde illa profecta 553
 perueniat uox quaeque, necessest uerba quoque ipsa
 plane exaudiri discernique articulatim: 555
 seruat enim formaturam seruatque figuram.
 At si interpositum spatium sit longius aequo,
 aera per multum confundi uerba necessest
 et conturbari uocem, dum transoulat auras.
 Ergo fit, sonitum ut possis sentire, neque illam 560
 internoscere, uerborum sententia quae sit:
 usque adeo confusa uenit uox inque pedita.

Praeterea uerbum saepe unum perciet auris.
 omnibus in populo, missum praeconis ab ore.
 In multas igitur uoces uox uan repente 565
 diffugit, in priuas quoniam se diuidit auris

hotsen lehenkiak pilo handiagoan estugunetik kanporatzen hasi direlako eta, berau beteegi eginik, ahoaren atea urratzen dutelako. Ez dago dudarik, beraz, ahotsak eta berbak printzipio gorpuztunekoak direla, min egiten baitute. Baita ondotxo dakizu egunsentiko distira jaioberritik gau beltzaren gerizaraino diharduen etengabeko hizketak zenbat gorputz jaten eta nolako nerbioen eta indarren ere makaltzea dakarkien gizakiei, batez ere harrabots handiz jardun izan bada. Ahotsak gorpuztuna izan behar du, beraz, hiltun handiak gorputzaren zati bat galtzen duenez gero. Ahotsaren garraztasuna printzipioen garraztasunetik dator eta leuntasuna ere haien leuntasunetik. Ez baitira forma berdineko lehenkiak belarriratzen, tronpak murmurio lodiz urruma astuna egiten duenean eta inguru barbaroak, aztoraturik, hura burrun-da erlats bihurtzen duenean, eta hegaztiekin gauez, Helikonen baratze izoztuetatik, ahots goibelez aihen gardena jasotzen dutenean.

Honela, gure gorputz barrenetik ahotsak esprimitzen eta ahotik zuzen kanporatzen ditugunean, mihi higikor hitzen artisauak artikulatzen ditu eta ezpainen egokierak halaber forma damaie. Honegatik, ahots hura sortu den lekura distantzia luzea ez badago, hitz bakoitza argi entzun eta banan bereiztu behar dugu: bere egokiera eta eitea kontserbatzen baititu. Bitarteko distantzia handiegia bada, oster, aireak nahitaez hitzak nahastuko eta ahotsa aldrebestuko du, aurretan zehar hegan datorrela. Hotsa, beraz, senti dezakezula gertatzen da, baina ezin duzu hitzei dagokien esanahia bereiztu: hain nahasirik eta trabaturik baitator ahotsa. Sarritan, gainera, hitz bakarrak herri guztiaren belarriak jotzen ditu, pregoi-jolearen ahotik hara. Ahotsa bat-batean ahots askotan banatzen delako da, denen belarrietara zabaltzen baita, hitzei forma eta hots garbia emanez.

obsignans formam uerbis clarumque sonorem.
 At quae pars uocum non auris incidit ipsas,
 praeterlata perit frustra diffusa per auras:
 pars solidis adlisa locis reiecta sonorem 570
 reddit et interdum frustratur imagine uerbi.
 Quae bene cum uideas, rationem reddere possis
 tute tibi atque aliis, quo pacto per loca sola
 saxa paris formas uerborum ex ordine reddant,
 palantis comites cum montis inter opacos 575
 quaerimus et magna dispersos uoce ciemus.
 Sex etiam aut septem loca uidi reddere uoces,
 unam cum iaceres: ita colles collibus ipsi
 uerba repulsantes iterabant dicta referri.
 Haec loca capripedes satyros nymphasque tenere 580
 finitimi fingunt et faunos esse locuntur
 quorum noctiuago strepitu ludoque iocanti
 adfirmant uolgo taciturna silentia rumpi
 chordarumque sonos fieri dulcisque querellas,
 tibia quas fundit digitis pulsata canentum, 585
 et genus agricolum late sentiscere, quom Pan
 pinea semiferi capitis uelamina quassans
 unco saepe labro calamos percurrit hiantis,
 fistula siluestrem ne cesset fundere Musam.
 Cetera de genere hoc monstra ac portenta loquuntur, 590
 ne loca deserta ab diuis quoque forte putentur
 sola tenere. Ideo iactant miracula dictis
 aut aliqua ratione alia ducuntur, ut omne
 humanum genus est auidum nimis auricularum.

 Quod superest, non est mirandum qua ratione, 595
 per loca quae nequeunt oculi res cernere apertas,
 haec loca per uoces ueniant aurisque lacessant.
 Conloquium clausis foribus quoque saepe uidemus,
 nimirum quia uox per flexa foramina rerum
 incolumis transire potest, simulacra renutant; 600
 perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant,
 qualia sunt uitrei, species qua trauolat omnis.
 Praeterea partis in cunctas diuiditur uox,

Baina belarrietara iristen ez den ahotsen zatia, aurrera alferrik jorik, aurretan ezabaturik hiltzen da; beste zatiak, gauza gogorren kontra jo eta ezetsia izanik, hotsa itzultzen eta batzuetan engainatu egiten du, hitz tankeran. Hau ulertzen baduzu, zeuretzat eta besteentzat azal dezakezu zergatik haitzek mortuetan hitzak forma berdinean eta ordenan errepikatzen dituzten, mendi ilunetan deslari dabiltzan lagun galduen bila oihuka dihardugunean. Ikusiak ditut ahotsak sei eta zazpi bider errepikatzen dituzten lekuak, bakarra igorri duzula: mendiek, hitzak elkarri jaurtiz, esanak berritzen jarraitzen dute. Herritarrek uste dute inguru horietan ninfak eta satiro ahuntz-hankadunak bizi direla eta ba ei dagoz faunoak, gaueko zarata bihurri eta jostarian isiltasun mantsoa hausten dutenak, eta kantarien hatzek jotako xirulen korda hotsa eta aiene gozoak entzuten ei dira, eta nekazariak urrundik nabaritzen ei dute nola Panek bere buru erdi basatia jazten duen, pinu adarrak astinduz, nola kainabera zulatuak bere ezpain okerre korritzen dituen, xirulak bere basa Musa etengabe isur dezan. Honelakoxe mirariak eta ikusgarriak mintzo dira, ez dezaten pentsa basamortuetan bizi direnik, jainkoek ere bertan behera utzita. Horrexegatik kontatzen dituzte mirakuluak, edo beste arrazoiren batek bultzaturik, gizateria oro entzungai gozoen egarri baita.

Bestela, ez da harritzekoa, begiak gauzak argi ikusterik ez daukan tokietan, ahotsak tokiotan zehar belarriraino jotzea. Sarritan mintzo gara ate itxian barna, eta ez da mirari, hotsa minik gabe pasa baitaiteke gauzen poro bihurretan zehar, simulakroei ukatzen zaiena, hauek urratu egiten baitira, irudi oro bertatik zehar-hegatzen den beira bezalakoaren poro zuzenetatik pasatu ezik. Gainera hotsa alde guztie-

ex aliis aliae quoniam gignuntur, ubi una
dissiluit semel in multas exorta, quasi ignos
saepe solet scintilla suos se spargere in ignis. 605
Ergo replentur loca uocibus abdita retro
omnia quae circum feruunt sonituque cientur.
At simulacra uis directis omnia tendunt
ut sunt missa semel; quapropter cernere nemo 610
saepe supra potis est, at uoces accipere extra.
Et tamen ipsa quoque haec, dum transit clausa <domorum>
uox optunditur atque auris confusa penetrat
et sonitum potius quam uerba audire uidemur.

Hoc, qui sentimus sucum, lingua atque palatum 615
plusculum habent in se rationis, plus operai.
Principio sucum sentimus in ore, cibum cum
mandendo exprimimus, ceu plenam spongiam aquai
siquis forte manu premere ac siccare coepit.
Inde quod exprimimus per caulas omne palati 620
diditur et rarae per flexa foramina linguae.
Hoc ubi leuia sunt manantis corpora suci,
suauiter attingunt et suauiter omnia tractant
umida linguae circum sudantia templa;
at contra pungunt sensum lacerantque coorta, 625
quanto quaeque magis sunt asperitate repleta.
Deinde uoluptas est e suco fine palati;
cum uero deorsum per fauces praecipitauit,
nulla uoluptas est, dum diditur omnis in artus.
Nec refert quicquam quo uictu corpus alatur, 630
dummodo quod capias concoctum didere possis
artubus et stomachi umidulum seruare tenorem.

Nunc aliis alius qui sit cibus ut uideamus
expediam, quareue, aliis quod triste et amarumst,
hoc tamen esse aliis possit perdulce uideri; 635
tantaque <in> his rebus distantia differitasque est,
ut quod ali cibus est aliis fuit acre uenenum;
est itaque ut serpens, hominis quae tacta saluiis
disperit ac sese mandendo conficit ipsa.

tarantz banatzen da, hots batek beste bat baitaragi, behin bat sorturik, askotan bidertuz, su txinparta hainbat izpitan zabaldu ohi denez. Toki ezkutua, beraz, hotsez betetzen dira, inguruak astinduz eta hotsarekin dardaratuz. Simulakroek, ostera, behin igorriak izanik, lerro zuzenari darraioten denek; horregatik inork ezin du hesian zehar ikusi, baina bai handiko hotsak entzun. Hots hauxe ere, ostera, etxe baten hormak zeharkatzean, kamustu egiten da eta nahasian belarirratzen, hitzak baino areago zarata dantzugula.

Dastamena deritzogunak, mihiak eta aho-sabaiak, arrazoitze handitxoagoa behar dute, ahalegin handiagoa. Lehenik, ahoan zaporea sentitzen dugu, mastekatzean jana esprimitzen dugunean, norbaitek belaki urtsua eskuan estutu eta lehortuko balu bezala. Gero esprimitu duguna aho-sabaiko zirrituetan eta mihi apatzeko poro bihurtetan zehar hedatzen da. Honela, zuku jariakor honen gorputzak leunak direnean, xuabeki ukitzen eta xuabeki estimulatzeko dituzte mihi inguruko sapai heze jariotsuak; ostera, zenbat eta gorputzok laztasun handiagoak izan, hainbat gehiago dute sentimena ziztatzen eta talkekin kolpatzen. Gero dastamenaren atsegina aho-sabairainokoa da; behin ahutzetan behera amildu denean, ez dago inolako atseginik, lohadarretan zabaltzen den bitartean. Ez dio ardura gorputza zer gaiz elikatzen den, jaten duzuna, digeriturik, gorputzean zabaltzen eta urdailaren hezetasun jarraitua gordetzen ahal duzuno.

Dakusgun orain zergatik izaki bakoitzak janari ezberdina behar duen eta zergatik batzuentzat kiratsu eta mingots dena beste batzuei ezin gozoago irudi dakiekeen; honetan hain distantzia eta diferentzia handia dago, ezen batzuentzat janari dena beste batzuentzat pozoin gogorra baita; halakoa da, esaterako, sugea, gizakiaren listuak ukituz gero, bere burua janez hiltzen eta akabatzen dena. Otsababa guretzat pozoin gogorra da, ahuntzak eta eperrak, ostera, loditu egiten ditu.

Praeterea nobis ueratrum est acre uenenum, 640
 at capris adipēs et cocturnicibus auget.
 Id quibus ut fiat rebus cognoscere possis,
 principio meminisse decet quae diximus ante,
 semina multimodis in rebus mixta teneri.
 Porro omnes quaecumque cibum capiunt animantes, 645
 ut sunt dissimiles extrinsecus et generatim
 extima membrorum circumcaesura coercet,
 proinde et seminibus constant uariante figura.
 Semina cum porro distent, differre necessest
 interualla uiasque, foramina quae perhibemus, 650
 omnibus in membris et in ore ipsoque palato:
 esse minora igitur quaedam maioraque debent,
 esse triquetra aliis, aliis quadrata necessest,
 multa rutunda, modis multis multangula quaedam.
 Namque figurarum ratio ut motusque reposcunt, 655
 proinde foraminibus debent differre figurae,
 et uariare uiae proinde ac textura coercet.
 Hoc ubi quod suaue est aliis aliis fit amarum,
 illi, cui suaue est, leuissima corpora debent
 contractabiliter caulās intrare palati: 660
 at contra quibus est eadem res intus acerba,
 aspera nimirum penetrant hamataque fauces.
 Nunc facile est ex his rebus cognoscere quaeque.
 Quippe ubi cui febris bili superante coorta est
 aut alia ratione aliquast uis excita morbi, 665
 perturbatur ibi iam totum corpus et omnes
 commutantur ibi positurae principiorum;
 fit prius ad sensum ut quae corpora conueniebant
 nunc non conueniant, et cetera sint magis apta,
 quae penetrata queunt sensum progignere acerbum. 670
 Utraque enim sunt in mellis commixta sapore;
 id quod iam supera tibi saepe ostendimus ante.

 Nunc age quo pacto naris adiectus odoris
 tangat agam. Primum res multas esse necessest
 unde fluens uoluat uarius se fluctus odorum, 675
 et fluere et mitti uolgo spargique putandumst;

Hori nola den jakin ahal dezazun, lehenik arestian esana gogoratu behar duzu, haziak era askotara nahasiak dagozela gauzetan. Gero, jana hartzen duten bizidunak, kanpotik diferenteak direnez eta espezieen arabera gorpuzkera ezberdinetan sartuak dagoenez gero, horrelaxe dagoz figura ezberdineko haziz eginak. Eta, haziak ezberdinak izanez gero, poroak deritzegun tarteek eta hodiekin ere ezberdinak izan behar, lohadar guztietan, baita mihian eta aho-sabaian ere: txikiagoak eta handiagoak izan behar, batzuek triangeluarrak, beste batzuek karratuak, askok borobilak eta asko era askotako angeluanitzak. Zeren figuren kokaera eta mugidak nolakoak izan, halaxe behar dute poroen formek diferitu, eta hodiak ere ehunduren arabera ezberdindu. Horregatik, batari gozo zaiona besteari mingots bazaio, gozo zaionarengan oso gorputz leunak sartzen dira aho-sabaiko poroetan, suabe-suabe: gauza bera besteari garratz bazaio, oster, hodiesan gorputz latzak eta amukarak sartzen direlako da, noski. Oinarri hauetatik, aisa ulertzen da kasu bakoitza. Horrela, behazun larrak sukarra ematen dionarengan, edo beste edozergatik gaixotasun gogorra nagusitzen denarengan, gorputz osoa perturbatzen da eta lehenkien parakera guztiak hankazgoratzen dira; horrela gertatzen da sentimenari lehen ondo zetozkion gorputzak orain ez datozkiola eta, sartzean, zapore mingotsa daukaten beste batzuk egokiago direla. Bi zaporeok batera baitagoz ez tian nahasturik, arestian maiz erakutsi dizugun bezala.

Adi orain, usainak sudurrari nola daragion azalduko baitut. Lehenik gauza askok egon behar dute, eurotatik usain korronte alda-kor bat uhinka erioteko modukoak, eta erioite hau denerantz igortzen eta zabaltzen dela pentsatu behar da; baina usain batzuk bizidun

uerum aliis alius magis est animantibus aptus
dissimilis propter formas. Ideoque per auras
mellis apes quamuis longe ducuntur odore,
uolturisque cadaueribus; tum fissa ferarum 680
ungula, quo tulerit gressum promissa canum uis
ducit, et humanum longe praesentit odorem
Romulidarum arcis seruator candidus anser.
Sic aliis alius nidor datus ad sua quemque
pabula ducit et a taetro resilire ueneno 685
cogit, eoque modo seruantur saecula ferarum.

Hic odor ipse igitur, naris quicumque lacessit,
est alio ut possit permitti longius alter;
sed tamen haud quisquam tam longe fertur eorum
quam sonitus, quam uox, mitto iam dicere quam res 690
quae feriunt oculorum acies uisumque lacessunt.
Errabundus enim tarde uenit ac perit ante
paulatim facilis distractus in aeris auras,
ex alto primum quia uix emittitur ex re:
nam penitus fluere atque recedere rebus odores 695
significat quod fracta magis redolere uidentur
omnia, quod contrita, quod igni conlabefacta.
Deinde uidere licet maioribus esse creatum
principiis quam uox, quoniam per saxea saepta
non penetrat, qua uox uolgo sonitusque feruntur. 700
Quare etiam quod olet non tam facile esse uidebis
inuestigare in qua sit regione locatum.
Refrigescit enim cunctando plaga per auras
nec calida ad sensum decurrunt nuntia rerum.
Errant saepe canes itaque et uestigia quaerunt. 705

Nec tamen hoc solis in odoribus atque saporum
in generest, sed item species rerum atque colores
non ita conueniunt ad sensus omnibus omnes,
ut non sint aliis quaedam magis acria uisu.
Quin etiam gallum, noctem explaudentibus alis 710
auroram clara consuetum uoce uocare,
noenu queunt rapidi contra constare leones

batzuei hobeto egokitzen zaizkie, forma ezberdinak bide. Horrela, aurretan zehar, erleek ezti usaina denik urrunenetik hartzen dute, eta saiek, hilotzena. Pitzia baten apatx erdibituak utzitako oinatzaren atzetik bidalitako txakur aldrak beraganaino garamatza, eta ahate zuriak, Erromulotarren gotorlekuaren zaintzaileak, giza usaina urrundik somatzen du. Honela animalia bakoitza berari dagokion usainak larreratzen du eta pozoin kiratsuak atzerarazten, eta horrelaxe diraute piztien espezieek.

Usaimena jotzen duten usainotan eurotan, beraz, batzuk beste batzuk baino urrunago igorriak izan daitezke; bat ere ez daiteke, ordea, hotsa, ahotsa baino urrunago igor, eta ez naiz niniak mintzen edo ikusmena zauritzen duten irudiez mintzo. Zeren usaina noragabe eta geldo baitabil eta aisa hiltzen da, apurka-apurka zatikaturik, airearen aurretan, lehenik, gauzen barrenetik nekez igorria delako: usaina gauzen barrenetik sortzen eta irteten dela argi erakusten du ikusteak zernahi usaintsuago dela, hautsia, zehatua edo suak suntsitua denean. Bestalde, soinuarenak baino lehenki handiagoz eginda dagoz, ahotsa eta soinuak pasatu ohi diren harrizko hormarik ez baitu zeharkatzen. Horregatik halaber dakuskezu ez dela hain erraza usaina botatzen duena non dagoen aurkitzea. Aurretan zehar astiroz, kolpea hozten baitzaio eta haren mezua ez baita sentimenera bero heltzen. Honela txakurrak maiz erratzen dira eta oinatz bila dihardute.

Hau ez da, hala ere, usain eta zaporeetan bakarrik agitzen, bai baitagoz gauza motak eta usainak ere denen sentimenei ondo ez datozkien eta zenbaiten ikusmenari errekorrago zaizkienak. Lehoi bortitzek ezin dute jasan ez ikusi oilarra, hegoak astinduz, gaua uxa-

inque tueri: ita continuo meminere fugai, nimirum quia sunt gallorum in corpore quaedam semina, quae cum sunt oculis inmissa leonum, pupillas interfodiunt acremque dolorem praebent, ut nequeant contra durare feroces; cum tamen haec nostras acies nil laedere possint, aut quia non penetrant aut quod penetrantibus illis exitus ex oculis liber datur, in remorando laedere ne possint ex ulla lumina parte.	715
Nunc age quae moueant animum res accipe, et unde quae ueniunt ueniant in mentem percipe paucis. Principio hoc dico, rerum simulacra uagari multa modis multis in cunctas undique partis tenuia, quae facile inter se iunguntur in auris, obuia cum ueniunt, ut aranea bratteaque auri.	725
Quippe etenim multo magis haec sunt tenuia textu quam quae percipiunt oculos uisumque lacessunt, corporis haec quoniam penetrant per rara cientque tenuem animi naturam intus sensumque lacessunt, Centauros itaque et Scyllarum membra uidemus Cerbereasque canum faciles simulacraque eorum quorum morte obita tellus amplexitur ossa; omne genus quoniam passim simulacra feruntur, partim sponte sua quae fiunt aere in ipso, partim quae uariis ab rebus cumque recedunt et quae confiunt ex horum facta figuris.	730
Nam certe ex uiuo Centauri non fit imago, nulla fuit quoniam talis natura animantis, uerum ubi equi atque hominis casu conuenit imago, haerescit facile extemplo, quod diximus ante, propter subtilem naturam et tenuia texta.	735
Cetera de genere hoc eadem ratione creantur. Quae cum mobiliter summa leuitate feruntur, ut prius ostendi, facile uno commouet ictu quaelibet una animum nobis subtilis imago: tenuis enim mens est et mire mobilis ipsa.	740
Haec fieri ut memoro, facile hinc cognoscere possis. Quatenus hoc simile est illi, quod mente uidemus	745

tzen eta bere abots gardenez egunari deitzen: bat-batean ihesari damaiote, segurrenik oilarren gorputzean badagozelako haziren batzuk, lehoien begietan sartzean, niniak zulatzen eta, euron basatasunean ere, jasan ezineko min zorrotza egiten dietenak; horiek, ostera, gure begirik ez dute ezertan mintzen, edo ez direlako barruratzen, edo barruratzean ibilbide librea daukatelako, astiro joanda ere, ninirik inola ez mintzeko moduan.

Entzun orain zertzuek mugitzen duten gogoia eta ikas hitz gutxitan gogora datorrena nondik heldu den. Lehenik, zera diot, alde guztietarantz deslai dabiltzala deneriko simulakro xumeak, airean topo egitean, aisa elkartzen direnak, amaraunek eta urre xaflek dagitenez. Hauek, izatez, gure begiek atzematen eta ikusmena daragitenak baino ehundura askoz finagokoak dira, gorputzaren poroetatik sartzen eta barruan gogoaren izaera xumeari eragiten eta sentimena kinatzen baitute. Honela zentauroak, Eszilen lohadarrak, zakur zerberoek aurrepegiak eta euren hezurak heriotza ondoren lurra besarkatzen dituen simulakroak ikusten ditugu; era guztietako simulakroak hara-hona eroanak baitira, batzuk airean bertan berez sortuak, beste batzuk zenbait objektutatik jareinak eta beste batzuk figura horiexen elkartzez eginak. Zentauroaren irudia ez da, noski, zentauro bizitik egiten, halako animaliarik sekula ez baita izan, baina zaldi eta giza irudi batek halabeharrez topo egiten badute, berbertan itsasten dira, gorago esan bezala, euren izaera subtila eta ehundura xumea bide. Horrelaxe sortzen dira gainerako besteak. Irudi subtilotariko edozeinek, arintasun izugarritz azkar mugitzen denez gero, aurrerago erakutsi bezala, kolpe bakarrez aisa hunkitzen du gure gogoia: adimena bera ere xumea eta miragarriro mugikaria baita.

Hau diodan bezala dela aisa dakuskezu honetatik. Gogoarekin eta begiekin dakusguna antzekoa denez gero, biek antzera gertatu

atque oculis, simili fieri ratione necessest.
 Nunc igitur docui quoniam me forte leonem
 cernere per simulacra, oculos quaecumque lacessunt,
 scire licet mentem simili ratione moueri
 per simulacra leonum <et> cetera quae uidet aequae 755
 nec minus atque oculi, nisi quod mage tenuia cernit.
 Nec ratione alia, cum somnus membra profudit,
 mens animi uigilat, nisi quod simulacra lacessunt
 haec eadem nostros animos quae cum uigilamus,
 usque adeo, certe ut uideamur cernere eum quem 760
 rellicta uita iam mors et terra potitast.
 Hoc ideo fieri cogit natura, quod omnes
 corporis effecti sensus per membra quiescunt
 nec possunt falsum ueris conuincere rebus.
 Praeterea meminisse iacet languetque sopore 765
 nec dissentit eum mortis letique potitum
 iam pridem, quem mens uiuom se cernere credit.
 Quod superest, non est mirum simulacra moueri
 brachiaque in numerum iactare et cetera membra.
 Nam fit ut in somnis facere hoc uideatur imago; 770
 quippe ubi prima perit alioque est altera nata
 inde statu, prior hic gestum mutasse uidetur,
 scilicet id fieri celeri ratione putandumst:
 tanta est mobilitas et rerum copia tanta
 tantaque sensibili quouis est tempore in uno 775
 copia particularum, ut possit suppeditare.

Multaque in his rebus quaeruntur multaque nobis
 claradumst, plane si res exponere auemus.
 Quaeritur in primis quare, quod cuique libido
 uenerit, extemplo mens cogitet eius id ipsum. 780
 Anne uoluntatem nostram simulacra tuentur
 et simul ac uolumus nobis occurrit imago,
 si mare, si terram cordist, si denique caelum?
 Conuentus hominum pompam conuiuia pugnās,
 omnia sub uerbone creat natura paratque? 785
 Cum praesertim aliis eadem in regione loquor
 longe dissimilis animus res cogitet omnis.

behar dute. Orain, lehoia, adibidez, begiak jotzen dituzten simulakroei esker dakusgula erakutsia dudalarik, gogoia ere antzeko kausak joa dela atera behar da eta lehoien eta enparauen simulakroak ez dituela begietatik ezertan ezberdin ikusten, zer xumeagoak bereiztean izan ezik. Eta ez dago beste arrazoirik, loak gorputza bertan behera daukanean, gogo-adimenek itzarrik segi dezaten, gure gogoia itzarrik gagozeneko simulakro berek jotzen dutela baizik, hala nola egitan ikusi uste dugun, bizia utzirik, heriotzaren eta lurraren mende dagoena. Naturak hau guztiau eragiten du, gorputzaren sentimen guztiak, geraturik, lohadarretan zehar atsedenean daudelako, eta okerra egiarekin aldaratu ezin dutelako. Gainera, oroimena lozorro nagian datza eta ez du tematzen gogoak bizirik ikusi uste duen hura aspaldi bereganatu zuela heriotzak. Bestalde, ez da miragarri simulakroak mugitzen ari tzea eta besoei eta gainerako lohadarrei suabeki eragitea. Irudiak amestetan horixe egiten duela baitirudi; izan ere, lehenengoa ezabatu deneko, beste bat sortua da egoera ezberdinean eta lehenengoa aldatu egin dela ematen du, eta hau, noski, oso bizkor gertatzen da: hainbestekoa da mugikortasuna, hainbestekoa irudi kopurua eta hainbestekoa une sentigarri bateko partikula multzoa, ezen ez baitago agortzerik.

Arlo honetan gauza asko dago eta gauza asko argitu behar dugu, osoki azaldu nahi badugu. Galdetzekoa da, lehenik, zergatik gogoak, zoezeren apeta datorkigunean, hura berehalaxe pentsatzen duen. Simulakroek gure nahimena jagoten eta irudia geuk nahi izanez batera bila ote datorkigu, dela itsasoa, dela lurra, edo dela zerua desio dugula? Giza batzarrak, segizioak, oturuntzak, guduak, dena hitz baten arabera sortzen eta prestatzen ote du naturak? Batez ere eskualde eta inguru berean gogo bakoitzak guztiz gauza ezberdinak pentsatzen dituela.

Quid porro, in numerum procedere cum simulacra cernimus in somnis et mollia membra mouere, mollia mobiliter cum alternis brachia mittunt et repetunt ollis gestum pede conuenienti?	790
Scilicet arte madent simulacra et docta uagantur, nocturno facere ut possint in tempore ludos. An magis illud erit uerum? quia tempore in uno, cum sentimus, id est cum uox emittitur una,	795
tempora multa latent, ratio quae comperit esse, propterea fit uti quouis in tempore quaeque praesto sint simulacra locis in quisque parata: tanta est mobilitas et rerum copia tanta.	
Hoc, ubi prima perit alioque est altera nata inde statu, prior hic gestum mutasse uidetur. Et quia tenuia sunt, nisi quae contendit, acute cernere non potis est animus; proinde omnia quae sunt praeterea pereunt, nisi quae ex sese ipse parauit.	800
Ipse parat sese porro speratque futurum ut uideat quod consequitur rem quamque; fit ergo. nonne uides oculos etiam, cum tenuia quae sunt [praeterea pereunt, nisi quae ex se ipse parauit]	805
cernere coeperunt, contendere se atque parare, nec sine eo fieri posse ut cernamus acute?	810
Et tamen in rebus quoque apertis noscere possis, si non aduertas animum, proinde esse quasi omni tempore semotum fuerit longeque remotum. Cur igitur mirumst, animus si cetera perdit praeterquam quibus est in rebus deditus ipse?	815
Deinde adopinamur de signis maxima paruus ac nos in fraudem induimus frustraminis ipsi.	
Fit quoque ut interdum non suppeditetur imago eiusdem generis, sed femina quae fuit ante, in manibus uir uti factus uideatur adesse, aut alia ex alia facies aetasque sequatur.	820
Quod ne miremur sopor atque obliuia curant.	826
Illud in his rebus uitium uementer <auemus> te fugere, errorem uitareque praemetuenter,	822

Gero nola azaldu ametsetan simulakroak patxadan aurreratzen eta lohadar bigunak mugitzen ikustea, beso malguak txandaka bizkor zabaltzea eta keinuari oinen mugida egokiak laguntzea? Bistan da simulakroak artean jantzirik eta trebaturik dabiltzala, gauez halako dibertsioak burutzeko. Ala beste zerau ote da egia? Alegia, sentitzen dugun denbora ale batean, hots, soinu bat igortzen dugun unean, arrazoiak badirela aurkitzen duen denbora asko estaltzen direla, eta horrexegatik da edonoiz eta edonon dagozela atzemanak izateko prest diren simulakroak: hainbestekoa da mugikortasuna eta hainbestekoa irudi kopurua. Honela, lehenengoa ezabatu deneko, beste bat sortua da egoera ezberdinean eta lehenengoa aldatu egin dela ematen du. Eta, xumeak direnez gero, gogoak ezin ditu, saiatu ezik, argi ikusi; beste guztiak galdu egiten dira, beraz, gogoak bere baitatik atondu dituenak izan ezik. Berak bere baitatik prestatzen ditu eta zer bakoitzari zer darraion ikusi ahalko duela itxaroten du; halaxe gertatzen da. Ez al dakusu begiak ere, gauza xumeei begira jarritakoan, [[galdu egiten dira, gogoak bere baitatik atondu dituenak izan ezik]], nola saiatzen diren eta prestatzen duten eta nola, hori barik, ezingo genukeen argi ikusi? Eta gauza agerietan ere hauteman dezakezu nola, gogoak ernai egon ezik, aldi oro apartaturik eta urrunean aldendurik bezala dagozen. Zer dauka, bada, harritzekorik gogoak berak arreta jarri dienaz beste irudi guztiak galdu izanak? Gainera, aztarren txikietatik sarritan zerik handienak irudikatzen ditugu eta geure burua geuk lerratzen dugu okerrera.

Sarritan gertatzen da baita hurrengoa ez izatea mota bereko irudia, lehen emakume zena esku artean gizon bilakatzen zaigula baitirudi, edo aurpegi edo adin ezberdinak elkarri jarraitzea. Loa eta ahanztura arduratzen dira txundi ez gaitezen.

Honetan, gartsuki opa dizut oker batetik aldendu eta artaz ekin dezazun, zeren ez pentsa begien argi gardenak ikusi ahal genezan

lumina ne facias oculorum clara creata,	
prospicere ut possimus, et ut proferre queamus	825
proceros passus, ideo fastigia posse	827
surarum ac feminum pedibus fundata plicari,	
bracchia tum porro ualidis ex apta lacertis	
esse manusque datas utraque <ex> parte ministras,	830
ut facere ad uitam possemus quae foret usus.	
Cetera de genere hoc inter quaecumque pretantur	
omnia peruersa praepostera sunt ratione,	
nil ideo quoniam natumst in corpore ut uti	
possemus, sed quod natumst id procreat usum.	835
Nec fuit ante uidere oculorum lumina nata	
nec dictis orare prius quam lingua creatast,	
sed potius longe linguae praecessit origo	
sermonem multoque creatae sunt prius aures	
quam sonus et auditus, et omnia denique membra	840
ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus;	
haud igitur potuere utendi crescere causa.	
At contra conferre manu certamina pugnae	
et lacerare artus foedareque membra cruore	
ante fuit multo quam lucida tela uolarent,	845
et uolnus uitare prius natura coegit	
quam daret obiectum parmai laeua per artem.	
Scilicet et fessum corpus mandare quieti	
multo antiquius est quam lecti mollia strata,	
et sedare sitim prius est quam pocula natum.	850
Haec igitur possunt utendi cognita causa	
crediter, ex usu quae sunt uitaque reperta.	
Illa quidem sorsum sunt omnia quae prius ipsa	
nata dedere suae post notitiam utilitatis.	
Quo genere in primis sensus et membra uidemus;	855
quare etiam atque etiam procul est ut credere possis	
utilitatis ob officium potuisse creari.	
 Illud item non est mirandum, corporis ipsa	
quod natura cibum quaerit cuiusque animantis.	
Quippe etenim fluere atque recedere corpora rebus	860
multa modis multis docui, sed plurima debent	

sortuak izan zirenik, ez bernak eta izterrak, oinetan bermatuak, urrats handika gailurrak harrapatu ahal genitzan tolestuak izan zirenik, ez beso indartsuekin bat eginiko besaurreak eta alde bietatik balio diguten eskuak dauzkagunik, bizitzako premietarako erabili ahal ditzagun. Honelako interpretazio guztiek dena hankaz goratzen dute arrazoi makurrez, gure gorputzean ezer ez baita erabili ahal dezagun jaio, aitzitik jaio izan denak berak sortzen baitu erabilera. Ez zen ikusmenik izan begiak jaio aurretik, ez hitz egiterik, mihia sortu aurretik, aitzitik mihiaren sorrera hitza baino askoz lehenagokoa izan zen eta belarriak hotsik entzun baino askoz lehenago sortu ziren, eta, hitz batez, lohadar guztiak lehenagokoak dira, nik uste, eurokin egingo zen erabilera baino; ezin izan zuten, beraz, erabiltzeko xedez sortuak izan. Aitzitik, eskuz-eskuak, burrukak, guduak eta lohadar urratzeak eta gorputz odoleztatzeak azkon distiratsuen hegatzeari baino askoz lehenago izan ziren, eta naturak zauriak ekiditen lehenago irakatsi zuen beso ezkerrek artoski ezkutuari aurre egin baino. Argi dago baita gorputz nekatuari atsedean ematea koltxoi bigunak baino askoz zaharra goa dela eta egarria kentzea edontzia baino lehenagokoa. Erabilerak eta bizibeharrak erakutsitako zer guztiok, bada, erabiltzeko helburu jakinetik harakoak direla sinets daiteke. Baina badagoz baita lehenago sortu ziren eta euren erabileraren ezagutza gero eman zuten guztiak ere. Mota honetakoak lehen-lehenik sentimenak eta lohadarrek ikusten ditugu; berriro esanda, beraz, lekutan gagoz baliagarri izateko xedez sortu zirela sinestu ahal izatetik.

Ez da miragarri animalia bakoitzaren janaria gorputzaren izaerak berak bilatzea ere. Irakatsia baitut gauza guztiei hamaika lehenki hamaika eratan erioten eta eskapatzen zaiela, baina animaliei askoz

ex animalibu; <quae> quia sunt exercita motu,
 multaque per sudorem ex alto pressa feruntur,
 multa per os exhalantur, cum languida anhelant,
 his igitur rebus rarescit corpus et omnis 865
 subruitur natura; dolor quam consequitur rem.
 Propterea capitur cibus ut suffulciat artus
 et recreet uires interdatus atque patentem
 per membra ac uenas ut amorem opturet edendi.
 Umor item discedit in omnia quae loca cumque 870
 poscunt umorem; glomerataque multa uaporis
 corpora, quae stomacho praebent incendia nostro,
 dissipat adueniens liquor ac restinguit ut ignem,
 urere ne possit calor amplius aridus artus.
 Sic igitur tibi anghela sitis de corpore nostro 875
 abluitur, sic expletur ieiuna cupido.

Nunc qui fiat uti passus proferre queamus,
 cum uolumus, quareque datum sit membra mouere,
 et quae res tantum hoc oneris protrudere nostri
 corporis insuerit, dicam: tu percipe dicta. 880
 Dico animo nostro primum simulacra meandi
 accidere atque animum pulsare, ut diximus ante.
 Inde uoluntas fit; neque enim facere incipit ullam
 rem quisquam, <quam> mens prouidit quid uelit ante.
 Id quod prouidet, illius rei constat imago. 885
 Ergo animus cum sese ita commouet ut uelit ire
 inque gredi, ferit extemplo quae in corpore toto
 per membra atque artus animai dissita uis est;
 et facilest factu, quoniam coniuncta tenetur.
 Inde ea proporro corpus ferit, atque ita tota 890
 paulatim moles protruditur atque mouetur.
 Praeterea tum rarescit quoque corpus et aer,
 scilicet ut debet qui semper mobilis exstat,
 per patefacta uenit penetratque foramina largus
 et dispargitur ad partis ita quasque minutas 895
 corporis. Hic igitur rebus fit utrimque duabus,
 corpus ut ac nauis remis uentoque feratur.
 Nec tamen illud in his rebus mirabile constat,

gehiago; hauek, beti mugitzen ari baitira, lehenki asko galtzen dute, barrutik hertsaturik, izerdi bidez, asko jariatzen dute ahotik, ahuldurik arnasestu egitean, eta honela gorputza xumetu eta izaera osoa gainbehera dator; horri mina darraio. Horregatik janaria hartzen da, lohadrak sendotzeko eta han-hemengo indarra berritzeko eta, lohadar eta zainetan zehar, jangura bizia ematzeko. Ura ere ur eske dagoen toki guztietan zabaltzen da; eta gure urdailean pilatzen eta hura sutzen duten bero-gorputz ugariak ere, ura etorkeran, ezabatu eta sua bezala itzungitzen dira, bero larrak lohadar idorrek igar ez ditzan. Honelaxe itzungitzen da egarri bizia gure gorputzean, honelaxe asetzen gose irritsa.

Orain esango dut zerk egiten duen, nahi dugunean aurrerantz urrats egin dezagun, zergatik eman zaigun lohadrak mugitzea eta zer den gure gorputzaren pisu hain handi honi bultz egiten ohitu dena: jaso esanak. Lehenik gure gogora mugimenduaren simulakroak datozela eta gogoak kintzen dutela diot, lehen azaldu bezala. Hortik dator nahimena; inor ez baita ezer egiten hasten, gogoak zer nahi duen aurretik ikusi gabe. Aurreikusten duena, harexen irudia dago gogoan. Gogoak, beraz, joan eta ibili nahiak eraginda, gorputz guztiko lohadar eta organo guztietan zehar zabal dagoen arimaren izatea ziztatzen du; eta egin erraza da, hain baturik baitagoz. Aldi berean, arimak gorputza ziztatzen du eta honela puska guztia da apur-apurka bultzatua eta mugiarazia. Gainera, orduan, gorputza xumetu egiten da eta airea, beti mugitzen ari denak egitea bidezko denez, bitarteetatik sartzen eta poro ugarietan barneratzen da eta gorputzaren zatirik txikienetaraino hedatzen. Bateko eta besteko kausa biok egiten dute gorputza mugi dadin, ontzia arraunez eta haizez bezala. Eta honetan ez gara harritu behar hain gorpuzño txikiek hain gorputz handiari eragiteaz eta gure pisu

tantula quod tantum corpus corpuscula possunt
 contorquere et onus totum conuertere nostrum; 900
 quippe etenim uentus subtili corpore tenuis
 trudit agens magnam magno molimine nauem
 et manus una regit quantouis inpete euntem
 atque gubernaculum contorquet quolibet unum,
 multaque per trocleas et tympana pondere magno 905
 commouet atque leui sustollit machina nisu.

Nunc quibus ille modis somnus per membra quietem
 inriget atque animi curas e pectore soluat,
 suauidicis potius quam multis uersibus edam;
 paruus ut est cycni melior canor, ille gruum quam 910
 clamor in aetheriis dispersus nubibus austri.
 Tu mihi da tenuis auris animumque sagacem,
 ne fieri negites quae dicam posse retroque
 uera repulsanti discedas pectore dicta,
 tutemet in culpa cum sis neque cernere possis. 915
 Principio somnus fit ubi est distracta per artus
 uis animae partimque foras eiecta recessit
 et partim contrusa magis concessit in altum;
 dissoluuntur enim tum demum membra fluuntque.
 Nam dubium non est, animai quin opera sit 920
 sensus hic in nobis, quem cum sopor inpedit esse,
 tum nobis animam perturbatam esse putandumst
 eiectamque foras; non omnem, namque iaceret
 aeterno corpus perfusum frigore leti.
 Quippe ubi nulla latens animai pars remaneret 925
 in membris, cinere ut multa latet obrutus ignis,
 unde reconfdari sensus per membra repente
 posset, ut ex igni caeco consurgere flamma?
 Sed quibus haec rebus nouitas confiat et unde
 perturbari anima et corpus languescere possit, 930
 expediam: tu fac ne uentis uerba profundam.
 Principio externa corpus de parte necessum est,
 aeriis quoniam uicinum tangitur auris,
 tundier atque eius crebo pulsarier ictu,
 proptereaue fere res omnes aut corio sunt 935

guztia biratzeaz. Gorputz fineko haize xumeak ontzi handiaren masa itzelari bultz egiten dio eta esku bakarrak daroa, indartsuen badoa ere, eta lema bakarrak biratzen du, nahi duenean, eta makinak, palanken eta txirriken bitartez, pisu handiko gauzak mugitzen eta bultzada koxkor batekin jasotzen ditu.

Orain loak nola isurtzen duen atsedena lohadarretan eta askatzen dituen gogoaren kezkak bularretik, ugari baino areago esakera gozoko bertsoz azalduko dut; zisnearen kantu laburra austroaren hodei eterrezkoetatik zabaltzen den kurriloen marmarra baino hobea den bezala. Jardazu belarri fina eta arreta zolia, ez dezazun nik esana setaz uka eta nigandik alde egin, bihotzean egiazko doktrinari muzin eginez, bereiztu ezin izatearen errua zeurea izanik. Lehenik, loa dator, arimaren indarra lohadarretan barreiatu dagoenean eta zati bata kanpora jaurtia izan denean eta bestea hondoratu denean, sakaturik nolabait; orduan lohadarrek askatu eta laxotu egiten dira. Ez baitago dudarik arimaren lana dela gure gorputzaren sentimena, zeina loak eragoztean, gure arima nahastua eta kanporatua dela pentsatu behar baita; ez osorik, noski, orduan gorputza heriotzaren betiko hotzean murgildurik bailetzake. Izan ere, lohadarretan arima zatirik bat ere geratuko ez balitz, ilindia hauspean ehortzirik ezkutatzen denez, zertatik liteke sentimena bat-batean lohadarretan isio, garra hausberotik bezala?

Baina azalduko dut nobedade hau zerk daragien eta zertatik arima nahasten eta gorputza ahultzen den: egizu hitzok haizeari jaurti ez diezazkiodan. Lehenik, airea jotzen eta ukitzen dagoen gorputz azalak haren etengabeko kolpez astindua eta inarrosia izan behar du, eta horregatik ia izaki guztiak dagoz edo larruz edo masak korrez edo oskolez jantzita. Arnasa hartzaileei haizeak berak barrua

aut etiam conchis aut callo aut cortice tectae.
 Interiorem etiam partem spirantibus aer
 uerberat hic idem, cum ducitur atque reflatur.
 Quare utrimque secus cum corpus uapulet et cum
 perueniant plagae per parua foramina nobis 940
 corporis ad primas partis elementaque prima,
 fit quasi paulatim nobis per membra ruina.
 Conturbantur enim positurae principiorum
 corporis atque animi. Fit uti pars inde animai
 eiciatur et introrsum pars abdita cedat, 945
 pars etiam distracta per artus non queat esse
 coniuncta inter se neque motu mutua fungi;
 inter enim saepit coetus natura uiasque;
 ergo sensus abit mutatis motibus alte.
 Et quoniam non est quasi quod suffulciat artus, 950
 debile fit corpus languescuntque omnia membra,
 brachia palpebraeque cadunt poplitesque cubanti
 saepe tamen submittuntur uirisque resoluunt.
 Deinde cibum sequitur somnus, quia, quae facit aer,
 haec eadem cibus, in uenas dum diditur omnis, 955
 efficit. Et multo sopor ille grauissimus exstat
 quem satur aut lassus capias, quia plurima tum se
 corpora conturbant magno contusa labore.
 Fit ratione eadem coniectus parte animai
 altior atque foras eiectus largior eius, 960
 et diuisior inter se ac distractior intus.

Et quo quisque fere studio deuinctus adhaeret
 aut quibus in rebus multum sumus ante morati
 atque in ea ratione fuit contenta magis mens,
 in somnis eadem plerumque uidemur obire: 965
 causidici causa agere et componere leges,
 induperatores pugnare ac proelia obire,
 nautae contractum cum uentis degere duellum,
 nos agere hoc autem et naturam quaerere rerum
 semper et inuentam patriis exponere chartis. 970
 Cetera sic studia atque artis plerumque uidentur
 in somnis animos hominum frustrata tenere.

astintzen die, hartzean eta botatzean. Gorputza honela barru eta kanpo zehaturik, eta kolpeak poro txikietatik gure gorputzaren lehen zati eta elementuetara datozenean, gure lohadarretan apurka-apurka hondamena bezalakoa gertatzen da. Gorputzeko eta gogoko lehenkien kokaera aldrebesten baita. Gertatzen da arima zati bat handik jaurtia dela eta beste bat barrurantz ezkututzen dela, beste zati batek, berriz, lohadarretan zabaldurik, ezin duela besteekin baturik jarraitu ez elkarmugidarik burutu; naturak elkarren arteko biltze eta bideak eten egiten baititu; sentimena, beraz, mugidak aldatuak, hondorantz gordetzen da. Eta, organoak nolabait euskarrituko dituen ezer ez dagoenez gero, gorputza ahultzen eta lohadar guztiak moteltzen dira, besoak eta betazalak jausten eta, etzanda ere, belauak tolesten eta giharreak bertanbeheratzen. Janak ere logura dakar, honek ere, zain guztietan zehar zabaltzean, airearena bera eragiten baitu. Eta askoz ere lo sakonagoa da aserik edo jota zagozenean, orduan lehenki gehienak aldrebesten baitira, lan handian mailaturik. Arrazoi beragatik, arimaren atzerakuntza gogorragoa eta bere kanporakuntza ere handiagoa da, eta elkarren artean banatuago eta aldenduago dagoz.

Eta bakoitza zein zaletasuni gogotsuago atxikita egon den eta iraganean zeintzuk gauzatan gehien geratu garen eta gogoak zeintzuei gehien begiratu dien, haiexek dira gehien amets egiten bide ditugunak: abokatuek auzigintza eta legegintza, jeneralek burruka eta gudugintza, itsaslariak haizeekin hasi gudua burutzea, geuk ere geure lanari ekitea eta natura etengabe aztertzea eta aurkitu duguna aberri hizkuntzan azaltzea. Honela, gainerako zaletasun eta arteak gizakien gogoetara engainakor etorri bide dira gehienez ametsetan.

Et quicumque dies multos ex ordine ludis adsiduas dederunt operas, plerumque uidemus, cum iam destiterunt ea sensibus usurpare,	975
relicuas tamen esse uias in mente patentis, qua possint eadem rerum simulacra uenire; per multos itaque illa dies eadem obuersantur ante oculos, etiam uigilantes ut uideantur cernere saltantis et mollia membra mouentis	980
et citharae liquidum carmen chordasque loquentis auribus accipere et consessum cernere eundem scaenaique simul uarios splendere decores. Usque adeo magni refert studium atque uoluntas, et quibus in rebus consuerint esse operati	985
non homines solum se uero animalia cuncta. Quippe uidebis equos fortis, cum membra iacebunt, in somnis sudare tamen spirareque semper et quasi de palma summas contendere uiris aut quasi carceribus patefactis † saepe quiete†	990
Uenantumque canes in molli saepe quiete	999
iactant crura tamen subito uocesque repente mittunt et crebro redducunt naribus auras, ut uestigia si teneant inuenta ferarum, expergefactive sequuntur inania saepe	991
ceruorum simulacra, fugae quasi dedita cernant, donec discussis redeant erroribus ad se.	995
At consueta domi catulorum blanda propago discutere et corpus de terra corripere instant	998
[iactant crura tamen subito uocesque repente mittunt et crebro redducunt naribus auras ut uestigia si teneant inuenta ferarum expergefactive sequuntur inania saepe]	1000
proinde quasi ignotas facies atque ora tuantur. Et quo quaeque magis sunt aspera semini- orum, tam magis in somnis eadem saeuire necessumst.	1005
At uariae fugiunt uolucres pinnisque repente sollicitant diuom nocturno tempore lucos, accipitres somno in leni si proelia pugn- as edere sunt persectantes uisaeque uolantes.	1010

Hainbat egunetan jarraian zirku jokoak arretaz ikusten ari zirenek, euren sentimenak hartan ipintzeari utzi diotenean, hala ere, ikusi ohi dugu gogoaren bideak zabalik uzten dituztela, gauzen simulakro berdinak etor daitezen; honela, egun askotan zehar, irudi haiexek begietaratzen dira eta, itzarrik ere, iruditzen zaie dantzarien lohadar bigunak mugitzen ikusten dituztela eta zitararen kantu gardena eta korde-len hotsa entzuten eta ekitaldi bera eta eszenako apaindura ezberdinak distiratzten direla. Halakoxe eragina daukate zaletasunak eta gozamenak eta bakoitza zertan aritu ohi izanak, gizakietan ez ezik, animalia guztietan. Zaldi bizkorrak, euren gorputza lo datzala ere, izerditzen eta arnasestu etengabean ikusiko dituzu, giharre guztiak atezatuz, palmadarraren bila edo ukiulu irekietatik [lasterka oldartzean] bezala. Sarritan ehiza-txakurrek, lo gozoan, bat-batean hankei eragiten eta ahausi egiten dute eta sudurretatik arnasots bizian hasten dira, ehiziaren arrastoa aurkitu eta segika bailihoazen, eta batzuetan, itzarturik, oreinen simulakro funts gabeei segitzen diete, iheska ikusiko bailituzten, okerra ezabaturik seneratu arte. Etxe txakurren enda baketsua ere aztoratu eta lurretik gorputza altxatu guran hasten da [[bat-batean hankei eragiten eta ahausi egiten dute eta sudurretatik arnasots bizian hasten dira, ehiziaren arrastoa aurkitu eta segika bailihoazen eta batzuetan, itzarturik, oreinen simulakro funts gabeei segitzen diete]], aurpegi eta itxura ezezagunak ikusiz bezala. Eta zenbat eta enda gaiztoagokoak izan, hainbat basatiago agertu behar dute ametsetan. Hegazti koloretsuek, oster, ihes egiten dute eta gauez haien hegoek jainkoen oihanak bat-batean zalapartatzen dituzte, euren lo bigunean gabiraiak burrukara eta hegan atzetik segika datozkiela uste badute. Gainera, ibilera handietan gauza handiak egiten dituzten gizakiek halakoak maiz berritzen eta burutzen dituzte ametsetan: erregeek kon-

Porro hominum mentes, magnis quae montibus edunt magna, itidem saepe in somnis faciuntque geruntque: reges expugnant, capiuntur, proelia miscent, tollunt clamorem, quasi si iugulentur ibidem.	
Multi depugnant gemitusque doloribus edunt et quasi pantherae morsu saeuiae leonis mandantur, magnis clamoribus omnia complent. Multi de magnis per somnum rebus loquuntur, indicioque sui facti persaepe fuere.	1015
Multi mortem obeunt. Multi, de montibus altis ut qui praecipitent ad terram corpore toto, exterruntur et ex somno quasi mentibus capti uix ad se redeunt permoti corporis aestu.	1020
Flumen item sitiens aut fontem propter amoenum adsidet et totum prope faucibus occupat amnem.	1025
Puri saepe lacum propter si ac dolia curta somno deuincti credunt se extollere uestem, totius umorem saccatum corpori fundunt, cum Babylonica magnifico splendore rigantur.	
Tum quibus aetatis freta primitus insinuatur semen, ubi ipsa dies membris matura creauit, conueniunt simulacra foris e corpore quoque nuntia praeclari uultus pulchrique coloris, qui ciet inritans loca turgida semine multo,	1030
ut quasi transactis saepe omnibus rebus profundant fluminis ingentis fluctus uestemque cruentent.	1035
Sollicitatur id <in> nobis, quod diximus ante, semen, adulta aetas cum primum roborat artus. Namque alias aliud res commouet atque lacessit; ex homine humanum semen ciet una hominis uis.	1040
Quod simul atque suis eiectum sedibus exit, per membra atque artus decedit corpore toto in loca conueniens neruorum certa, cietque continuo partis genitalis corporis ipsas.	
Inritata tument loca semine fitque uoluntas eicere id quo se contendit dira libido,	1045

kistatzen dute, atxilotuak dira, guduak gidatzen dituzte, oihu egiten dute, berbertan lepoa moztuko baliote bezala. Askok burrukan eta minez aieneka dihardute eta, panterak edo lehoi ohilak haginka jango balitu bezala, dena ulu beldurgarriz betetzen dute. Askok ametsetan gauza garrantzitsuak kontatzen dituzte eta sarritan euren egiteen aitor-pena dagite. Askok heriotzari aurre egiten diote. Asko, mendi altutik gorputz osoan lurreratzen direlakoan, izuturik eta zoraturik bezala irteten dira lotatik eta nekez oneratzen dira, gorputza halako dardaran. Batzuk, egarriz, ibai edo iturri alai baten ondoan esertzen dira, datorren ur guztia irentsi beharrean. Batzuetan hurrek, ametsetan, upel edo treska baten aurrean soinekoa jasotzen dutelakoan, gorputzeko txiz guztia barreiatzen dute, tapiz babiloniar distiratsuak blaituz. Gero, denborak lohadarretan heldurik, semena hodi gazteetan lehenengoz sartzen denean, halako gorputz baten irudiak datoz kanpotik, aurpegi bikain eta azal eder baten iragarle, semen ugariz hanpaturiko organoak mugitzen eta kinatzen dituztenak, eta sarritan, egiteko guztia eginda balego bezala, jarioa parrastan zabaltzen dute eta soinekoak lixibatzen.

Arestian aipatu semena guregan bizitu egiten da, helduaroak lohadak sendotzen ditueneko. Gauza bakoitza gauza ezberdinak hunkitzen eta jotzen baitu; eta giza haziari gizakiaren indarrak bakarrik eragiten dio. Egoitza daukan tokitik jaurtia izanaz batera, semena, lohadar eta organoetan zehar, gorputz osotik erretiratu eta nerbioen toki jakinean biltzen da eta gorputzaren alde genitalak berehala kinatzen ditu. Hauek pizturik, semenez hanpatzen dira eta desio bortitzak tiratzen dionaren kontra jaurtitzeko gogo sortzen da

[[semen ugariz hanpaturiko organoak mugitzen eta kinatzen dituztenak]] eta gorputzak maitasunaren arimak zauritua duen beste hura bilatzen du.

[incitat inritans loca turgida semine multo]
 idque petit corpus, mens unde est saucia amore.
 Namque omnes plerumque cadunt in uulnus et illam
 emicat in partem sanguis unde icimur ictu, 1050
 et si comminus est, hostem ruber occupat umor;
 sic igitur Veneris qui telis accipit ictus,
 siue puer membris muliebribus hunc iaculatur
 seu mulier toto iactans e corpore amorem,
 unde feritur, eo tendit gestitque coire 1055
 et iacere umorem in corpus de corpore ductum;
 namque uoluptatem praesagit muta cupido.

Haec Venus est nobis; hinc autemst nomen amoris,
 hinc illaec primum Veneris dulcedinis in cor
 stillauit gutta et successit frigida cura. 1060
 Nam si abest quod ames, praesto simulacra tamen sunt
 illius et nomen dulce obuersatur ad auris.
 Sed fugitare decet simulacra et pabula amoris
 abstertere sibi atque alio conuertere mentem
 et iacere umorem conlectum in corpora quaeque 1065
 nec retinere, semel conuersum unius amore,
 et seruare sibi curam certumque dolorem;
 ulcus enim uiuescit et inueterascit alendo
 inque dies gliscit furor atque aerumna grauescit.
 si non prima nouis conturbes uolnera plagis 1070
 uolgiuagaeque uagus Venere ante recentia cures
 aut alio possis animi traducere motus.

Nec Veneris fructu caret is qui uitat amorem
 sed potius quae sunt sine poena commoda sumit;
 nam certe purast sanis magis inde uoluptas 1075
 quam miseris. Etenim potiundi tempore in ipso
 fluctuat incertis erroribus ardor amantum
 nec constat quid primum oculis manibusque fruuntur.
 Quod petiere, premunt arte faciuntque dolorem
 corporis et dentis inlidunt saepe labellis 1080
 osculaque adfigunt, quia non est pura uoluptas
 et stimuli subsunt qui instigant laedere id ipsum

Zeren gehienez zauriaren alderantz jausten baitira denak eta odola kolpeak jo gaituen alderantz borbortzen da eta turrusta gorriak etsaia ere harrapatzen du, hurbil badago; honela, Venusen gezien kolpea hartzen duenak, dela geziok andre gorpuzkerako mutiko batek dela gorputz osotik amodioa darion emakumeak jaurti, zauritzen duen haren-ganantz tiratzen du eta harekin bat egiteko eta gorputzeko humorea haren gorputzean husteko irrikaz dago; desio mutuak atsegina iragar-tzen baitio.

Hau guztia Venus da guretzat; hortik dator maitasunaren izena, hortik hasten da Venus gure bihotzean samurtasun tanta distilatzen, gero ardura bizia darraiona. Zeren, maite duzuna ez badago, haren iru-diak eskuar dituzu eta haren izen gozoa belarrian hoska. Baina kome-ni da irudioi ihes egitea eta maitasunari bide damaiona saihestea eta gogo beste zer batzuetara itzultzea eta gorputzean pilaturiko humo-re edozein gorputzen kontra jaurtitzea, eduki eta maitasun bakarra-rentzat gorde beharrean, kezka eta nahitaezko mina norberaganatuz; zauria, elikaturik, bizitu eta zoldu egiten baita, eta berotasuna egunez egun gehitzen eta nahigabea handitzen, lehen zauriak ez badituzu beste kolpe batzuekin ezabatzen eta aurretik, berri direno, han-hemen Venus edonorkoiarekin sendatzen, edo gogoaren mugidak beste zer-baitera bihurtu ezin badituzu.

Maitasuna saihesten duena ez da, ordea, Venusen fruitu gabe gelditzen, aitzitik nahigabe gabeko atseginak hautatzen ditu; atsegina sanoentzat puruago baita, noski, gaixoentzat baino. Zeren posesio unean bertan ere, maitaleenugarra zalantzan eta noraeziz fluktuatzen baita, lehenik eskuz ala begiz gozatu ez dakiela. Desio zutena estutzen eta gorputzari min egiten diote eta sarritan hortzak ezpainetan itsasten eta musuka zauritzen dituzte, ez baita atsegin purua, eta badira azpi-

quodcumque est, rabies unde illaec germina surgunt.
 Sed leuiter poenas fragit Venus inter amorem
 blandaque refrenat morsus admixta uoluptas 1085
 Namque in eo spes est, unde est ardoris origo,
 restingui quoque posse ab eodem corpore flammam.
 Quod fieri contra totum natura repugnat;
 unaque res haec esta, cuius quam pluhima habemus,
 tam magis ardescit dira cuppedine pectus. 1090
 Nam cibus atque umor membris adsumitur intus;
 quae quoniam certas possunt obsidere partis,
 hoc facile expletur laticum frugumque cupido;
 ex hominis uero facie pulchroque colore
 nil datur in corpus praeter simulacra fruendum 1095
 tenuia; quae uento spes raptat saepe misella.
 Ut bibere in somnis sitiens quom quaerit et umor
 non datur, ardorem qui membris stingere possit,
 sed laticum simulacra petit frustra laborat
 in medioque sitit torrenti flumine potans, 1100
 sic in amore Venus simulacris ludit amantis,
 nec satiare queunt spectando corpora coram
 nec manibus quicquam teneris abradere membris
 possunt errantes incerti corpore toto.
 Denique cum membris conlatis flore fruuntur 1105
 aetatis, iam cum praesagit gaudia corpus
 atque in eost Venus ut muliebria conserat arua,
 adfigunt auide corpus iunguntque saluias
 oris et inspirant pressantes dentibus ora:
 nequiquam, quoniam nil inde abradere possunt 1110
 nec penetrare et abire in corpus corpore toto;
 nam facere interdum uelle et certare uidentur:
 usque adeo cupide in Veneris compagibus haerent,
 membra uoluptatis dum ui labefacta liquescunt.
 Tandem ubi se erupit neruis conlecta cupido, 1115
 parua fit ardoris uiolenti pausa parumper;
 inde redit rabies eadem et furor ille reuisit,
 cum sibi quod cupiant ipsi contingere quaerunt,
 nec reperire malum id possunt quae machina uincat:
 usque adeo incerti tabescunt uolnere caeco. 1120

-eztenak,ugar hoxien sorburu den zernahiri min egitera kinatzen dutenak. Baina Venusek mina apur bat eten egiten du maitaketan, eta bertan nahasturiko gozamen bigunak haginkadei eutsi egiten die. Itxaropena baitago sugarraren sorburu izan den hark berak ere bere gorputzeko garra itzungi ahal izango duela. Naturak, osteraz, guztiz kontrakoa gertatzen dela protestatzen du; hauxe da gauza bakarra, edukiago eta bihotza sutzenago dena desioz. Zeren jana eta edana gorputz barruan absorbatuak dira, eta, han toki jakinak betetzen dituzte-nez gero, aisa asetzen da ur edo ogi galea. Gizakumearen aurpegitik edo kolore ederretik, berriz, ez zaigu ezer gozatzekorik gorputzean sartzen, irudi xumeak besterik; itxaropen errukarriak sarritan aireari osten dizkionak. Ametsetan edan nahi duen eta gorputzaren sugarra itzungi diezaiokeen urik aurkitzen ez duen, baizik iturrien simulakro-etara oldartzen eta edan nahi duen ibai nahasiaren erdian alferrik tematzen eta egarritzen den egartia bezala, halaxe engainatzen ditu simulakroekin Venusek maitaleak, eta ez begiak ase daitezke gorputzak aurrez ikusten, ez eskuek, gorputz guztian zehar deslai eta zalan-tzan dabiltzanek, erauz dezakete lohadar samurren ezer. Gero, lohadar trabatueta adin loreaz gozatzen dihardutela, gorputzek atsegina bidean somatzen eta Venus emakumearen soroa ereiten ari dela, gorputzak irrikaz estutzen eta ahoko listuak batzen dituzte eta elkar arnasten dute, hortzak ezpainetan hertsatuz; alferrik, ezin baitute handik ezer erauzi ez bestearen gorputzean sartu eta harenarekin bat egin; horixe nahi dutela eta horretantxe dihardutela baitirudi: halakoxe irritsez katigatuak dagoz Venusen lakioetan, lohadarrek gozamenaren indarra ahiturik zimeltzen diren bitartean. Azkenik, nerbioetan baturiko irritsa kanporatu denean, sugar bortitzaren pausa laburra egiten da; ondoren grina eta berotasun bera itzultzen da, desio dutena eurenganatu guran, gaitza menperatuko duen trepetxurik ezin aurkituz: halakoxe noraezean ahitzen dira zauri ezkutuan.

Adde quod absumunt uiris pereuntque labore,
 adde quod alterius sub nutu degitur aetas;
 labitur interea res et Babylonia fiunt,
 languent officia atque aegrotat fama uacillans;
 unguenta et pulchra in pedibus Sicyonia rident, 1125
 scilicet et grandes uiridi cum luce zmaragdi
 auro includuntur teriturque thalassina uestis
 adsidue et Veneris sudorem exercita potat;
 et bene parta patrum fiunt anademata, mitrae,
 interdum in pallam atque Alidensia Ciaque uertunt; 1130
 eximia ueste et uictu conuiuia, ludi,
 pocula crebra, unguenta coronae sarta parantur:
 nequiquam, quoniam medio de fonte leporum
 surgit amari aliquid quod in ipsis floribus angat,
 aut cum conscius ipse animus se forte remordet 1135
 desidiose agere aetatem lustrisque perire,
 aut quod in ambiguo uerbum iaculata reliquit
 quod cupido adfixum cordi uiuescit ut ignis,
 aut nimium iactare oculos aliumue tueri
 quod putat in uoltuque uidet uestigia risus. 1140

Atque in amore mala haec proprio summeque secundo
 inueniuntur; in aduerso uero atque inopi sunt,
 predere quae possis oculorum lumine operto,
 innumerabilia; ut melius uigilare sit ante,
 qua docui ratione, cauereque ne inliciaris. 1145
 Nam uitare, plagas in amoris ne iaciamur,
 non ita difficile est quam captum retibus ipsis
 exire et ualidos Veneris perrumpere nodos.
 Et tamen implicitus quoque possis inque peditus
 effugere infestum, nisi tute tibi obuius obstes 1150
 et praetermittas animi uitia omnia primum
 aut quae corpori sunt eius, quam praepetis ac uis.
 Nam faciunt homines plerumque cupidine caeci
 et tribuunt ea quae non sunt his commoda uere.
 Multimodis igitur prauas turpisque uidemus 1155
 esse in deliciis summoque in honore uigere.
 Atque alios alii inrident Veneremque suadent

Erants indarra xahutzen dutela eta nekean ahitzen direla, erants bizitza bestearen apetaren mende daramatela; bitartean dirua babiloniar tapizetan doakie, eginkizunak bertan behera eta ospea kaxkartzen eta zalantzan; ukenduek eta sizioniar oinetako ederrek dizdiz dagite eta argi berdeko esmeralda handiak urrean kokatzen dira eta purpurazko jantziak etengabe estutzen eta Venusen izerdia edaten dute; gurasoen ekarpen zintzoak diadema, mitra, edo mantu eta alindar eta kiar oihal bihurtzen dira; zamau eta janari bikaineko oturuntzak, jokoak, edontziak gainez, lurrinak, koroak, girlandak prestatzen dira: alferrik, zeren atsegin iturritik bertatik sortzen baita halako zer garratz bat, loretzan ere nahigabea daragiena, dela kontzientzia alatzen delako, bizitza alferkerian eta handikerian xahutzearen, dela maiteak hitz dudazkoren batzuk jaulki dituelako, irritsak, bihotzean josirik, sua bezala pizten dituenak, dela begiak gehiegi zehartu dituela eta beste bati begiratu diola uste duelako eta aurpegiaren harenganako irribarre zantzuak ikusten dituelako.

Eta gaitz hauek maitasun zintzo eta dohatsuan aurkitzen dira; maitasun dohakabe eta agorrean, berriz, amaigabeak dira, begiak itxita ere ikusteko modukoak; hobe da, beraz, aurretik kargu hartzea, esan dudan moduan, eta lakioan ez jausten saiatzea. Zeren maitasun sarean jausteari albo egitea ez baita jausitakoan sare beretik libratzea eta Venusen korapilo sendoak haustea bezain zaila. Eta, hala ere, trabaturik eta estekaturik egon arren, okerrari ihes egin ahalko zenioke, zeuk zeure buruari eragotziko ez bazenio eta nahi eta maite duzunaren gorputzeko eta gogoko akats guztiei ez-ikusi egingo ez bazenie. Horixe egin ohi dute irritsean itsuturiko gizonek, eta berez inondik ez dauzkaten dohainak ikusten dizkiete. Horrela, emakume erabat gaizto eta itsusiak ederretsiak eta ohore osoz tratatzen dituztela dakusgu. Eta batzuek besteei barre egiten diete eta Venus ematzeko aholkatzen,

ut placent, quoniam foedo adflitentur amore,
 nec sua respiciunt miseri mala maxima saepe:
 nigra melichrus est, imunda et fetida acosmos, 1160
 caesia Palladium, neruosa et lignea dorcas,
 paruula, pumilio, chariton mia, tota merum sal,
 magna atque inmanis cataplexis plenaque honoris.
 Balba loqui non quit, traulizi, muta pudens est;
 at flagrans odiosa loquacula Lampadium fit. 1165
 Ischnon eromenion tum fit, cum uiuere non quit
 prae macie; rhadine uerost iam mortua tussi.
 At tumida et mammosa Ceres est ipsa ab Iaccho,
 simula Silena ac saturast, labeosa philema.
 Cetera de genere hoc longum est si dicere coner. 1170
 Sed tamen esto iam quantouis oris honore,
 cui Veneris membris uis omnibus exoriatur:
 nempe aliae quoque sunt; nempe hac sine uiximus ante;
 nempe eadem facit, et scimus facere, omnia turpi,
 et miseram taetris se suffit odoribus ipsa 1175
 quam fabulae longe fugitant furtimque cachinnant.
 At lacrimans exclusus amator limina saepe
 floribus et sertis operit postisque superbos
 unguis amaracino et foribus miser oscula figit;
 quem si, iam ammissum, uenientem offenderit aura 1180
 una modo, causas abeundi quaerat honestas,
 et meditata diu cadat alte sumpta querella,
 stultitiaque ibi se damnet, tribuisse quod illi
 plus uideat quam mortali concedere par est.
 Nec Veneres nostras hoc fallit; quo magis ipsae 1185
 omnia summo opere hos uitae postscaenia celant
 quos retinere uolunt adstrictosque esse in amore;
 nequiquam, quoniam tu animo tamen omnia possis
 protrahere in lucem atque omnis inquirere risus
 et, si bello animost et non odiosa, uicissim 1190
 praetermittere <et> humanis concedere rebus.

Nec mulier semper ficto suspirat amore
 quae complexa uiri corpus cum corpore iungit
 et tenet adsuctis umectans oscula labris:

amodio zatarrean sufritzen dutelako, eta gaizoez ez dute euren gaitz sarritan askoz handiagorik ikusten. Beltza eztilorea da, hitsa eta kiratsua jareina, beturdina Palasen irudi, haritsua eta zurezkoa gazela, txatxarra eta nanoa ene grazia, gatz-harri purua, handia eta kankailua miragarria eta maiestatez betea. Totela eta berbabakoa bada, zizipazaduna, mutua lotsorra; eta berritsu gaizto gogaikarria tximistargia. Anemikoa ene koskortxo da, argalez bizi ezin badu ere; eztulka ia hilean dagoena makaltxo. Gizena eta titi-haundia Ceres bera da Bakorekin, sudurzapala Silena, Satira emea, ezpainsua musu-lorea. Honelako guztiak esaten hastekotan, ez genuke sekula amaituko. Baina demagun zeuk nahi bezain aurpegi ederra daukala eta Venusen xarma lohadar guztietatik dariola: izango dira, noski, bera bezalakorak; artean bera gabe bizi izan gara, noski; berak ere itsusiaren zer berdinak egiten ditu eta badakigu egiten dituela, eta gajoa kirats nazkagarriz usaintzen da, otseinek ihes eta ezkutuan barre egiten diotela. Eta bitartean kanpoan utzi duen maitale negartiak atalburua lorez eta girlandaz jazten du eta atezango harroak lurrintzen, eta gizarajoak ateorrietan musuak inkaturik uzten ditu; onartua izanik, oster, sudurre-ra letorkiokeen lehen bafadan, hanka egiteko arrazoi jatorrak bilatuko lituzke eta luzaz entseiatutako elegia panpoa behera letorke eta bere burua ergeltzat joko luke, maiteari hilkor bati dagokion baino gehiago esleitu diola ikusirik. Eta gure Venusek badakite hori; horrexegatik saiatzen dira euren bizitzaren eszena ostea ezkututzen maitasunaren zerrendan katigatu nahi dituztenei; alferrik, oster, zeure gogoan dena atera baitezakezu argitara eta barre haiek guztiak azter eta, bihotz onekoa bada eta ez gorrotobera, zeuk ere ez-ikusi egin eta giza akatsak barka.

Baina emakumea ez da beti maitasun fingituz hasperentzen, gizonarekin besarkaturik, gorputza gorputzarekin bat egiten eta ezpain hezeak musuka xurgatzen dizkionean: sarritan benetan dihardu

nam facit ex animo saepe et communia quaerens 1195
 gaudia sollicitat spatium decurrere amoris.
 Nec ratione alia uolucres armenta feraeque
 et pecudes et equae maribus subsidere possent,
 si non, ipsa quod illarum subat, ardet abundans
 natura et Venerem salientum laeta retractat. 1200
 Nonne uides etiam quos mutua saepe uoluptas
 uinxit, ut in uinclis communibus excrucientur?
 In triuiis cum saepe canes, discedere auentes 1203
 diuersi cupide summis ex uiribu tendunt, 1210
 quom interea ualidis Veneris compagibus haerent; 1204
 quod facerent numquam nisi mutua gaudia nossent 1205
 quae iacere in fraudem possent uinctosque tenere.
 Quare etiam atque etiam, ut dico, est communi uoluptas.

Et commiscendo quom semine forte uirilem
 femina uim uicit subita ui corripuitque, 1209
 tum similes matrum materno semine fiunt, 1211
 ut patribus patrio. Sed quos utriusque figurae
 esse uides, iuxtim miscentis uulta parentum,
 corpore de patrio et materno sanguine crescunt,
 semine cum Veneris stimulis excita per artus 1215
 obuia confligit conspirans mutuus ardor,
 et neque utrum superauit eorum nec superatumst.
 Fit quoque ut interdum similes exsistere auorum
 possint et referant proauorum saepe figuras
 propterea quia multa modis primordia multis 1220
 mixta suo celant in corpore saepe parentes,
 quae patribus patres tradunt a stirpe profecta;
 inde Venus uaria producit sorte figuras
 maiorumque refert uoltus uocesque comasque;
 quandoquidem nilo minus haec <de> semine certo 1225
 fiunt quam facies et corpora membraque nobis.
 Et muliebre oritur patrio de semine saeculum
 maternoque mares existunt corpore creti.
 Semper enim partus duplici de semine constat,
 atque utri similest magis id quodcumque creatur, 1230

eta gozamen komunaren bila tiratzen du maitasunaren lasterketa kurritzera. Bestela animalien emeek ere, hegaztiek eta abereek, basokoek zein etxekoek, eta behorrek ere ezingo lukete arregana makurtu, euren izaera ere argose jorian sutuko ez balitz eta gainekoaren desioari pozik jarraituko ez balio. Ez al dakusu nola sarritan elkar-atseginak lotzen dituenak kate komunetan oinazetzen diren? Hamaika bidegurutzetan txakurrek apartatu guran eta indar osoz kontrako alde-rantz tiraka jardun ohi dute, Venusen lokarri indartsuek atxikitzen dituztela; horrelakorik ez lukete inoiz egingo, lakioan jausarazteko eta loturik edukitzeko moduko elkar-atseginik ezagutuko ez balute. Behin eta berriz, beraz, diodanez, atsegina komuna da.

Eta, haziak nahastean, emakumeak kolpeko indarrez gizonaren indarra menperatu eta beragantzen badu, orduan umek amaren hazi-tik amatara ematen dute, aitarenetik aitatara bezala. Baina bien antza hartzen diezunak, aurpegian guraso bien nahasketa dakartenak, aita-ren gorputzetik eta amaren odoletik datoz, elkarrekiko berotasunak Venusen estimuluek kinaturiko haziak bata-bestearen aurka oldarrarazi dituenean, eta ez bata bestea gainditu duenean, ez gainditua denean. Baliteke umek aitarenen antza edukitzea, baita birraititaren itxura ekartzea ere, gurasoek euren gorputzean askotariko lehenki ugari nahasturik gordetzen baitute sarritan, lehen jatorritik hara aitatik aitarra datorrena; hortik Venusek itxura ezberdineko figurak moldatzen ditu eta asaben hazpegiak eta ahotsa eta ileak berritzen; zeren hau guztia ere hazi jakinetik baitator, aurpegia eta gorputza eta lohadarrak bezalaxe. Andrezkoak aitaren hazitik datoz eta gizonezkoak amaren gorputzetik sortuak dira. Erditze oro bietariko haziz osatzen baita, eta sortzen dena zeinen antzekoago den, harengandik zati handiagoa

eius habet plus parte aequa; quod cernere possis,
siue uirum suboles siuest muliebris origo.

Nec diuina satum genitalem numina cuiquam
absterrent, pater a gnatis ne dulcibus umquam
appelletur et ut sterili Venere exigit aeuom; 1235
quod plerumque putant et multo sanguine maesti
conspargunt aras adolentque altaria donis,
ut grauidas reddant uxores semine largo;
nequiquam diuom numen sortisque fatigant.
Nam steriles nimium crasso sunt semine partim 1240
et liquido praeter iustum tenuique uicissim:
tenue locis quia non potis est adfigere adhaesum,
liquitur extemplo et reuocatum cedit abortu;
crassius hinc porro quoniam concretius aequo
mittitur, aut non tam prolixo prouolat ictu 1245
aut penetrare locos aequae nequit aut penetratum
aegre admiscetur muliebri semine semen.
Nam multum harmoniae Veneris differre uidentur:
atque alias alii complent magis ex aliisque
succipiunt aliae pondus magis inque grauescunt. 1250
Et multae steriles Hymenaeis ante fuerunt
pluribus et nactae post sunt tamen unde puellus
suscipere et partu possent ditescere dulci.
Et quibus ante domi fecundae saepe nequissent
uxores parere, inuentast illis quoque compar 1255
natura, ut possent gnatis munire senectam.
Usque adeo magni refert, ut semina possint
seminibus commisceri genitaliter apta,
crassaque conueniant liquidis et liquida crassis.
Atque in eo refert quo uictu uita colatur: 1260
namque aliis rebus concrescunt semina membris
atque aliis extenuantur tabentque uicissim.
Et quibus ipsa modis tractetur blanda uoluptas
id quoque permagni refert: nam more ferarum
quadrupedumque magis ritu plerumque putantur 1265
concipere uxores, quia sic loca sumere possunt,
pectoribus positis, sublati semina lumbis.

dauka halaber; hau aisa ikus dezakezu, ondorengoak gizonezkoak zein andrezkoak izan.

Eta ez dira jainkoak gizonei ahalmen ernaltzailea kentzen dietenak, seme-alaba gozok inoiz aita dei ez diezaioten eta bizimodua Venus antzuan igaro dezaten; gehienek horixe uste dute eta, tristerik, sakrifizio-harriak odoleztatzen dituzte eta aldareak oparizatzen, emazteak semen ugariz haurdun uzteko; alferrik ekiten diete jainkoen ahalari eta orakuluei. Antzutasuna, izan ere, semen lodiegiak eragiten du eta, bestela, behar baino likido meheagoak: meheak ezin du dagokion tokian inkatu eta berehala lerratzen da eta fruturik utzi gabe itzultzen; lodiagoa, berriz, trinkokiegi igortzen da, edo ez du behar besteko indarrez aurrera egiten edo ezin du behar den tokian sartu, edo, sarturik, hazia nekez nahasten da emakumearen haziarekin. Venusen harmoniak oso ezberdinak direla ikusten baita: gizon batzuek emakume batzuk gehiago betetzen baitituzte eta hauek beste gizon batzuengandik hobeto hartzen dute ernal kolpea. Eta askok, hainbat himeneotan lehen antzu izanek, gero lortu dute norekin umeak izan eta norekin haurtxo gozoz aberastu. Eta lehenengo emazteek, ernalkorrek izan arren, umerik sortu ezin izan zutenen gizon askok gero aurkitu dute natura egokia, zahartzaroa seme-alaben babesean igaro zezaten. Hain axola handikoa da haziak haziekin egoki nahastea era ernalgarrian, lodiak arinekin eta arinak lodiekin bat eginez. Zerikusi handia dauka, halaber, nolako jakera daroagun bizitzan: janari batzuek semena ugaltu egiten baitute gorputzean eta beste batzuek ahitu eta eskastu. Oso garrantzitsua da maitagintza gozoa nola burutzen den ere: emakumea piztien eta lauhanka-koen moduan hobeto ernaltzen dela uste da gehienbat, horrela hazia hobeto iristen baita, bularrak beherantz eta ipurdia goian.

Nec molles opus sunt motus uxoribus hilum.
 Nam mulier prohibet se concipere atque repugnat,
 clunibus ipsa uiri Venerem si laeta retractat 1270
 atque exossato ciet omni pectore fluctus:
 eicit enim sulcum recta regione uiaque
 uomeris atque locis auertit seminis ictum.
 Idque sua causa consuerunt scorta moueri,
 ne complerentur crebro grauidaeque iacerent 1275
 et simul ipsa uiris Venus ut concinnior esset;
 coniugibus quod nil nostris opus esse uidetur.

Nec diuinitus interdum Venerisque sagittis
 deteriore fit ut forma muliercula ametur.
 Nam facit ipsa suis interdum femina factis 1280
 morigerisque modis et munde corpore culto,
 ut facile insuescat <te> secum degere uitam.
 Quod superest, consuetudo concinnat amorem;
 nam leuiter quamuis quod crebro tunditur ictu,
 uincitur in longo spatio tamen atque labascit. 1285
 Nonne uides etiam guttas in saxa cadentis
 umoris longo in spatio pertundere saxa?

Eta emakumeak ez du mugida lizunik ezertarako behar. Berak eragozten eta zapuzten baitu ernaltzea, ipurdiari eraginka gizonaren irritsa jostakor suspertzen eta, gorputza zauliturik, jarioa erakartzen badu: ildoak goldearen bide zuzenetik ateratzen eta semenaren kolpea lekutik apartatzen baitu. Julisak euren onerako mugitu ohi dira horrela, hain maiz beteak eta ernalduak ez izatearren, baita gizonari Venusen ekintza laketago egitearren ere; gure emazteek ez bide dute honelako ezer behar.

Eta ez da jainkoen edo Venusen gezien ondorio inoiz itxura exkaxeko andretxoa ere maitatua izatea. Sarritan emakumeak berak zertzen baitu bere portaeraz eta aldarte bigunez eta gorputz zainduz eta garbiz, eta aisa tiratzen du berarekin bizi izatera. Gainerakoan, ohiturak amodioa sortzen du; zeren, arinki bada ere, kank eta kank kolpatzen denak luzera amore ematen du eta gainbehera dator. Ez al dakusu haitzean jausten diren tantek ere luzera zulatu egiten dutela haitza?

LIBER QUINTUS

CAPITULA

1. PLUS HOMINIBUS PROFUISSE QUI SAPIENTIAM
INVENERIT QUAM CEREREM LIBERUM
HERCULEM
59. ANIMAM NATIVAMESSE
64. DE MUNDO
76. DE SOLIS ET LUNAE CURSU
91. MARE CAELUM TERRAM
INTERITURA
132. ANIMAM ET ANIMUM NON POSSE ESSE
SINE CORPORE
146. MUNDUM NON ESSE AB DIS CONSTITUTUM
200. DIVISIO TERRAE VEL VITIUM
240. CUI PARS NATIVA SIT TOTUM
NATIVUM ESSE
251. DE TERRA
261. DE AQUA
273. DE AERE SIVE ANIMA
281. DE IGNI ET SOLE
294. DE LAMPADE ET LUCERNA
306. DE AEDIFICIIS QUEM AD MODUM INTEREANT
324. QUARE NATA OMNIA DICAT

BOSGARREN LIBURUA

KAPITULUAK

1. JAKINDURIA AURKITU ZUENAK ZERES,
LIBER ETA HERKULESEK BAINO ON GEHIAGO
EGIN DIELA GIZAKIEI
59. ARIMAK HASIERA DAUKALA
64. MUNDUAZ
76. EGUZKIAREN ETA ILARGIAREN IBILBIDEAZ
91. ITSASOA, ZERUA ETA LURRAK HILKORRAK
DIRELA
132. ARIMAK ETA GOGOAK EZIN DUTELA
GORPUTZ GABE IZAN
146. MUNDUA EZ DELA JAINKOEK EGINA IZAN
200. LURRAREN ZATIKUNTZA EDO AKATSA
240. HASIERADUN ZATIAK DITUEN OSOA
HASIERADUNA DELA
251. LURRAZ
261. URAZ
273. AIREAZ EDO HATSAZ
281. SUAZ ETA EGUZKIAZ
294. LANPARAZ ETA ZUZIAZ
306. ERAIKINAK ZER HILKORRAK DIREN
324. ZERGATIK DENAK HASIERA DAUKAN

351. QUARE AETERNITAS ESSE POSSIT
376. ET NATIVA ESSE
396. DE PHAETONTE SOLIS FILIO
419. ORIGO MUNDI ET OMNIUM
471. DE SOLIS ET LUNAE MAGNITUDE
564. DE SOLIS MAGNITUDE
575. DE LUNA
590. DE CALORE SOLIS
621. DEMOCRITI DE SOLE
629. DE LUNAE CURSU
663. EX DIA VISIO SOLIS
680. DE DIE LONGO ET BREVI NOCTE
705. DE LUNAE LUMINI
737. DE ANNI TEMPORIBUS
751. DE ECLIPSI
774. DE SOLIS ET LUNAE OFFECTIONE
780. DE NOVITATE MUNDI ET DISPOSITIONE
RERUM QUAE IN EO SUNT
878. DE CENTAURIS
892. DE SCYLLA
901. DE CHIMAERA
916. NON POTUISSE CHIMAERA ET SCYLLAM ET
SIMILIA EARUM GIGNI
1161. QUO MODO HOMINIBUS INNATA SIT DEORUM
OPINIO
1241. QUEM AD MODUM AURUM ARGENTUM
PLUMBUM REPERTUM SIT
1281. QUEM AD MODUM FERRUM INVENTUM SIT

- 351. ZERGATIK BETIERA BADAITEKEEN
- 376. ETA HASIERADUNA IZAN
- 396. EGUZKIAREN SEME PHAETONEZ
- 419. MUNDUAREN ETA DENAREN HASIERA
- 471. EGUZKIAREN ETA ILARGIAREN TAMAINAZ
- 564. EGUZKIAREN TAMAINAZ
- 575. ILARGIAZ
- 590. EGUZKIAREN BEROAZ
- 621. DEMOKRITOREN EGUZKIAZ
- 629. ILARGIAREN IBILBIDEAZ
- 663. IDATIK EGUZKIA NOLA IKUSTEN DEN
- 680. EGUN LUZEAZ ETA GAU LABURRAZ
- 705. ILARGIAREN ARGIAZ
- 737. URTAROEZ
- 751. EKLIPSEAZ
- 774. EGUZKIA ETA ILARGIA NOLA ILUNTZEN DIREN
- 780. MUNDUAREN GAZTETASUNAZ ETA BERTAN
DIREN GAUZEN KOKAERAZ
- 878. ZENTAUROEZ
- 892. ESZILAZ
- 901. KIMERAZ
- 916. NOLA EZ ZITEKEEN EZ KIMERARIK,
EZ ESZILARIK, EZ ANTZEKORIK SOR
- 1161. NOLA GIZAKIEK BEREZKO DUTEN
JAINKOENGAN SINESTEA
- 1241. URREA, ZILARRA ETA BERUNA NOLA
AURKITU ZITUZTEN
- 1281. BURDINA NOLA ASMATU ZUTEN

LIBER QUINTUS

Quis potis est dignum pollenti pectore carmen
condere pro rerum maiestate hisque repertis?
Quisue ualet uerbis tantum qui fingere laudes
pro meritis eius possit qui talia nobis
pectore parta suo quaesitaque praemia liquit? 5
Nemo, ut opinor, erit mortali corpore cretus.
Nam si, ut ipsa petit maiestas cognita rerum,
dicendum est, deus ille fuit, deus, inclute Memmi,
qui princeps uitae rationem inuenit eam quae
nunc apellatur sapientia, quique per artem 10
fluctibus e tantis uitam tantisque tenebris
in tam tranquillo et tam clara luce locauit.
Confer enim diuina aliorum antiqua reperta.
Namque Ceres fertur fruges Liberque liquoris
uitigeni laticem mortalibus instituisse; 15
cum tamen his posset sine rebus uita manere,
ut fama est aliquas etiam nunc uiuere gentis:
at bene non poterat sine puro pectore uiui;
quo magis hic merito nobis deus esse uidetur,
ex quo nunc etiam per magnas didita gentis 20
dulcia permulcent animos solacia uitae.
Herculis antistare autem si facta putabis,
longius a uera multo ratione ferere.
Quid Nemeaeus enim nobis nunc magnus hiatus
ille leonis obsesset et horrens Arcadius sus? 25

BOSGARREN LIBURUA

Nork lezake, bere gogo ahaltsuz, naturaren maiestateari eta aurkikunde hauei dagokien poema bat eraiki? Nork dauka etorria, bere talentuan erditu eta argituriko hainbeste ondasun utzi zigunak merezi dituen gorantzak kantatzeko? Gorputz hilkordun inork ere ez, nik uste. Zeren, gauzen maiestateak eskatu bezala hitz egin behar bada, jainko huraxe izan zen, -jainkoa, ene Memmio-, guk orain jakin-duria deritzogun bizi-arrazoia lehenen aurkitu zuena eta bere trebetasunez bizitza hain ekaitz eta ilunpe handietatik halako lasaitasun eta argitasun garbian paratu zuena. Aldera itzazu, horrela, beste batzuek antzina egindako aurkikunde jainkozkoak. Zeresek garia eta Liberrek mahats uretik harako likorea lantzen irakatsi ei zien hilkorrei; hala ere, biziak hauek gabe iraun zezakeen, gaur ere zenbait jende bizi ei den legez: baina bihotz garbirik gabe ez zegoen ondo bizitzerik; bidezkoago da, beraz, gogoa lasaitzen duten pozkari gozoen, gaur ere laterri handietan zabal direnen, emaila jainkotzat jo dezagun. Zeren Herkulesen egintzak handiagotzat badaukazu, egiatik oso urrun zabilta. Orain zer kalte egingo liguke, izan ere, Nemeako lehoi haren ahotzarrak edo Arkadiako basurde ile-zorrotzak?

Tanto opere officerent nobis Stymphala colentes?	30
Denique quid Cretae taurus Lernaeeque pestis	26
hydra uenenatis posset uallata colubris?	
Quidue tripectora tergemini uis Geryonai	
et Diomedis equi, spirantes naribus ignem,	29
Thracam Bistoniasque plagas atque Ismara propter,	31
aureaque Hesperidum seruans fulgentia mala,	
asper, acerba tuens, inmani corpore serpens	
arboris amplexus stirpes quid denique obesset	
propter Atlanteum litus pelagique seuera,	35
quo neque noster adit quisquam nec barbarus audet?	
Cetera de genere hoc quae sunt portenta perempta,	
si non uicta forent, quid tandem uiua nocerent?	
Nil, ut opinor: ita ad satietatem terra ferarum	
nunc etiam scatit et trepido terrore repleta est	40
per nemora ac montes magnos siluasque profundas;	
quae loca uitandi plerumque est nostra potestas.	
At nisi purgatumst pectus, quae proelia nobis	
atque pericula tumst ingratis insinuandum!	
Quantae tum scindunt hominem cuppedinis acres	45
sollicitum curae quantique perinde timores!	
Quidue superbia spurcitia ac petulantia? quantas	
efficiunt clades! quid luxus desidiaequae?	
Haec igitur qui cuncta subegerit ex animoque	
expulerit dictis, non armis, nonne decebit	50
hunc hominem numero diuom dignarier esse?	
Cum bene praesertim multa ac diuinitus ipsis	
immortalibu de diuis dare dicta suerit	
atque omnem rerum naturam pandere dictis.	
Cuius ego ingressus uestigia dum rationes	55
persequor ac doceo dictis, quo quaeque creata	
foedere sint, in eo quam sit durare necessum	
nec ualidas ualeant aeuī rescindere leges,	
quo genere in primis animi natura reperta est	
natiuo primum consistere corpore creta	60
nec posse incolumem magnum durare per aeuom,	
sed simulacra solere in somnis fallere mentem,	
cernere cum uideamur eum queum uita reliquit,	

Hainbeste traba egingo ote ligukete Estinpalako bizilagun hegaztiak? Zer lezake, halaber, Kretako zezenak edo hidra zital suge pozointsuz inguratuak? Zer, Gerion hirukoitzaren eta Diomedesen zaldiek, Trazia eta Bistoniar hondartzen eta Ismaro inguruan sudurretatik sua darie-nek, edo Hesperideen urrezko sagar distiratsuen jagoleak, begirada oker eta gorputz izugarriko dragoi ohil zuhaitz-gerriari besarkatuak zer kalte egin liezaguke Atlasko itsasertzean eta gutar inor hurreratzen ez barbarorik ausartzen ez den itsaso gaiztoan zehar? Honelako beste munstro jadanik hilek, menperatuak izan ez balira ere, zer txar egingo ligukete bizioi? Bat ere ez, nik uste: oraintxe ere lurra piztiaz ezin josiago eta izu dardaratiz betea dago baso eta mendi garai eta oihan sakonetan zehar; lekuok ekiditea gehienik geure esku dago. Bihotza garbi ez badago, oster, zenbat burruka eta arriskuri ez ote diogu gogo txarrez aurre egin behar! Zer kezka ziztariak eta nolako beldurrek ez ote dute urratzen irritsaren mende dagoen gizakumea! Eta harroke-riak, lizunkeriak eta lotsagabekeriak? Zenbat hondamen ez ote dakar-te! Eta luxuak eta alferkeriak? Hauek guztiok menperatu eta gogotik hitzez, ez armaz, irazi dituen ez al da egoki izango, nahiz gizakia izan, jainkoen mailara jaso dezagun? Batez ere jainko hilezkorrez eurez hain hitz eder eta jainkozkoak jaulki eta bere esanetan gauzen izaera osoa agertu zuelarik.

Nik, oinatzai jarrai, haren arrazoiak azaltzen ditut eta bertsoz irakasten gauzak zer lege sortuak izan diren, nola har-tara makurtu beharra daukaten eta ezin duten denboraren agindu bortizik hautsi; honela, batez ere aurkitu dugu gogo lehe-nik jaiotzadun gorputzetik sortua izan zela eta ezin duela den-bora luzean bere hartan iraun, eta gogo simulakroek engaina-tzen dutela ametsetan, biziak alde egin ziona ikusi uste dugularik.

quod superest, nunc huc rationis detulit ordo,
 ut mihi mortali consistere corpore mundum 65
 natiuomque simul ratio reddunda sit esse;
 et quibus ille modis congressus materiai
 fundarit terram caelum mare sidera solem
 lunaique globum; tum quae tellure animantes
 extiterint, et quae nullo sint tempore natae; 70
 quoque modo genus humanum uariante loquella
 coeperit inter se uesci per nomina rerum;
 et quibus ille modis diuom metus insinuarit
 perctora, terrarum qui in orbi sancta tuetur
 fana locus lucos aras simulacraque diuom. 75

Praeterea solis cursus lunaeque meatus
 expediam qua ui flectat natura gubernans;
 ne forte haec inter caelum terramque reamur
 libera sponte sua cursus lustrare perennis
 morigera ad fruges augendas atque animantis, 80
 neue aliqua diuom uolui ratione putemus.
 Nam bene qui didicere deos securum agere aeuom,
 si tamen interea mirantur qua ratione
 quaeque geri possint, praesertim rebus in illis
 quae supera caput aetheriis cernuntur in oris, 85
 rursus in antiquas referuntur religiones
 et dominos acris adsciscunt, omnia posse
 quos miseri credunt, ignari quis queat esse,
 quid nequeat, finita potestas denique cuique
 quanam sit ratione atque alte terminus haerens. 90
 Quod superest, ne te in promissis plura moremur,
 principio maria ca terras caelumque tuere;
 quorum naturam triplicem, tria corpora, Memmi,
 tris species tam dissimilis, tria talia texta,
 una dies dabit exitio, multosque per annos 95
 sustentata ruet moles et machina mundi.
 Nec me animi fallit quam res noua miraue menti
 accidat exitium caeli terraeque futurum,
 et quam difficile id mihi sit peruincere dictis;
 ut fit ubi insolitam rem adportes auribus ante, 100

Gainerakoan, orain arrazoiaren ordenak irakastera naroa mundua gorputz hilkorrez egina eta, halaber, jaiotzaduna dela; eta nola materiaren pilatze hark funtsatu zuen lurra, zerua, itsasoa, izarrak, eguzkia eta ilargiaren globoa; gero zeintzuk bizidun irten ziren lurretik eta zeintzuk ez ziren sekula jaio; nola hasi zen gizateria hizkuntza aldakorra elkar trukatzan gauzen izenen bitartez; eta nola sartu zen bihotzetan jainkoen beldur hura, lurbiran zehar tenplu santuak, lakuak, basoak, aldareak eta jainkoen irudiak jagoten dituen. Gainera, naturak nola-ko indarrez gidatzen eta gobernatzen dituen eguzkiaren joana eta ilar-giaren ibilera azalduko dut; ez uste hauek, aske eta euren kabuz, ortzi-lurren artean betirako martxan dihardutenik, landareak eta animaliak atseginaz haz daitezen, edo jainkoen gurariren bategatik mugitzen direla pentsa ez dezagun. Zeren jainkoek bizimodu segurra daramatela ondo ikasi zutenei harrigarri zaie gero gauza bakoitza nola gerta daitekeen, batez ere eter aldeetan norbere buru gainean ikusten diren gauzetan, eta gizarajoeke antzinako erlijioetara eta dena dezaketela uste duten jaun ankerretara jotzen dute, zer daitekeen eta zer ez daitekeen, hitz batez, zer legek eta zer xedarri sakon sartuk bakoitzaren ahala mugatzen duen ez dakitela.

Aurrera eginik, aginduetan luza ez nakizun, begira lehenik itsasoak, lurak eta ortzia; hauen izaera hirukoitza, hiru gorputzok, Memmio, hiru itxura guztiz ezberdinok, delako hiru ehundurok, egun bakar batek akabatuko ditu, eta hainbeste urtetan zutik egondako mundu puska eta makina honek gainbehera egingo du. Eta kargutzen naiz zer gauza berria eta gogoarentzat harrigarria den zeru-lurren akabatu behar hori eta zer zaila den niretzat hitzez frogatzea; belarriek inoiz entzun gabeak jaulkitzean gertatzen den bezala, begien bistara

nec tamen hanc possis oculorum subdere uisu
 nec iacere indu manus, uia qua munita fidei
 proxima fert humanum in pectus templaque mentis.
 Sed tamen effabor. Dictis dabit ipsa fidem res
 forsitam et grautier terrarum motibus ortis 105
 omnia conquassari in paruo tempore cernes;
 quod procul a nobis flectat fortuna gubernans,
 et ratio potius quam res persuadeat ipsa
 succidere horrisono posse omnia uicta fragore.

Qua prius adgrediar quam de re fundere fata 110
 sanctius et multo certa ratione magis quam
 Pythia quae tripode a Phoebi lauroque profatur,
 multa tibi expediam doctis solacia dictis;
 religione refrenatus ne forte rearis
 terras et solem et caelum, mare sidera lunam, 115
 corpore diuino debere aeterna manere,
 proptereaue putes ritu par esse Gigantum
 pendere eos poenas inmani pro scelere omnis,
 qui ratione sua disturbent moenia mundi
 praeclarumque uelint caeli restinguere solem 120
 immortalia mortali sermone notantes;
 quae procul usque adeo diuino a numine distent,
 inque deum numero quae sint indigna uideri,
 notitiam potius praebere ut posse putentur
 quid sit uitali motu sensuque remotum. 125
 Quippe etenim non est, cum quouis corpore ut esse
 posse animi natura putetur consiliumque;
 sicut in aethere non arbor, non aequore salso
 nubes esse queunt neque pisces uiuere in aruis
 nec cruor in lignis neque saxis sucus inesse. 130
 Certum ac dispositumst ubi quicquid crescat et insit.

Sic animi natura nequit sine corpore oriri
 sola neque a neruis et sanguine longius esse.
 Quod si posset enim, multo prius insa animi uis
 in capite aut umeris aut imis calcibus esse 135
 posset et innasci quauis in parte soleret,

ekarri edo eskuar ipini ezin duzunean, bide haxe baita gizakien bihoztzera eta gogoaren barrutietara sinespidea eroan ohi duen hurbilena. Mintzatuko naiz, hala ere. Beharbada errealitateak berak emango die hitzei sinespidea, eta zeuk dakusu nola lurrikara izugarriek denbora laburrean dena hondatzen duten; horrek aparta beza gugandik urrun patu gidaria eta errealitateak barik arrazoiak berak konbentzi zaitzala dena bentzuturik honda daitekeela, abarrots lazgarrian.

Pitiak tripodetik eta Feboren ereinotzetik jaulkitzen dituenak baino santuago eta segurrago diren patuaren orakuluei ekin aurretik, oso kontsolagarri izango zaizkizun arrazoi jakintsu batzuk azalduko dizkizut; erlijioak beldurturik, ez dezazun pentsa lurrak, eguzkiak eta zeruak, itsasoak, izarrek eta ilargiak gorputz jainkozkoa daukatela eta beti irautekoak direla, eta, beraz, euren arrazoiarekin munduaren harresiak hautsi eta zeruko eguzki distiratsua itzungi gura dutenek, Erraldioen antzera, gaizkile gisan zigortuak izatea merezi dutela, zer hilezkorrei hitz hilkorrak ezarri; baina horiek jainko izaeratik hain dagoz urrun, jainkoen artekotzat jotzeko hain dira ezduin, ezen pentsatzekoa baita bizi mugidarik eta sentimenik gabea zer den antzemateko gehiago balio dutela. Ez dago, egon ere, pentsatzerik gogoia eta adimena edozein gorputzetan egon daitezkeenik; zuhaitzik eterrean egoterik ez dagoen bezalaxe, ez hodeirik itsas lautada gazian, ez arrainik soroan bizitzerik, ez odolik zurean, ez zukurik haitzean. Zer bakoitza non hazi eta bizi finkaturik eta erabakirik dago. Honela, gogoaren izaerak ezin du gorputz gabe bakarrik sortu, ez nerbioetatik eta odoletik aparte izan. Hau ahal izatera, arrazoi gehiagoz ahalko luke gogoaren indarrak buruan edo sorbaldetan edo beheko orpoetan izan eta hauetako edozein aldetan jaio, azkenean gizaki berarengan eta

tandem in eodem homine atque in eodem uase manere.
 Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum
 dispositumque uidetur ubi esse et crescere possit
 sorsum anima atque animus, tanto magis infitandum 140
 totum posse extra corpus formamque animalem
 putribus in glebis terrarum aut solis <in> igni
 aut in aqua durare aut altis aetheris oris.
 Haud igitur constant diuino praedita sensu,
 quandoquidem nequeunt uitaliter esse animata. 145

Illud item non est ut possis credere, sedes
 esse deum sanctas in mundi partibus ullis.
 Tenuis enim natura deum longeque remota
 sensibus ab nostris animi uix mente, uidetur;
 quae quoniam manuum tactum suffugit et ictum, 150
 tactile nil nobis quod sit contingere debet:
 tangere enim non quit quod tangi non licet ipsum.
 Quare etiam sedes quoque nostris sedibus esse
 dissimiles debent, tenues de corpore eorum;
 quae tibi posterius largo sermone probabo. 155

Dicere porro hominum causa uoluisse parare
 praeclaram mundi naturam proptereaue
 adlaudabile opus diuom laudare decere
 aeternumque putare atque immortale futurum,
 nec fas esse, deum quod sit ratione uetusta 160
 gentibus humanis fundatum perpetuo aeuo,
 sollicitare suis ulla ui ex sedibus umquam
 nec uerbis uexare et ab imo euertere summa,
 cetera de genere hoc adfingere et addere, Memmi,
 desiperest. Quid enim immortalibus atque beatis 165
 gratia nostra queat largiri emolumentum,
 ut nostra quicquam causa gerere adgrediantur?
 Quidue noui potuit tanto post ante quietos
 indicere ut cuperent uitam mutare priorem?
 Nam gaudere nouis rebus debere uidetur 170
 cui ueteres obsunt; sed cui nil accidit aegri
 tempore in anteacto, cum pulchre degeret aeuum,

ontzi berean iraungo luke eta. Baina, geure gorputz barruan ere, arima eta gogoia non izan eta haz daitezkeen finkaturik eta erabakirik dagoela ikusten denez gero, are gehiago ukatu behar da gorputzetik eta bizidun formatik at iraun dezaketela, soroetako zokil xehatueta edo eguzkiaren suan edo urean edo eterleku garaietan. Hauek ez dagoz, noski, jainko adimenez hornituak, ezin baitute biziz animatuak izan.

Jainkoen egoitza santuak munduan inon dagozenik ere ezin duzu sinestu. Jainkoen izaera xumea eta gure sentimenetatik oso apartea baita, gogoak nekez ezagutzekoa; eskuen ukitu eta kolpeari itzurtzen baitzaio, ezin du guretzat ukigarri den ezer ukitu: berez ukigarri ez denik ezin baitu ukitu. Horregatik jainkoen egoitzek gure egoitzen ezberdinak izan behar dute, euren gorputzak bezain xumeak; hau geroago arrazoi ugariz frogatuko dizut. Bestalde, jainkoek munduaren izaera argitsu hau gizakien onerako moldatu zutela eta horregatik jainkoen lan goragarritzat laudatzea eta hilezkor eta betikotzat jotzea bidezko dela esatea eta ez dela zilegi jainkoen antzinako asmoak gizateriarentzat betidanik fundaturiko mundu honen oinarriak ezein indarrez lokatzea ez hitzez erasotzea ez izadia barrenetik azpikoz goratzea, honelako gauzak bururatzea eta pilatzea zorakeria da, Memmio. Zeren gure esker onak izaki hilezkor eta dohatsuei zer eskura diezaiekeen, gure onerako ezer egitera bultzatzeko? Edo zer berrik tenta zitzakeen, hainbeste denboran lasai egonik, aurreko bizitza aldatu nahi izateko? Gauza berriekin poztea aurrekoen desatseginari dagokiola baittirudi; baina iraganean ezer okerrik gertatu ez zaionari eta bizitza ederra eraman duenari, zerk piz ziezaiokeen halako berri nahia? Eta guretzat zer zeukan txarrik ez sortuak izateak? Gure bizitza ilunpean eta

quid potuit nouitatis amorem accendere tali?
 Quidue mali fuerat nobis non esse creatis?
 An, credo, in tenebris uita ac maerore iacebat, 175
 donec diluxit rerum genitalis origo?
 Natus enim debet quicumque est uelle manere
 in uita, donec retinebit blanda uoluptas:
 qui numquam uero uitae gustauit amorem
 nec fuit in numero, quid obest non esse creatum? 180
 Exemplum porro gignundis rebus et ipsa
 notities hominum diuis unde insita primum est,
 quid uellent facere ut scirent animoque uiderent,
 quoue modost umquam uis cognita principiorum
 quidque inter sese permutato ordine possent, 185
 si non ipsa dedit speciem natura creandi?
 Namque ita multa modis multis primordia rerum
 ex infinito iam tempore percita plagis
 ponderibusque suis consuerunt concita ferri
 omnimodisque coire atque omnia pertemptare, 190
 quaecumque inter se possent congressa creare,
 ut non sit mirum si in tallis disposituras
 deciderunt quoque et in talis uenere meatus,
 qualibus haec rerum geritur nunc summa nouando.

Quod <si> iam rerum ignorem primordia quae sint, 195
 hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
 confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
 nequaquam nobis diuinitus esse paratam
 naturam rerum: tanta stat praedita culpa.
 Principio quantum caeli tegit impetus ingens, 200
 inde auidam partem montes siluaeque ferarum
 possedere, tenent rupes uastaeque paludes
 et mare quod late terrarum distinet oras.
 Inde duas porro prope partis feruidus ardor
 adsiduusque geli casus mortalibus aufert. 205
 Quod superest arui, tamen id natura sua ui
 sentibus obducatur, ni uis humana resistat
 uitai causa ualido consueta bidenti
 ingemere et terram pressis proscindere aratris.

nahigabean ote zegoen, ba, gauzen sorteguna argitu arte? Jaiotako denek bizitzan iraun nahia behar baitute, atsegin bigunak eusten dieno: bizi gogorik inoiz gozatu ez bizidunen artean inoiz izan ez denari, oster, zer kalte dakarkio sortu ez izanak? Gainera, jainkoek mundua sortzeko adibidea eta gizakien notizia bera ere nondik itsatsia zeukaten, zer egin nahi zuten jakiteko eta hura gogoan ikusteko, edo nola zekiten lehenkien indarraren berri eta hauek, elkarren arteko ordena aldatzez, zer egin zezaketen, naturak berak sortzeko eredurik eman ez bazien? Zeren betieratik hamaika erataraz talkaz astinduriko eta pisuz arrastaturiko hamaika lehenki elkartu izan da era guztietara eta probatu izan du elkartzetik sor zezaketen dena, hala nola ez baita harritzekoa oraingo izadiak diharduen eta haiekin berritzen den antolakerak eta mugida egokiak ere asmatu izana.

Gauzen lehenkien berri ez baneki ere, zeruko fenomenoak eta beste hainbat gauzen aztertze soiletik baiesten ausartuko nintzateke gauzen izaera ez dutela jainkoek gure onerako sortu: hainbeste akatssez jantzia bera. Lehenik, ortziaren indar eskergak estaltzen duenetik, parterik estimagarriena piztien mendi eta oihanek betetzen dute, har-kaitzek eta zingira hedatsuek, eta lur bazterrek hain apartaturik dauzkan itsasoak. Hirutik bi, gainera, bero itogarriak eta izozgintza etengabeak kentzen diete gizakiei. Langarri geratzen dena bera ere naturak berez arantzez jantziko luke, giza ekinak aurre egingo ez balio, bizi beharrez goldera auhen egiten eta, nabarra sakon, lurra ildotzen ohiturik. Zokor emankorrak goldez irauli eta, ernamuinak azaleratze-

ko, lurzorua zehetu ezik, eurenez ezingo lukete aura garbietara irten; hala ere, sarritan, hainbeste lan kostatzen eta gero, soroetan hostotu eta denak loratu direnean, edo eguzki etertarrak bero gehiegiz kiskaltzen ditu, edo bat-bateko erauntsiek eta izotz zuriek hondatzen dituzte, edo haizeteek oldar bortitzean erauzten. Gainera, piztien enda beldurgarria, gizateriaren arerioa, zergatik elikatzen eta hazten du naturak itsas-lehorretan? Urtaroek zergatik dakartzate gaixotasunak? Zergatik dabil inguruan heriotza goiztarra? Haurra ere, uhin ankerrek jaurtitako marinela bezala, lurlean biluzik datza, hitzik gabe, bizi laguntza oroz gabetua, naturak hainbeste kostata amaren sabeletik argi zelaira irtenarazi duenean, eta ingurua intziri goibelez betetzen du, bizitzan hainbeste gaitz igaro beharra geratzen baitzaio. Deneriko animaliek, osterak, basek zein etxekoek, ez dute sonailurik behar, ez inude samurrraren xuxurla bigunik, ez dute eguraldiaren arabera jantzirik aldatu beharrik, ez daukate, ondasunak zaintzeko, armen eta harresi garaien premiarik, lurrak berak eta natura artatsuak denei denetik oparo ematen baitie.

Lehenik, lurraren gorputza eta ura eta auren hats xumeak eta suaren baporeak, zeintzuekin eginga dirudien gauzadi honek, denak jaiotz-heriotzadun gorputzez osatuak direnez gero, munduaren izaera osoa ere halakoxea izan dela pentsatu behar da. Izan ere, bere parteak eta atalak gorputz jaiotzadun eta figura hilkordunak direla dakusgun mundua bera ere hilkorra eta jaiotzaduna dela argi dago. Beraz, munduaren atal eta parte handienak nola desegiten eta birjaiotzen diren ikusita, zeru-lurrek ere hasiera izan eta azkena izango dutela ateratzen dut.

Illud in his rebus ne corripuisse rearis
 me mihi, quod terram atque ignem mortalia sumpsi
 esse, neque umorem dubitavi aurasque perire
 atque eadem gigni rursusque augescere dixi, 250
 principio pars terrai nonnulla, perusta
 solibus adsiduis, multa pulsata pedum ui,
 pulueris exhalat nebulam nubesque uolantis
 quas ualidi toto dispergunt aere uenti.
 Pars etiam glebarum ad diluuiem reuocatur 255
 imbribus et ripas radentia flumina rodunt.
 Praeterea pro parte sua, quodcumque alit auget,
 redditur; et quoniam dubio procul esse uidetur
 omniparens eadem rerum commune sepulcrum,
 ergo terra tibi libatur et aucta recrescit. 260
 Quod superest, umore nouo mare flumina fontes
 semper abundare et latices manare perennis
 nil opus est uerbis: magnus decursus aquarum
 undique declarat. Sed primum, quicquid aquai
 tollitur in summaque fit ut nil umor abundet, 265
 partim quod ualidi uerrentes aequora uenti
 deminuunt radiisque retexents aetherius sol,
 partim quod supter per terras diditur omnis:
 percolatur enim uirus, retroque remanat
 materies umoris et ad caput amnibus omnis 270
 conuenit, inde super terras fluit agmine dulci
 qua uia secta semel liquido pede detulit undas.
 Aera nunc igitur dicam qui corpore toto
 innumerabiliter priuas mutatur in horas.
 Semper enim, quodcumque fluit de rebus, id omne 275
 aeris in magnum fertur mare; qui nisi contra
 corpora retribuat rebus recreetque fluentes,
 omnia iam resoluta forent et in aera uersa:
 haud igitur cessat gigni de rebus et in res
 reccidere, adsidue quoniam fluere omnia constat. 280
 Largus item liquidi fons luminis, aetherius sol,
 inrigat adsidue caelum candore recenti

Honetan, lurra eta sua hilkorrak direla eta ura eta airea ere duda barik hilko direla eta berriro jaioko eta haziko direla esan dudalako, arinkiegi jokatu dudala pentsa ez dezazun, lehenik lur zati dezente samarrak, etengabeko eguzkiak kiskaliak, hamaika oinek zapalduak, hauts lainoa eta hodei hegalaria exhalatzen ditu, haize indartsuek egurats osoan zabaltzen dituztenak. Era berean, zokilen zati bat eurien eraginez desegitera dator eta ibai igurzleek bazterrak jaten dituzte. Gainera, elikatzeko eta hazteko balio duen guztia itzuli egiten da, zer bakoitzaren arabera; eta denen ama lurra bera gauzen hilobi dela dudarik ez dagoenez gero, lurra agortzen eta berriro hazten eta handitzen ari zaizu, beraz.

Bestalde, itsasoak, ibaiak, iturriak beti ur berriz gainezka dagozela eta etengabeko jarioan dihardutela esan beharrik ez dago: uraren ugaritasun handiak nonahi erakusten du. Baina urak apurka-apurka galduz doaz eta izadian ez da batere humorerik gainezkatzen, batetik itsasoa garbitzen duten haize indartsuek gutxitzen eta eguzki eterrak bere izpiekin desegiten duelako, bestetik lur guztien azpitik zabaltzen delako: ur masak mingostasuna iragazten du, itzultzen da, erreken bururantz jotzen du denak eta handik lurrean zehar olde gozotan isurtzen da eta uhinak lehenago ere euren oin gardenez ireki zuten bidetik jaisten dira.

Orain aireaz mintzatuko naiz, gorputz osoa orduz ordu kontaezinkin aldatzen duen horretaz. Gorputzei darien guztia airearen itsaso zabalera baitoa beti; honek gauzei euren gorputza bihurtuko eta jario-takoak berrituko ez balitu, dagoeneko denak deseginik eta aire bihurturik leudeke: airea etengabe ari da gauzetatik sortzen eta berriz gauzetaratzen, argi baitago zer guztiek jario etengabea dihardutela.

Argi gardenaren iturri oparoak ere, eguzki eterrak, ortzia etengabe distira berriz irrigatzen eta argia bet-betan argi-berritzen du.

suppeditatque nouo confestim lumine lumen.
 Nam primum quicquid fulgoris disperit ei,
 quocumque accidit. Id licet hinc cognoscere possis, 285
 quod simul ac primum nubes succedere soli
 coepere et radios inter quasi rumpere lucis,
 extemplo inferior pars horum disperit omnis
 terraque inumbratur qua nimbi cumque feruntur;
 ut noscas splendore nouo res semper egere 290
 et primum iactum fulgoris quemque perire
 nec ratione alia res posse in sole uideri,
 perpetuo ni suppeditet lucis caput ipsum.
 Quin etiam nocturna tibi, terrestria quae sunt,
 lumina, pendentes lychni claraeque coruscis 295
 fulguribus pingues multa caligne taedae
 consimili properant ratione, ardore ministro,
 suppeditare nouom lumen, tremere ignibus instant,
 instant, nec loca lux inter quasi rupta relinquit:
 usque adeo properanter ab omnibus ignibus ei 300
 exitium celeri celatur origine flammae.
 Sic igitur solem lunam stellasque putandum
 ex alio atque alio lucem iactare subortu
 et primum quicquid flammarum perdere semper:
 inuiolabilia haec ne credas forte uigere. 305

 Denique non lapides quoque uinci cernis ab aeuo,
 non altas turris ruere et putrescere saxa,
 non delubra deum simulacraque fessa fatisci,
 nec sanctum numen fati protollere finis
 posse neque aduersus naturae foedera niti? 310
 Denique non monumenta uirum dilapsa uidemus
 quaerere proporro sibi sene senescere credas,
 non ruere auolsos silices a montibus altis
 nec ualidas aeui uiris perferre patique
 finiti? Neque enim caderent auolsa repente, 315
 ex infinito quae tempore pertolerassent
 omnia tormenta aetatis priuata fragore.

 Denique iam tuere hoc, circum supraque quod omnem
 continet amplexu terram: si procreat ex se

Bere izpiak banan-banan hiltzen ari baitira, jausten diren lekuan. Honetantxe hauteman dezakezu hori, hots, hodeiak eguzkira hurreratzzen eta argi izpiak erdibitzen bezala hasi baiko, hodeien azpikaldea berehala hiltzen da eta lurra iluntzen, hodeipeak hartzen duen guztian; ikus dezazun gorputzek beti argi berria behar dutela, izpiak jaurti ahala hiltzen direla eta bestela ez legokeela gauzak eguzkitan ikustetik, argi iturria bera etengabe hornitu ezik. Geure lurreko eta gaueko argiak ere, kriseilu eskegiak eta ke ugariko argi zalanakorrekin dizdiz egiten duten zuzi erretxinatsuek, berdin saiatzen dira, sua lagun, argi berria hornitzen, garrak etengabe dardar, eta argiak, etenka bezala, ez dio gelak argitzeari uzten: su guztiek horrexen agudo ezkutatzten dute argiaren akabera, argiaren jaiotza bizkorrekin. Honela pentsatu behar da, beraz, eguzkiak, ilargiak eta izarrek bata-bestearen atzeko igoerretan jaurtitzen dutela argia eta garrak sortu ahala galtzen direla beti; ez uste hauen indarra suntsigaitza denik.

Azkenik, ez al dakusu denbora harriei ere nagusitzen, dorre garaiak jausten eta harkaitzak hausten, jainkoen tenpluak eta irudiak zaharraren zaharrez pitzatzten, jainkoen ahal santuak patuaren mugak haragotzerik, ez naturaren legeei kontra egiterik ez duela? Ez al dakusgu, azkenik, gizaundien monumentuak higatzten direla, eurok ere zahartzten direnik sinesten ez ote dugun galdetzen digutela, eta mendi garaietatik erauzitako haitzak gainbeheratzen direla, denboraren eta patu mugatuaren erasoei eutsi ezinik? Ez lirateke, noski, tanpeaz erauzirik jausiko, denbora infinitutik hona adinaren zartada guztiei haustura gabe eutsi izan baliete.

Begira, azkenik, goi eta behe besarkaturik, lur osoa hartzen duen zeru horri: dena bere baitatik ugaltzen eta desagindakoan berriz

omnia, quod quidam memorant, recipitque perempta, 320
totum natiuo ac mortali corpore constat.
Nam quodcumque alias ex se res auget alitque,
deminui debet, recreari, cum recipit res.

Praeterea si nulla fuit genitalis origo 325
terrarum et caeli semperque aeterna fuere,
cur supera bellum Thebanum et funera Troiae
non alias alii quoque res cecinere poetae?
Quo tot facta uirum totiens cecidere neque usquam
aeternis famae monumentis insita florent?
Verum, ut opinor, habet nouitatem summa recensque 330
naturast mundi neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quaedam nunc artes expoliuntur,
nunc etiam augescunt; nunc addita nauigiis sunt
multa, modo organici melicos peperere sonores,
denique natura haec rerum ratioque repertast 335
nuper, et hanc primus cum primis ipse repertus
nunc ego sum in patrias qui possim uertere uoces.
Quod si forte fuisse antehac eadem omnia credis,
sed periisse hominum torrenti saecula uapore,
aut cecidisse urbis magno uexamine mundi, 340
aut ex imbribus adsiduis exisse rapaces
per terras amnes atque oppida coperuisse,
tanto quique magis uictus fateare necessessest
exitium quoque terrarum caelique futurum.
Nam cum res tantis morbis tantisque periclis 345
temptarentur, ibi si tristior incubuisset
causa, darent late cladem magnasque ruinas.
Nec ratione alia mortales esse uidemur,
inter nos nisi quod morbis aegrescimus isdem
atque illi quos a uita natura remouit. 350

Praeterea quaecumque manent aeterna necessust
aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus
nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materialia
corpora sunt quorum naturam ostendimus ante, 355

hartzen badu, batzuek diotenez, bera ere gorputz jaiokor eta hilkorrez eginda dago dena. Zeren bere baitatik beste izaki batzuk elikatzen eta handitzen dituenak txikitu eta, gaia berreskuratzean, bersortu egin behar baitu.

Gainera, zeru-lurrek hastapen sortzailerik inoiz ezagutu ez badute eta beti eternalak izan badira, zergatik ez zituzten poetek, Tebasko gerratearen eta Troiako galmenaren aurretik, beste egintza batzuk ere kantatu? Non jausi zen gizaundien hainbeste balentria eta nola ez da inon loratu, ospearen monumentu eternaletan irarrita? Egia esan, nik uste, izadia gaztea eta munduaren izaera oraintsukoa da eta ez zuen hastapena antzina izan. Horregatik arte batzuk gaur ere hobetuz, gaur ere haziz doaz; gaur itsasgintzan aurreratze handiak ari dira, organo joleek oraintsu asmatu dituzte doinu eztiak, azkenik gauza hauen izaera eta arrazoa ere oraintsu aurkitua da, eta gaur neu naiz denen artean gauzok aberri hizkuntzan azaltzeko gauza den lehenengo. Eta beharbada uste baduzu gauza guztiok lehen ere izan zirela, baina gizaldiak sutan kiskaldurik hil zirela, edo hiriak munduaren astindu izugarrian erori zirela, edo eurite etengabetik lurretan zehar herriak estali zituzten ibai harrapariak irten zirela, hainbat arrazoi gehiagoz aitortu beharko duzu zeru-lurrek azkena ere gainean dutela. Zeren munduari, hainbesteko gaitzek eta hainbesteko arriskuek jota, istripu larriagorik gertatu balitzaio, suntsipen osoan eta hondamen izugarrian jausiko baitzen. Eta beste ezergatik ez gara hilkorrak garenik ohartzen, naturak bizitzatik apartatu zituenen gaitz berberekin gaitxotzen garelako ez bada.

Gainera, eternal dirauten gauzek nahitaez behar dute edo kolpeak ezetsi, gorputz trinkodunak direlako, eta ez utzi barne-atal batuak, euren izaera lehen azaldu dugun materiaren lehenkiak direlakoak, banatzeko ezer sar dakien, edo bestela sekularioan irauteko

aut ideo durare aetatem posse per omnem,
 plagarum quia sunt expertia, sicut inane est
 quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum,
 aut etiam quia nulla loci sit copia circum,
 quo quasi res possint discedere dissoluique, 360
 sicut summarum summa est aeterna, neque extra
 qui locus est quo dissiliant neque corpora sunt quae
 possint incidere et ualida dissoluere plaga.
 At neque, uti docui, solido cum corpore mundi
 naturast, quoniam admixtumst in rebus inane, 365
 nec tamen est ut inane, neque autem corpora desunt,
 ex infinito quae possint forte coorta
 corruere hanc rerum uiolento turbine summam
 aut aliam quamuis cladem importare pericli,
 nec porro natura loci spatiumque profundi 370
 deficit, exspargi quo possint moenia mundi,
 aut alia quauis possunt ui pulsa perire.
 Haud igitur leti praeclusa est ianua caelo
 nec soli terraeque neque altis aequoris undis,
 sed patet inmani ac uasto respectat hiatu. 375
 Quare etiam natiua necessumst confiteare
 haec eadem; neque enim, mortali corpore quae sunt,
 ex infinito iam tempore adhuc potuissent
 inmensi ualidas aeui contemnere uires.

Denique tantopere inter se cum maxima mundi 380
 pugnent membra, pio nequaquam concita bello,
 nonne uides aliquam longi certaminis ollis
 posse dari finem, uel cum sol et uapor omnis
 omnibus epotis umoribus exsuperarint?
 Quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur; 385
 tantum suppeditant amnes ultraque minantur
 omnia diluuiare ex alto gurgite ponti:
 nequiquam, quoniam uerrentes aequora uenti
 deminuunt radiisque retexens aetherius sol,
 et siccare prius confidunt omnia posse 390
 quam liquor incepti possit contingere finem.
 Tantum spirantes aequo certamine bellum

gauza izan, kolpeetatik libre dagozelako, halanola hutsunea, ukigaitz dirauena eta kolpeak fisik eragiten ez diona, edo baita inguruan ez dagoelako inolako lekurik, non gauzak nolabait bazter edo disolba daitezkeen, izadien izadia eternala den bezala, zeinatik at ez dagoen parteak nora aldendurik, ez gainera jausiko zaien eta kolpe bortitzez desegingo dituen gorputzik. Esana dudanez, oster, munduaren izaera ez da gorputz trinkoduna, gauzetan hutsunea nahasturik baitago, ezta hutsunea bezalakoa ere, eta ez da falta infinitutik honako gorputzik, gauzadi hau zirimola bortitzean eraisteko edo talkan beste hondamenen bat ekartzeko gauza denik, ezta leizerik eta espaziorik ere, bertan munduaren murrak hedatzekorik edo beste indarren batek jota hiltzekorik. Heriotzaren atea, beraz, ez dago itxita zeruarentzat, ez eguzkiarentzat, ez lurrearentzat, ez itsaso sakoneko uhinentzat, aitzitik aho itzel eta izugarriarekin aurrez aurre itxaroten die. Hauek ere, beraz, jaiotzadunak direla aitortu behar; zeren gorputz hilkorra daukatenek ezingo baitzioten denbora infinitutik orain arte denbora amaigabearen indar bortitzei albo egin.

Azkenik, munduko handienak elkarren artean hain suharki burrututzen direnez gero, erruki gabeko gerran sarturik, ez al dakusu euron dema luzea noizbait buka daitekeela, beharbada eguzkia eta berotasun osoa, ur guztiak edandakoan, nagusituko delako? Horretantxe dihardute, artean ez dute ahaleginik burutu baina; hain handia da ibaien ugaritasuna, ezen dena urperatzeko mehatxuan baitagoz, itsasoaren barrenetik gainezkaturik: alferrik, oster, haize garbitzaileek eta etertar eguzkiaren izpi desegileek itsas lautadak txikitzen baitituzte, eta biak harrotzen dira urak bere ahalegina burutu aurretik lehorte ahal izateaz. Halako lehian beroturik, hik bai nik bai,

magnis <inter se> de rebus cernere certant,
 cum semel interea fuerit superantior ignis
 et semel, ut fama est, umor regnarit in aruis. 395

Ignis enim superat et lambens multa perussit,
 auia cum Phaethonta rapax uis solis equorum
 aethere raptauit toto terrasque per omnis:
 at pater omnipotens ira tum percitus acri
 magnanimum Phaethonta repenti fulminis ictu 400
 deturbauit equis in terram, Solque cadenti
 obuius aeternam suscepit lampada mundi
 disiectosque redegit equos iunxitque trementes,
 inde suum per iter recreauit cuncta gubernans,
 scilicet ut ueteres Graium cecinere poetae. 405
 Quod procul a uera nimis est ratione repulsum.
 Ignis enim superare potest ubi materiai
 ex infinito sunt corpora plura coorta;
 inde cadunt uires aliqua ratione reuictae,
 aut pereunt res exustae torrentibus auris. 410

Umor item quondam coepit superare coortus,
 ut fama est, hominum multas quando obruit urbis,
 inde ubi uis aliqua ratione auersa recessit,
 ex infinito fuerat quaecumque coorta,
 constituerunt imbres et flumina uim minuerunt. 415

Sed quibus ille modis coniectus materiai
 fundarit terram et caelum pontique profunda,
 solis lunai cursus, ex ordine ponam.
 Nam certe neque consilio primordia rerum
 ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt 420
 nec quos quaeque darent motus pepigere profecto,
 sed quia multa modis multis primordia rerum
 ex infinito iam tempore percita plagis
 ponderibusque suis consuerunt concita ferri
 omnimodisque coire atque omnia pertemptare, 425
 quaecumque inter se possent congressa creare,
 propterea fit uti magnum uolgata per aeuum

kausa handi bategatik elkarren artean dihardute, behin sua garaile izan zela, behin ura, diotenez, soroetan nagusi zela. Suak irabazi egin baitzuen eta bazterrak mihizka erre baitzituen, eguzkiaren zaldien indar sutuak Faetonta desbidatu eta eter osoan eta lur guztietan zehar arrastatu zuenean: aita oroahaltzuak, oster, sumin biziak jota, Faetonta bihoztuna bat-bateko oinaztu kolpe batez zaldietatik eraitsi zuen eta Eguzkiak, jaustunari bidera irtenik, munduko lanpara eternala hartu zuen eta zaldi itsutuak bildu eta dardar uztartu zituen eta euren bideetik bergidatu, dena gobernatuz, greziar poeta zaharrek kantatu zuten. Hori egiazko arrazoitik urrunegi dago, oster. Sua garaile izan baitaiteke, bere materiaren gorputz gehiago infinitutik sartzen den lekuan; gero indarra moteltzen zaio, beste arrazoiren batek menperaturik, edo gauzak akabatzen dira, haren aura kiskalgarriek irentsita. Ura ere behinola biltzen eta nagusitzen hasi ei zen, gizakien hainbat hiri estali zuenean, eta gero, beste arrazoiren batek infinitutik harako masa haren indarrari atzera eragin zionean, euriak atertu ziren eta ibaien indarra txikitu zen.

Baina materiaren biltze hark zeru-lurrak eta itsas hondoak, eta eguzki-ilargien orbitak nola sortu zituen ordenan azalduko dut. Zeren gauzen lehenkiak ez baitziren, noski, beren-beregi eta adimen argiz paratu bakoitza bere lekuan eta ez zuten elkar hartu nolako mugidak egin, baina lehenkiak kontaezinak direnez eta, denbora infinitutik kolpeka astindurik eta euren pisuek arrastaturik, mugitzen eta mugitzen eta era guztietara konbinatzen eta euren elkartzeetatik sor zitekeen

omne genus coetus et motus experiundo
 tandem conueniant ea quae conuecta repente
 magnarum rerum fiunt exordia saepe, 430
 terrai maris et caeli generisque animantum.
 Hic neque tum solis rota cerni lumine largo
 altiuolans poterat nec magni sidera mundi
 nec mare nec caelum nec denique terra neque aer
 nec similis nostris rebus res ulla uideri, 435
 sed noua tempestas quaedam molesque coorta
 omnigenis e principiis, discordia quorum 440
 interualla uias conexus pondera plagas
 concursus motus turbabat proelia miscens,
 propter dissimilis formas uariasque figuras
 quod non omnia sic poterant coniuncta manere
 nec motus inter sese dare conenientis 445
 Diffugere inde loci partes coepere paresque
 cum paribus iungi res et discludere mundum
 membraque diuidere et magnas disponere partes,
 hoc est, a terris altum secernere caelum, 446
 et seorsum mare, uti secreto umore pateret,
 seorsus item puri secretique aetheris ignes.

Quippe etenim primum terrai corpora quaeque,
 propterea quod erant grauiā et perplexa, coibant 450
 in medio atque imas capiebant omnia sedes;
 quae quanto magis inter se perplexa coibant,
 tam magis expressere ea quae mare sidera solem
 lunamque efficerent at magni moenia mundi;
 omnia enim magis haec e leuibus atque rutundis 455
 seminibus multoque minoribu sunt elementis
 quam tellus. Ideo, per rara foramina terrae
 partibus erumpens primus se sustulit aether
 ignifer et multos secum leuis abstulit ignis,
 non alia longe ratione ac saepe uidemus, 460
 aurea cum primum gemmantis rore per herbas
 matutina rubent radiati lumina solis
 exhalantque lacus nebulam fluuiique perennes,
 ipsaque ut interdum tellus fumare uidetur;

guztia entseiatzen aritu direnez gero, hortik etorri da ezen, denbora luzean sakabanaturik egonik, elkartze eta mugida mota guztiak probatu ondoren, azkenean batu egin direla, euren elkartzetik gauza handiak, lurra, itsasoa, ortzia eta espezie bizidunak, abiarazteko moduan.

Orduan ez zen oraindik ikusten eguzkiaren gurpil argitsurik hegan, ez itsasorik, ez ortzirik, ezta, noski, lurrik ez airerik ere, eta ez zen gureen antzeko gauzarik bat ere ageri, baina ekaitz eta multzo berriak osatzen ziren deneriko lehenkietatik, zeintzuon diskordiak distantziak, norabideak, konexioak, pisuak, talkak, elkartzeak eta mugidak nahasten zituen etengabeko gatazkan, forma desantzekoak eta itxura ezberdinak zirela bide, honela ezin baitzuten lehenkiek elkarturik iraun, ez elkarri mugida egokirik eman. Gero parteak banatzen hasi ziren eta berdinak berdinekin batzen eta mundua irekitzen eta lohadarrek bereizten eta parte handiak ordenatzen, hots, ortzi garaia lurretik banatzen eta itsasoa apartatzen, ura bere gisara zabaltzeko, eta eterreko su garbiak eta bakunak ere apartatu egin ziren.

Izan ere, lehenik lurraren lehenkiak, astunak eta batuak zirelako, erdian pilatzen eta denak hondoan kokatzen ziren; eta elkarren artean zenbat eta batuago eta pilatuago egon, hainbatago oldartzen ziren itsasoa, izarrak, eguzkia, ilargia eta munduaren murrak handiak egitera; hauek guztiak hazi leunagoz eta borobilagoz eta lurrarenak baino askoz txikiagoz osatzen baitira. Hala, lurraren zirritu bakanetan zehar masatik aldenduz, lehenik eter suduna goratu zen eta bere arian su asko jaso zituen berarekin, ez oso bestela nola, ihintzak perlatutako belarretan, goizeko lehen eguzki izpi urrezkoak argi gorritan islatzen diren eta lakuek eta ibai taigabeek lainoa exhalatzen duten eta lurrak berak ere inoiz ketan dirudien; hauek denek, han goian batzean

omnia quae sursum cum conciliantur, in alto
corpore concreto subtexunt nubilam caelum.
Sic igitur tum se leuis ac diffusilis aether
corpore concreto circumdatus undique saepsit
et late diffusus in omnis undique partis
omnia sic auido complexu cetera saepsit.

465

470

Hunc exordia sunt solis lunaeque secuta,
interutrasque globi quorum uertuntur in auris;
quae neque terra sibi adsciuit nec maximus aether,
quod neque tam fuerunt grauia ut depressa sederent,
nec leuia ut possent per summas labier oras,
et tamen interutrasque ita sunt ut corpora uiua
uersent et partes ut mundi totius extent;
quod genus in nobis quaedam licet in statione
membra manere, tamen cum sint ea quae moueantur.

475

His igitur rebus retractis terra repente,
maxima qua nunc se ponti plaga caetula tendit,
succidit et salso suffudit gurgite fossas.

480

Inque dies quanto circum magis aetheris aestus
et radii solis cogeabant undique terram
uerberibus crebris extrema ad limina in artum,
in medio ut propulsa suo condesa coiret,

485

tam magis expressus salsus de corpore sudor
augebat mare manando camposque natantis,
et tanto magis illa foras elapsa uolabant
corpora multa uaporis et aeris altaque caeli
densabant procul a terris fulgentia templa.
Sidebant campi, crescebant montibus altis
ascensus; neque enim poterant subsidere saxa
nec pariter tantundem omnes subcumbere partis.

490

Sic igitur terrae concreto corpore pondus
constitit atque omnis mundi quasi limus in imum
confluxit grauis et subsedit funditus ut faex;
inde mare inde aer inde aether ignifer ipse
corporibus liquidis sunt omnia pura relictas,

495

eta gorputzak kondentsatzean, zerua lainoz ehotzen dute. Honela orduan eter arin eta hegazkorrak, gorputza kondentsatzean, mundu guztia inguratu eta hesitu zuen eta, alde guztietarantz urrun hedaturik, besarkada leratsuan gainerako guztia hesitu zuen. Honi eguzki-ilar-gien sorrerak jarraitu zion, zeintzuen globoak bitarteko aurretan biratzen diren; horiek ez zaizkio ez lurrari ez eter amaigabeari eransten, ez baitira hondoratzeko bezain astunak, ez goi ertzetarantz lerratzeko bezain arinak, eta, hala ere, hortxe dagoz bitartean eta gorputz bizi gisan biratzen dira eta mundu osoaren parteak dira; geuregan ere lohardar batzuk gelditi egon daitezkeen bezala, beste batzuk mugitzen ari direla. Elementu hauek erretiraturik, lurra, orain amaigabeko itsasgain urdinkara hedatzen den lekuan, bat-batean hondoratu zen eta leizeak uhin gaziz urperatu zituen. Eta egunez egun, eter zirimolek eta eguzki izpiek, muturreko ertzen gaineko zigortze etengabeaz, lurra alde guztietatik erdian kondentsatzera eta bere masa estutzera zenbatago behartzen zuten, haren gorputzetik harako izerdi gaziak hainbat indartuago ugaltzen zituen itsas zelai flotakorrak eta hainbatago eskapatzen eta hegatzten ziren su eta aire gorputz asko, lurretik urrun ortzi goreneko tenplu distiratsuak trinkotzen zituztenak. Zelaiak apaltzen eta mendi garaiak luzatzen ziren; haitzek ezin baitzuten hondoratu, ez alde guztiek era berdintsuan lautu.

Honela, beraz, lurraren pisua, gorputza kondentsaturik, geratu egin zen eta, munduaren lokatza bailitzan, hondora joan zen astunki eta hondarrak bezala jalki; gero itsasoa, gero airea, gero eter sutsua bera, euron gorputz bigunei esker, guztiz garbi geratu ziren, bata

et leuiores aliis alia, et liquidissimus aether atque leuissimus aeris super influit auras, nec liquidum corpus turbantibus aeris auris commiscet; sinit haec uiolentis omnia uerti turbatinibus, sinit incertis turbare procellis ipse suos ignis certo fert impete labens.	500 505
Nam modice fluere atque uno posse aethera nisu significat Pontos, mare certo quod fluit aestu unum labendi conseruans usque tenorem.	
Motibus astrorum nunc quae sit causa canamus. Principio magnus caeli si uortitur orbis, ex utraque polum parti premere aera nobis dicendum est extraque tenere et claudere utrimque; inde alium supra fluere atque intendere eodem quo uoluenda micant aeterni sidera mundi; aut aliud subter, contra qui subuehat orbem, ut fluuios uersare rotas atque haustra uidemus.	510 515
Est etiam quoque uti possit caelum omne menere in statione, tamen cum lucida signa ferantur; siue quod inclusi rapidi sunt aetheris aestus quaerentesque uiam circum uersantur et ignes passim per caeli uoluunt summania templa; siue aliunde fluens alicunde extrinsecus aer uersat agens ignis; siue ipsi serpere possunt quo cuiusque cibus uocat atque inuitat euntis, flammea per caelum pascentes corpora passim.	520 525
Nam quid in hoc mundo sit eorum ponere certum difficile est; sed quid possit fiatque pear omne in uariis mundis uaria ratione creatis, id doceo plurisque sequor disponere causas, motibus astrorum quae possint esse per omne; e quibus una tamen sit et hic quoque causa necessessest quae uegeat motum signis; sed quae sit earum praecipere hautquaquamst pedetemptim progredientis.	530
Terraque ut in media mundi regione quiescat, euanescere paulatim et decrescere pondus	535

aurrekoa baino arinago, eta bigunena eta garbiena den eterra airezko aurretan flotatzen da eta bere gorputz biguna ez du aire korronte gera-kaitzetan nahasten; zirimola bortitz hauek dena inarros dezaten, ekaitz aldakorrek asalda dezaten uzten du, berak lerrarazten ditu bere suak abio segurrean. Zeren eterra era neurtuan eta ahalegin uniformearen erion daitekeela Pontok erakusten baitu, korronte finkoz erioten den itsasoa berau, bere joanean beti erritmo berdina daroana.

Kanta dezagun orain zein den izarren mugimenduen arrazoa. Lehenik, zeruaren esfera handia biratzen bada, esan behar dugu aireak polo bietatik sakatzen eta kanpotik eusten diola eta bietatik ixten duela; gero beste aire bat goitik erioten da, mundu eternaleko izar birakariak dirdir egiten duten alde bererantz bultzatzen duena; edo beste bat azpitik, esferari kontrarantz eragiten diona, ibaiak gurpilak eta pegarrak birarazten dituen bezala. Baliteke ortzi osoa geldid egotea ere, izar argiak aurrera doazen bitartean; dela eurekin batera eter korronte bizkorrak barruan doazelako eta, bidea egin ahala, zirkuluan biratzen eta ortzi sapaia osatzen duten suak arrastatzen dituztelako; dela kanpo aireak, beste nondibait joez, suak joanarazten dituztelako; dela eurak direlako bakoitzaren larreak deitzen dien eta joatera gonbidatzen dituen lekura arrastatzeko gauza, euren gorputz gartsuak ortzian zehar bazkatuz. Zaila baita mundu honetan hauetako zeinek daragoion ziur ezartzea; baina izadiko mundu ezberdin eta asmo ezberdinez sortuetan zer daitekeen eta zer gertatzen den, horixe irakasten dut eta izadian zehar astroen mugidak eragin ditzaketen kausa anizkunak erakusten; hauen artean nahitaez egon behar du hemen ere izarren mugimendua bultzatzen duen bat; baina kausa hori zein den zehazterik ez dagokio kontuz-kontuz aurrera doanari.

Eta, lurra munduaren erdigunean geldid egon dadin, pisua txikitzea eta apurka-apurka ezabatzea komeni da, eta azpian beste subs-

conuenit, atque aliam naturam sup̄ter habere
 ex ineunte aeuo coniunctam atque uniter aptam
 partibus aeriis mundi quibus insita uiuit.
 Propterea non est oneri neque deprimit auras;
 ut sua cuique homini nullo sunt pondere membra 540
 nec caput est oneri collo nec denique totum
 corporis in pedibus pondus sentimus inesse;
 at quaecumque foris ueniunt inpostaque nobis
 pondera sunt laedunt, permulto saepe minora.
 Usque adeo magni refert quid quaeque queat res. 545
 Sic igitur tellus non est aliena repente
 allata atque auris aliunde obiecta alienis,
 sed pariter prima concepta ab origine mundi
 certaue pars eius, quasi nobis membra uidentur.
 Praeterea grandi tonitru concussa repente 550
 terra supra quae se sunt concutit omnia motu;
 quod facere haut ulla posset ratione, nisi esset
 partibus aeriis mundi caeloque reuincta:
 nam communibus inter se radicibus haerent
 ex ineunte aeuo coniuncta atque uniter apta. 555
 Nonne uides etiam quam magno pondere nobis
 sustineat corpus tenuissima uis animai
 propterea quia tam coniuncta atque uniter apta est?
 Denique iam saltu pernici tollere corpus
 quid potis est nisi uis animae, quae membra gubernat? 560
 Iamne uides quantum tenuis natura ualere
 possit, ubi est coniuncta graui cum corpore, ut aer
 coniunctus terris et nobis est animi uis?

 Nec nimio solis maior rota nec minor ardor
 esse potest, nostris quam sensibus esse uidetur. 565
 Nam quibus e spatiis cumque ignes lumina possunt
 adicere et calidum membris adflare uaporem,
 nil illi his interuallis de corpore libant
 flammaram, nil ad speciem est contractior ignis.
 Proinde, calor quoniam solis lumemque profussum 573
 perueniunt nostros ad sensus et loca fulgent, 570
 forma quoque hinc solis debet filumque uideri,

tantziaren bat egotea, sorreratik berarekin lotua eta munduaren airezko parteekin, non bera kokatzen den, bat egina. Horregatik lurra ez du pisurik egiten ez aurarik zapaltzen; gizakiari lohadarrek pisatzen ez dioten eta burua ere lepoari astun ez zaion eta, hitz batez, gorputzaren pisu guztia oinetan datzanik sentitzen ez dugun bezalaxe; kanpotik datozen eta ezartzen zaizkigun pisuek, oster, sarritan askoz txikiagoek, sakatu egiten digute. Horrexenbeste axola du zer bakoitzak nolako ahala duen. Honela, bada, lurra ez zen zer arrotz gisan tanpez sartua eta beste nondibait aire arrotzera jaurtia izan, aitzitik airearekin batera sortua izan zen munduaren hasieratik eta beronen atal jakina da, gorputzatalak gureak diren bezala. Bestalde, trumoi handi batek bat-batean astintzen duen lurra bere gainean dagoen guztia astintzen du berak ere; hori ezingo luke inola ere egin, munduko aireguneekin eta zeruarekin bat eginik ez balego: denboren hasieratik elkarren artean sustrai komunez atxikirik eta batasunean loturik baitagoz. Ez al dakusu zer pisu handiko gorputzari eusten dion gure arimaren indar xumexumeak ere, hain elkaturik eta batasunean loturik egoteagatik? Azkenik, zerk jaso dezake gorputza jauzi azkarrean, lohadrak gobernatzen dituen arimaren indarrak ez bada? Ba al dakusu, beraz, izaera xume batek zenbat dezakeen, gorputz pisuarekin baturik dagoenean, airea lurrarekin eta arima gurekin baturik dagoen bezala?

Eguzkiaren gorpila eta beroa ez daiteke askoz handiagoa ez txikiagoa izan, gure sentimenei iruditzen zaiena baino. Zeren, suak argia bidaltzen eta bere lohadarren beroa ematen diguna denik urrunen bada ere, bitarteko distantziak ez die garrei ezer kentzen, ez suaren irudirik txikitzen. Beraz, eguzkiaren beroa eta zabaltzen duen argia gure sentimenetara heltzen eta bazterrak argitzen dituenaz gero, eguzkiaren forma eta ingerada ikusi behar ditugu, egitan ezer kentzerik ez gehitzarik ez daukagula [[gure sentimenetara heltzen eta bazterrak argitzen]].

nil adeo ut possis plus aut minus addere uere [perueniunt nostros ad sensus et loca fulgent].	574
Lunaque siue notho fertur loca lumine lustrans, siue suam propio iactat de corpore lucem, quidquid id est, nilo fertur maiore figura quam, nostris oculis qua cernimus, esse uidetur. Nam prius omnia, quae longe semota tuemur aera per multum, specie confusa uidentur quam minui filum. Quapropter luna necesse est, quandoquidem claram speciem certamque figuram praebet, ut est oris extremis cumque notata quantaque quantast hinc nobis uideatur in alto.	575
Postremo quoscumque uides hinc aetheris ignes, quandoquidem quoscumque in terris cernimus <ignes>, dum tremor <et> clarus dum cernitur ardor eorum, perparuom quiddam interdum mutare uidentur alteram utram in partem filum, quo longius absunt; scire licet perquam pauxillo posse minores esse uel exigua maioris parte breuique.	585 594
Illud item non est mirandum, qua ratione tantulus ille queat tantum sol mittere lumen, quod maria ac terras omnis caelumque rigando compleat et calido perfundat cuncta uapore [quanta quoquest tanta hinc nobis uidetur in alto]. Nam licet hinc mundi patefactum totius unum largifluum fontem scatere atque erumpere lumen, ex omni mundo quia sic elementa uaporis undique conueniunt et sic coniectus eorum confluit, ex uno capite hic ut profluat ardor. Nonne uides etiam quam late paruus aquai prata riget fons interdum campisque redundet? Est etiam quoque uti non magno solis ab igni aera percipiat calidis feruoribus ardor, opportunos ita est si forte et idoneus aer, ut queant accendi paruis ardoribus ictus;	590 596 597 600 605

Ilargia ere, bai bere ibilbidea inoren argiz egiten duela, bai argia bere gorputzetik igortzen duela, delakoa dela, gure begiek dakustena baino batere handiagoa ez den tamainarekin dabil. Zeren oso urrunera, bitartean aire asko dela, ikusten ditugun zer guztietan, itxura ingerada txikitu baino lehenago nahasturik ikusten da. Horregatik ilargiak, itxura argia eta figura zehatza ematen duenez gero, kanpo ertzek, direnak direla, dioten modukoa izan behar du eta hemendik han goian daukan tamaina berarekin ikusi behar dugu. Azkenik, lurrean ikusten ditugun su guztiak, euron dizdiza eta bero distiratsua ikusten deno, oharkabean, gehiago-gutxiago, urrunaren arabera, ingerada aldatzen dutela dirudienez gero, hemendik ikusten dituzun eterreko su guztiek oso apur bat txikiagoak edo oso apur-apur bat handiagoak izan daitezkeela atera behar da.

Ez da harritzekoa hain eguzki niminoak lurrera hainbeste argi bidaltzea, ezen itsasoak eta lur guztiak eta ortzia gainezkatzen baititu eta dena jario beroz bainatzen [[hemendik han goian daukan tamaina berarekin ikusi behar dugu]]. Zeren baliteke mundu guztiaren argi iturri bakarra hantxe irekitzea eta argitasun ugari zabaltzea, beroaren elementuak mundu guztitik hantxe batzen eta haraxe jotzen dutelako, beroa sorburu bakar hartatik erion dadin. Ez al dakusu batzuetan zer ur turrusta mehea behar den, landa zabalak ureztatzeko eta zelaiak blaitzeko? Baliteke baita eguzkiaren su ez hain handitik harako beroak airea bere lamaz isiotzea, baldin airea berotasun txikien kolpera suhartzeko moduko prestasun egokian badago; honela inoiz uztak eta

quod genus interdum segetes stipulamque uidemus
 accidere ex una scintilla incendia passim.
 Forsitan et rosea sol alte lampade lucens 610
 possideat multum caecis feruoribus ignem
 circum se, nullo qui sit fulgore notatus,
 aestifer ut tantum radiorum exaugeat ictum.

Nec ratio solis simplex <et> recta patescit,
 quo pacto aestiuus e partibus aegocerotis 615
 brumalis adeat flexus atque inde reuertens
 canceris ut uertat metas ad solstitialis,
 lunaque mensibus id spatium uideatur obire,
 annua sol in quo consumit tempora cursu.
 Non, inquam, simplex his rebus reddita causast. 620
 Nam fieri uel cum primis id posse uidetur,
 Democriti quod sancta uiri sententia ponit,
 quanto quaeque magis sint terram sidera propter,
 tanto posse minus cum caeli turbine ferri;
 euanesce enim rapidas illius et acris 625
 imminui sup̄ter uiris, ideoque relinqui
 paulatim solem cum posterioribu signis,
 inferior multo quod sit quam feruida signa.
 Et magis hoc lunam: quanto demissior eius
 cursus abest procul a caelo terrisque propinquat, 630
 tanto posse minus cum signis tendere cursum.
 Flaccidiore etiam quanto iam turbine fertur
 inferior quam sol, tanto magis omnia signa
 hanc adipiscuntur circum praeterque feruntur.
 Propterea fit ut haec ad signum quoque reuerti 635
 mobilius uideatur, ad hanc quia signa reuisunt.
 Fit quoque ut e mundi transuersis partibus aer
 alternis certo fluere alter tempore possit
 qui queat aestiuus solem detrudere signis
 brumalis usque ad flexus gelidumque rigorem, 640
 et qui reiciat gelidis a frigoris umbris
 aestiferas usque in partis et feruida signa.
 Et ratione pari lunam stellasque putandumst,
 quae uoluont magnos in magnis orbibus annos,

galburuak txinpart bakarretik sutean isiotzen ikusi ohi ditugu. Beharbada arrosa-lanparaz goian ditzidiz egiten duen eguzkiak ere ikusten ez den su piloa edukiko du bere inguruan, inolako distiran agertu ez arren, beroa emanez, izpien kolpea hainbeste gehitzen duena.

Eguzkiaren arrazoi bakar eta zuzenik ere ez dago argi, zergatik doan, udako aldeak utzirik, kaprikornioaren neguko tropikora eta nola, han eurt eginik, kantzerraren solstizioa duen berriz helburu; eta nola ilargiak hilabetearen egiten duen eguzkiak urtebeteko denbora behar duen espazioa.

Ez dago, esan bezala, gertakari hauentzako arrazoi bakarrik. Lehenik, bai bailiteke Demokrito gizasemearen doktrina santuak dioen bezala gertatzea, hots, zenbat eta izarrek lurretik hurrago egon, hainbat gutxiago eroan ditzakeela ortziko zirimolak; honen indar bizkorra eta bortitza ezabatzen eta gutxitzen delako eta horregatik eguzkia ondorengo zeinuen artean apurka-apurka atzeratzen delako, izar goriak baino askoz beheiago egotearren. Eta areago ilargia: bere ibilbidea zenbat eta beheagokoa den, zerutik urrunduz eta lurrera hurbilduz, hainbat gutxiago egin dezake ibilbide hori izarrekin batera. Eta arrastatzen duen zirimola, eguzkiarena baino txikiagoa, zenbat eta ahulagoa izan, aisago harrapatzen eta aurea hartzen diote izar guztiek. Horrexegatik dirudi berau itzultzen dela azkarrago izarretara, izarrek bera berriro harrapatzen dutelarik. Baliteke baita bi aire ezberdinek denbora jakinean txandaka jotzea munduaren muturreko aldeetatik, batetik eguzkia udako zeinuetatik jaurti eta neguko tropikora eta gogortasun izoztura bultz egingo diona eta bestetik hotzaren geriza izoztuetatik udako eremuetara eta zeinu gorietara itzularaziko duena. Euren orbita luzeak korritzeko urte handiak darabiltzaten ilargi eta

aeribus posse alternis e partibus ire. 645
Nonne uides etiam diuersis nubila uentis
diuersas ire in partis inferna supernis?
Qui minus illa queant per magnos aetheris orbis
aestibus inter se diuersis sidera ferri?

At nox obruit ingenti caligine terras, 650
aut ubi de longo cursu sol ultima caeli
impulit atque suos efflauit languidus ignis
concussos itere et labefactos aere multo,
aut quia sub terras cursum conuortere cogit
uis eadem, supra quae terras pertulit orbem. 655

Tempore item certo roseam Matuta per oras
aetheris auroram differt et lumina pandit,
aut quia sol idem, sub terras ille reuertens,
anticipat caelum radiis accendere temptans,
aut quia conueniunt ignes et semina multa 660
confluere ardoris consuerunt tempore certo,
quae faciunt solis noua semper lumina gigni;
quod genus Idaeis fama est e montibus altis
dispersos ignis orienti lumine cerni,
inde coire globum quasi in unum et conficere orbem. 665
Nec tamen illud in his rebus mirabile debet
esse, quod haec ignis tam certo tempore possunt
semina confluere et solis reparare nitorem.
Multa uidemus enim, certo quae tempore fiunt
omnibus in rebus. Florescunt tempore certo 670
arbusta et certo dimittunt tempore florem:
nec minus in certo dentis cadere imperat aetas
tempore et inpubem molli pubescere ueste
et pariter mollem malis demittere barbam:
fulmina postremo nix imbres nubila uenti 675
non nimis incertis fiunt in partibus anni.
Namque ubi sic fuerunt causarum exordia prima
atque ita res mundi cecidere ab origine prima,
consequae quoque iam redeunt ex ordine certo.

izarrei ere era berdinean bultz egiten dietela pentsa daiteke txandako aireek txandako norabideetan. Ez al dakusu nola hodeiak ere, kontrako haizeen eraginez, goikoak behekoen kontrako norabidean joan ohi diren? Zergatik ezin dituzte izarrok, eterreko orbita itzeletan zehar, korronte ezberdinek eroan?

Gauak, oster, lurra laino trinkoan ehorzten du, bai eguzkiak, ibilera luzearen ondoren, ortziko azken muturrak jo eta, ahiturik, bere suak, bidaian kolpatuak eta aire ugarian makalduak, puzka jaurti dituelako, bai lurren gainetiko orbitan bultz egin zion indar berak lurren azpitiko ibilbidera makurrazten duelako.

Era berean, Goizek denbora jakinean egunsenti arrosatua ete-rean zehar zabaltzen du eta argia irekitzen, bai eguzkiak berak, lurra-ren azpiko ibileratik bueltan, ortzian aurea hartzen duelako, izpiz isiotzen saiatuz, bai denbora jakinean suak eta bero hazi asko batzen direlako, egunero eguzki berria jaioarazten dutenak; horrela Idako mendi garaietatik argisentian su dispertsoak ikusten ei dira eta gero globo bakarrean bezala batzen eta diskoa osatzen ei dute. Eta honetan ez dago harrigarritzat jo beharrik suzko hazi horiek hain denbora jakinean bat egin eta eguzkiaren distira berri-ahaztea. Arlo guztietan gauza asko ikusten baitugu, denbora jakinean gertatzen dena. Zuhaitzak denbora jakinean loratzen eta denbora jakinean loregabe-tzen dira: eta ez ditu adinak denbora ez-jakinagoan hortzak jausaraz-ten eta nerabea bilo bigunez janzten eta halaber haren masailetan bizar biguna ernearazten. Azkenik, oinaztuak, elurra, euriak, hodeiak, hai-zeak nahikoa erregular gertatzen dira urtarotetan zehar. Eta, kausen lehen hastapenak horrela izan eta gauzak munduaren hasieratik horre-la gertatu zirenez gero, orain ere horrelaxe errepikatzen dira ordena jakinean.

Crescere itemque dies licet et tabescere noctes,	680
et minui luces, cum sumant augmina noctis,	
aut quia sol idem sub terras atque superne	
imparibus currens anfractibus aetheris oras	
partit et in partis non aequas diuidit orbem,	
et quod ab alterutra detraxit parte, reponit	685
eius in aduersa tanto plus parte relatus,	
donec ad id signum caeli peruenit, ubi anni	
nodus nocturnas exaequat lucibus umbras;	
nam medio cursu flatus aquilonis et austri	
distinet aequato caelum discrimine metas	690
propter signiferi posituram totius orbis,	
annua sol in quo consumit tempora serpens,	
obliquo terras et caelum lumine lustrans,	
ut ratio declarat eorum qui loca caeli	
omnia dispositis signis ornata notarunt.	695
Aut quia crassior est certis in partibus aer,	
sub terris ideo tremulum iubar haesitat ignis	
nec penetrare potest facile atque emergere ad ortus;	
propterea noctes hiberno tempore longae	
cessant, dum ueniat radiatum insigne diei.	700
Aut etiam, quia sic alternis partibus anni	
tardius et citius consuerunt confluere ignes	
qui faciunt solem certa de surgere parte,	
propterea fit uti uideantur dicere uerum.	
* * *	
Luna potest solis radiis percussa nitere	705
inque dies magis <id> lumen conuertere nobis	
ad speciem, quantum solis secedit ab orbi,	
donique eum contra pleno bene lumine fulsit	
atque oriens obitus eius super edita uidit;	
inde minutatim retro quasi condere lumen	710
debet item, quanto propius iam solis ad ignem	
labitur ex alia signorum parte per orbem;	
ut faciunt, lunam qui fingunt esse pilai	
consimilem cursusque uiam sub sole tenere.	
Est etiam quare proprio cum lumine possit	715
uoluier et uarias splendoris reddere formas;	

Egunak luzatuz eta gauak laburtuz doaz eta gaua handitu ahala argia gutxituz, bai eguzkiak berak, bere ibilbidean lurraren gainetik eta azpitik arku ezberdinak eginez, eter eremua erdibitzen eta orbita zati ezberdinetan banatzen duelako eta alde batari kendu diona bueltan besteari gehituz hornitzen duelako, urtearen giltzak gaueko gerizak eta eguneko argiak berdintzen dituen zeruko zeinu hartaraino iritsi arte; zeren, akiloitik austrorako bide erdian, zeruak distantzia berdineran mantentzen baititu tropikoak, zodiako osoaren posturagatik, zeina kurritzen eguzkiak urtebete egiten duen, zeru-lurra argi zeiharrez garbitzen dituela, zeruko toki guztiak, bakoitza bere ikurrez ordenan jarriarik, markatu dituztenen kalkuluek dioten bezala. Bai airea alde batzuetan trinkoagoa delako eta lurraren azpian eguzkiaren distiraren tremulua atzeratzen eta ekialderantz jotzea eta igotzea eragozten duelako; horregatik neguko gauak luzatzen eta atzeratzen dira, egunaren ezaugarri argitsua etorri arte. Edo baita, urtaroen arabera txandak, leku jakinean eguzkia sortzen duten suak arinago edo astiroago elkartzen direlako, eta horregatik egia diotela dirudi [gertaera honen kausa bakarrik ematerik ez dagoela diotenek].

* * *

Ilargia baliteke eguzkiaren izpiek jota argitzea eta egunez egun bere argia, eguzkiaren diskotik urrundu ahala, gureganantz gehiago bihurtzea, harik eta, beronen aurrez aurre, osorik argiztatu eta, oster-tzaren gainera irtenik, beronen sarrera ikusi arte; gero, apurka-apurka, bere argia ezkutatzen bezala joan behar du, ortziaren beste aldetik zodiakoan zehar berriro eguzkiaren surantz hurreratu ahala; ilargia eguzkiaren azpitik beronen norabidean doan pilota bezalakoa dela pentsatzen dutenek diotenez. Baita pentsa daiteke argi propioz biratzen dela eta bere distiraren forma ezberdinak ematen dituela; beste

corpus enim licet esse aliud quod fertur et una
 labitur omnimodis occursans efficiensque
 nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
 Versarique potest, globus ut, si forte, pilai 720
 dimidia ex parti candenti lumine tinctus,
 uersandoque globum uariantis edere formas,
 donique eam partem, quaecumque est ignibus aucta,
 ad speciem uertit nobis oculosque patentis;
 inde minutatim retro contorquet et aufert 725
 luciferam partem glomeraminis atque pilai;
 ut Babylonica Chaldaeum doctrina refutans
 astrologorum artem contra conuincere tendit,
 proinde quasi id fieri nequeat quod pugnat uterque
 aut minus hoc illo sit cur amplectier ausis. 730
 Denique cur nequeat semper noua luna creari
 ordine formarum certo certisque figuris
 inque dies priuos aborisci quaeque creata
 atque alia illius reparari in parte locoque,
 difficilest ratione docere et uincere uerbis, 735
 ordine cum <possint> tam certo multa creari.

It Ver et Venus et Veneris praenuntius ante
 pennatus graditur, Zephyri uestigia propter
 Flora quibus mater praespargens ante uiui
 cuncta coloribus egregiis et odoribus opplet. 740
 Inde loci sequitur calor aridus et comes una
 puluerulenta Ceres <et> etesia flabra aquilonum.
 Inde Autumnus adit, graditur simul Euhius Euan.
 Inde aliae tempestates uentique secuntur,
 altitonans Volturnus et auster fulmine pollens. 745
 Tandem bruma niues adfert pigrumque rigorem
 reddit; Hiemps sequitur crepitans hanc dentibus algu.
 Quo minus est mirum si certo tempore luna
 gignitur et certo deletur tempore rursus,
 cum fieri possint tam certo tempore multa. 750

Solis item quoque defectus luaneque latebras
 pluribus e causis fieri tibi posse putandumst.

gorputz bat egon baitaiteke, hark arrastaturik doana eta hamaika eratarata oztopatuz geriza egiten diona, berau ikusgaitza izanik, argi gabe mugitzen delako. Biratu ere egin daiteke, erdia zuri biziz tindaturiko pilotak, biratzean, forma aldakorrak ematen dituen bezala, harik eta argiztaturik dagoen alde hura osoan gure begietarantz itzuli arte; gero apurka-apurka atzerantz okertzen eta alde argiduna pilotaren masatik apartatzen du; Babiloniako Kaldearren doktrinak astrologoen zientzia errefutatu nahi duen moduan, bakoitzak defendatzen duena ezinezkoa balitz edo azalpen bata zein bestea onartzeko arrazoi gutxiago balego bezala. Azkenik, zergatik ez daitekeen egunero ilargi berria sortua izan, formen segida jakinez eta figura jakinekin, eta sortua egunero hil eta leku berean beste batek ordeztua izan, zaila da arrazoi sendoz frogatzea, hainbeste gauza sortua izan baitaiteke ordena jakinaren arabera. Badatoz Udaberri eta Venus eta Venusen aurretik lumadun iragarlea, eta ama Florak, Zefioren urratsei jarrai, bide guztia kolore eta usain zoragarritz jaxten du. Ondoren Uda bero dator, ondoan Zeres haustuna eta akiloiaren ufa etesioak lagun dituela. Gero Udazken heldu da eta berarekin Bako, aupaka. Jarraian beste aro eta haize batzuk, Volturmo goi-trumoa eta Austro tximist-jauna. Azkenik, neguko solstizioak elurrak dakartza eta lei kixkorak berritzen ditu; badator Negu, haginak hotzez dardar. Ez da, beraz, hain harritzekoa ilargia denbora jakinean sortzea eta berriro denbora jakinean desegitea, hainbeste gauza izan baitaiteke denbora jakinean egina.

Eguzkiaren eklipseak eta ilargiaren ezkutatzak, halaber, kausa ezberdinek eraginak direla pentsatu behar duzu. Zeren, zergatik deza-

Nam cur luna queat terram secludere solis
 lumine et a terris altum caput obstruere ei,
 obiciens caecum radiis ardentibus orbem: 755
 tempore eodem aliud facere id non posse putetur
 corpus quod cassum labatur lumine semper?
 Solque suos etiam dimittere languidus ignis
 tempore cur certo nequeat recreareque lumen,
 cum loca praeteriit flammis infesta per auras, 760
 quae faciunt ignis interstingui atque perire?
 Et cur terra queat lunam spoliare uicissim
 lumine et oppresum solem super ipsa tenere,
 menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras:
 tempore eodem aliud nequeat succurrere lunae 765
 corpus uel supra solis perlabier orbem,
 quod radios interrumpat lumenque profusum?
 Et tamen ipsa suo si fulget luna nitore,
 cur nequeat certa mundi languescere parte.
 dum loca luminibus propriis inimica per exit? 770
 [menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras.]

Quod superest, quoniam magni per caerula mundi
 qua fieri quicquid posset ratione resolui,
 solis uti uarios cursus lunaeque meatus 775
 noscere possemus quae uis et caussa cieret,
 quoue modo <possent> effecto lumine obire
 et neque opinantis tenebris obducere terras,
 cum quasi coniuent et aperto lumine rursum
 omnia conuisunt clara loca candida luce,
 nunc redeo ad mundi nouitatem et mollia terrae 780
 arua, nouo fetu quid primum in luminis oras
 tollere et incertis crerint committere uentis.

Principio genus herbarum uiridemque nitorem
 terra dedit circum collis camposque per omnis,
 florida fulserunt uiridanti prata colore, 785
 arboribusque datumst uariis exinde per auras
 crescendi magnum inmissis certamen habenis.
 Ut pluma atque pili primum saetaeque creantur

ke ilargiak eguzkiaren argia mozt eta bere buru gailena haren eta lurraren bitartean ezar, bere disko iluna izpi goriei jarkiz, aldi berean zeruan lerratzen den beste gorputz beti argigabe batek hori bera egin dezakeela ez pentsatzeko moduan? Eta eguzkiak berak ez al dezake, indarge, denbora jakinean sua gal eta argia bersor, aurretan zehar suak itzungi eta hilarazi zituzten garren eremu gupidagabeak jotzen ditue-nean? Eta, zergatik dezake lurrak, halaber, ilargia argigabetu eta, bera gainean dela, eguzkia gelditu atxiki, hilero konoaren itzal barruan zorrotz dabilen bitartean; eta zergatik aldi berean ezin zaio beste gorputz bat ilargiari jarki edo eguzkiaren diskoaren paretik lerratu, haren izpiak eta argiaren zabaltzea moztuz? Eta bestetik, ilargiak distira propioz argi egiten badu, zergatik ez daiteke ortziko hain unetan iraungi, bere argi propioaren arerio diren lekuetatik pasatzean?

Eta, mundu handiaren oskarbietan zer bakoitza zergatik gertatzen den erabakia dudanez gero, orain, eguzkiaren ibilbide eta ilargiaren mugida aldakorrek zer indarrek eta kausak eragiten dituen eta nola, argia itzungitzean, desager daitezkeen eta lurra ezustean ilunpeztal dezaketen, begiak nolabait itxi-irekirik, euren argi gardenari esker distiratzen den guztia berriro hautematen dutenean, hori dena uler dezagun, munduaren gaztaro eta lurraren soro bigunetara itzuliko naiz eta azalduko dut zer fruitu berri zuten lehenen argi zelaira eman eta haize badaezpadakoen esku jartzen ausartu.

Hasieran, lurrak distira berdeko pentzez inguratu zituen munoak eta jantzi zelai guztiak, landa loretsuak kolore mardulez distiratu ziren eta deneriko zuhaitzei bide eman zitzaienten, aske eta airea zulatuz,

quadripedum membris et corpore pennipotentum, sic noua tum tellus herbas uirgultaque primum sustulit, inde loci mortalia saecula creauit multa modis multis uaria ratione coorta. Nam neque de caelo cecidisse animalia possunt nec terrestria de salcis exisse lacunis.	790
Linquitur ut merito maternum nomen adepta terra sit, e terra quoniam sunt cuncta creata. Multaque nunc etiam existunt animalia terris imbribus et calido solis concreta uapore; quo minus est mirum si tum sunt plura coorta et maiora, noua tellure atque aethere adulta.	795 800
Principio genus alituum uariaeque uolucres oua relinquebant exclusae tempore uerno, folliculos ut nunc teretis aestate cicadae lincunt sponte sua uictum uitamque petentes. Tum tibi terra dedit primum mortalia saecula.	805
Multus enim calor atque umor superabat in aruis: hoc ubi quaeque loci regio opportuna dabatur, crescebant uteri terram radicibus apti; quos ubi tempore maturo patefecerat aetas infantum fugiens umorem aurasque petessens, conuertebat ibi natura foramina terrae et sucum uenis cogebat fundere apertis consimilem lactis, sicut nunc femina quaeque cum peperit, dulci repletur lacte, quod omnis impetus in mammas conuertitur ille alimenti.	810 815
Terra cibum pueris, uestem uapor, herba cubile praebebat multa et molli lanugine abundans. At nouitas mundi nec frigora dura ciebat nec nimios aestus nec magnis uiribus auras. Omnia enim pariter crescunt et robora sumunt.	820
Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta terra tenet merito, quoniam genus ipsa creauit humanum atque animal prope certo tempore fudit omne quod in magnis bacchatur montibu passim, aeriasque simul uolucres uariantibu formis.	825
Sed quia finem aliquam pariendi debet habere,	

zein luzeagoka haz zitezen. Eta lauhankakoen lohadarretan eta hegaztien gorputzean, lehenen lumak eta biloak eta zurdak sortzen direnez, lur gazteak ere berdin eman zituen lehenen belarrak eta zuhaiskak, eta gero espezie hilkorrak sortu zituen, askotarikoak, era askotara eta arrazoi askotarikoz jaio zirenak. Animaliek ezin baitute zerutik jau-siak izan, ez lehorrekoek ur gazietatik irteneak. Lurrak benetako ama izena merezi izatea baino ez da geratzen, lurretik sortua izan baita dena. Oraintxe ere animalia asko sortzen da lurretik, euriek eta eguzkiaren berotasunak eraginda; gutxiago harritzekoa da, beraz, gehiago eta handiagoak sortu izatea, lurra gazte eta eterra heldua zenean. Hasieran, enda hegodunak eta txori koloretsuak arraultzatik zetozen, udaberrian kanporatuz, orain txitxarrek soineko biribilak udan euren kabuz uzten dituzten bezala, janari eta bizi bila. Orduantxe eman zizun lurrak lehenik hilkorren enda. Soroak hezez eta beroz gainezka baitzegozen, non toki egokia gertatu, han hazten ziren lurrean sustrai-turiko umetokiak; zeintzuok, denborak betetakoan, umeen sakadak irekitzen zituenean, hezetik ihesi eta aire gose eurok, naturak harantz bihurtzen zituen lurraren poroak eta zain irekietan zehar esne antzeko zukua isurrarazten zien, orain emakume erditua esne gozoz betetzen den bezala, elikuaren bulkada hura guztia bularretan batzen delako. Lurrak haurrei jana zemaian, beroak jantzia, belarrak bilo ugari eta samurreko ohea. Bestetik, munduaren gaztaroak ez zuen hotz minik sortzen, ez bero handiegirik, ez haize bortitzegirik. Gauza guztiak ber-dintsu hazten eta indartzen baitira.

Beraz, berriz diot, lurrak merezita dauka eman zaion ama izena, berak sortu baitzuen giza enda eta mendi zabaletan jauzika barreiatzen diren ia animali mota guztiak eta forma askotariko aire hegaztiak ere berak eman zituen denbora jakinean. Baina, emankorta-

destitit, ut mulier spatio defessa uetusto.
 Mutat enim mundi naturam totius aetas
 ex alioque alius status excipere omnia debet,
 nec manet ulla sui similis res: omnia migrant, 830
 omnia commutat natura et uertere cogit.
 Namque aliud putrescit et aeuo debile languet,
 porro aliud succrescit et <e> contemptibus exit.
 Sic igitur mundi naturam totius aetas
 mutat et ex alio terram status excipit alter, 835
 quod potuit nequeat, possit quod non tulit ante.

Multaque tum tellus etiam portenta creare
 conatast mira facie membrisque coorta,
 androgynem, interutrasque nec utrum, utrimque remotum,
 orba pedum partim, manuum uiduata uicissim, 840
 muta sine ore etiam, sine uoltu caeca reperta,
 uinctaque membrorum per totum corpus adhaesu,
 nec facere ut possent quicquam nec cedere quoquam
 nec uitare malum nec sumere quod uolet usus.
 Cetera de genere hoc monstra ac portenta creabat, 845
 nequiquam, quoniam natura absterruit auctum
 nec potuere cupitum aetatis tangere florem
 nec reperire cibum nec iungi per Veneris res.
 Multa uidemus enim rebus concurrere debere,
 ut propagando possint procudere saecula; 850
 pabula primum ut sint, genitalia deinde per artus
 semina qua possint membris manare remissis;
 feminaque ut maribus coniungi possit, habere
 mutua qui mutant inter se gaudia uterque.

Multaque tum interiise animantum saecula necessest 855
 nec potuisse propagando procudere prolem.
 Nam quaecumque uides uesci uitalibus auris,
 aut dolus aut uirtus aut denique mobilitas est
 aut inuente aeuo genus id tutata reseruans.
 Multaque sunt, nobis ex utilitate sua quae 860
 commendata manent, tutelae tradita nostrae.

sunak ere amairen bat behar zuenez gero, utzi egin zion, urteen kargak agorturiko emakumeak bezala. Denborak mundu osoaren izaera aldatzen baitu, egoera bati nahitaez beste bat darraiolako beti eta ezerk ez dirauelako bere buruaren berdin: dena da igarokor, naturak dena aldatzen eta bilakarazten du. Zeozer usteltzen, makaltzen eta adinez ahitzen denean, beste bat da ordeaz hazten eta gutxiespenetik irteten. Honela, bada, denborak mundu osoaren izaera aldatzen du eta lurra egoera batetik bestera igarotzen da; ahal zuenik ezin du eta lehen ezin zuenak ahal du.

Lurra ahalegindu zen hainbat munstro sortzen ere, aurpegi eta gorputzadar bitxiz eginak, hala nola androginoa, erdi gizon erdi andre, bien ezberdin, edo animalia behin hankagabeak, behin eskugabeak, baita aho gabeko mutuak ere, edo itsu aurpegigabeak, edo lohadar guztiak gorputzean itsatsita edukitzeagatik ezinduak, ezin zutelarik ezer egin, ez mugitu, ez gaitzetik alde egin, ez behar zutenik hartu. Honelako beste munstro eta izugarri batzuk ere sortzen zituen, alferrik, naturak ez baitzien hazten utzi, eta ezin izan zuten adin-lore desiaturik erdietsi, ez janik aurkitu, ez Venusen egintzan elkartu. Izan ere, gauza askok bat egin behar duela ikusten dugu, espezieak ugal eta zabal daitezen; lehenik larreak behar dira, gero lohadar lasatuetatik gorputzean zehar hazi genitala nondik erion eduki behar da; baita, emea arrei lot dakien, elkarren artean atsegina nola trukatu ere.

Nahitaezkoa da animalia espezie asko orduantxe iraungi zedin eta ez zezan, ugalduz, ondorengorik izan ahal. Bizi aurretatik elikatzen ikusten dituzun guztiek badute, izan ere, edo maltzurkeria edo indarra edo, nolanahi ere, mugikortasuna, hasieratik espeziearen babesle eta gordetzaille. Badira asko, euren onuragatik, gure esku utziak, gure ardurapean jarriak. Lehenik, lehoien enda bortitza eta espezie

Principio genus acre leonum saeuaque saecula
 tutatast uirtus, uolpes dolus et fuga ceruos.
 At leuisomma canum fido cum pectore corda
 et genus omne quod est ueterino semine partum 865
 lanigeraeque simul pecudes et bucera saecula
 omnia sunt hominum tutelae tradita, Memmi;
 nam cupide fugere feras pacemque secuta
 sunt et larga suo sine pabula parta labore,
 quae damus utilitatis eorum praemia causa. 870
 At quis nil horum tribuit natura, nec ipsa
 sponte sua possent ut uiuere nec dare nobis
 utilitatem aliquam quare pateremur eorum
 praesidio nostro pasci genus esseque tutum,
 scilicet haec aliis praedae lucroque iacebant 875
 indupedita suis fatalibus omnia uinclis,
 donec ad interitum genus id natura redegit.

Sed neque Centauri fuerunt, nec tempore in ullo
 esse queunt duplici natura et corpore bino
 ex alienigenis membris compacta, potestas 880
 hinc illinc partis ut sat par esse potis sit.
 Id licet hinc quamuis hebeti cognoscere corde.
 Principio circum tribus actis impiger annis
 floret ecus, puer haudquaquam; nam saepe etiam nunc
 ubera mammarum in somnis lactantia quaeret: 885
 post ubi ecum ualidae uires aetate senecta
 membraque deficiunt fugienti languida uita,
 tum demum puerili aeuo florente iuuentas
 occipit et molli uestit lanugine malas.
 Ne forte ex homine et ueterino semine equorum 890
 confieri credas Centauros posse neque esse,
 aut rapidis canibus succinctas semimarinis
 corporibus Scyllas et cetera de genere horum,
 inter se quorum discordia membra uidemus;
 quae neque florescunt pariter nec robora sumunt, 895
 corporibus neque proiciunt aetate senecta,
 nec simili Venere ardescunt nec moribus unis
 conueniunt, neque sunt eadem iucunda per artus:

ankerra bipiltasunak gorde du, azeria maltzurtasunak eta oreina ihesak. Lo arineko eta bihotz leialeko txakurrak eta zamarien hazitik sorturiko espezie guztiak eta artiledun aziendak eta idi adar-haundiak, ostera, gizakion ardurapean jarriak izan dira denak, Memmio; piztiengandik pozik ihes egin baitzuten, bakearen eta neke gabe lorturiko bazka mardulen, euren onuraren saritzat ematen dizkiegunen bila, hain zuzen. Baina naturak honelako dohainik eman ez zienak, euren kabuz bizi ezin zutenak eta guri onurarik ere, zeinaren ordainez haien espezieari jana eta segurantz eskainiko genien, eman ezin zigutenak, haiek denak, bistan da, besteen harrapakin eta mozkin gelditu ziren, euren moztasun fatalek eragotziak, naturak espezie hura akabura eroan arte.

Baina ez Zentaurorik izan zen, ez natura bikoitzeko eta gorputz bikoitzekorik izan daiteke inoiz, lohadar heterogeneoz osaturik, enda bietatik jaio eta ahalmenak orekan egoteko moduan. Hau bururik kamutsenak ere uler dezake honakotik. Lehenik, zaldi suharra hirugarren urte inguruan heltzen da, ez, ostera, haurra, adin horretan ametsetan oraindik maiz bilatu ohi baitu edoski zuen bularra. Gero, zaldiarengan zahartzaroak indarra eta kemena makaltzen dituenean eta lohadar indargetuek, biziak ihes egitean, huts egiten diotenean, haurrentzat orduantxe hasten da, hain zuzen, gaztetasunaren lore aroa eta matrailak bizar xumez jazen zaizkie. Ez pentsa, beraz, Zentauroak gizakia eta zaldien hazia nahastetik etor daitezkeenik, ez txakur oldartiz inguraturiko gorputz erdi itsastarreko Eszilarik izan daitekeenik, ez atal elkargaitzez ikusten dugun beste antzekorik; atalok ez batera loratzen dira, ez batera sendotasuna hartzen, ez zahartzean batera uzten, ez Venus berarekin gartzen dira, ez ohituretan bat datoz, ez lohadarretan atsegin berdinak dituzte.

quippe uidere licet pinguescere saepe cicuta barbigeras pecudes, homini quae est acre uenenum.	900
Flamma quidem <uero> cum corpora fulua leonum tam soleat torrere atque urere quam genus omne uisceris in terris quodcumque et sanguinis exstet, qui fieri potuit, triplici cum corpore ut una, prima leo, postrema draco, media ipsa Chimaera	905
ore foras acrem flaret de corpore flammam? Quare etiam tellure noua caeloque recenti talìa qui fingit potuisse animalia gigni, nixus in hoc uno nouitatis nomine inani, multa licet simili ratione effutiat ore,	910
aurea tum dicat per terras flumina uulgo fluxisse et gemmis florere arbusta suesse aut hominem tanto membrorum esse impete natum, trans maria alta pedum nisus ut ponere posset et manibus totum circum se uertere caelum.	915
Nam quod multa fuere in terris semina rerum tempore quo primum tellus animalia fudit, nil tamen est signi mixtas potuisse creari inter se pecudes compactaque membra animantum, propterea quia quae de terris nunc quoque abundant	920
herbarum genera ac fruges arbustaque laeta non tamen inter se possunt complexa creari, sed res quaeque suo ritu procedit et omnes foedere naturae certo discrimina seruant.	
Et genus humanum multo fuit illud in aruis	925
durius, ut decuit, tellus quod dura creasset, et maioribus et solidis magis ossibus intus fundatum, ualidis aptum per uiscera neruis, nec facile ex aestu nec frigore quod caperetur nec nouitate cibi nec labi corporis ulla.	930
Multaque per caelum solis uoluentia lustra uolgiuago uitam tractabant more ferarum. Nec robustus erat curui moderator aratri quisquam, nec scibat ferro molirier arua nec noua defodere in terram uirgulta neque altis	935

Sarritan ikusten baita, izan ere, gizakientzat pozoin gogorra den astaperrexilez bizardun aziendak gizendu egiten direla. Bestetik, berriz, garrak lehoien gorputz gorriska, lurrean den beste edozein haragi eta odol bezala, erre eta kiskaltzen duenez gero, nola zitekeen gorputz hirukoitzean bakarra zenak, burua lehoi, isatsa dragoi eta enborra Kimera edo Ahuntz zuenak berak, gorputzeko gar biziak ahotik jaurtitzea? Honela, lurra berria eta zerua oraintsukoa zela eta halako animaliak sortu ahal izan zirela uste duenak, munduaren gaztetasunaren arrazoi zuntzun horretan funtsaturik, nahi beste ergelkeria jaulki dezake, hala nola, lurrean zehar urrezko ibaiak zihoazela eta zuhaitzak diamantez loratu ohi zirela, edo halako luzerako gizakia jaio zela, ezen oinak itsasoaren hondoan jar eta eskuekin zeru osoa bere buruaren inguruan biraraz baitzezakeen. Lurrak lehenengoz animaliak sortu zituen garaian, zelaietan hazi ugari egoteak ez baitu esan nahi izaki mistoak sor, ez animalia ezberdinen atalak bil zitezkeenik, zeren oraintxe ere lurretik ugari datozenak, belar motak eta laboreak eta zuhaitz mardulak, ez baitago elkarren nahastean sortzerik, aitzitik zer bakoitzak bere erara dihardu eta denek eusten diote natur lege jakinaren araberako diferentziari.

Eta lursailetan bizi zen giza enda hura gogorragoa zen, bidezko denez, lur gogorrak sortzen baitzuen, eta hezur handiago eta sendoagoek sostengatzen zuten, erraiak nerbio indartsuz loturik, ez zitzan ez beroak, ez hotzak, ez janaren berritasunak, ez inolako gorputz ajek aisa harrapa. Ortzian zeharreko eguzkiaren itzul-ibil ugarietan, piztien era nahaskorrean arrastatu zuten bizia. Ez zegoen golde kurboaren eroale indartsurik, ez inork sororik burdinaz harrotzen zekien, ez saskarakik lurperatzen, ez zuhaitz garaien adarrik aihotzez inausten.

arboribus ueteres decidere falcibu ramos.
 Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
 sponte sua, satis id placabat pectora donum.
 Glandiferas inter curabant corpora quercus
 plerumque; et quae nunc hiberno tempore cernis 940
 arbita puniceo fieri matura colore,
 plurima tum tellus etiam maiora ferebat.
 Multaque praeterea nouitas tum florida mundi
 pabula dura tulit, miseris mortalibus ampla.
 At sedare sitim fluuii fontesque uocabant, 945
 ut nunc montibus e magnis decursus aquai
 claricitat late sitientia saecla ferarum.
 Denique nota uagis siluestria templa tenebant
 numpharum, quibus e scibant umore fluenta
 lubrica proluuie larga lauere umida saxa, 950
 umida saxa, super uiridi stillantia musco,
 et partim plano scatere atque erumpere campo.
 Necdum res igni scibant tractare neque uti
 pellibus et spoliis corpus uestire ferarum,
 sed nemora atque cauos montis siluasque colebant 955
 et frutices inter condebant squalida membra
 uerbera uentorum uitare imbrisque coacti.
 Nec commune bonum poterant spectare neque ullis
 moribus inter se scibant nec legibus uti.
 Quod cuique obtulerat praedae fortuna, ferebat 960
 sponte sua sibi quisque ualere et uiuere doctus.
 Et Venus in siluis iungebat corpora amantum;
 conciliabat enim uel muta quamque cupido
 uel uiolenta uiri uis atque inpensa libido
 uel pretium, glandes atque arbita uel pira lecta. 965
 Et manuum mira freti uirtute pedumque
 consecrabantur siluestria saecla ferarum
 missilibus saxis et magno pondere clauae. 975
 Multaque uincebant, uitabant, pauca latebris;
 saetigerisque pares subus siluestria membra
 nuda dabant terrae nocturno tempore capti. 970
 circum se foliis ac frondibus inuoluentes.
 Nec plagore diem magno solemque per agros

Eguzkiak eta euriak ematen zuena, lurrak bere kabuz sortzen zuena bazen nahikoa dohain, haien bihotzak asetzeko. Gehienik, ezkurrez beteriko arteetatik elikatzen ziren; eta neguan heltzen eta purpura kolorez tindatzen ikusten dituzun gurbitzak orduan askoz gehiago eta handiagoak ematen zituen lurrak. Munduaren gatzetasun loretsuak bazka sendo asko sortu zuen orduan, hilkor errukarrientzat nahikoa. Errekek eta iturriek egarria asetzerara deitzen zuten, orain mendi garaie-tatik behera datorren urak pizti aldra egartsuei urrundik garbiro hots egiten dienez. Azkenik, euren hara-honetan aurkituriko harpe basatie-tara jotzen zuten, haitz hezeak urlaster ugariz garbitzen zituzten latsak haietatik lerratzten zirela jakinik, haitz hezeak, goroldio berdez tanta-ka, eta zelai lauan sortzen eta erioten ziren iturrietara. Oraindik ez zekiten sua tratatzen, ez larruaz baliatzen, ez piztien hondakinez gor-putza jazten, aitzitik basoetan eta mendiko haitzuloetan eta oihanetan bizi ziren eta euren gorputz mengelak adar artean babesten zituzten, haize eta euri erauntsiek ezkutatzerara behartzen zituztenean. Ez ziren on komunari begiratzeko gauza eta ez zekiten elkarren artean ezein ohituraz edo legez gobernatzen. Bakoitzak fortunak jarritako ehizakia jango zuen, norbere kabuz eta gogora moldatzen eta bizitzen ikasita. Eta Venusek maitaleen gorputzak oihanetan biltzen zituen; elkarren-ganako irritsa nagusitzen baitzen, edo gizonezkoaren indarra eta grina bortitza, edo saria, ezkurak eta gurbitzak edo madari hautatuak. Eskuen eta zangoen indar harrigarriaz fidaturik, basapizti aldren atze-tik jotzen zuten, harrika eta mazo astunez joka. Asko harrapatzen zituzten, nahiz eta batzuengandik gordelekuetan ezkutatzen ziren. Basurde zurdatsuen antzeko, euren basa gorputz biluziak lurrean etza-ten zituzten, gaua gaineratzean, adarrez eta orbelez baturik. Baina gaez ez ziren hara-hona deihadar handian ibiltzen, ikaraturik, eguna-

quaerebant pauidi palantes noctis in umbris,	974
sed taciti respectabant somnoque sepulti,	976
dum rosea face sol inferret lumina caelo;	
a paruis quod enim consuerant cernere semper	
alterno tenebras et lucem tempore gigni,	
non erat ut fieri posset mirarie umquam	
nec diffidere ne terras aeterna teneret	980
nox in perpetuum detracto lumine solis.	
Sed magis illud erat curae, quod saecula ferarum	
infestam miseris faciebant saepe quietem;	
iectique domo fugiebant saxea tecta	
spumigeri suis aduentu ualidique leonis,	985
atque intempesta cedebant nocte pauentes	
hospitibus saeuus instrata cubilia fronde.	
Nec nimio tum plus quam nunc mortalia saecula	
dulcia linquebant lamentis lumina uitae.	
Vnus enim tum quisque magis deprensus eorum	990
pabula uiua feris praebebat, dentibus haustus,	
et nemora ac montis gemitu siluasque replebat	
uiua uidens uiuo sepeliri uiscera busto.	
At quos effugium seruarat corpore adeso,	
posterius tremulas super ulcera taetra tenentes	995
palmas horrifera accibant uocibus Orcum,	
donique eos uita priuarant uermina saeua	
expertis opis, ignaros quid uulnera uellent.	
At non multa uirum sub signis milia ducta	
una dies dabat exitio nec turbida ponti	1000
aequora lidebant nauis ad saxa uirosque.	
Sed temere incassum frustra mare saepe coortum	
saeuibat leuiterque minas ponebat inanis,	
nec poterat quemquam placidi pellacia ponti	
subdola pellicere in fraudem ridentibus undis:	1005
improba nauigii ratio tum caeca iacebat.	
Tum penuria deinde cibi languentia leto	
membra dabat, contra nunc rerum copia mersat.	
Illi imprudentes ipsi sibi saepe uenenum	
uergebant, nunc dant <aliis> sollertius ipsi.	1010

ri eta eguzkiari deika, aitzitik, isilik eta lotan ehortzirik, eguzkiak bere arrosa aurpegiz ortzia argizta zezan itxaroten zuten; umetatik argi-ilunak beti txandaka ikusten ohituak zirenez, ez zegoen hartaz harritu beharrik, ez beldurtu beharrik, gau eternoak lurra estali eta eguzkiaren argia betiko kenduko ote zien. Ardura areago zen piztien erasoek sarritan gizarajoen atsedena arriskutsu egiten zutela; eta etxetik jaurtirik, haitzezko harpeetara ihes egiten zuten, basurde lerdetsuaren edo lehoi indartsuaren etorreran, eta gauerdian, izuturik, ostalari ankerroi uzten zizkieten orbelezko etzalekuak.

Eta hilkorrek, ez orain baino gehiago orduan ere, auhenka uzten zuten biziaren argi gozoa. Baten bat, noski, piztien harrapakin, maizago izango zen haien bazka bizi, hagin artean zehatua, eta basoak eta mendiak eta oihanak auhenez beteko zituen, bere errai biziak hilobi bizian ehortzen ikusiz. Eta ihesean, gorputza erdi janda, salbatzen zirenek gero, esku dardartiekin zauri izugarriak igurtziz, ikaragarriko oihuekin Orkori deitzen zioten, harik eta, laguntzarik gabe, oinaze zorrotzek bizia kendu arte, zauri haiek zer behar zuten ez zekitelatela. Ostera, egun bakarrak ez zituen milaka gizon, banderapean eramana, heriotzaratzen, ez itsasoko ur nahasiek ere untziak eta gizonak haitzen kontra apurtzen. Aitzitik, orde, itsasoa alferrik haserretzen zen, alferrik astindurik, eta astiro-astiro mehatxu hutsalei lagatzen zien, eta itsaso jabalaren lausengu traidoreak ezin zuen inor erakarri bere uhin irrigileen engainura: orduan itsasgintza negargarria ezezagun zetzan. Orduan janaren urritasunak hilarazten zituen gorputzatal makalduak, orain, oster, ugaritasunak akabatzen. Sarritan, ezjakinean, pozoina isurtzen zioten elkarri, orain berriz, ikasiago, beste batzuei damaiete.

Inde casas postquam ac pellis ignemque pararunt,
et mulier coniuncta uiro concessit in unum

* * *

cognita sunt, prolemque ex se uidere creatam
tum genus humanum primum mollescere coepit.
Ignis enim curauit ut alsia corpora frigus 1015
non ita iam possent caeli sub tegmine ferre,
et Venus inminuit uiris puerique parentum
blanditiis facile ingenium fregere superbum.

Tunc et amicitium coeperunt iungere auentes
finitimi inter se nec laedere nec uiolari, 1020
et pueros commendarunt muliebreque saeculum,
uocibus et gestu cum balbe significarent
imbecillorum esse aequum misererier omnis.
Nec tamen omnimodis poterat concordia gigni,
sed bonaa magnaue pars seruabat foedera caste; 1025
aut genus humanum iam tum foret omne peremptum
nec potuisset adhuc perducere saecula propago.

At uarios linguae sonitus natura subegit
mittere et utilitas expressit nomina rerum,
non alia longe ratione atque ipsa uidetur 1030
protrahere ad gestum pueros infantia linguae,
cum facit ut digito quae sint praesentia monstrent.
Sentit enim uim quisque suam quod possit abuti:
cornua nata prius uitulo quam frontibus extent,
illis iratus petit atque infestus inurget. 1035
At catuli pantherarum scymnique leonum
unguibus ac pedibus iam tum morsuque repugnant,
uix etiam cum sunt dentes unguisque creati.
Alituum porro genus alis omne uidemus
fidere et a pennis tremulum petere auxiliatum. 1040

Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
rebus et inde homines didicisse uocabula prima,
desiperest. Nam cur hic posset cuncta notare

Gero, bordak eta larruak eta sua atondu zutenean, eta emakumea, gizonaren lagun, bakarrari eman zitzaionean

* * *

[[ezkon-legeak]] ezagutu zituztenean, eta seme-alabak euren-gandik sortuta ikusi zituztenean, giza enda orduantxe hasi zen lehenengoz gizakortzen. Suak egin baitzuen haien gorputz hotzakilek ez zezaten ortzipean hotzik jasan, Venusek ere indarra ematu zuen eta umeen losintzek aisa makurtu zuten gurasoen jenio burgoia. Orduan, elkarren auzo, adiskidantza egiten eta minik ez hartzen ez ezartzen hasi ziren, eta umeak eta emakumeak elkarren esku jarri zituzten, euren zakarrean hitz eta keinuz erakutsiz bidezko zela denak ahulez errukitzea. Hala ere, gogobatasunak ez zeukan era guztietakoa izaterik, baina zati on eta handi batek itunak zintzo betetzen zituen; bestela, gizateria orduan bertan desegingo zen eta ondorengoek ezin izango zuten ugaltu.

Baina naturak hizkuntzaren hots ezberdinak sortarazi zituen eta premiak gauzen izenak adierazi zituen, ez beste arrazoi bategatik nola berbetan ez dakien haurra keinuz baliatzen den eta aurreko gauzak hatzez seinalatzen dituen. Bakoitza ohartzen baita bere indarra nola erabili behar duen: txahalaren bekokian adarrik agertu aurretik, eurenkin jotzen eta erasotzen saiatzen da, haserretzean. Eta panterakumeak eta lehoikumeak erpeka eta haginka defendatzen dira, kasik haginik eta erperik irten aurretik. Hegazti mota guztiak ere hor ikusten ditugu hegoekin fidatzen eta lumei laguntza oraindik dudazkoa eskatzen. Horrela, norbaitek orduan gauzei izenak ipini zizkiela eta lehen hitzak gizakiek hortik ikasi zituztela pentsatzea zorakeria da. Zeren, norbait hura gauza guztiak euron hotsekin izendatzeko eta hizkuntzako soinu

uocibus et uarios sonitus emittere linguae,
 tempore eodem alii facere id non quisque putentur? 1045
 Praeterea si non alii quoque uocibus usi
 inter se fuerant, unde insita notities est
 utilitatis et unde data est huic prima potestas,
 quid uellet facere ut sciret animoque uideret?
 Cogere item pluris unus uictosque domare 1050
 non poterat, rerum ut perdiscere nomina uellent.
 Nec ratione docere ulla suadereque surdis,
 quid sit opus facto, facilest: neque enim paterentur
 nec ratione ulla sibi ferrent amplius auris
 uocis inauditos sonitus obtundere frustra. 1055
 Postremo quid in hac mirabile tantoperest re,
 si genus humanum, cui uox et lingua uigeret,
 pro uario sensu uaria res uoce notaret?
 Cum pecudes mutae, cum denique saecula ferarum
 dissimilis soleant uoces uariasque ciere, 1060
 cum metus aut dolor est et cum iam gaudia gliscunt.
 Quippe etenim licet id rebus cognoscere apertis.
 Inritata canum cum primum magna Molossum
 mollia ricta fremunt duros nudantia dentes,
 longe alio sonitu rabies <re> stricta minatur, 1065
 et cum iam latrant et uocibus omnia complent;
 at catulos blande cum lingua lambere temptant,
 aut ubi eos iactant pedibus morsuque petentes
 suspensis teneros imitantur dentibus haustus,
 longe alio pacto gannitu uocis adulant, 1070
 et cum deserti baubantur in aedibus aut cum
 plorantis fugiunt summisso corpore plagas.
 Denique non hinnitus item differre uidetur,
 inter equas ubi equus florenti aetate iuuenus
 pinnigeri saeuit calcaribus ictus amoris 1075
 et fremitum patulis sub naribus edit ad arma,
 et cum sic alias concussis artibus hinnit?
 Postremo genus alituum uariaeque uolucres,
 accipitres atque ossifragae mergique marinis
 fluctibus in salso uictum uitamque petentes, 1080
 longe alias alio iaciunt in tempore uoces,

ezberdinak emititzeko gauza izan bazen, zergatik pentsatu behar da besteek ezin izan zutela aldi berean hori bera egin? Bestalde, besteek euren artean hots horiek erabili ez balituzte, nondik etorri zitzairen euren balioaren ezaguera, eta, lehenengoari nondik eman zitzaion zer egin nahi zuen jakiteko eta bere gogoan aurreikusteko ahalmena? Bakarrik ezin zuen hainbeste lagun gauzen izenak ikasi gura izatera behartu eta, menperaturik, makurrazazi. Eta erraza ere ez da gorrei behar dena irakastea eta pertsuaditzea: ezingo bailukete jasan, ez inola ere eraman ahalko, belarriak luzaroago kolpatzerik inoiz entzun gabeko hitzen soinu alferrekoz. Azkenik, hainbesteko miraria al da gizate-riak, hotsaren eta hizkuntzaren jabe, sentipen ezberdinen arabera, gauzak hots ezberdinez izendatzea? Azienda mutuek ere, baita basapiz-tiek ere, hots ezberdinak eta askotarikoak jaulki ohi dituzte, beldurrak ala minak ala pozak jotzen dituenen. Hau guztiau gertakari nabarie-tan ikustekoa da. Txakur Molosoen ezpain handi eta malguak, hase-rretzean, hagin sendoak urrumaka erakusten dituztenen, haien amo-rruak oso soinu ezberdinez mehatxu egiten du, inguruak zaunka hotsez betetzen dituztenaren aldean; eta mihi bigunez umeak mihiz-katu nahi dituztenen, eta hankekin hara-hona jaurtiz eta haginka egi-teko mehatxuz, irents plantak, haginik estutu barik, samurki egiten dizkietenean, haien marmar ferekatiak oso ezberdinak dira etxean bakarrik uzten dituzteneko zaunken aldean, edo, gorputza tatarrez, makiladetatik ihesean daramatzaten auhenen aldean. Ez al zaizkizu, halaber, irrintzi ezberdinak iruditzen, lore adinera hel berri den zaldia, maitasun hegodunaren ezproiak sastaturik, behor artean berotzen denean eta, sudurrak zabal-zabalik, armetara orro egiten duenean, edo beste zerbaitegatik, lohadarrak dardaran, irrintzia jaurtitzen duenean? Azkenik, hegazti eta txori koloretsuen endak, gabiraiek, ugatzek eta

et quom de uictu certant praedaeque repugnant;
et partim mutant cum tempestatibus una
raucisonos cantus, cornicum ut saecula uetusta
coruorumque gregis ubi aquam dicuntur et imbris 1085
poscere et interdum uentos aurasque uocare.
Ergo si uarii sensus animalia cogunt,
muta tamen cum sint, uarias emittere uoces,
quanto mortalis magis aecumst tum potuisset
dissimilis alia atque alia res uoce notare! 1090

Illud in his rebus tacitus ne forte requiras,
fulmen detulit in terram mortalibus ignem
primitus, inde omnis flammarum diditur ardor;
multa uidemus enim caelestibus incita flammis
fulgere, cum caeli donauit plaga uapore. 1095
Et ramosa tamen cum uentis pulsa uacillans
aestuat in ramos incumbens arboris arbor,
exprimitur ualidis extritus uiribus ignis,
emicat interdum flammai feruidus ardor,
mutua dum inter se rami stirpesque teruntur. 1100
Quorum utrumque dedisse potest mortalibus ignem.
Inde cibum quoquere ac flammae mollire uapore
sol docuit, quoniam mitescere multa uidebant
uerberibus radiorum atque aestu uicta per agros.

Inque dies magis hi uictum uitamque priorem 1105
commutare nouis monstrabant rebus et igni,
ingenio qui praestabant et corde uigebant.
Condere coeperunt urbis arcemque locare
praesidium reges ipsi sibi perfugiumque,
et pecus atque agros diuivere atque dedere 1110
pro facie cuiusque et uiribus ingenioque;
nam facies multum ualuit uiresque uigebant.
Posterior res inuestast aurumque repertum,
quod facile et ualidis et pulchris dempsit honorem;
diuitioris enim sectam plerumque secuntur 1115
quam lubet et fortes et pulchro corpore creti.
Quod si quis uera uitam ratione gubernet,

itsas uhin gazietan jan eta bizi bila diharduten uherroiek, beste noiz-nahai oso hots bestelakoak jaulkitzen dituzte, janagatik burrukan eta harrapakiagatik teman dabiltzanaren aldean; beste batzuek, sasoiaren arabera, euren ahots erlatsaren kantuak aldatu egiten dituzte, halanola bele txikien enda zaharrak edo bele aldrek ura eta euriak eskatzen omen edo haizeak eta ekaitza iragartzen omen dutenean. Sentipen diferenteek, beraz, animaliei, mutuak izan arren, hots ezberdinak igorrrazten badizkiete, zer bidezkoagorik, orduko hilkorrek gauza ezberdinak hitz ezberdinez izendatu ahal izana baino!

Honetan, isilean galdezka ari ez zaitezen, hilkorrentzako lehen sua oinaztuak lurreratu zuen eta handik zabaldu zen suaren goritasun guztia; gauza asko dakusgu, izan ere, gar zerutarrek eraginda suhartzten, oinaztuak bere beroa eman ondoren. Zuhaitz hostotsu bat, ostera, haizearen sakadaz balantzaka, astitzen eta beste zuhaitz baten adarren gainera etzaten denean, kolpearen indarrak barruko sua ateratzen du, eta batzuetan garraren distira bizia lehertzen da, adarrek eta enborrek elkar igurzten duten bitartean. Bi hauetariko edozeinek eman ziezaienkeen sua hilkorrei. Gero eguzkiaren beroak irakatsi zien jana egosten eta garraren beroan biguntzen, bazterretan hainbat frutu heltzen ikusten baitzuten, izpien ukaldien eta beroaren mende.

Hala, sua eta asmakuntza berriak bide, buruz eta bihotzez gailentzen zirenek arteko bizimodua egunez egun nola hobetu erakusten zuten. Erregeak hiriak fundatzen eta babes eta abaro izango zitzaizkien gotorlekuak ezartzen hasi ziren eta abereak eta lurrak banatu zituzten, bakoitzaren edertasun, indar eta talentuaren arabera; ederrak balio handia eta indarrak ospea baitzeukan. Gero jabegoa asmatu eta urrea aurkitu zuten, zeinak ederrari eta indarrari aisa kendu baitzuen ohorea; indartsuak eta gorputz ederrekoak gehienez aberatsa-goien segizioan sartzen baitira. Nahiz eta, egiatzko doktrinaren arabera

diuitiae grandes homini sunt uiuere parce
 aequo animo; neque enim est umquam penuria parui.
 At claros homines uoluerunt se atque potentes, 1120
 ut fundamento stabili fortuna maneret
 et placidam possent opulenti degere uitam,
 nequiquam, quoniam ad summum succedere honorem
 certantes iter infestum fecere uiai,
 et tamen e summo, quasi fulmen, deicit ictos 1125
 inuidia interdum contemptim in Tartara taetra,
 inuidia quoniam, ceu fulmine, summa uaporant 1131
 plerumque et quae sunt aliis magis edita cumque; 1132
 ut satius multo iam sit parere quietum 1127
 quam regere imperio res uelle et regna tenere.
 Proinde sine incassum defessi sanguine sudent,
 angustum per iter luctantes ambitionis; 1130
 quandoquidem sapiunt alieno ex ore petuntque 1133
 res ex auditis potius quam sensibus ipsis,
 nec magis id nunc est neque erit mox quam fuit ante. 1135

Ergo regibus occisis subuersa iacebat
 pristina maiestas soliorum et sceptrum suberba,
 et capitis summi praeclarum insigne cruentum
 sub pedibus uulgi magnum lugebat honorem;
 nam cupide conculcatur nimis ante metutum. 1140
 Res itaque ad summam faecem turbasque redibat,
 imperium sibi cum ac summatum quisque petebat.
 Inde magistratum partim docuere creare
 iuraque constituere, ut uellent legibus uti.
 Nam genus humanum, defessum ui colere aueom, 1145
 ex inimiciis languebat; quo magis ipsum
 sponte sua cecidit sub leges artaque iura.
 Acrius ex ira quod enim se quisque parabat
 ulcisci quam nunc concessumst legibus aequis,
 hanc ob rem est homines pertaesum ui colere aeuom. 1150
 Inde metus maculat poenarum praemia uitae.
 Circumretit enim uis atque iniuria quemque
 atque, unde exortast, ad eum plerumque reuertit,
 nec facilest placidam ac pacatam degere uitam

jokatzer, gizakien aberastasan nagusia neurrian eta aldarte berdint-
tsuan bizitzea litzatekeen; eza inoiz ez baita lotsagarri. Baina gizakiek
ospetsu eta ahaltsu egin nahi izan zuten, fortunak oinarri tinkoan iraun
zezan eta eurak ugaritasunean ederki bizi ahal zitezen, alferrik ordea,
ohorearen gailurra harrapatzeko borrokan, bidea arriskuz bete baitzu-
ten; eta, gailurra jota ere, bekaitzak, oinaztuak bezala, zart eraisten eta
Tartaro beldurgarrira lotsagarriro jaurtitzen zituen, zeren bekaitzak,
oinaztuak bezala, gailurrak eta besteen gainetik goratzen den zernahi
gogozago kiskaltzen baitu; lasai obeditzea askoz hobea da, beraz, inpe-
rioa gobernatu eta aginteaz jabetu guran ibiltzea baino. Utz, bada,
alferrik nekaturik, odolez izerdizta daitezten, anbizioaren bide estuko
deman; inoren ahotik areago dastatzen eta entzunetik areago gidatzen
baitira euren sentieratik baino, eta hau honelaxe da gaur eta izango,
lehen izan zen bezala.

Honela, erregeak erahilik, tronuen lehen maiestatea eta zetro
harroak lurjota zeutzan eta goren buruaren intsignia distiratsuak negar
zegion populuaren oinpean odoldurik zekusan ohore handiari; lehen
beldur izan zaiona gogoz zapaltzen baita. Horrela gizartea beherengo
hondarrera eta jendailara itzuli zen eta bakoitzak beretzat nahi zuen
aginpidea eta goren postua. Orduan batzuek magistratuak sortzea eta
zuzenbidea eraikitzea bultzatu zuten, legepean ibiltzea hauta zezaten.
Gizateria, indarkerian bizitzen nekaturik, etsaigoetan hingatzen ari bai-
tzen; horregatik hainbat gehiago makurtu zen bere kabuz legeetara eta
arabide estuetara. Izan ere, bakoitza bere haserrean oraingo lege
zuzenek uzten duten baino zorrozkiago mendekatzeko prestatzen zen
eta gizakiak horrexegatik higuindu ziren bizimodua indarkerian eroa-
tez. Harrezkero zigorren beldurrak bizitzaren alde onak hondatzen

qui uiolat factis communia foedera pacis. 1155
 Etsi fallit enim diuom genus humanumque,
 perpetuo tamen id fore clam diffidere debet;
 quippe ubi se multi per somnia saepe loquentes
 aut morbo delirantes protraxe ferantur
 et celata <acta> in medium et peccata dedisse. 1160

Nunc quae causa deum per magnas numina gentis
 peruolgarit et ararum compleuerit urbis
 suscipiendaque curarit sollemnia sacra,
 quae nunc in magnis florent sacra rebu locisque,
 unde etiam nunc est mortalibus insitus horror 1165
 qui delubra deum noua toto suscitāt orbi
 terrarum et festis cogit celebrare diebus,
 non ita difficilest rationem reddere uerbis.
 Quippe etenim iam tum diuom mortalia saecula
 egregias animo facies uigilante uidebant 1170
 et magis in somnis mirando corporis auctu.
 His igitur sensum tribuebant propterea quod
 membra mouere uidebantur uocesque superbas
 mittere pro facie praeclara et uiribus amplis.
 Aeternamque dabant uitam, quia semper eorum 1175
 suppeditabatur facies et forma manebat,
 et tamen omnino quod tantis uiribus auctos
 non temere ulla ui conuinci posse putabant.
 Fortunisque ideo longe praestare putabant.
 quod mortis timor haud quemquam uexaret eorum, 1180
 et simul in somnis quia multa et mira uidebant
 efficere et nullum capere ipsos inde laborem.
 Praeterea caeli rationes ordine certo
 et uaria annorum cernebant tempora uerti
 nec poterant quibus id fieret cognoscere causis: 1185
 ergo perfugium sibi habebant omnia diuis
 tradere et illorum nutu facere omnia flecti.
 In caeloque deum sedes et templa locarunt,
 per caelum uolui quia sol et luna uidetur,
 luna dies et nox et noctis signa seuera 1190
 noctiuagaeque faces caeli flammaeque uolantes,

ditu. Zeren indarrak eta zernahikeriak bere sarepean harrapatzen baitu norbera ere, eta norengandik sortua den, huraxe jotzen du gehienez, eta bere egiteekin bakearen arau komunak bortxatzen dituenak ez dauka erraz bizitza gozoa eta lasaia eroaten. Zeren, jainkoak eta gizakiak engaina balitza ere, bere baitan beti horrela izango denik ezin du ziur egon; eta asko izan ei dira, ametsetan hitz eginez edo gaixoaldian deliratzuz, gordean zeuzkaten hobenak kanporatu eta jakinarazi dituztenak.

Eta orain, jainkoen ideia nazio handietan zergatik hedatu zen eta hiriak zergatik aldarez bete ziren eta gaur egun okasio handietan eta leku ospetsuetan elizkizun solemneak zergatik ezarriak diren, oraindik ere zertatik erroturik dagoen hilkorrengan beldurra, zeinak lurbira osoan zehar jainkoentzako santutegi berriak eraikiarazten eta jaiegunetan bisitarazten dizkieten, horren guztiaren arrazoia ematea ez da zaila. Izan ere, gizaki hilkorrek, nahiz itzarrik egon, dagoeneko orduan ere ikusten zituzten euren gogoan jainkoen irudi bikainak, batez ere ametsetan gorputz itzela zeukatenak. Hauei, berriz, sentimena erantsi zieten, lohadarrak mugitzen bide zituzten eta hitz gurenak jaulkitzen, euren aurpegi ederraren eta indar izugarriaren araberrakoak. Eta bizitza eternala eransten zieten, haien irudiek beti jarraitzen baitzuten eta formak berdin irauten baitzuen, eta batez ere, hainbesteko indarrez hornituak zirela, beste ezein indarrek menperatu ezinuketzat jotzen baitzituzten. Zorionean ere askoz goragokotzat zeuzkaten, heriotzaren beldurrak ez zuelako haietako inor kezkatzen, baita ametsetan mirari asko egiten eta inolako nekerik ez jasaten ikusten zituztelako ere. Bestalde, zeruaren egitura ordena zehatzean eta urtaro ezberdinen segida ikusten zuten eta ezin zuten asmatu zer kausek egiten zuten hura guztia. Beraz, irtenbide bakarra zen dena jainkoen esku uztea eta dena haien keinuz bira zedin egitea. Jainkoen egoitzak eta elizak zeruan jarri zituzten, eguzkia eta ilargia zeruan biraka ikusten direlako, ilargia, eguna eta gaua eta gaueko zeinu galantak, zeruko gau-zuzi deslailak eta gar hegalaria, hodeiak, eguzkia, euriak, elu-

nubila sol imbres nix uenti fulmina grando
et rapidi fremitus et murmura magna minarum.

O genus infelix humanum, talia diuis
cum tribuit facta atque iras adiunxit acerbas! 1195
Quanto tum gemitus ipsi sibi, quantaque nobis
uolnera, quas lacrimas peperere minoribu nostris!
Nec pietas ullast uelatum saepe uideri
uertier ad lapidem atque omnis accedere ad aras
nec procumbere humi prostratum et pandere palmas 1200
ante deum delubra nec aras sanguine multo
spargere quadrupedum nec uotis nectere uota,
sed mage pacata posse omnia mente tueri.
Nam cum suspicimus magni caelestia mundi
templa super stellisque micantibus aethera fixum, 1205
et uenit in mentem solis lunaeque uiarum,
tunc aliis oppressa malis in pectora cura
illa quoque expergefatum caput erigere inquit,
nequae forte deum nobis inmensa potestas
sit, uario motu quae candida sidera uerset: 1210
temptat enim dubiam mentem rationis egestas,
ecquaenam fuerit mundi genitalis origo,
et simul ecquae sit finis, quoad moenia mundi
et taciti motus hunc possint ferre laborem,
an diuinitus aeterna donata salute 1215
perpetuo possint aeui labentia tractu
inmensi ualidas aeui contemnere uiris.
Praeterea cui non animus formidine diuum
contrahitur, cui non correpunt membra pauore,
fulminis horribili cum plaga torrida tellus 1220
contremat et magnum percurrunt murmura caelum?
Non populi gentesque tremunt, regesque superbi
corripiunt diuum percussi membra timore,
nequod ob admissum foede dictumue superbe
poenarum graue sit soluendi tempus adactum? 1225
Summa etiam cum uis uiolenti per mare uenti
induperatorem classis super aequora uerrit
cum ualidis pariter legionibus atque elephantis,

rra, haizeak, tximistak, txingorra eta orroe bortitzak eta mehatxuzko marmar itzelak.

Oi, giza enda dohakabea, jainkoei halako egintzak erantsi eta haserre gubidagabeak esleitu zizkiena! Zenbat auhen eurentzat, zenbat gaitz guretzat, zenbat malko gure ondorengoentzat sortu zuten orduan! Pietatea ez da inola ere noiznahi, buru estalian, harri bate-rantz makur ikusia izatea, ez aldare guztietara hurreratzea, ez, lur-rean ahozpeztanik, eskuak santutegien aurrean zabaltzea, ez aldarea abereen odol ugariz bustitzea, areago gauza guztiak gogo barez hautematea baizik. Zeren, mundu galanteko tenplu zerutarrei eta izar distiratsuz jositako eterrari begira, eguzkiaren eta ilargiaren joan-etorriak pentsatzen ditugunean, orduan beste gaitz batzuek gure bularrean itota zeukaten larritasun hura itzartzen eta burua jasotzen saiatzen da, ea ez ote dugun beharbada jainkoen ahalmen neurrigabea onartu behar, izar argiak mugimendu ezberdinez ibilarazten dituen. Arrazoi jakinik ezak gure gogo zalanzkorra tentatzen baitu eta galdearazten ea munduak sorrerarik izan zuen eta berdin amairik izango duen eta munduaren harresiek noiz arte eutsi ahalko dioten mugimendu isil honen nekeari, ala, jainkoek izate betikoa emanik, denboraren joate betikoan lerratzen eta aldi neurrigabearen indar bortitzei aurre egiten jarraitu ahalko ote duen. Gainera, nori ez dio jainkoen beldurrak gogo kikiltzen, nori ez zaizkio lohadarrak izuz gogortzen, oinaztuaren zartada ikaragarriak lur kiskalia dardaratzen duenean eta zeru zabala orroeka hasten denean? Ez al dira herriak eta jendea dardaratzen, errege gailenei ez al zaie gorputza jainkoen beldurrez zirraratzen, pentsatzean ez ote den euren egintza zantarrak eta berba harroak kitatzeko ordu larria iritsi? Eta haize bortitzaren goren indarrak itsas lautadan untzi-

non diuom pacem uotis adit ac prece quaesit uentorum pauidus paces animasque secundas?	1230
Nequiquam, quoniam uiolento turbine saepe correptus nilo fertur minus ad uada leti. Usque adeo res humanas uis abditā quaedam opertit et pulchros fascis saeuasque securis proculcare ac ludibrio sibi habere uidetur.	1235
Denique sub pedibus tellus cum tota uacillat concussaeque cadunt urbes dubiaeque minantur, quid mirum si se temnut mortalia saecula atque potestatis magnas mirasque relinquunt in rebus uiris diuum, quae cuncta gubernent?	1240
Quod superest, <aes> atque aurum ferrumque repertumst et simul argenti pondus plumbique potestas, ignis ubi ingentis siluas ardore cremarat montibus in magnis, seu caelo fulmine misso, siue quod inter se bellum siluestre gerentes hostibus intulerant ignem formidinis ergo,	1245
siue quod inducti terrae bonitate uolebant pandere agros pinguis et pascua reddere rura, siue feras interficere et ditescere praeda. Nam fouea atque igni prius est uenarier ortum quam saepier plagis saltum canibusque ciere.	1250
Quidquid id est, quacumque e causa flammeus ardor horribili sonitu siluas exederat altis a radicibus et terram percoxerat igni, manabat uenis feruentibus in loca terrae concaua conueniens argenti riuus et auri, aeris item et plumbi. Quae cum concreta uidebant posterius claro in terra splendere colore, tollebant nitido capti leuique lepore, et simili formata uidebant esse figura	1255
atque lacunarum fuerant uestigia cuique. Tum penetrabat eos posse haec liquefacta calore quamlibet in formam et faciem decurrere rerum et prorsum quamuis in acuta ac tenuia posse mucronum duci fastigia procudendo,	1260
	1265

teria bateko almirantea, bere legio suhar eta elefanteekin batera, ekortzen duenean, ez al du jainkoen ongura bila jotzen eta, izuturik, hai-zeen bakea eta haizekirri aldekoa eskatzen? Alferrik, zeren sarritan, zirimola indartsuak arrastaturik, ezerk ez baitu salbatzen heriotzaren haitzak jotzetik. Indar ezkuturen batek era horretantxe txikitzen ditu giza asmoak eta badirudi gozatu egiten duela makila sorta ederrak eta aizkora ankerrak destainaz zanpatzen. Azkenik, norbere oinpean lur osoa dardaratzen eta hiriak jausten edo jaustear direnean, harritzekoa al da giza endak bere burua txikiestea eta dena gobernatzen duten jainkoen ahal handia eta indar txundigarria aitortzea?

Bestalde, brontzea, urrea eta burdina, baita zilar astuna eta berunaren ahalmena ere, suak mendi handietan oihan izugarriak erre-tzean aurkituak izan ziren, bai oinaztua zerutik jausita, bai gizonek, oihanean guduka, etsaiei beldurra sartzeko, sua jaurti zutelako, bai, lurraren ontasunak tiraturik, arlo emankorrak luberritu eta zelaiak belardi bihurtu, edo piztiak hil eta ehizakiz aberastu nahi zutelako. Lakioz eta suz ehizatzea oihana inguratzeko sareak eta txakur aldrak baino lehenagokoa baita. Nolanahi ere, zena zelako kausagatik, su gartsuak bere zarata beldurgarrian oihanak sustraien hondoraino irensten zituenean eta suak lurra egosi-egosi egiten zuenean, urre eta zilar, brontze eta berunezko uhola erioten zen zain gorietatik lurraren sakonguneetara. Gero, gogortzean, lurrean kolore argiz dizdiz egiten zutela ikusirik, jaso egiten zuten, haien xarma garden eta leunak lilu-raturik, eta ikusten zuten bakoitza nolako zuloan egona, halakoxe for-man moldatua zela. Orduan pentsatu zuten metal haiek, sutan urturik, gauzen edozein forma eta itxura har zezaketela eta, forjaturik, punta

ut sibi tela parent, siluasque ut caedere possint
 materiemque dolare at leuia radere tigna
 et terebrare etiam ac pertundere perque forare.
 Nec minus argento facere haec auroque parabant
 quam ualidi primum uiolentis uiribus aeris, 1270
 nequiquam, quoniam cedebat uicta potestas,
 nec poterant pariter durum sufferre laborem.
 Nam fuit in pretio magis <aes> aurumque iacebat
 propter inutilitatem hebeti mucrone retusum;
 nunc iacet aes, aurum in summum successit honorem. 1275
 Sic uolenda aetas commutat tempora rerum.
 Quod fuit in pretio, fit nullo denique honore;
 porro aliud succedit et <e> contemptibus exit
 inque dies magis adpetitur floretque repertum
 laudibus et miro est mortalis inter honore. 1280

Nunc tibi quo pacto ferri natura reperta
 sit facilest ipsi per te cognoscere, Memmi.
 Arma antiqua manus ungues dentesque fuerunt
 et lapides et item siluarum fragmina rami,
 et flamma atque ignes, postquam sunt cognita primum. 1285
 Posterius ferri uis est aerisque reperta.
 Et prior aeris erat quam ferri cognitus usus,
 quo facilis magis est natura et copia maior.
 Aere solum terrae tractabant, aereque belli
 miscebant fluctus et uolnera uasta serebant 1290
 et pecus atque agros adimebant: nam facile ollis
 omnia cedebant armatis nuda et inerma.
 Inde minutatim processit ferreus ensis
 uersaque in obprobrium species est falcis ahenae,
 et ferro coepere solum proscindere terrae 1295
 exequataque sunt creperi certamina belli.

Et primus est armatum in equi conscendere costas
 et moderarier hunc frenis dextraque uigere
 quam biiugo curru belli temptare pericla.
 Et biiugos prius est quam bis coniungere binos 1300
 et quam falciferos armatum escendere currus.

edo aho bihurtzeraino zorroz eta mehe zitezkeela, armaz hornitzeko eta basoak mozteko, zura arbastatzeko eta oholak karraskatzeko, leuntzeko, zulatzeko, husteko eta perforatzeko. Lehenengotan lan hauetarako, brontze indartsua eta gogorra bezala, urre-zilarrekin ere saiatu ziren, baina alferrik, ahalmen bentzutuak amore ematen baitzuen, eta ezin zioten, brontzeak bezala, hain lan gogorrari eutsi. Hala, brontzea askoz estimatuago zen eta urrea alferrekotzat arbuaiaturik zetzan, bere punta zapal kamutsez; orain brontzea dago apal eta urreak goren estimua atzeman du. Honela denbora gurpilkorrak gauzen zoria aldatzen du; preziatua zenak orain ez dauka bat ere estimurik; beste gauza batek ordeztu du eta hau, arbuiotik irtenda, egunean baino egunean estimatuago da eta, behin aurkiturik, gorespenean loratzen da eta hilkorren artean aipu txundigarria dauka.

Orain burdinaren izaera nola aurkitu zuten zuk zeurez ere aisa jakin dezakezu, Memmio. Armarik antzinakoenak eskuak, atzazalak eta hortzak izan ziren, harriak eta baita zuhaitzen adar zatiak ere, eta garrak eta sua, ezagun egin zirenetik. Geroago burdinaren eta brontzearen indarra aurkitu zuten. Eta brontzearen erabilera burdinarena baino lehenago ezagutu zuten, berez moldagarriago eta ugariago zelako. Lurzorua brontzez lantzen zuten, brontzez irabiatzen zituzten gerra olatuak eta zauri itzelak ereiten, eta lursailak eta abereak euren-ganatzen, biluziek eta armagabeek aisa uzten baitzuten dena armadun haien esku. Gero astiro-astiro burdinazko ezpata agertu zen eta brontzezko aihotza izen txarrera jausi zen eta lurzorua burdinaz apurtzen hasi ziren eta gerra insegurreko burrukak berdindu egin ziren.

Eta zaldira armaturik igo eta berau bridaz gidatzea eta eskuinez burrukatzea lehenagokoa izan zen, zaldi biko gurdian gerraren arriskuak tentatzea baino. Eta zaldi bikoa bi-bikoak eta igitaidun gurdietako gerlariak baino lehenagokoa izan zen. Gero kartagotarrek elefante

Inde boues lucas turrato corpore, taetras,
 anguimanus, belli docuerunt uolnera Poeni
 sufferre et magnas Martis turbare cateruas
 Sic alid ex alio peperit discordia tristis, 1305
 horribile humanis quod gentibus esset in armis,
 inque dies belli terroribus addidit augmen.
 Temptarunt etiam tauros in moenere belli
 expertique sues saeuos sunt mittere in hostis.
 Et ualidos partim prae se misere leones 1310
 cum doctoribus armatis saeuisque magistris
 qui moderarier his possent uinclisque tenere,
 nequiquam, quoniam permixta caede calentes
 turbabant saeui nullo discrimine turmas,
 terrificas capitum quatientes undique cristas, 1315
 nec poterant equites fremitu perterrita equorum
 pectora mulcere et frenis conuertere in hostis.
 Inritata leae iaciebant corpora saltu
 undique et aduersum uenientibus ora petebant
 et nec opinantis a tergo deripiebant 1320
 deplexaeque dabant in terram uolnere uictos,
 morsibus adfixae ualidis atque unguibus uncis.
 Iactabantque suos tauri pedibusque terebant
 et latera ac uentres hauribant supter equorum
 cornibus et terram minitanti mente ruebant. 1325
 Et ualidis socios caedebant dentibus apri
 tela infracta suo tinguentes sanguine saeui,
 in se fracta suo tinguentes sanguine tela
 permixtasque dabant equitum peditumque ruinas.
 Nam transuersa feros exhibant dentis adactus 1330
 iumenta aut pedibus uentos erecta petebant,
 nequiquam, quoniam ab neruis succisa uideres
 concidere atque graui terram consternere casu.
 Siquos ante domi domitos satis esse putabant,
 efferuescere cernebant in rebus agundis 1335
 uolneribus clamore fuga terrore tumultu,
 nec poterant ullam partem reducere eorum;
 diffugiebat enim uarium genus omne ferarum;
 ut nunc saepe boues lucae ferro male mactae

bizkar dorredun, izugarri, suge-eskudunei, gerrako zauriak pairatzen eta Martitzen andana handiak asaldatzen irakatsi zieten. Hala, etsaigo tamalgarriak asmakari berriak sailean sortu zituen, gerran gizakientzat zein baino zein beldurgarriago izateko, eta egunero gehitzen zion zeozer gerraren lazturari.

Zezenak ere probatu zituzten gerrako zerbitzuan eta basurde ankerrak etsaien aurka bidaltzen ere saiatu ziren. Batzuek lehoi odol-zaleak ere bota zituzten aurretik hezle armatu eta irakasle zorrotzekin, haiek moderatu eta katepean edukiko zituztenekin, baina alferrik, zeren, sarraski nahasi hartan beroturik, tropak batere bereizpen gabe basaki asaldatzen zituzten, euren galpar beldurgarriak noranahi astinduz, eta zaldunek ezin zuten orroek iztuturiko zaldirik lasaitu ez bridaz etsaien aurka itzularazi. Lehoiame amorratuek gorputza betean noranahi saltatzen zuten, aurre egiten zieten aurpegira oldartzen ziren edo ezustean atzetik harrapatzen zituzten eta heldu eta bertan lurreratzen zaurien mende, hagin indartsuak eta erpe makoak ezarritak. Zezenek euren aldekoak aireratzen eta hankaperatzen zituzten eta adarrak zaldien saihets eta sabeletan sartzen eta lurra mehatxuzko bekokiz azterkatzen. Basurdeen letagin bortitzek ere euren aldekoak txikitzen zituzten eta gorputzean sartzen zitzaizkien azkonak, euren odolez tindatuak, amorruez apurtu eta zaldizkoak zein oinezkoak berdin akabatzen zituzten. Zaldiek alboka ihes egiten baitzien piztien hagin amorratuei edo, hanka-goran, haizea ostikatzen zuten, alfer-alferrik, han ikusiko baitzenituen, belaunburuak apurtuta, lurjotzen eta jauskera astunean zorua estaltzen. Batzuen batzuek aurretik etxean nahikoa hezita zeuzkatela uste bazuten, burrukan bertan sumindu egiten zitzaizkien, zaurien, oihuen, hanka-jokoaren, izuaren, kalapitaren ondorioz, eta ez zegoen haietako bakarrik ere dominatzerik; pizti mota ezberdinak alde guztietarantz sakabanatzen ziren,

diffugiunt, fera facta suis cum multa dedere.	1340
Si fuit ut facerent: sed uix adducor ut ante non quierint animo praesentire atque uidere quam commune malum fieret foedumque, futurum. Et magis id possis factum contendere in omni in uariis mundis uaria ratione creatis	1345
quam certo atque uno terrarum quolibet orbi. Sed facere id non tam uincendi spe uoluerunt, quam dare quod gemerent hostes, ipsique perire, qui numero diffidebant armisque uacabant.	
Nexilis ante fuit uestis quam textile tegmen.	1350
Textile post ferrumst, quia ferro tela paratur, nec ratione alia possunt tam leuia gigni insilia ac fusi radii scapique sonantes. Et facere ante uiros lanam natura coegit quam muliebri genus (nam longe praestat in arte	1355
et sollertius est multo genus omne uirile), agricolae donec uitio uertere seueri, ut muliebribus id manibus concedere uellent atque ipsi pariter durum sufferre laborem atque opere in duro durarent membra manusque.	1360
At specimen sationis et insitionis origo ipsa fuit rerum primum natura creatix, arboribus quoniam bacae glandesque caducae tempestiua dabant pullorum examina supter; unde etiam libitumst stirpis committere ramis	1365
et noua defodere in terram uirgulta per agros. Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli temptabant fructusque feros mansuescere terra cernebant indulgendo blandeque colendo. Inque dies magis in montem succedere siluas	1370
cogebant infraque locum concedere cultis, prata lacus riuos segetes uinetaque laeta collibus et campis ut haberent, atque olearum caerula distinguens inter plaga currere posset per tumulos et conuallis camposque profusa;	1375

gaur ere sarritan burdinak sastaturiko elefanteak noranahi zabaltzen direnez, euretarren artean triskantza galantak egin ondoren. Baldin benetan hori egin bazuten. Nekez sines dezaket aurrez ezin zutela kalkulatu nolako hondamen lazgarria gaineratuko zitzaien denei. Hori unibertsoan, era anitzez sorturiko mundu anitzetako batean, gertatu dela pentsatzea bidezkoago duzu, dena delako lurbira jakin eta bakarrean baino. Baina hori egin nahi izan zuten, ez hainbeste irabazteko itxaropenez, etsaiei garraisibidea emateko baizik, nahizta eurak bertan hil, kopuruaz fidatzen ez zirelako edo armarik ez zeukatelako. Soineko txirikordatuak estalki ehoak baino aurreragoak izan ziren. Ehunak burdinaren ondorengo dira, ehundegiak burdinaz egiten baitira, eta ez dago irazki-haria, anezkak eta ardatz kantaria bezalako tresna hain xumeak beste inola egiterik. Eta naturak gizonezkoak andrezkoak baino lehenago pilatu zituen artilegintzan (gizon enda, oro har, askoz artosoago eta trebeago baita), nekazari lantsuek lotsaritzat hartu eta lan hura emakumei pozik utzi arte, ehuleek ere neke gogor bera jasan zezaten eta langintza zakarrean gorputza eta eskuak zail zitzaten.

Baina, gauzen sortzaile den natura bera izan zen ereintzaren eta txertakuntzaren lehen adibide, haziek eta ezkur zaharrek ernamuin pilo berria ematen baitzuten zuhaitzaren orpoan; hortik bururatu zitzaien adarretan menduak txertatzea eta zelaietan zehar hesi landareak sartzea. Gero euren lursail maitean laborantza berriak probatzen joan ziren eta ikusten nola basa fruituak gozotzen ziren, bigun eta laz-tanki tratatuz. Egunetik egunera basoei mendirantz eragiten zieten eta zelaiak laborantzarako utzarazten, belardi, urtegi, urmael, labore eta mahasti alaiek munoak eta zelaiak bete zitzaten eta olibondo iladak, euren gris-urdin berezian, aldatz, ibar eta zelaietan zabal zitezen,

ut nunc esse uides uario distincta lepore
omnia, quae pomis intersita dulcibus ornant
arbustisque tenent felicibus opsita circum.

At liquidas auium uoces imitarier ore
ante fuit multo quam leuia carmina cantu 1380
concelebrare homines possent aurisque iuuare.
Et zephyri, caua per calamorum, sibila primum
agrestis docuere cauas inflare cicutas.
Inde minutatim dulcis didicere querellas,
tibia quas fundit digitis pulsata canentum, 1385
auia per nemora ac siluas saltusque reperta,
per loca pastorum deserta atque otia dia.
[sic unumquicquid paulatim protrahit aetas
in medium, ratioque in luminis erigit oras.]
Haec animos ollis mulcebant atque iuuabant 1390
cum satiate cibi; nam tum sunt omnia cordi.
Saepe itaque inter se prostrati in gramine molli
propter aquae riuom sub ramis arboris altae
non magnis opibus iucunde corpora habebant,
praesertim cum tempestas ridebat et anni 1395
tempora pingebant uiridantis floribus herbas.
Tum ioca, tum sermo, tum dulces esse cachinni
consuerant; agrestis enim tum Musa uigebat.
Tum caput atque umeros plexis redimire coronis
floribus et foliis lasciuiua laeta monebat, 1400
atque extra numerum procedere membra mouentes
duriter et duro terram pede pellere matrem;
unde oriebantur risus dulcesque cachinni,
omnia quod noua tum magis haec et mira uigebant.
Et uigilantibus hinc aderant solacia somno, 1405
ducere multimodis uoces et flectere cantus
et supera calamos unco percurrere labro;
unde etiam uigiles nunc haec accepta tuentur
et numerum seruare genus didicere, neque hilo
maiores interea capiunt dulcedini fructum 1410
quam siluestre genus capiebat terrigenarum.
Nam quod adest praesto, nisi quid cognouimus ante

orain dakusun aniztasun xarmagarria bezalakoa dena, hain eder jantzia, fruta-arbolen lerroetan banaturik eta zuhaitz emankorrez hesiturik.

Gizakiek txorien txorrotzio gardena askoz lehenago imitatu zuten, bertso samurren kantuz belarriak gozatzen ikasi baino. Eta, kainabera hutsetan zehar, zefiroaren txistuak irakatsi zuen lehenen xarmel hustuetatik putz egiten. Gero, astiro-astiro, kantarien hatzek jotako xirulak, baso eta oihan ezkutueta, artzainen inguru bakartietan eta aisia jainkozkoetan aurkituak hedatzen zituen auhen xarmagarriak ikasi zituzten. Hauek denek haien gogoa liluratzen eta alaitzen zuten, nahikoa jandakoan; orduan dena baita hunkigarri. Eta sarritan, belar bigunean elkarrekin eserita, erreka ondoan, zuhaitz garai baten gerizpean, ugaritasun handirik gabe gozatzen zituzten gorputzak, batez ere zeruak irribarre egiten zuenean eta urtaroei belar berdea lorez pintatzen zutenean. Orduan ziren txantxak, orduan solasak, orduan barre gozoak; orduan loratzen baitzen basa musa. Orduan dibertsio alaiak burua eta sorbaldak lorez eta hostoz ehotako girlandaz jazteko eskatzen zien, gorputzadarrak konpasik gabe mugituz aurreratzeko eta oin astunez ama lurra astunki kolpatzeko; hortik barreak eta algara gozoak sortzen ziren, hau guztia hain berri eta miragarri baitzitzairen orduan. Eta, itzarrik, hona zer zuten loguraren alaigarri: era askotako ahotsak atera eta doinuak kantatzea eta ezpain estutuak xaramelean kurritzea; gauzainek oraintxe ere eusten diete ohitura hauei eta konpas motak eramaten ikasi dute, baina ez pentsa basa enda lurkume hark baino gozamen handiagoa hartzen dutenik. Zeren eskuar daukaguna, aurretik zeozer eztiagorik ezagutu ez badugu, lehenengotan laket bai-

suauius, in primis placet et pollere uidetur,
 posteriorque fere melior res illa reperta
 perdit et inmutat sensus ad pristina quaeque. 1415
 Sic odium coepit glandis, sic illa relicta
 strata cubilia sunt herbis et frondibus aucta.
 Pellis item cecidit uestis contempta ferinae;
 quam reor inuidia tali tunc esse repertam,
 ut letum insidiis qui gessit primus obiret, 1420
 et tamen inter eos distractam sanguine multo
 disperiisse neque in fructum conuertere quisse.
 Tunc igitur pelles, nunc aurum et purpura curis
 exercent hominum uitam belloque fatigant;
 quo magis in nobis, ut opinor, culpa resedit. 1425
 Frigus enim nudos sine pellibus excruciabat
 terrigenas; at nos nil laedit uest carere
 purpurea atque auro signisque ingentibus apta,
 dum plebeia tamen sit quae defendere possit.
 Ergo hominum genus incassum frustra laborat 1430
 semper et <in> curis consumit inanibus aeuom,
 nimirum quia non cognouit quae sit habendi
 finit et omnino quoad crescat uera uoluptas;
 idque minutatim uitam prouexit in altum
 et belli magnos commouit funditus aestus. 1435

At uigiles mundi magnum uersatile templum
 sol et luna suo lustrantes lumine circum
 perdocuere homines annorum tempora uerti
 et certa ratione geri rem atque ordine certo.

Iam ualidis saepti degebant turribus aeuom 1440
 et diuisa colebatur discretaque tellus,
 tum mare ueliuolis florebat <nauibis altum>;
 auxilia ac socios iam pacto foedere habebant,
 carminibus cum res gestas coepere poetae
 tradere; nec multo priu sunt elementa reperta. 1445
 Propterea quid sit prius actum respicere aetas
 nostra nequit, nisi qua ratio uestigia monstrat.
 Nauigia atque agri culturas moenia leges

tzaigu eta nagusitzen bide baita, baina gero gauza hobea aurkitzeak hura baztertu eta lehengoarekiko sentimena aldatu egiten du. Honelaxe hasi ziren ezkurrei muzin egiten, honelaxe gelditu ziren bertan behera belarrez eta hostoz eginiko oheak. Pizti larruz eginiko soinekoa ere arbuiaurik jausi zen, zeinak, asmatu berritan, hain bekaitz handia zabalduko zuen, ezen hura lehenen jantzi zuena ziur bainaiz enboskadan hil zutela eta ez ziotela etekinik atera, harrapakin odoltsua euren artean banatzeko urratuko baitzuten. Beraz, orduan larruak eta orain urreak eta purpurak giza bizitza antziaz betetzen eta gerraz ahitzen dute; eta horretan gu errudunago garela uste dut. Zeren, larrurik gabe, hotzak lurkume biluziak oinazetzen baitzituen; guri, oster, ez digu ezertan kalterik egiten urrez eta bordatu galantez lodituriko purpura-jantzirik ezak, babesgarri arrunt bat daukaguno. Giza end, bada, alferrik eta hutsalki saiatzen da beti eta huskerietan xahutzen du bizitza, segurrenik ez dakielako non dagoen edukitzearen muga eta noraino haz daitekeen benetako gozamina; hauxe da bizitza astiro-astiro itsasora eroan eta gerraren zirimola bortitzak barrenetik atera dituen.

Baina munduko begiraleek, gainekeo sapai handia argi eginez kurritzen duten eguzkiak eta ilargiak, gizakiei irakatsi zieten urtaroeke elkarri darraiotela eta gauza guztiak arrazoi jakinez eta ordena ziurrez gertatzen direla.

Dagoeneko dorre sendoen babesean bizi ziren eta lurra laborantzarako zatiturik eta banaturik zegoen, dagoeneko itsaso sakona belaontzi hegalariz loratua zen; dagoeneko bazituzten laguntzak eta lagunak itun eta hitzarmenei esker, poetak egindako balentriak kantuz ematen hasi zirenean; eta idaztea ez zuten asko lehenago asmatu. Horregatik gure aldiak ezin du aurretik zer gertatu den jakin, zentzuenak erakusten dituen aztarrenez harago.

arma uias uestes <et> cetera de genere horum,
praemia, delicias quoque uitae funditus omnis, 1450
carmina picturas, et daedala signa polita,
usus et impigrae simul experientia mentis
paulatim docuit pedetemptim progredientis.
Sic unumquicquid paulatim protrahit aetas
in medium ratioque in luminis erigit oras: 1455
namque alid ex alio clarescere corde uidebant,
artibus ad summum donec uenere cacumen.

Itsasgintza eta lurlantza, gotorlekuak, legeak, armak, bideak, jantziak eta honelako beste enparauak, baita bizitzako atseginak eta luxu guzti-guztiak ere, poemak, pinturak eta artez landuriko irudiak, hauek denak apurka-apurka, urratsez urrats, erabilerak eta gogo ekilearen esperientziak irakatsi zituen. Honela denborak, astiro-astiro, gauza guztiak bistara ateratzen ditu eta arrazoiak argitan ipintzen; gauzak nola gogoan bata-bestearen atzean argitzen zitzaizkien ikusten baitzuten, trebetasunari esker goren tontorreraino iritsi arte.

LIBER SEXTUS

CAPITULA

- 50. QUI PROCURATIONEM DIS ATTRIBUIT MUNDI
SIBI IPSUM DE DIS IMMORTALIBUS
SOLLICITUDINES CONSTITUERE
- 96. DE TONITRU
- 160. DE FULGERE
- 204. IN NUBIBUS SEMINA IGNIS INESSE
- 219. DE FULMINE
- 225. IGNIS EX FULMINIS NATURA.
- 246. FULMINA IN CRASSIORIBUS NUBIBUS
ET ALTE GIGNI
- 285. DE TONITRIBUS ET TERRAE MOTU
- 357. AUTUMNO MAGIS FULMINA
ET TONITRUA FIERI
- 451. DE NUBIBUS
- 493. SPIRACULA MUNDI
- 495. DE IMBRIBUS
- 526. DE ARQUO
- 535. DE TERRAE MOTU
- 608. QUARE MARE MAIUS NON FIAT
- 639. DE AETNA
- 712. DE NILO FLUVIO

SEIGARREN LIBURUA

KAPITULUAK

- 50. JAINKOEI MUNDUAREN GOBERNUA ESLEITU
ZIONAK JAINKO HILEZKORREN ARDURA
BERE GAIN HARTU
- 96. TRUMOIAZ
- 160. OINAZTARGIAZ
- 204. HODEIETAN SU HAZIAK DAGOZELA
- 219. OINAZTUAZ
- 225. SUAREN ETA OINAZTUAREN IZAERA
- 246. OINAZTUAK HODEIRIK TRINKOENETAN ETA
GOIAN SORTZEN DIRELA
- 285. TRUMOIEZ ETA LURRIKARAZ
- 357. UDAZKENEAN OINAZTU ETA TRUMOI GEHIAGO
DAGOELA
- 451. HODEIEZ
- 493. MUNDUAREN ARNASBIDEAK
- 494. EURIEZ
- 526. OSTADARRAZ
- 535. LURRIKARAZ
- 608. ITSASOA ZERGATIK EZ DEN HANDIAGOTZEN
- 639. ETNAZ
- 712. NILO IBAIAZ

738. DE LACU AVERNI
749. CORNICIS ATHENIS AD AEDEM MINERVAE
NON ESSE
756. IN SYRIA QUADRIPEDES
840. CUR AQUA IN PUTEIS FRIGIDIOR SIT
AESTATE
848. DE FONTE AD HAMMONIS
879. IN AQUA TAEDAM ARDERE
890. DE FONTE ARADI IN MARE
906. DE LAPIDE MAGNETE
921. FLUERE AB OMNIBUS REBUS
936. RARAS RES OMNES ESSE
1090. PESTILENTIA UNDE CREATUR
1138. DE PESTILENTIA ATHENIENSIVM

738. ABERNOKOLAKUAZ
749. ATENASEN MINERBAREN TENPLU INGURUAN
BELERIK EZ DAGOELA
756. LAUHANKAKOAK SIRIAN
840. PUTZUETAKO URA UDAZKENEAN ZERGATIK
HOTZAGOADEN
848. HAMMONEN ITURRIAZ
879. ZUZIA URETAN SUTAN
890. ITSASOKO ARADOSKO ITURRIAZ
906. HARRI MAGNETIKOAZ
921. GAUZA GUZTIETATIKOJARIOAZ
936. GAUZA GUZTIAK POROTSUAK DIRELA
1090. IZURRIA NONDIK DATORREN
1138. ATENASTARREN IZURRIAZ

LIBER SEXTUS

Primae frugiparos fetus mortalibus aegris
dididerunt quondam praeclaro nomine Athenae
et recreauerunt uitam legesque rogarunt,
et primae dederunt solacia dulcia uitae,
cum genere uirum tali cum corde repertum, 5
omnia ueridico qui quondam ex ore profudit;
cuius et extincti propter diuina reperta
diuulgata uetus iam ad caelum gloria fertur.
Nam cum uidit hic ad uictum quae flagitat usus
omnia iam ferme mortalibus esse parata 10
et, proquam possent, uitam consistere tutam,
diuitiis homines et honore et laude potentis
adfluere atque bona gnatorum excellere fama,
nec minus esse domi cuiquam tamen anxia cordi,
atque animi ingratis uitam uexare <sine ulla> 15
pausa atque infestis cogi saeuire querellis,
intelligit ibi uitium uas efficere ipsum
omniaque illius uitio corrumpier intus
quae conlata foris et commoda cumque uenirent;
partim quod fluxum pertusumque esse uidebat, 20
ut nulla posset ratione explerier umquam;
partim quod taetro quasi conspurcare sapore
omnia cernebat, quaecumque receperat, intus.
Veridicis igitur purgauit pectora dictis
et finem statuit cupedinis atque timoris 25
exposuitque bonum summum quo tendimus omnes

SEIGARREN LIBURUA

Izen gureneko Atenasek eman zien lehenen hazi gari emaila hilkor gizajoei eta bizitza berritu eta legeak ezarri zituen eta berak eman zizkien lehenen bizitzako kontsolapen gozoak, hain gizon burutsu hura sortu zuenean, behinola bere aho egiazkotik jakinduria dena hedatu zuena; hil eta gero ere, bere aurkikuntza jainkozkoak bide, haren aintza, antzinatik zabaldua, zeruraino jasoia izan da. Zeren, ikusi zuenean bizitzeko behar den ia guztia hilkorrei berton eskuratu zaiela eta bizitza, daitekeen neurrian, oinarri segurrean datzala, gizakiak, aintzan eta ohoreetan ahaltsu, aberastasunez gainezka zebiltzala eta seme-alaben izen onean gailentzen zirela eta, hala ere, bakoitzak bere baitan bazeramala larritasun bat, bere gogoz bestera, bizitza etengabe alatzten eta auhen mingotsetan krudelarazten ziona, orduan ulertu zuen gaitzaren ekarlea ontzia bera zela eta beronen erruz usteltzen zela barruan kanpotik zetorkion dena, baita ondasunak ere; batetik, pitzaturik eta apurturik ikusten zuelako, inola ere ez betetzeko moduan; bestetik, barruan hartzen zuen guztia bere zapore higuinarriz kutsatzen zuela ikusten zuelako. Bere egiazko hitzekin, beraz, bihotzak garbitu zituen eta handinahari eta beldurra-ri muga ezarri zien eta denok harantz jotzen dugun on gorena zer zen azaldu zuen eta bidea erakutsi, nondik hel gintezkeen bertara

quid foret, atque uiam monstrauit, tramite paruo
 qua possemus ad id recto contendere cursu,
 quidue mali foret in rebus mortalibu passim,
 quod fieret naturali uiarieque uolaret 30
 seu casu seu ui, quod sic natura parasset,
 et quibus e portis occurri cuique deceret,
 et genus humanum frustra plerumque probauit
 uoluere curarum tristis in pectore fluctus.
 Nam ueluti pueri trepidant atque omnia caecis 35
 in tenebris metuunt sic nos in luce timemus
 interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
 quae pueri in tenebris pautant finguntque futura.
 Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
 non radii solis nec lucida tela diei 40
 discutiant, sed naturae species ratioque.
 Quo magis inceptum pergam pertexere dictis.

Et quoniam docui mundi mortalia templa
 esse <et> natiuo consistere corpore caelum,
 et quaecumque in eo fiunt fierique necessest, 45
 pleraque dissolui, quae restant percipe porro,
 quandoquidem semel insignem conscendere currum

* * *

uentorum existant placentur <ut> omnia rursum

* * *

quae fuerint sint placato conuersa furore.
 Cetera quae fieri in terris caeloque tuentur 50
 mortales, pauidis cum pendent mentibu saepe,
 et faciunt animos humilis formidine diuom
 depressosque premunt ad terram propterea quod
 ignorantia causarum conferre deorum
 cogit ad imperium res et concedere regnum. 55
 Quorum operum causas nulla ratione uidere
 possunt ac fieri diuino numine rentur.

Nam bene qui didicere deos securum agere aeuom,
 si tamen interea mirantur qua ratione

laburren eta zuzenen, eta gauza hilkorrak nolako gaitzez beterik dagozen edo gainera datozkien berez-berez, bai halabeharrez, bai nahitaez, naturak halaxe erabaki duelako, eta zeintzuk atetatik irten behar den bakoitzaren bila, eta gizakien golkoetan iraulka diharduten kezka-olatu tristeak gehienetan alferrekoak direla frogatu zuen. Zeren, haurrak ilunpe itsuan dardaratzen eta denaz izutzen direnez, gu argitan horrelaxe beldurtzen baikaituzte sarri haurrek ilunetan beldur dieten eta gertatzear direla uste duten gauzek.

Gogoaren beldur eta ilunpe hori uxatu egin behar dute, beraz, ez eguzkiaren izpiek, ez egunaren gezi argiek, naturaren begiradak eta arrazoiak baizik. Solasa areago behar dut, beraz, azkeneraino bilbatu.

Eta, munduko tenpluak hilkorrak direla eta zerua sorreradun gorputzez egina dela irakatsi dudanez, eta bertan gertatzen eta gerta beharra duen gehiena xehatu dudanez, entzun orain falta dena, behin behintzat gurdi argitsura igo naizenez gero

* * *

haizeak zergatik abiatzen eta geratzen diren [[azalduko dut eta nola]]

* * *

oldarrean zena baretzen den, sumina ematutakoan. Eta hilko-rrek zero-lurretan gertatzen dakusten gainerako guztia, sarritan euren gogoak beldurretik zintzilik dauzkana eta golkoak jainkoen beldurrez apaltzen eta lurraren kontra zapaltzen dizkiena; kausen ezjakintzak natura jainkoen inperioan jartzera eta erreinua ematera eramán baitu. Eta ondorioen kausarik inola ikusten ez dutenez gero, ahalmen dibi-noak eginak direla uste dute.

Batzuetan, izan ere, jainkoek bizitza lasaia daramatela ikasi dutenek, baldin, hala ere, harritzen badira gauzek nolako ordenan

quaeque geri possint, praesertim rebus in illis	60
quae supera caput aetheriis cernuntur in oris,	
rursus in antiquas referuntur religiones	
et dominos acris adsciscunt, omnia posse	
quos miseri credunt, ignari quid queat esse,	
quid nequeat, finita potestas denique cuique	65
quanam sit ratione atque alte terminus haerens;	
quo magis errantes caeca ratione feruntur.	
Quae nisi respuis ex animo longeque remittis	
dis indigna putare alienaque pacis eorum,	
delibata deum per te tibi numina sancta	70
saepe oberunt; non quo uiolari summa deum uis	
possit, ut ex ira poenas petere inhiat acris,	
sed quia tute tibi placida cum pace quietos	
constitues magnos irarum uoluere fluctus,	
nec delubra deum placido cum pectore adibis,	75
nec de corpore quae sancto simulacra feruntur	
in mentes hominum diuinae nuntia formae,	
suscipere haec animi tranquilla pace ualebis.	
Inde uidere licet qualis iam uita sequatur.	
Quam quidem ut a nobis ratio uerissima longe	80
reiciat, quamquam sunt a me multa profecta,	
multa tamen restant et sunt ornanda politis	
uersibus; est ratio caeli <species> que tenenda,	
sunt tempestates et fulmina clara canenda,	
quid faciant et qua de causa cumque ferantur;	85
ne trepides caeli diuisis partibus amens	
unde uolans ignis peruenerit aut in utram se	
uerterit hinc partim, quo pacto per loca saepta	
insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se.	
Quorum operum causas nulla ratione uidere	90
possunt ac fieri diuino numen rentur.	
Tu mihi supremae praescripta ad candida calcis	
currenti spatium praemonstra, callida musa	
Calliope, requies hominum diuomque uoluptas,	
te duce ut insigni capiam cum laude coronam.	95

diharduten, batez ere euren buru gainean, eter eremuan, ikusten dituzten gorputzetan, orduan berriro erlijio zaharretara jotzen eta ugazaba ankerrak onartzen dituzte, ahalguztidunak direlakoan gizarajoak, zer daitekeen eta zer ez daitekeen eta, azken batez, zergatik gauza bakoi-tzak ahal mugatua eta xedarrak sakon sartuak dauzkan ez dakitela; hala, are galduago, arrazoi itsuetan jausten dira. Gauza hauek gogotik uxatzen ez badituzu eta jainkoen ezduin eta haien bakearen kontrako direnak haiei esleitzetik erabat urruntzen ez bazara, jainkoen ahal sakratuak, zeuk desitxuratuak, maiz moztuko dizu bidea; ez jainkoen indar gorena bortxa daitekeelako, ez euren haserrea zigor latzetan ase nahi dutelako, baizik, bake lasaiko atsedenean dagozela, haien golkoan suminezko olatu itzaleak dihardutela pentsatuko duzulako, eta ezingo zarelako haien tenpluetara gogo lasaiz hurreratu eta haien gorputz santutik gizakien gogoetara sartzen diren simulakrook, edertasun jainkozkoaren iragarleok, ezingo dituzulako aurrerantzean gogoaren bake lasaian hartu. Hortik ikus dezakezu zer nolako bizimodua dator-kizun. Eta bizimodu hori gugandik arrazoi txit egiazkoak alden dezan, nahiz eta lehen ere nigandik arrazoi mordoa atera den, oraindik ere mordoa geratzen da, bertso landuz edertu beharrekoa; zeru-lurren arrazoa eta egitura azaldu behar da, ekaitzak eta oinaztu distiratsuak kantatu, zer egiten duten eta zer kausak eragiten dituen; ez dezazun, dardar eta senetik kanpora, ortzia zatika, ea oinaztua nondik abiatzen den hegan eta norantz doan, nola irekitzen duen bidea leku itxietan zehar eta nola irteten den, bazterrak hautsita. Gizakiek ezin dute inola ere egite horien kausarik ulertu, eta jainko ahalmenak egiten dituela pentsatzen dute.

Azkena diragarren marra zurirantz lasterka noan honi erakuts bidea zuk, Kaliopere, musa trebe, gizakien atsedenean eta jainkoen atsegin horrek, zu gidari zarela, aintza gorenaren koroa atzeman dezadan.

Principio tonitru quatiuntur caerula caeli
 propterea quia concurrunt sublime uolantes
 atheriae nubes contra pugnantibu uentis;
 nec fit enim sonitus caeli de parte serena,
 uerum ubicumque magis denso sunt agmine nubes, 100
 tam magis hinc magno fremitus fit murmure saepe.
 Praeterea neque tam condense corpore nubes
 esse queunt quam sunt lapides ac tigna, neque autem
 tam tenues quam sunt nebulae fumique uolantes;
 nam cadere aut bruto deberent pondere pressae 105
 ut lapides, aut ut fumus constare nequirent
 nec cohibere niues gelidas et grandinis imbris.
 Dant etiam sonitum patuli super aequora mundi,
 carbasus ut quondam magnis intenta theatri
 dat crepitum malos inter iactata trabesque 110
 interdum percissa furit petulantibus auris
 et fragilis <sonitus> chartarum commeditatur;
 id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis,
 aut ubi suspensam uestem chartasque uolantis
 uerberibus uenti uersant planguntque per auras. 115
 Fit quoque enim interdum <ut> non tam concurrere nubes
 frontibus aduersis possint quam de latere ire
 diuerso motu radentes corpora tractim,
 aridus unde auris terget sonus ille diuque
 ducitur, exierunt donec regionibus artis. 120
 Hoc etiam pacto tonitru concussa uidentur
 omnia saepe graui tremere et diuolsa repente
 maxima dissiluisse capacis moenia mundi,
 cum subito ualidi uenti conlecta procella
 nubibus intorsit sese conclusaque ibidem 125
 turbine uersanti magis ac magis undique nubem
 cogit uti fiat spisso caua corpore circum,
 post ubi conminuit uis eius et impetus acer,
 tum perterricrepto sonitu dat scissa fragorem.
 Nec mirum, cum plena animae uesicula parua 130
 saepe ita dat magnum sonitum displosa repente.
 Est etiam ratio, cum uenti nubila perflant,
 ut sonitus faciant, etenim ramosa uidemus

Lehenik, ortzi urdina trumoipean dardaratzen da, goi-hegan doazen eter hodeiek, kontrako haizeen eraginez, elkar jotzen dutelako; eta hotsa ez da ortziaren bare-aldean sortzen, aitzitik hodei tropela non den estuago, han sortzen dira orro eta harrabots handiagoak. Bestalde, hodeien gorputza ez daiteke harri eta zurena bezain trinkoa izan, ez lainoak eta ke hegakorrek bezain xumea; edo, pisuaren astu-nez, harriak bezala erori beharko bailukete, edo, keak bezala, ezingo bailukete tinko iraun, ez elur izoztuei eta txingor ekaitzei eutsi. Munduko zelai zabala ere burrunbatzen dute, inoiz antzoki handietan zabalduko errezela masta eta zutabe artean kirrizkatzen den bezala, eta inoiz, aura lotsagabeek urraturik, sumintzen dira eta paper kizkurtuaren hotsa ateratzen dute; zarata modu hori, edo oihal eskegiek eta haizeen putzez eta auren bultzadaz astintzen diren paper hegaleriek egiten duten bezalakoa, trumoiaren ere hauteman dezakezu. Batzuetan gertatzen da, izan ere, hodeiek aurrez talkatu beharrean, gorputzak elkarri alboz estutzen dizkiotela kontrako mugimenduz eta hortik dator zarata lehor hori, belarriak mailatzen eta luze jotzen duena, estugune hartatik irten arte.

Era horretara baita, trumoi indartsuak astindurik, badirudi dena dardaratzen dela eta mundu zabalaren murru eskergak, bat-batean leherturik, bat-batean zabaltzen direla, kolpera baturiko haize bortitzak hodeia zulatzen duenean eta, beronen barruan sarturik, zirimolaka biratzen eta hodeiaren erdigunea hutsarazten eta ingurua are eta areago trinkoazten duenean, arik eta, bere indarra eta oldar zorrotza makaldurik, zarata izugarriko burrunban lehertu arte. Eta ez da harritzekoa, sarritan haizez beteriko puxika zoztor batek ere, tanpez leher-turik, nolako hotsa ateratzen duen ikusita.

Haizeak hodei artean putz egitean, bada zaratarako beste arrazoi bat ere, sarritan adar itxurako hodeiak martxan ikusten baititugu,

nubila saepe modis multis atque aspera ferri; scilicet ut, crebram siluam cum flamina cauri perflant, dant sonitum frondes ramique fragorem.	135
Fit quoque ut interdum ualidis uis incita uenti perscindat nubem perfringens impete recto; nam quid possit ibi flatus manifesta docet res, hic, ubi lenior est, in terra cum tamen alta arbusta euoluens radicibus haurit ab imis.	140
Sunt etiam fluctus per nubila, qui quasi murmur dant in fragendo grauiter; quod item fit in altis fluminibus magnoque mari, cum frangitur aestus.	
Fit quoque, ubi e nubi in nubem uis incidit ardens fulminis; haec multo si forte umore recepit ignem, continuo magno clamore trucidat; ul calidis candens ferrum e fornacibus olim stridit, ubi in gelidum propere demersimus imbrem.	145
Aridior porro si nubes accipit ignem, uritur ingenti sonitu succensa repente; lauricomos ut si per montis flamma uagetur turbine uentorum comburens impete magno; nec res ulla magis quam Phoebi Delphica laurus terribili sonitu flamma crepitante crematur.	150
Denique saepe geli multus fragor atque ruina grandinis in magnis sonitum dat nubibus alte: uentus enim cum confercit, franguntur in artum concreti montes nimborum et grandine mixti.	155
Fulgit item, nubes ignis cum semina multa excussere suo concursu; ceu lapidem si percutiat lapis aut ferrum; nam tum quoque lumen exilit et claras scintillas dissipat ignis.	160
Sed tonitrum fit uti post auribus accipiamus, fulgere quam cernant oculi, quia semper ad auris tardius adueniunt quam uisum quae moueant res.	165
Id licet hinc etiam cognoscere, caedere si quem ancipiti uideas ferro procul arboris auctum, ante fit ut cernas ictum quam plaga per auris det sonitum; sic fulgorem quoque cernimus ante	170

era askotara haginduak; haizearen putzak oihan orritsua astintzean, orriak hoska eta adarrak karraska egiten duten antzera gertatzen da. Baita gertatzen da inoiz haize bortitzaren indar harrotuak hodeia aurrez jo eta urratzea ere; han putzak zer dezakeen garbi erakusten digu hemen, arinagoa izanik, zer dagien ikusteak, hala ere tantairik garaiena sustraitik erauzten eta eraisten baitu. Hodeietan badira olatuak ere, lehertzean baurre izugarria ateratzen dutenak; horixe gertatzen da ibai sakonetan eta itsaso zabalean, tiraina apurtzen denean.

Gauza bera gertatzen da, oinaztu sutsuak hodeitik hodeira jauzi egiten duenean ere; hau, sua urez beterik hartzen badu, berehala itzungitzen da zarata handiz; labetik harako burdina goria karrankatzen den bezala, ur hotzetan zuzen sartzen dugunean. Sua hartzen duen hodeia lehorrago badago, ostera, burrunba itzelean higatzen da, bat-batean isioturik; ereinotz mendietan zehar haize zirimolek sakaturiko garra zabaltzen eta bere oldar handian dena irensten duenean bezala; ez baitago ezer garretan hain soinu izugarritz txinpartaka erreko denik, Feboren ereinotz delfotarra bezalakorik. Bestalde, izotzaren haustura luzeak eta txingorraren xehapenak goiko hodei handietan zarata ateratzen dute; hodei mendiak, gogortuak eta txingorrez nahastuak, haizeak gogor jotzean, meharguneetan apurtzen baitira.

Baita ere oinaztua sortzen da, hodeiek, elkar jotzean, suzko hazi ugari jaurtitzen dutenean, suharriak burdinarekin edo beste suharri batekin jotzean bezala; orduan ere distira irteten da eta sua txinpart argietan zabaltzen. Baina, trumoia begiek oinaztua ikusi eta gero belarrietan atzematen badugu, belarrira datozen elementuak beti begiei eragiten dietenak baino astiroago dabilzalako da. Beste honetan ere ikus dezakezu: norbaiti urrunera aizkorarekin zuhaitz handi bat moztan ari dela begira bazagoz, kolpea hotsa belarrira heldu aurretik ikusiko duzu; honela oinaztua ere trumoia baino lehenago atzematen

quam tonitrum accipimus, pariter qui mittitur igni
 e simili causa, concursu natus eodem.
 Hoc etiam pacto uolucris loca lumine tingunt
 nubes et tremulo tempestas impete fulgit.
 Ventus ubi inuasit nubem et uersatus ibidem 175
 fecit ut ante cauam docui spissescere nubem,
 mobilitate sua feruescit, ut omnia motu
 percalefacta uides ardescere, plumbea uero
 glans etiam longo cursu uoluenda liquescit.
 Ergo feruidus hic nubem cum perscidit atram, 180
 dissipat ardoris quasi per uim expressa repente
 semina quae faciunt nictantia fulgura flammae;
 inde sonus sequitur qui tardius adficit auris
 quam quae perueniunt oculorum ad lumina nostra.
 Scilicet hoc densis fit nubibus et simul alte 185
 exstructis aliis alias super impete miro;
 ne tibi sit frudi quod nos inferme uidemus
 quam sint lata magis quam sursum exstructa quid extent.
 Contemplator enim, cum montibus adsimulata
 nubila portabunt uenti transversa per auras, 190
 aut ubi per magnos montis cumulata uidebis
 insuper esse aliis alia atque urgere superne
 in statione locata sepultis undique uentis,
 tum poteris magnas moles cognoscere eorum
 speluncasque uelut saxis pendentibus structas 195
 cernere, quas uenti cum tempestate coorta
 complerunt, magno indignantur murmure clausi
 nubibus in caueisque ferarum more minantur;
 nunc hinc nunc illinc fremitus per nubila mittunt
 quaerentesque uiam circum uersantur et ignis 200
 semina conuoluunt <e> nubibus atque ita cogunt
 multa rotantque cauis flammam fornacibus intus,
 donec diuolsa fulserunt nube corusci.
 Hac etiam fit uti de causa mobilis ille
 deuolet in terram liquidi color aureus ignis, 205
 semina quod nubes ipsas permulta necessust
 ignis habere, etenim cum sunt umore sine ullo.
 flammeus <est> plerumque colos et splendidus ollis.

dugu, nahiz eta sua batera abiatu, kausa berdinez eta talka beretik sortua. Baita hodeiek horrelaxe tindatzen dituzte bazterrak argi hegalariz eta ekaitza sigi-sagako oldarrean distirutzen. Haizeak hodei barruan sartu eta bertan iraulka, arestian esan dudanez, hustu eta hodei ingurua trinkotzen duenean, bere mugimenduz berotzen da, gauza guztiak, mugimenduan bero-bero, isiotzen ikusten dituzun moduan, eta berunezko bala urtu egiten da, bere ibilbide luzean bira eta bira. Zirimola goriak hodei beltza zulatzen duenean, beraz, bat-batean haloa suzko haziak bezala bortizki jaurtitzen ditu, oinaztuaren gar zeharkoia eginez; gero hotsa dator, belarriak beranduago jotzen dituen, irudiak gure begiak baino. Hau, noski, hodei trinkoekin eta oso goian eta indar harrigarri elkarren gainera pilatzen direnean gertatzen da; ez bekizu okerbide izan hemendik behetik zer zabalera daukaten goranzko tamaina baino aisago ikustea. Begira ezazu, hain zuzen, nola haizeek mendi antzeko hodeiak aurretan hara-hona daramatzaten, edo nola mendigain handietan zehar elkarren gainera pilatzen diren, goitik behera sakan eta geldi-geldi, inguruko haizeak hilda, eta orduantxe antzeman ahalko diezu euren tamaina eskergei eta euren barruan haitz eskegietan egindako haitzuloak bezalakoak ikusiko dituzu, zeintzuok ekaitzean, haizez betetzen direnean, hodei barruan egotearekin urruna izugarri haserretzen eta piztia kaiolatuak bezala mehatxu egiten duten; hodeietan zehar orroak batera eta bestera bildaltzen dituzte eta irteera bila iraulkatzen dira, hodeiei su haziak atera eta erruz pilatzen dituzte eta garra sutegiaren barrunbean itzulkatzen dute, hodei urratua txinpartaka distiratu arte.

Beste arrazoi bat ere badago, su likidoaren urre-kolore bizkor hura lurrera hega dadin, hots, hodeiek eurek ere su hazi asko eduki behar dutela barruan; zeren, bat ere hezetasun gabe daudenean ere, gehienik gar kolore eta distira huraxe ageri baitute. Eta, jakina, eguzkiaren argitik elementu ugari hartzen baitute, beharko gorritu eta sua

Quippe etenim solis de lumine multa necessest concipere ut merito rubeant ignisque profundant	210
Hasce igitur cum uentus agens contrusit in unum compressitque locum cogens, expressa profundunt semina quae faciunt flammae fulgere colores.	
Fulgit item, cum rarescunt quoque nubila caeli; nam cum uentus eas leuiter diducit euntis	215
dissoluitque, cadant ingratis illa necessest semina quae faciunt fulgorem; tum sine taetro terrore et sonitu fulgit nulloque tumultu.	
Quod superest, <quali> natura praedita constent fulmina, declarant ictus et inusta uaporis	220
signa notaeque grauis halantis sulphuris auras; ignis enim sunt haec non uenti signa neque imbris.	
Praeterea sae<pe> accendunt quoque tecta domorum et celeri flamma dominantur in aedibus ipsis.	
Hunc tibi subtilem cum primis ignibus ignem constituit natura minutis mobilibusque	225
corporibus, cui nil omnino obsistere possit.	
Transit enim ualidum fulmen per saepta domorum, clamor ut ac uoces, transit per saxa, per aera,	230
et liquidum puncto facit aes in tempore et aurum, curat item uasis integris uina repente	
diffugiant, quia nimirum facile omnia circum conlaxat rareque facit lateramina uasis	
adueniens calor eius et insinuatus in ipsum mobiliter soluens differt primordia uini.	235
Quod solis uapor aetatem non posse uidetur efficere usque adeo pollens feruore corusco:	
tanto mobilior uis et dominantior haec est.	
Nunc ea quo pacto gignantur et impete tanto fiant ut possint ictu discludere turris,	240
disturbare domos, auellere tigna trabesque, et monimenta uirum commoliri atque ciere,	
exanimare homines, pecudes prosternere passim, cetera de genere hoc qua ui facere omnia possint,	

jaurti. Horrela, haize sakatzaileak toki berean pilatzen eta galkatzen dituenean, gar koloreei distira ematen dieten hazi estutuak jaurtitzen dituzte. Ortziko hodeiak xumetzen direnean ere sortzen dira oinaztuak; zeren, haizeak leunki sakabanatzen eta joanean disolbatzen dituela, nahitaez jausi behar baitute hazi oinaztugileek; orduan oinaztu isila ari du, izu beltzik eta iskanbilarik gabe.

Gainerakokan, oinaztuak nolako izaera daukan ondorioek erakusten dute, erre marka sakonak eta airean zabalitzen duten sufre usain nabarmenak; hauek, noski, suaren markak dira, ez haizearenak edo euriarenak. Gainera, sarritan oinaztuak etxe sabaia sutzen ditu eta gar bizkorrek etxe osoa menperatzen dute. Su hau surik finena duzu eta naturak hain gorputz xehez eta bizkorrez hornitu du, ezen ezerk ezin baitio biderik itxi. Izan ere, oinaztu indartsuak hotsak eta ahotsak bezala zeharkatzen ditu etxe hormak, haitzak eta brontzea pasatzen ditu eta brontzea eta urrea kolpera urtzen, bat-batean ezabatzen edontziko ardoa, berau osorik utzita, dudarik gabe haren beroak, edontziaren alboetatik sarturik, hauek laxotu eta porotsuago egiten dituelako eta, gero, edontzian bertan, ardoaren lehenkiak berehala askatzen eta barreiatzen dituelako. Badirudi eguzkiaren beroak hau ezin duela bizi guztian egin, bere su distiratsuaren indar eta guzti ere. Oinaztuaren indarra hain da azkarragoa eta gailenagoa.

Orain oinaztua nola sortzen da eta halako bultaz, ezen zartako batean dorreak arraila baititzake, etxeak eraits, habeak eta zutabeak erauz, heroien monumentuak loka eta uzkailek, gizakiak hil, aziendak aldran akaba? Honelako gauza guztiak zer indarrez egin ditzakeen azaltzera noa eta ez natzaizu aginduetan luzatuko.

expediam, neque <te> in promissis plura morabor. 245
 Fulmina gignier e crassis alteque putandumst
 nubibus exstructis; nam caelo nulla sereno
 nec leuiter densis mittuntur nubibus umquam.
 Nam dubio procul hoc fieri manifesta docet res; 250
 quod tum per totum con crescent aera nubes,
 undique uti tenebras omnis Acherunta reamur
 liquisse et magnas caeli complesse cauernas:
 usque adeo taetra nimborum nocte coorta
 inpendent atrae formidinis ora superne,
 cum commoliri tempestas fulmina coeprat. 255
 Praeterea persaepe niger quoque per mare nimbus,
 ut picis e caelo demissum flumen, in undas
 sic cadit effertus tenebris procul et trahit atram
 fulminibus grauidam tempestatem atque procellis,
 ignibus ac uentis cum primis ipse repletus, 260
 in terra quoque ut horrescant ac tecta requirant.
 Sic igitur supera nostrum caput esse putandumst
 tempestatem altam. Neque enim caligine tanta
 obruerent terras, nisi inaedicata superne
 multa forent multis exempto nubila sole; 265
 nec tanto possent uenientes opprimere imbri,
 flumina abundare ut facerent camposque natare,
 si non exstructis foret alte nubibus aether.
 Hic igitur uentis atque ignibus omnia plena
 sunt; ideo passim fremitus et fulgura fiunt. 270
 Quippe etenim supra docui permulta uaporis
 semina habere cauas nubis et multa necessest
 concipere ex solis radiis ardoreque eorum.
 Hoc ubi uentus eas idem qui cogit in unum
 forte locum quemuis, expressit multa uaporis 275
 semina seque simul cum eo commiscuit igni,
 insinuatus ibi uortex uersatur in arto
 et calidis acuit fulmen fornacibus intus.
 Nam duplici ratione accenditur, ipse sua cum
 mobilitate calescit et e contagibus ignis. 280
 Inde ubi percaluit uenti uis <et> grauis ignis
 impetus incessit, maturum tum quasi fulmen

Oinaztua hodei trinko eta oso pilatueta sortzen dela pentsatu behar da, behin ere ez baita oskarbitik edo trinkotasun arineko hodeietatik irazia izaten. Esperientzia agerik garbi erakusten du hori; zeren orduan hodeiak hainbeste trinkotzen baitira ortzi guztian zehar, ezen ilunpe guztiek Akerontetik alde egin eta ortzialde amaigabea bete dutela baitirudi. Hain da ikaragarria gainean zintzilik daukagun izua-ren aurpegia, hodeien gau beltzetik sortua, ekaitza oinaztu urtika has-ten denean. Itsasoan ere sarritan gertatzen da hodei beltza, ortzitik eroritako bike ibaiaren antzekoa, olatuen gainera jausten dela, ilunpez hanpatua, eta ekaitz zarratua, oinaztuz eta haizetez ernaldua, arrasta-tzen du, eta bera ere suz eta haizez gainezka dago, lehorrean ere denak izuturik, aterpe bila dihardutela. Honela, bada, gure buruen gainean ekaitza dabilela goian pentsatu behar da. Eta hodeiek ez lukete lurra halako ilunpean estaliko, halako multzo bat elkar gainka pilatuko ez balitz, eguzkia kenduta; eta ez lirateke hainbeste euriz zapaltzera eto-rriko, ibaiak gainezka eta zelaiak igeri ipintzeko moduan, eterra hodeiz goraino eraikia ez balitz. Han goian, beraz, haizez eta suz bete-rik dago dena; horregatik trumoiak eta oinaztuak nondinahi sortzen dira. Izan ere, gorago irakatsia dut hodei ahurrek bero hazi asko dau-katela eta eguzkiaren izpietatik eta hauen berotik ugari hartu behar dutela. Honela, hodeiok edozein lekutan pilatzen dituen haizeak berak bero hazi asko atera eta bera ere suarekin nahasi ondoren, zirimola, hodeian barnaturik, estuan itzulkatzen da eta sutegi gori horren barruan oinaztua zorrozten du. Haizea era bitara isiotzen baita, bere mugimenduan berotuz eta suari ukituz. Gero, haizearen indarra behar beste berotu denean eta suaren oldar larria gehitu zaionean, orduan

perscindit subito nubem, ferturque coruscis omnia luminibus lustrans loca percitus ardor.	
Quem grauis insequitur sonitus, displosa repente opprimere ut caeli uideantur templa superne.	285
Inde tremor terras grauiter pertemptat et altum murmura percurrunt caelum; nam tota fere tum tempestas concussa tremit fremitusque mouentur.	
Quo de concussu sequitur grauis imber et uber, omnis uti uideatur in imbrem uertier aether, atque ita praecipitans ad diluuiem reuocare:	290
tantus discidio nubis uentique procella mittitur, ardenti sonitus cum prouolat ictu.	
Est etiam cum uis extrinsecus incita uenti incidit in calidam maturo culmine nubem;	295
quam cum perscidit, extemplo cadit igneus ille uertex quam patrio uocitamus nomine fulmen.	
Hoc fit idem in partis alias, quocumque tulit uis. Fit quoque ut interdum uenti uis missa sine igni	300
igniscat tamen in spatio longoque meatu, dum uenit, amittens in cursu corpora quaedam grandia quae nequeunt pariter penetrare per auras;	
atque alia ex ipso conradens aere portat paruola quae faciunt ignem commixta uolando;	305
non alia longe ratione ac plumbea saepe feruida fit glans in cursu, cum multa rigoris corpora dimittens ignem concepit in auris.	
Fit quoque ut ipsius plagae uis excitet ignem, frigida cum uenti pepulit uis missa sine igni,	310
nimirum quia, cum uementi perculit ictu, confluere ex ipso possunt elementa uaporis et simul ex illa quae tum res excipit ictum;	
ut, lapidem ferro cum caedimus, euolat ignis, nec, quod frigida uis ferrist, hoc setius illi	315
semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum. Sic igitur quoque res accendi fulmine debet, opportuna fuit si forte et idonea flammis.	
Nec temere omnino plane uis frigida uenti esse potest, ea quae tanta ui missa supernest,	320

oinaztuak, heldua bailitzan, hodeia bet-betan apurtzen du eta gar bizkorra sortzen da, bere argi distikorra bazter guztietara helaraziz. Jarraian zarata bortitza dator, bat-batean leherturik, ortzi sabaia gainera jausiko balitzaigu bezala. Gero dardara batek lurra gogor astintzen eta zeru sakona kurritzen du; hodeiteria osoa talkan dardaratzen eta marruka inarrostean baita. Talka horri euri-jasa indartsua eta ugaria darraio, eter osoa euri bihurtzera eta, dena gainbehera, uholdea berri-tzera bailihoan: hainbesteko uhola sortzen baitu hodeiaren urraturak eta haizearen oldarrak trumoiaren zartada goria hegatzan denean. Baita gertatzen da kanpotik etorritako haize kolpe bortitza muturra lehertzean daukan hodei beroaren gainera erortzen dela, zeina urratuz batera, suzko zirimola hura erortzen den, gurasoen hizkuntzan oinaz-tua deitzen dioguna. Inoiz gertatzen da berez su gabe datorren haize-kolpea ibilbide luzean isiotu egiten dela, honanzkoan, bere ibilian, aurretan zehar pasatzeko baino gorputz handiagoak galduz; eta bestetik aireari berari jandako gozpuzñoak daramatza, bereekin nahasturik, sua hegan egiten dutenak; sarritan berunezko bala bidean goritzen den bezala, hotzaren gorputz ugari galduz, aurretan sua beraganatzen duenean. Talkaren beraren indarrak ere eragiten du sua, nahiz eta haize-kolpe sakatzailea hotza eta hasieran su gabea izan, dudarik gabe, zartada gogorrez jotzean, beroaren elementuak atera daitezkeelako, bai bere baitatik, bai orduan zartada hartzen duen gorputzetik; harria burdinaz jotzen dugunean, sua ateratzen den eta, burdinarik hotzena izanda ere, kolpearekin txinpart goriaren hazi gutxiago sortzen ez den bezala. Beraz, oinaztuarekin edozerk ere horrelaxe sutu behar du, garra behar den lekuan badago eta egokia bada. Eta gainera ez dago haize-kolpea, goitik hain indartsu jaurtia izanik, ibiliak aurretik sutu

quin, prius in cursu si non accenditur igni,
at tepefacta tamen ueniat commixta calore.

Mobilitas autem fit fulminis et grauis ictus,
et celeri ferme percurrunt fulmina lapsu,
nubibus ipsa quod omnino prius incita se uis 325
colligit et magnum conamen sumit eundi,
inde ubi non potuit nubes capere inpetis auctum,
exprimitur uis atque ideo uolat impete miro,
ut ualidis quae de tormentis missa feruntur.
Adde quod e paruis et leuibus est elementis, 330
nec facilest tali naturae opsistere quicquam.
Inter enim fugit ac penetrat per rara uiarum,
non igitur multis offensibus in remorando
haesitat, hanc ob rem celeri uolat impete labens.
Deinde, quod omnino natura pondera deorsum 335
omnia nituntur, cum plagast addita uero,
mobilitas duplicatur et impetus ille grauescit,
ut uementius et citius quaecumque morantur
obuia discutiatur plagis itinerque sequatur.
Denique quod longo uenit impete, sumere debet 340
mobilitatem etiam atque etiam, quae crescit eundo
et ualidas auget uiris et roborat ictum;
nam facit ut quae sint illius semina cumque
e regione locum quasi in unum cuncta ferantur,
omnia coniciens in eum uoluentia cursum. 345
Forsitan ex ipso ueniens trahat aere quaedam
corpora quae plagis incendunt mobilitatem.
Incolumisque uenit per res atque integra transit
multa, foraminibus liquidus quia transuiat ignis,
multaque perfigit, cum corpora fulminis ipsa 350
corporibus rerum inciderunt, qua texta tenentur.
Dissoluit porro facile aes aurumque repente
conferuefacit, e paruis quia facta minute
corporibus uis est et leuibus ex elementis,
quae facile insinuantur et insinuata repente 355
dissoluunt nodos omnis et uincla relaxant.

ez badu, gutxienez epel eta beroarekin nahasturik ez etortzeko bezain erabat hotza izaterik.

Oinaztuaren abiadura eta zartada bortitza, halaber, eta eguratsa kurrizten duen jauskera guztiz azkarra gertatzen da, oinaztuak, leher-tu aurretik, bere indar guztia hodeitik bildu eta abiatzeko bultzada handia hartu duelako, eta hodeiak haren oldar gehitzeari eutsi ezin zionez gero, indarra lehertzen eta oldar izugarritz hegatzten da, kata-pulta indartsuetatik irteten diren jaurtigaiak bezala. Erants horri ele-mentu txiki eta leunez egina dela eta ez dela erraza horrelako izaera bat ezerk gelditzea. Zirritu estuetatik ihes egiten eta sartzen denez gero, apenas oztopo askok geldituko edo atzeratuko duen eta horrega-tik abiada azkarrean lerratuz hegatzten da. Gainera, pisu guztiek berez beherantz tiratzen baitute, grabitateari talkarik gehitzen zaionean, abiadura bibidertzen eta oldar hura indartzen da, ateratzen zaizkion oztopo guztiak bortizkiago eta lasterkiago alboratzen eta bere bideari jarraitzen diola. Azkenik, urrundiko oldarrean datorrenez gero, are eta areago azkartu behar du abiadura, zeina joanean handitzen, indartzen eta kolpean sendotzen baita; zeren bere hazi guztiak bil daitezen eta toki bererantz zuzen jo dezaten egiten baitu, denak harantz iraulka arrastatuz. Beharbada etorrian aireari berari ere gorputzen batzuk ken-tzen dizkio, euron kolpeekin oinaztuaren abiadura gehiago isiotzen dutenak. Eta gauza asko osorik eta ezer kendu gabe zeharkatzen ditu, su likidoa poroetatik airean pasatzen delako, eta beste asko zulatu egi-ten ditu, oinaztuaren gorputzak eurak gauzen gorputzen gainera, euron ehogunera, jausten direnean. Gainera, brontzea aisa disolbatzen eta urrea berehala urtzen du, bere indarra gorputz txiki-txikiz eta ele-mentu leunez egina delako, zeintzuk aisa barnatzen diren eta, barna-turik, korapiloak bet-betan askatzen eta loturak lasatzen dituzten.

Autumnoque magis stellis fulgentibus apta
 concutitur caeli domus undique totaque tellus,
 et cum tempora se ueris florentia pandunt.
 Frigore enim desunt ignes uentique calore 360
 deficiunt neque sunt tam denso corpore nubes.
 Interutrasque igitur cum caeli tempora constant,
 tum uariae causae concurrunt fulminis omnes.
 Nam fretus ipse anni permiscet frigus <et> aestum,
 quorum utrumque opus est fabricanda ad fulmina nubi, 365
 ut discordia <sit> rerum magnoque tumultu
 ignibus et uentis furibundus fluctuet aer.
 Prima caloris enim pars est postrema rigoris:
 tempus id est uernum; quare pugnare necessest
 dissimilis inter se <res> turbareque mixtas. 370
 Et calor extremus primo cum frigore mixtus
 uoluitur, autumnus quod fertur nomine tempus,
 hic quoque confligunt hiemes aestatibus acres.
 Propterea <freta> sunt haec anni nominanda,
 nec mirumst, in eo si tempore plurima fiunt 375
 fulmina tempestasque cietur turbida caelo,
 ancipiti quoniam bello turbatur utrimque,
 hinc flammis illinc uentis umoreque mixto.

Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam
 perspicere et qua ui faciat rem quamque uidere, 380
 non Tyrrhena retro uoluentem carmina frustra
 indicia occultae diuum perquirere mentis,
 unde uolans ignis peruenerit aut in utram se
 uerterit hinc partem, quo pacto per loca saepta
 insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se, 385
 quidue nocere queat de caelo fulminis ictus.
 Quod si Iuppiter atque alii fulgentia diui
 terrifico quatiunt sonitu caelestia templa
 et iaciunt ignem quo cuiquest cumque uoluntas,
 cur quibus incautum scelus auersabile cumquest 390
 non faciunt icti flammis ut fulguris halent
 pectore perfixo, documen mortalibus acre,
 et potius nulla sibi turpi conscius in re

Izar distiratsuz jantzitako ortzi-etxea udazkenean eta udaberriko urtaro loretsua irekitzean burrunbatzen da gehien eta lurra nonahi dardaritzen. Hotzarekin suak urritzen eta beroarekin haizeak bakan-tzen baitira eta hodeiak ez baitira hain gorputz trinkokoak. Bitarteko urtaroak noiz diren, beraz, orduantxe bat egiten dute oinaztuaren kausa ezberdin guztiek. Urtearen hausguneak berak nahasten baititu hotz-beroak, biok beharrezkoak, hodeiak oinaztua egin dezan, elementuen diskordia izan dadin eta iskanbila handian airea suz eta haizez sumindurik altza dadin. Izan ere, beroaren hasierak hotzaren azkenarekin bat egiten du: horixe da udaberria; horregatik, hain elementu ezberdinek elkarren aurka burrunkatu eta nahasketan dena hankaz goratu behar dute. Eta udazkena deritzon urtaroan, azken beroa lehen hotzarekin nahasten da eta hemen ere negu zorrotzak eta udak elkar jotzen dute. Horregatik urtaro hauei urtearen hausguneak deitu behar zaie, eta ez da harritzekoa eurentan oinaztu ugari sortzea eta ortzian ekaitz nahasia abiatzea, dena anabasten baita buruz buruko guduan, batetik garrak, bestetik urez nahasitako haizeak.

Hauxe da oinaztu sudunaren egiazko izaera ulertzea eta egitekoa zer indarrez dagien ikustea eta ez Tirreniar orakuluei alperrik eragitea, jainkoen gogo ezkutuaren zantzu bila, edo ea nondik iritsi ote den sua edo norantz bihurtu ote den, nola sartu ote den toki itxietan eta, dena menperaturik, nola aldegin ote duen, edo zer oker egin ote diezagukeen zerutiko oinaztu-kolpeak. Zeren, ortziko tenplu distiratsuak Jupiterrek eta beste jainkoek zartatzen badituzte burrunba izugarritz, eta sua bakoitzak nahi duen lekura jaurtitzen badute, zergatik ez dituzte jotzen krimen higuingarriak egiteko kezkarik ez daukatenak, zergatik ez dituzte oinaztuaren garrak hauen paparrean leherrazten, hilkorrentzat eskarmentu gogor, eta zergatik, areago, inolako itsuskeriaren kontzientziarik ez daukan errugabea iraulkatzen da

uoluitur in flammis innoxius inque peditur turbine caelesti subito correptus et igni?	395
Cur etiam loca sola petunt frustra laborant? An tum bracchia consuescunt firmantque lacertos?	
In terraque patris cur telum perpetiuntur optundi? Cur ipse sinit neque parcit in hostis?	
Denique cur numquam caelo iacit unidque puro Iuppiter in terras fulmen sonitusque profundit?	400
An simul ac nubes successere, ipse in eas tum descendit, prope ut hinc teli determinet ictus?	
In mare qua porro mittit ratione? Quid undas arguit et liquidam molem camposque natantis?	405
Praeterea si uult caueamus fulminis ictum, cur dubitat facere ut possimus cernere missum?	
Si nec opinantis autem uolt opprimere igni, cur tonat ex illa parte, ut uitare queamus, cur tenebras ante et fremitus et murmura concit?	410
Et simul in multas partis qui credere possis mittere? An hoc ausis numquam contendere factum, ut fierent ictus uno sub tempore plures?	
At saepe numero factum fierique necessest, ut pluuere in multis regionibus et cadere imbris, fulmina sic uno fieri sub tempore multa.	415
Postremo cur sancta deum delubra suasque discutit infesto praeclaras fulmine sedes et bene facta deum frangit simulacra suisque demit imaginibus uiolento uolnere honorem?	420
Altaque cur plerumque petit loca plurimaque eius montibus in summis uestigia cernimus ignis?	
Quod superest, facilest ex his cognoscere rebus, presteras Graii quos ab re nominatarunt, in mare qua missi ueniant ratione superne.	425
Nam fit ut interdum tamquam demissa columna in mare de caelo descendat, quam freta circum feruescunt grauiter spirantibus incita flabris, et quaecumque in eo tum sint deprensa tumultu nauigia in summum ueniant uexata periculum.	430

garretan eta arrastatzen du bat-batean suzko zerutar zirimolak? Gainera, zergatik jaukitzen dituzte leku mortuak eta nekatzen dira alferrik? Ala, orduan, besoak trebatzen eta giharreak zailtzen ari ote dira? Zergatik jasaten dute aitaren azkona lurraren kontra kamus dadin? Zergatik onartzen du hori Jupiterrek eta ez du etsaiaentzat gordetzen? Azkenik, Jupiterrek zergatik ez du inoiz oinaztua lurrera ortzi garbi-garbitik jaurtitzen eta trumoiak zabaltzen? Hodeiak pilatzean, berbera jaisten ote da haietara, hurbiletik azkonaren itua segurtatzeko? Zer arrazoiz jaurtitzen du itsasora? Zer gaitzesten die uhinei eta euron masa likidoari eta zelai igerilariei? Bestalde, oinaztuaren zartadatik gorde gaitezen nahi badu, zergatik ez du nahi abiatzen ikus dezagun? Eta suak ezustean harrapa gaitzan nahi badu, zergatik jotzen du trumoiak handik, ekidin ahal dezagun, eta zergatik eragiten ditu aurretik ilunpeak eta burrundak eta urrumak? Eta nola jaurti ditzakeela uste duzu alde askotara batera? Ausartzen al zara tematzen inoiz ez dela gertatu une bakarrean oinaztu batzuk jausi izanik? Sarritan gertatu da, bada, eta gertatu beharra dauka, euria eta erauntsia leku askotan egiten duen bezala, oinaztuak ere asko eta batera jaustea. Azkenik, zergatik eraisten ditu oinaztu etsaiz jainkoen tenplu santuak eta euron egoitza bikainak eta apurtzen jainkoen irudi ondo landuak eta kentzen euren imajinon gurtza hain zartada bortitzez? Zergatik erasotzen die gehienetan leku garaiei eta zergatik ikusten dugu mendi tontorretan suaren aztarna gehien?

Gainerakoan, gauza hauetatik aisa ezagutzen da grekoek bere ondorioengatik «prester» deitu zutena zer den eta zergatik goitik behe-ra itsasora oldartzen den. Inoiz gertatzen baita zerutik itsasora zutabea bezalakoa jaustea, zeinaren inguruan haizearen putzek astinduriko urek suminki dirakiten, eta kalapita hartan harrapaturiko ontziak, kolpaturik, arrisku larrian aurkitzen dira. Hauxe gertatzen da inoiz, hai-

Hoc fit ubi interdum non quit uis incita uenti
 rumpere quam coepit nubem, sed deprimat, ut sit
 in mare de caelo tamquam demissa columna,
 paulatim, quasi quid pugno brachique superne
 coniectu trudatur et extendatur in undas; 435
 quam cum discidit, hinc prorumpitur in mare uenti
 uis et feruorem mirum concinnat in undis.
 Versabundus enim turbo descendit et illam
 deducit pariter lento cum corpore nubem;
 quam simul ac grauidam detrusit ad aequora ponti, 440
 ille in aquam subito totum se inmittit et omne
 excitat ingenti sonitu mare feruere cogens.
 Fit quoque ut inuolat uenti se nubibus ipse
 uertex conradens ex aere semina nubis
 et quasi demissum caelo presterat imitetur. 445
 Hic ubi se in terras demisit dissoluitque,
 turbinis inmanem uim prouomit atque procellae.
 Sed quia fit raro omnino montisque necessest
 officere in terris, apparet crebrius idem
 prospectu maris in magno caeloque patenti. 450

Nubila con crescent ubi corpora multa uolando
 hoc super in caeli spatio coiere repente
 asperiora, modis quae possint indupedita
 exiguis tamen inter se compressa teneri.
 Haec faciunt primum paruas consistere nubes; 455
 inde ea comprehendunt inter se conque gregantur
 et coniungendo crescent uentisque feruntur
 usque adeo donec tempestas saeua coortast.
 Fit quoque uti montis uicina cacumina caelo
 quam sit quoque magis, tanto magis edita fument 460
 adsidue fuluae nubis caligine crassa
 propterea quia, cum consistunt nubila primum,
 ante uidere oculi quam possint, tenuia, uenti
 portantes cogunt ad summa cacumina montis;
 hic demum fit uti turba maiore coorta 465
 et condesa queant apparere et simul ipso
 uertice de montis uideantur surgere in aethram.

zearen indar bortitzak hodeia, guztiz apurtu ezinik, hondoratzen due-
nean, zerutik itsasora zutabea bezalakoa jaitsi bailitzan, astiro-astiro,
ukabilak eta besoaren indarrak zerbaitek goitik sakatu eta olatuetan
zabaldurik bezala; hodeia apurtutakoan, hemendik haizearen indarra
itsasoaren kontra oldartzen da eta olatuetan irakite harrigarria jasotzen
du. Zirimola espiralkoia jaisten eta hodeiaren gorputz malgua berare-
kin arrastatzen baitu; eta hodei kargatua itsasoaren azalera jaurtiz
batera, bat-batean bera ere osorik uretara oldartzen eta itsasoa ina-
rrosten du, orroez itzeletan irakinaraziz. Baita gertatzen da haize ziri-
mola bera hodeiz inguratzea ere, aireari hodeien haziak kentzean eta
ortzitik beherako erauntsi itxuran. Hau lurraren kontra amiltzen eta
lehertzen denean, zirimolaren eta ekaitzaren indar haserre okatzen
du. Baina hau oso bakan gertatzen denez eta lehorrean mendiek nahi-
taez ezkutatu behar dutenez, maizago ikusten da itsas bista zabalean
eta ortzi agerian.

Hodeiak pilatzen dira, euren gorputz asko ortziaren goialde
honetan tanpez biltzen direnean; gorputz latzagoak eurok, laxoki lotu-
rik bada ere, elkarri atxikita jarrai dezaketenak. Hauek hodei txiki
berriak sortzen dituzte; gero hauek elkarri batzen eta gehitzen zaizkio
eta elkartez handitzen dira eta haizeek arrastatzen dituzte, denborale
ohila abiatu arte. Baita gertatzen da ezen mendi gailurrek zerutik
hurrago eta euren gainak ketsuago diruditela, hodei beltzezko laino
ilunetan etengabe bildurik, zeren, hodeiak lehenik sortzean, euren
xumean begiek ikusi ahal izan aurretik, haizeek eroaten eta mendi gai-
lurretan pilarazten baitituzte; hemen, azkenik, gertatzen da ezen,
kopuru handiagoan baturik eta trinkoago eginik, ikus daitezkeela eta
aldi berean mendi tontorretik bertatik irteten diruditela eterrerrantz.

Nam loca declarat sursum uentosa patere
 res ipsa et sensus, montis cum ascendimus altos. 470
 Praeterea permulta mari quoque tollere toto
 corpora naturam declarant litore uestes
 suspensae, cum concipiunt umoris adhaesum.
 Quo magis ad nubes augendas multa uidentur
 posse quoque e salso consurgere momine ponti:
 nam ratio consanguineast umoribus omnis. 475
 Praeterea fluuiis ex omnibus et simul ipsa
 surgere de terra nebulas aestumque uidemus,
 quae uelut halitus hinc ita sursum expressa feruntur
 suffunduntque sua caelum caligine et altas
 sufficiunt nubis paulatim conueniundo: 480
 urget enim quoque signiferi super aetheris aestus
 et quasi densendo subtexit caerula nimbis.
 Fit quoque ut hunc ueniant in caelum extrinsecus illa
 corpora quae faciunt nubis nimbosque uolantis;
 innumerabilem enim numerum summamque profundis 485
 esse infinitam docui, quantaque uolarent
 corpora mobilitate ostendi quamque repente
 inmemorabile <per> spatium transire solerent.
 Haud igitur mirumst si paruo tempore saepe
 tam magnis nimbis tempestas atque tenebrae 490
 coperiant maria ac terras inpena superne,
 undique quandoquidem per caulas aetheris omnis
 et quasi per magni circum spiracula mundi
 exitus introitusque elementis redditus extat.

Nunc age, quo pacto pluuius concrescat in altis 495
 nubibus umor et in terras demissus ut imber
 decidat, expediam. Primum iam semina aquai
 multa simul uincam consurgere nubibus ipsis
 omnibus ex rebus pariterque ita crescere utrumque,
 et nubis et aquam quaecumque in nubibus extat, 500
 ut pariter nobis corpus cum sanguine crescit,
 sudor item atque umor quicumque est denique membris.
 Concipiunt etiam multum quoque saepe marinum
 umorem, ueluti pendentia uellera lanae

Errealitateak berak eta esperientziak erakusten baitigute goialdeak zer haizetsuak diren, goi mendietara igoten garenean. Gainera, itsaso gainetik, berezko legez, gorputz asko goratzen dela garbi azaltzen dute itsasertzean eskegitako arrokek, halako hezetasuna itsasten baitzaie. Horrek areago pentsarazten du itsasoaren mugida gazitik gorputz asko eta asko goratzen dela hodeiak gizontzera, hezetasun guztien izaera antzekoa baita. Bestalde, ibai guztietatik eta lurretik bertatik ere lainoak eta lurrenak sortzen ikusten dugu, zeintzuk arnasa bezala hone-la gorantz igorriak diren eta ortzia ilunpetzen eta, astiro-astiro pilatuz, hodeiak sortzen dituzten: eter izarratuaren beroak ere goitik sakatzen baitie eta, kondentsatuz bezala, ortzi sabaia azpi-estaltzen baitu. Ortzi honetara hodei eta ninbo hegalarien egile diren halako gorputzak ere kanpotik etortzea gertatzen da; irakatsia baitut lehenkien kopurua amaigabea eta espazioaren sakonera infinitua dela eta azaldua dut gorputzak zenbateko abiaduran hegatzten ziren eta nolako distantzia pentsagaitzak amen batean kurritzen zituzten. Ez da harritzekoa, beraz, sarritan une labur batean ekaitzak eta ilunpeak itsas-lehorrak goitik eskegitako hodei galantez estaltzea, zeren eter guztiko zirrituetan zehar eta mundu eskerbaren arnasbide antzekoetan zehar, elementuentzat inguruan nonahi baitago sarrera zein irteera. Adi orain, humore eurikorra goi hodeietan nola kondentsatzen eta, jareinik, nola lurrera euri erortzen den azaltzera bainoa. Lehenik frogatuko dut ur hazi asko hodeiekin eurekin igotzen direla gauza guztietatik eta hodei eta ur, biak batera hazten direla, guregan gorputza odolarekin batera hazten denez, eta lohadarretan izerdia eta hezetasun guztiak batera dabiltzanez. Sarritan itsasotik ere hezetasun handia hartzen dute, artilezko galpar eskegiek bezala, haizeek hodeiak itsaso zabalaren gaine-

cum supera magnum mare uenti nubila portant.	505
Consimili ratione ex omnibus amnibus umor tollitur in nubes. Quo cum bene semina aquarum multa modis multis conuenere undique adauca, confertae nubes <umorem> mittere certant	510
upliciter: nam uis uenti contrudit et ipsa copia nimborum turba maiore coacta urget et e supero premit ac facit effluere imbris. Praeterea cum rarescunt quoque nubila uentis aut dissoluuntur, solis super icta calore, mittunt umorem pluuium stillantque, quasi igni	515
cera super calido tabescens multa liquescat. Sed uemens imber fit, ubi uementer utraque nubila ui cumulata premuntur et impete uenti. At retinere diu pluuiiae longumque morari consuerunt, ubi multa cientur semina aquarum	520
atque aliis aliae nubes nimbiue rigantes insuper atque omni uulgo de parte feruntur, terraque cum fumans umorem tota redhalat.	
Hic ubi sol radiis tempestatem inter opacam aduersa fulsit nimborum aspargine contra,	525
tum color in nigris existit nubibus arcu.	
Cetera quae sursum crescunt sursumque creantur, et quae concrescunt in nubibus, omnia, prorsum omnia, nix uenti grando gelidaeque pruinae et uis magna geli, magnum duramen aquarum,	530
et mora quae fluuios passim refrenat auentis, perfacilest tamen haec reperire animoque uidere omnia quo pacto fiant quareue creentur, cum bene cognoris elementis reddita quae sint.	
Nunc age quae ratio terrarum motibus extet	535
percipe. Et in primis terram fac ut esse rearis subter item ut supera uentosis undique plenam speluncis multosque lacus multasque lacunas in gremio gerere et rupes deruptaque saxa;	

tik daramatzatenean. Era berean, ibai guztietatik ere hezetasuna igo-tzen da hodeietara. Eta ur hazi asko eta era askotara batu eta alde guz-tietatik gehitu direnean, hodei aseak urari jareiten saiatzen dira arra-zoi bigatik: batetik haizeak bultz egiten dielako, eta bestetik hodei multzoak berak, kopuru handiagoan batuak, estutu eta goitik sakatzen eta euria erionarazten duelako. Gainera hodeiak haizeekin mehatzen edo eguzkiaren beroaren kolpeagatik ezabatzen direnean, euria tanta-ka bidaltzen dute, argizari koskoa su biziaren gainean likidotzen eta urtzen den bezala. Baina zaparrada indartsua gertatzen da, hodeiak indar biek batera, euron pilakuntzak eta haizearen oldarrak, estutzen dituztenean. Eta euriek etengabe jarraitu eta luzaro iraun ohi dute, ur hazi asko sortu eta hodei eta ninbo jariotsuak alde guztietatik etortzen eta elkargaintzen direnean eta lur osoak, kea dariola, baporea hats egi-ten duenean. Honetan, eguzkiaren izpiak, ekaitz opakoan zehar, hodeietatik harako ihintzaren kontra dizdizten direnean, orduan hodei beltzetatik ostadarraren koloreak agertzen dira.

Goian hazten, goian sortzen eta hodeietan bilakatzen diren gai-nerako fenomenoak, denak, den-denak, elurra, haizeak, txingorra, antzigar izoztua eta izotz gotorra, uren gogortzaile handi eta ibai irri-katsuen nonahiko oztopo, oso erraza da hauek denak nola egiten diren eta zerk eragiten dituen aurkitzea eta gogoarekin ikustea, elementuei dagozkien propietateak ondo ezagutuz gero.

Adi orain eta ikas lurrikarak zerk eragiten dituen. Eta lehenik har ezazu ondo gogoan lurra, kanpotik bezala barrutik, dena haitzulo haizetsuz beterik dagoela eta bere golkoan laku eta aintzira asko eta haitzak eta harri malkarrak gordetzen dituela; eta pentsatu behar da lurraren bizkar azpian ibai ezkutu asko dabilela, olatu indartsuetan

multaque sub tergo terrai flumina tecta 540
 uoluere ui fluctus summersaque saxa putandumst.
 Undique enim similem esse sui res postulat ipsa.
 His igitur rebus subiunctis subpositisque
 terra superne tremit magnis concussa ruinis,
 subter ubi ingentis speluncas subruit aetas; 545
 quippe cadunt toti montes magnoque repente
 concussu late disserpunt inde tremores.
 Et merito, quoniam plaustis concussa tremescunt
 tecta uiam propter non magno pondere tota,
 nec minus exultant scruposum ubi cumque uiai 550
 ferratos utrimque rotarum succutit orbes.
 Fit quoque, ubi in magnas aquae uastasque lacunas
 gleba uetustate e terra prouoluitur ingens,
 ut iactetur aquae fluctu quoque terra uacillans;
 ut uas inter<dum> non quit constare, nisi umor 555
 destitit in dubio fluctu iactarier intus.
 Praeterea uentus cum per loca subcaua terrae
 collectus parte ex una procumbit et urget
 obnixus magnis speluncas uiribus altas,
 incumbit tellus quo uenti prona premit uis: 560
 tum supera terram quae sunt extructa domorum
 ad caelumque magis quanto sunt edita quaeque,
 inclinata minent in eandem prodita partem
 protractaeque trabes inpendent ire paratae.
 Et metuunt magni naturam credere mundi 565
 exitiale aliquod tempus clademque manere,
 cum uideant tantam terrarum incumbere molem!
 Quod nisi respirent uenti, <uis> nulla refrenet
 res neque ab exitio possit reprehendere euntis;
 nunc quia respirant alternis inque graescunt 570
 et quasi collecti redeunt ceduntque repulsi,
 saepius hanc ob rem miniatur terra ruinas
 quam facit; inclinatur enim retroque recellit
 et recipit prolapsa suas inpondera sedes.
 Hac igitur ratione uacillant omnia tecta, 575
 summa magis mediis, media imis, ima perhilum.
 Est haec eiusdem quoque magni causa tremoris,

harri murgilduak iraulkatzen dituen. Izateak berak eskatzen baitu lurak alde guztietan bere buruaren berdina izan behar duela. Argitasun hauek aintzat eta ontzat emanik, beraz, hondamen handiek astinduriko lurak azalean dardar egiten du, denborak azpiko haitzulo izugarriak hondoratzen dituen; izan ere, mendi osoak amiltzen dira eta, bat-bateko zartada itzelaren ondorioz, ikarak urrunera zabaltzen dira. Eta beharko, bide ondoko etxeak ere osorik dardaratzen baitira hain pisu handikoak ez diren gurdien pasaeran; eta ez dira gutxiago dardaratzen, bideko harkozkoek gurpilen uztai burdinazkoak jotzen dituztenean. Baita gertatzen da ezen, denborarekin lur puska itzel bat lurpeko aintzira handi eta zabaletara trumilkatzen denean, zorua inarrostoen dela uraren tirainez; batzuetan edontziak ere gelditu egon ezin duen bezala, barruko likidoak uhin ezbaitiz mugitzea ez badio. Gainera, lurpeko haitzuloetan baturiko haizeak une bakarrera oldartzen eta horma garaietan indar osoz kokaturik jotzen duenean, lurra haizearen indarrak sakatzen dion lekurantz makurtzen da: orduan zoru hartan eraikita dagoen etxeek eta batez ere zerurantz gehien luzatzen direnek okertu eta bertarantz jausteko mehatxu egiten dute eta zuta-beak aurrerantz kulunkatzen, aldegiteko prest. Eta oraindik zalantzan dagoz mundu handiaren izaerari suntsialdia eta hondamena datorkiolar sinesteko, hain lur masa itzela bilin-balan ikusita! Zeren, haizeak baretuko ez balira, ezein indarrek ezingo lituzke gauzak galgatu ez suntsibidetik libratu; baina haizeak aldizka baretzen eta sumintzen direnez eta biltzean berriz jotzen eta, jarkitzen zaienean, atzera egiten dutenez, lurak maizago egiten du hondatzea mehatxu, hondatzen den baino; lehenik alboratzen eta gero zutitzen da eta, okertutakoan, bere orekara eta egoitzara itzultzen da. Honelaxe balantzatzen dira, bada, etxe guztiak, goia erdialdea baino gehiago, erdialdea behe baino, eta behe oso gutxi.

Oraindik badago dardara handion beste kausa bat: haize eta aire masa handi bat, kanpotik edo lur barrutik sortua, lurpeko hutsu-

uentus ubi atque animae subito uis maxima quaedam
 aut extrinsecus aut ipsa tellure coorta
 in loca se caua terrai coniecit ibique 580
 speluncas inter magnas fremit ante tumultu
 uersabunda<que> portatur, post incita cum uis
 exagitata foras erumpitur et simul altam
 diffidens terram magnum concinnat hiatum.
 In Syria Sidone quod accidit et fuit Aegi 585
 in Peloponneso, quas exitus hic animai
 disturbat urbes et terrae motus obortus.
 Multaque praeterea ceciderunt moenia magnis
 motibus in terris et multae per mare pessum
 subsedere suis pariter cum ciuibus urbes. 590
 Quod nisi prorumpit, tamen impetus ipse animai
 et fera uis uenti per crebra foramina terrae
 disperditur ut horror et incutit inde tremorem;
 frigus uti nostros penitus cum uenit in artus,
 concutit inuitos cogens tremere atque mouere. 595
 Ancipiti trepidant igitur terrore per urbis,
 tecta superne timent, metuunt inferne cauernas
 terrai ne dissoluat natura repente,
 neu distracta suum late dispandat hiatum
 idque suis confusa uelit complere ruinis. 600
 Proninde licet quamuis caelum terramque reantur
 incorrupta fore aeternae mandata saluti;
 et tamen interdum praesens uis ipsa pericli
 subdit et hunc stimulum quadam de parte timoris,
 ne pedibus raptim tellus subtracta feratur 605
 in barthrum rerumque sequatur prodita summa
 funditus et fiat mundi confusa ruina.

 Principio mare mirantur non reddere maius
 naturam, quo sit tantus decursus aquarum,
 omnia quo ueniant ex omini flumina parte. 610
 Adde uagos imbris tempestatesque uolantes,
 omnia quae maria ac terras sparguntque rigantque;
 adde suos fontis; tamen ad maris omnia summam
 guttai uix instar erunt unius adaugmen;

neetan zehar oldartzen eta han, haitzulo handien artean, lehenik urru-
maka eta amorruez alde guztietarantz biratzen denekoa eta gero, bor-
txaz inarrosia, kanporantz lehertzen eta, lurra barrutik kraskaturik,
leize handi bat irekitzen duenekoa. Hauxe gertatu zen Siriako Sidonen
eta Peloponesoko Egion, honelakoxe haize erauntsiak eta ondorengo
lurrikarak suntsitutako hiriak eurok. Beste hamaika harresi ere jausi
izan da lurrikara handietan, eta hamaika hiri hondoratu itsasoan, bizi-
lagun eta guzti. Eta nahiz eta kanporantz lehertu ez, haizearen oldarra
bera eta bere eraso ohila lurraren zulo ugarietan zehar hedatzen da,
dardararen ondorengo izua bezala; hotza lohadarretan sartzen eta
astintzen gaituenean bezala, gogoz kontra dardar eta jauzi eraginez.
Horrelakoxe izu bikoitzak jotzen ditu hiriak ere; beldurretan dagoz
sabaia noiz eroriko, naturak lurpeko haitzuloan noiz bat-batean hon-
datuko, edo, zatiturik, bere leize zabala ez ote dien irekiko eta euren
buruen hondakinekin ez ote dituen nahastu nahi izango. Horregatik,
nahizta zeru-lurrak ustelgaitzak eta betiko osasunez hornituak direla
sinestu, hala ere, batzuetan arriskuaren oraingo bortxak berak atze-
maten ditu eta han edo hemen beldurraren eztena sartzen die, lurra ez
ote zaien, oinpetik aldendurik, leizean hondoratuko eta gauzadi eus-
karri gabetuak ez ote dion jarraituko eta mundua hondakin pilo bihur-
tuko.

Lehenik, harritzen dira naturak itsasoari handitzen uzten ez
diolako, hain ur etorri handia izanik eta ibai guztiek alde guztietatik
bertara jorik. Erants horri euri deslaidak eta ekaitz hegalaria, itsas-
lehor guztiak ureztatzen eta blaitzen dituztenak; erants bere iturri pro-

quo minus est mirum mare non augescere magnum.	615
Praeterea magnam sol partem detrahit aestu.	
Quippe uidemus enim uestis umore madentis	
exsiccare suis radiis ardentibu solem:	
at pelage multa et late substrata uidemus.	
Proinde licet quamuis ex uno quoque loco sol	620
umoris paruam delibet ab aequore partem;	
largiter in tanto spatio tamen auferet undis.	
Tum porro uenti quoque magnam tollere partem;	
umoris possunt uerrentes aequora, uentis	
una nocte uias quoniam persaepe uidemus	625
siccari mollisque luti concreescere crustas.	
Praeterea docui multum quoque tollere nubes	
umorem magno conceptum ex aequore ponti	
et passim toto terrarum spargere in orbi,	
cum pluit in terris et uenti nubila portant.	630
Postremo quoniam raro cum corpore tellus	
est, et coniunctast, oras maris undique cingens,	
debet, ut in mare de terris uenit umor aquai,	
in terras itidem manare ex aequore salso:	
percolatur enim uirus, retroque remanat	635
materies umoris et ad caput amnibus omnis	
confluit, inde super terras redit agmine dulci	
qua uia secta semel liquido pede detulit undas.	
Nunc ratio quae ist, per fauces montis ut Aetnae	
expirent ignes interdum turbine tanto,	640
expediam: neque enim mediocri clade coorta	
flammea tempestas Siculum dominata per agros	
finitimis ad se conuertit gentibus ora,	
fumida cum caeli scintillare omnia templa	
cernentes pauida complebant pectora cura,	645
quid moliretur rerum natura nouarum.	
Hisce tibi in rebus latest alteque uidendum	
et longe cunctas in partis dispiciendum,	
ut reminiscaris summam rerum esse profundam	
et uideas caelum summai totius unum	650
quam sit paruula pars et quam multesima constet	

pioak; hala ere, itsasoaren kopuru osoaren aldean, ekarri horien denen batura apenas den tantatxo bat; ez da harritzekoa, beraz, hain itsaso handia ez handiagotzea. Gainera, eguzkiaren beroak zati handia kentzen dio. Bere izpi sutsuak ez ditugu alferrik ikusten ura darien arro-pak lehortzen; bere azpian itsaso asko eta zabalak ikusten ditugu. Beraz, eguzkiak itsasoaren une bakoitzean ur xorta bat besterik xurgatzen ez badu ere, hainbesteko hedaduran asko kendu behar die uhi-nei. Gero itsasoa ekortzen duten haizeek ere likido mordoa eraman dezakete, maiz ikusten baitugu haizeek gau bakarrean bideak hehortzen eta lokatz biguna azal-gogortzen dutela. Baita azaldua dut hodeiek ere ur pilo handia eroaten dutela, itsas lautada zabaletik hartu eta gero lurbera guztian isurtzen dutena, lehorrean euria egiten eta haizeek hodeiei sakatzen dietenean. Azkenik, lurraren gorputza poroduna denez eta itsasoa ukitzen eta nonahitik inguratzen dagoenez, lehorreko urak itsasora doazen bezala, lautada gazitik lehorrera ere berdin joan behar dute, mingostasuna iragazita, eta gero likido kopurua atzerantz erioten eta dena ibaiburuetan biltzen da, handik lur gainetara itzultzen da jario gozoan, eta uhinak berriz itsasorantz jaisten dira, behinola euren ibilera likidoan irekitako bidetik.

Orain Etna mendiaren ahotik batzuetan suzko zirimolak zergatik hasgoratzen diren azalduko dut: ez baitzen nolanahiko hondamena izan, Siziliako lurraldeetan sortu eta nagusiturik, auzo herrietako begiak erakarri zituen su ekaitza, ortzi sabai ketsu guztiak txinpartatzen ikusirik, bularretan kezka izutua sartu zitzaientean, gauzen izaerak zer matxinada ote zekarren.

Gai honi zabal eta sakon begiratu behar zaio eta alde guztiak ondo aztertu; gogoratu behar duzu gauzadia amaigabea dela eta konturatu ortzia izadi osoaren zatitxo bat, guztiaren milakagarrena besterik ez dela, gizaki bakarra lur osoarentzat baino gutxiago. Hau begi aurrean argi jarri eta argi ikusiz gero, gauza asko ez zaizkizu harri-ga-

nec tota pars, homo terrai quota totius unus.
 Quod bene propositum si plane contueare
 ac uideas plane, mirari multa relinquo.

Numquis enim nostrum miratur si quis in artus 655
 accepit calido febrim feruore coortam
 aut alium quemuis morbi per membra dolorem?
 Opturgescit enim subito pes, arripit acer
 saepe dolor dentes, oculos inuadit in ipsos,
 existit sacer ignis et urit corpore serpens 660
 quamcumque arripuit partim, repitque per artus,
 nimirum quia sunt multarum semina rerum,
 et satis haec tellus morbi caelumque mali fert,
 unde queat uis immensi procreare morbi.
 Sic igitur toti caelo terraeque putandumst 665
 ex infinito satis omnia suppeditare,
 unde repente queat tellus concussa moueri
 perque mare ac terras rapidus percurrere turbo,
 ignis abundare Aetnaeus, flammescere caelum;
 id quoque enim fit et ardescunt caelestia templa 670
 et tempestates pluuiarum grauiore coortu
 sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum.
 «At nimis est ingens incendi turbidus ardor.»
 Scilicet et fluuius qui uisus maximus ei
 qui non ante aliquem maiorem uidit, et ingens 675
 arbor homoque uidetur, et omnia de genere omni
 maxima quae uidit quisque, haec ingentia fingit,
 cum tamen omnia cum caelo terraque marique
 nil sint ad summam summam totius omnem.
 Nunc tamen illa modis quibus inritata repente 680
 flamma foras uastis Aetnae fornacibus efflet,
 expediam. Primum totius sub caua montis
 est natura, fere silicibus suffulta cauernis.
 Omnibus est porro in speluncis uentus et aer
 Ventus enim fit, ubi est agitando percitus aer. 685
 Hic ubi percaluit calefecitque omnia circum
 saxa furens, qua contingit, terramque, et ab ollis
 excussit calidum flammis uelocibus ignem,
 tollit se ac rectis ita faucibus eicit alte.

rri egingo. Gutariko nor harritzen da, izan ere, norbaitek gorputzean sukarraren irakina hartzen badu edo lohadarretan beste edozein gaitzen mina zabaltzen bazaio? Oina tanpez handitzen zaizu, haginak min zorrotzak hartzen eta begiak ere inbaditzen dizkizu, harregosia gorputz osoan zabaltzen eta lohadarrik lohadar berritzen zaizu, eta ez da mirari, deneriko haziak baitaude eta lur honek eta ortziak nahikoa gaixotasun eta gaitz ematen baitute, hauetatik nahi beste gaixotasun gara dadin. Zeru-lurrek, beraz, infinitutik behar den guztia hartzen dutela pentsatu behar da, lurra bat-batean ikaran astintzeko eta itsas-lehorretan haizete indartsua kurriarazteko, Etnan sua gainezkatzeko eta zerua garretatzeko; hau ere gertatzen baita, eta orduan zeru sabaiak suhartzten du eta euri ekaitzak indartsuago abiatzen dira, ur haziak honela pilatu direnean. «Sute honen berotasun gartsua itzelegia da, oster!»». Egia. Ibaia ere eskerga iruditzen zaio inoiz handiagorik ikusi ez duenari, eta zuhaitzak eta gizakiak ere izugarriak dirudite eta arlo guztietan bakoitzak handien ikusi dituenak eskergatzat ohi dauzka, nahiz eta gauza guztiak, zeru-lurrak eta itsasoa barne, izadi osoaren batura totalaren aldean ezer ez izan.

Hala ere, bat-batean suminduriko garra Etnako labe handietatik nola kanporatzen den azalduko dizut. Lehenik, mendi osoa barrutik huts dago, silizezko haitzuloetan kokatua, hain zuzen. Harpe guztiok haizez eta airez beterik dagoz gainera, aire astindua mugitzean, haizea sortzen baita. Hau, gori eta sumin, ukitzen dituen inguruko haitz guztiak eta lurra ere berotu duenean, eta haietatik suaren gar bizkorrak atera dituenean, altxatzen da eta mendiaren ahutz zuzenetatik

Fert itaque ardorem longe longeque fauillam 690
differt et crassa uoluit caligine fumum
extruditque simul mirando pondere saxa;
ne dubites quin haec animai turbida sit uis.
Praeterea magna ex parti mare montis ad eius
radices frangit fluctus aestumque resorbet. 695
Ex hoc usque mari speluncae montis ad altas
perueniunt subter fauces. Hac ire fatendumst

* * *

et penetrare mari penitus res cogit aperto
atque efflare foras ideoque extollere flammam
saxaque subiectare et harenae tollere nimbos. 700
In summo sunt uertice enim crateres, ut ipsi
nominitant; nos quod fauces perhibemus et ora.

Sunt aliquot quoque res quarum unam dicere causam
non satis est, uerum pluris, unde una tamen sit;
corpus ut exanimum siquod procul ipse iacere 705
conspicias hominis, fit ut omnis dicere causas
conueniat leti, dicatur ut illius una;
nam neque eum ferro nec frigore uincere possis
interiisse neque a morbo neque forte ueneno,
uerum aliquid genere esse ex hoc quod contigit ei 710
scimus. Item in multis hoc rebus dicere habemus.

Nilus in aestatem crescit campisque redundat
unicus in terris, Aegypti totius amnis.
Is rigat Aegyptum medium per saepe calorem,
aut quia sunt aestate aquilones ostia contra, 715
anni tempore eo qui etesiae esse feruntur,
et contra fluuium flantes remorantur et undas
cogentes sursus replent coguntque manere.
Nam dubio procul haec aduerso flabra feruntur
flumine, quae gelidis ab stellis axis aguntur; 720
ille ex aestifera parti uenit amnis ab austro,
inter nigra uirum percocto saecla colore
exoriens penitus media ab regione diei.

gorantz erasotzen du. Horrela sua urrun botatzen du eta hautsa leku-tara zabaltzen eta belztasun zarratuko kea iraulkatzen du eta aldi berean pisu izugarriko haitzak jaurtitzen; ez izan dudarik hainbestekoxe bafada trumiltsua dela. Gainera, itsasoak luze-zabal olatuak mendi barrenaren kontra apurtzen eta birxurgatzen ditu. Itsasertz honetatik mendiaren haitzuloak krater garaiaren azpiraino luzatzen dira. Haizea hemendik pasatzen dela pentsatu behar da

* * *

eta berezko indarrak itsaso zabaletik barru-barrura sarrarazten eta gero kanpora exhalatzen du eta horrela garra jasotzen, haitzak gorantz jaurtitzen eta hondar lainoak altxatzen ditu. Goren erpinean kraterrek baitaude, eurek deitzen dietenez; guk, berriz, zintzurak eta ahoak esaten dugu.

Badira baita fenomeno batzuk, zeintzuentzat ez den nahikoa kausa bakarra aipatzea, batzuk baizik, nahiz eta bakarra izan egiazkoa; gizakume baten gorputz bizigabea urrundik ikusten baduzu, heriotzaren kausa guztiak jo behar dituzu, eurotako bakarra asmatzeko; ezingo zenuke burdinaz, hotzez, gaixotasunez edo pozoinenez hil zenik frogatu, baina badakigu horrelakoxe istripuren bat gertatu zaio-la. Beste kasu askotan ere horixe esan ohi dugu.

Egipto guztiaren ibai Nilo da munduan bakarra udan hazten eta lurrak bainatzen dituena. Hark Egipto berorik handienez ureztatzen du, beharbada akiloiek, haize etesioak deritzen urtaroan, ibai-ahoen kontra putz egiten dutelako eta, urez kontra eginez, galgatzen eta, uhi-nei atzerantz eraginez, ibaia betetzen eta gelditzen dutelako. Argi baitago poloko konstelazio izoztuetatik datozen haizeok ibaiak kontra dihardutela; ibai hura iparretik, beroaldetik dator, erre koloreko giza enda beltzen artean oso urrun, eguerdi aldean sortua. Hondar multzo

Est quoque uti possit magnus congestus harenae fluctibus aduersis oppilare ostia contra, cum mare permotum uentis ruit intus harenam; quo fit uti pacto liber minus exitus amnis et procliuis item fiat minus impetus undis. Fit quoque uti pluuiæ forsan magis ad caput ei tempore eo fiant, quo etesia flabra aquilonum nubila coniciunt in eas tunc omnia partis. Scilicet ad mediam regionem eiecta diei cum conuenerunt, ibi ad altos denique montis contrusæ nubes conguntur uique premuntur. Forsitan Aethiopum penitus de montibus altis crescat, ubi in campos albas descendere ningues tabificis subigit radiis sol omnia lustrans.	725
Nunc age, Auerna tibi quæ sint loca cumque lacusque expediam, quali natura prædita constant. Principio, quod Auerna uocantur nomine, id ab re inpositumst, quia sunt auibus contraria cunctis, e regione ea quod loca cum uenere uolantes, remigii oblitæ pennarum uela remittunt præcipitesque cadunt molli ceruice profusæ in terram, si forte ita fert natura locorum, aut in aquam, si forte lacus substratus Auerni. Is locus est Cumas apud, acri sulphure montes oppleti calidis ubi fumant fontibus aucti. Est et Athenæis in moenibus, arcis in ipso uertice, Palladis ad templum Tritonidis almae, quo numquam pennis appellunt corpora raucae cornices, non cum fumant altaria donis; usque adeo fugitant non iras Palladis acris peruigili causa, Graium ut cecinere poetæ, sed natura loci opus efficit ipsa suapte. In Syria quoque fertur item locus esse uideri, quadripedes quoque quo simul ac uestigia primum intulerint, grauiter uis cogat concidere ipsa, manibus ut si sint diuis mactata repente. Omnia quæ naturali ratione geruntur,	730 735 740 745 750 755 760

handi batek ibai-ahoak ixtea eta uholari kontra egitea ere baliteke, hai-zeek irabiatutako itsasoak ibai barrurantz hondarra jaurtitzean; horrek ibaiaren irteera hain librea ez izatea dakar eta aldasbehera txikiagoan uhinen indarra makaltzen du. Baliteke urtaro honetan euriak ibaiburuan mamiagoak izatea ere, akiloen putz etesioek hodei guztiak alde haietarantz batzen dituztelako. Eta, jakina, eguerdi alderantz sakaturik, denek han bat egiten dutenean, mendi garaiak jo eta haien kontra lehertzen dira. Beharbada urak etiopiar mendi garaien barruan handituko dira, eguzki oro-argitzaileak bere errainuen bidez urtzen dituen elur zuriak zelaietara jaisten direnean.

Orain leku eta laku abernoak zer diren eta nolako izaera daukaten azalduko dizut. Lehenik, «aberno» deitura txori mota guztientzat galgarri izatetik jarri zaio, zeren, inguru horretara hegan heldutakoan, hegoei eragitea ahazturik, belak jaisten dituzte eta, lepabigun, buruz behera lurrera jausten dira, lekua halakoa bada, edo uretara, azpian Abernoko lakua badago. Honelakoxea da Kumas ingurua, non mendiak ketan dagozen, sufre biziz beterik eta iturri berez horniturik. Atenasko harresi barruan ere badago, gotorlekuaren gailurrean bertan, Tritoniar Palas elikatzailearen tenplu ondoan, norantz belabeltz erlatsek inoiz ez duten hegorik gidatzen, ezta aldareetan opariak ketan dagozenez ere; hain betean ihes egiten dute handik; ez euren zaintze lanak Palasi eman omen zion haserre biziagatik, greziar poetek abestu zutenez, lekuaren izaerak berak ondorio hori berez dakarrelako baidizik. Antzeko lekua dagoela dirudi Sirian ere, non lauhankakoak, oinak lurrean ipiniz batera, lurraren indarrak berak blauts erorrazten dituen, jainko maneei bat-batean sakrifikatuak bailiran. Hauek guz-

et quibus e fiant causis apparet origo;
 ianua ne pote eis Orci regionibus esse
 credatur, post hinc animas Acheruntis in oras
 ducere forte deos manis inferne reamur,
 naribus alipedes ut cerui saepe putantur 765
 ducere de latebris serpentia saecula ferarum.
 Quod procul a uera quam sit ratione repulsum
 percipe; nam de re nunc ipsa dicere conor.
 Principio hoc dico, quod dixi saepe quoque ante,
 in terra cuiusque modi rerum esse figuras; 770
 multa, cibo quae sunt, uitalia, multaque, morbos
 incutere et mortem quae possint adcelerare.
 Et magis esse aliis alias animantibus aptas
 res ad uitai rationem ostendimus ante
 propter dissimilem naturam dissimilisque 775
 texturas inter sese primasque figuras.
 Multa meant inimica per auris, multa per ipsas
 insinuant naris infesta atque aspera tactu,
 nec sunt multa parum tactu uitanda neque autem
 aspectu fugienda saporeque tristia quae sint. 780
 Deinde uidere licet quam multae sint homini res
 acriter infesto sensu spurcaeque grauesque;
 arboribus primum certis grauis umbra tributa
 usque adeo, capitis faciant ut saepe dolores,
 siquis eas subter iacuit prostratus in herbis. 785
 Est etiam magnis Heliconis montibus arbos
 floris odore hominem taetro consueta necare.
 Scilicet haec ideo terris ex omnia surgunt,
 multa modis multis multarum semina rerum
 quod permixta gerit tellus discretaque tradit. 790
 Nocturnumque recens extinctum lumen ubi acri
 nidore offendit nares, consopit ibidem,
 concidere et spumas qui morbo mittere suevit.
 Castoreoque graui mulier sopita recumbit
 et manibus nitidum teneris opus effluit ei, 795
 tempore eo si odoratast quo menstrura soluit.
 Multaque praeterea languentia membra per artus
 soluunt atque animam labefactant sedibus intus.

tiok berezko arrazoiz gertatzen dira, eta arrazoion sorrera bistan dago; ez pentsa leku hauetan infernuko aterik egon daitekeenik eta gero handik jainko manEEK arimeI Akeronteko bazterretara tiratzen dietenik, orein hego-oindunek, sudurren bitartez, narraztiak gordelekuetatik irtenarazten dituztela sinestu ohi denez. Ohar zaitez hau egiazko arrazoitik zein urrun dagoen; orain errealitateaz hitz egin nahi baitut.

Lehenik, aurrerago sarritan esana diot, hots, lurrean gauza mota guztien figurak dagozela; asko janariak, bizi emaileak, eta asko gaixotasunak ekartzeko eta heriotza azkartzeko gauza direnak. Batzuk lehen azaldu dugu animalia batzuei, bizirauteko, hobeto datozkiela, euren izaera, egitura eta lehen figura ezberdinengatik. Kaltegarri diren asko belarrietatik sartzen dira, beste asko, arriskutsuak eta ukitzeko latzak, sudurretatik bertatik barnatzen dira eta ez dira gutxi, ukitzea ekidin eta ikustetik ihes egin beharrekoak edo zapore higuigarrikoak.

Gainera, ikustekoa da zenbat gauza dagoen, gizakumeari guztiz garratz, nazkagarri eta makur zaiona; lehenik, zenbait zuhaitzek hain geriza gaiztoa daukate, ezen sarritan buruko mina ekartzen baitute, inor haren azpiko belarrean etzaten bada. Helikongo mendi handietan ere ba ei da zuhaitz bat bere loreen hats higuigarritz gizakumea hil dezakeena. Argi dago hauek guztiak lurretik sortzen direla, lurak era askotara nahasturiko gauza askoren haziak dauzkalako eta banan-banan ateratzen dituelako. Eta gauez kriseilu itzungi berriak, sudurra atzematen duenean, jausi eta bitsa botatzeko gaixoa daukana loarazten du. Emakumea kastore-gantz astunaren pean loguraturik etzaten da eta esku samurretatik lan bikaina lerratzen zaio, hilekoaren barruan usandu baldin badu. Gauza asko dira lohadarrek moteltzen eta zorabiatzen dituztenak eta gogoa bere barrunbean indargatzen dutenak.

Denique si calidis etiam cunctere lauabris
 plenior et fueris, solio feruentis aquai 800
 quam facile in medio fit uti des saepe ruinas!
 Carbonumque grauis uis atque odor insinuatur
 quam facile in cerebrum, nisi aquam praecepimus ante!
 At cum membra domans percepit feruida febris,
 tum fit odor uini plagae mactabilis instar. 805
 Nonne uides etiam terra quoque sulphur in ipsa
 gignier et taetro concrescere odore bitumen;
 denique ubi argenti uenas aurique sequuntur,
 terrai penitus scrutantes abdita ferro,
 qualis expiret Scaptensula subter odores? 810
 Quidue mali fit ut exhalent aurata metalla!
 Quas hominum reddunt facies qualisque colores!
 Nonne uides audisue perire in tempore paruo
 quam soleant et quam uitai copia desit,
 quos opere in tali cohibet uis magna necessis? 815
 Hos igitur tellus omnis exaestuat aestus
 expiratque foras in apertum promptaque caeli.
 Sic et Auerna loca alitibus summittere debent
 mortiferam uim, de terra quae surgit in auras,
 ut spatium caeli quadam de parte uenenet; 820
 quo simul ac primum pennis delata sit ales,
 impediatur ibi caeco correpta ueneno,
 ut cadat e regione loci, qua derigit aestus.
 Quo cum conruit, hic eadem uis illius aestus
 reliquas uitae membris ex omnibus aufert. 825
 Quippe etenim primo quasi quendam conciet aestum;
 posterius fit uti, cum iam cecidere ueneni
 in fontis ipsos, ibi sit quoque uita uomenda
 propterea quod magna mali fit copia circum.
 Fit quoque ut interdum uis haec atque aestus Auerni 830
 aera, qui inter auis cumquest terramque locatus,
 discutiat, prope uti locus hic linquatur inanis.
 Cuius ubi e regione loci uenere uolantes,
 claudicat extemplo pinnarum nisis inanis
 et conamen utrimque alarum proditur omne. 835
 Hic ubi nixari nequeunt insistereque alis,

Azkenik, jan-jan eginda, bainu beroan luzaroegi bazagoz, laster galduko duzu konortea bainuontziko ur irakinetan! Sukar goriak gorputza menperatu duenean, ostera, ardoaren usain hutsa ere kolpe hilgarria bezalatsu da. Ez al dakusu sufrea lur berean sortzen eta usain zantzarreko betuna ere bertan gogortzen dela? Azkenik, zilar eta urre zainak diren lekuan, lurraren azpialdeak burdinaz arakatzen direnean, nolako usainak zabaltzen dira Eskaptensularen barrenetik? Bai hats gaiztoak darizkiela urre meatzeei! Nola aldatzen diren gizakien aurpegiak eta koloreak! Ez al duzu ikusi edo entzun nola premia gorriak lan hauetara behartu dituenak denbora laburrean hiltzen diren eta zer motza den haien bizia? Bapore guztiok, beraz, lurrak hasbeheratzen eta kanporatzen ditu, aire libreria eta ortzi zabalera.

Honela, Aberno lekuek lurretik aireratzen den eta zerua halako hedadura batean poztintzen duen lurrun hilgarria bota behar dute hegaztientzat; hegoek hegaztia hara eramanez batera, pozoin ikusgaitzak geldiarazten eta atxikitzen du eta lurruna sortzen den lekurantz zuzen jausten da. Lurra jotakoan, lurrunaren pozoin berak haren gorputzetik azken bizi hondarrak erauzten ditu. Lehenengotan zorabio antzeko bat eragiten baitu; gero, pozoin iturrian bertan murgildutakoa, bizia ere ok egin behar dute, inguruan halako txarkeria piloa dagoelako.

Baita inoiz gertatzen da Abernoko lurrun eta bafada hauek lurraren eta hegaztien arteko airea ezabatzea ere, ingurua ia hutsik uzteraino. Alde horretara hegan datozeneko, bat-batean hego-astintzea moteltzen zaie, berme gabe, eta hego bien ahaleginak alde bietatik huts egiten du. Orduan, sostengatzerik eta hegoekin indar egiterik

scilicet in terram delabi pondere cogit
natura, et uacuum prope iam per inane iacentes
dispergunt animas per caulas corporis omnis.

Frigidor porro in puteis aestate fit umor, 840
rarescit quia terra calore et semina si qua
forte uaporis habet proprie, dimittit in auras
Quo magis est igitur tellus effecta calore,
fit quoque frigidor qui in terrast abditus umor.
Frigore cum premitur porro omnis terra coitque 845
et quasi concrescit, fit scilicet ut coeundo
exprimat in puteos si quem gerit ipsa calorem.

Esse apud Hammonis fanum fons luce diurna
frigidus et calidus nocturno tempore fertur.
Hunc homines fontem nimis admirantur et acri 850
sole putant subter terras feruescere partim,
nox ubi terribili terras caligine textit.

Quod nimis a uerast longe ratione remotum.
Quippe ubi sol nudum contractans corpus aquai
non quierit calidum supera de reddere parte, 855
cum superum lumen tanto feruore fruatur,
qui queat hic supter tam crasso corpore terram
precoquere umorem et calido satiare uaporem?

Praesertim cum uix possit per saepta domorum
insinuare suum radiis ardentibus aestum. 860

Quae ratio est igitur? Nimirum terra magis quod
rara tenet circum fontem quam cetera tellus
multaque sunt ignis prope semina corpus aquai.
Hoc ubi roriferis terram nox obruit undis
extemplo penitus frigescit terra coitque. 865

Hac ratione fit ut, tamquam compressa manu sit,
exprimat in fontem quae semina cumque habet ignis,
quae calidum faciunt laticis tactum atque uaporem.
Inde ubi sol radiis terram dimouit obortus
et rarefecit calido miscente uaporem, 870
rursus in antiquas redeunt primordia sedes
ignis et in terram cedit calor omnis aquai.

ez baitute, naturak, pisua bide, lurra joarazten die eta, hutsune ia totea-
lean dautzala, arima gorputzaren poro guztietatik galtzen dute.

Putzuetako ura ere udan hotzago egiten da, lurra beroaz dilata-
tzen baita, eta halabeharrez bero hazi propiorik baldin badauka, aure-
tara igortzen du. Beraz, lurak beroa galduko du eta lur barruko ura
hotzago bihurtzen da. Hotzarekin, berriz, lurra estutzean, uzkuertzean
eta nolabait kondentsatzean, bistan da, hori egitean, putzuetan berak
daukan beroa ere esprimitzen duela.

Hammonen tenplu ondoan ba ei dago egunez hozten eta gauez
berotzen den iturri bat. Gizakiak iturri honetaz gehiegi harritzen dira,
eta uste dute eguzki goriak lurraren azpitik irakinarazten duela,
gauak lurbira iluntasun beldurgarritz estalitakoan. Hau egiazko arra-
zoitik oso urrun dago. Zeren eguzkiak, uraren gorputz biluzia zuzen-
ki jotzen duenean, gaineko aldetik berotu ezin badu, gaineko argia
hain beroa izanik, nola lezake hain gorputz trinkoko lurraren azpitik
ur bera egos eta halako berotasunik ezar? Batez ere gure etxe hornen
bitartetik bere izpi sutsuen berorik barruratu ezin duenean. Zein da,
beraz, arrazoa? Argi dago lurra iturri inguruan beste lekuetan baino
xumeago dela eta uretik hur su hazi asko dagoela. Honela, gauak bere
ihintzezko uhinez lurra estaltzen duenean, hau bat-batean hozten eta
uzkuertzen da. Horregatik, eskuz estutua bailitzan, dauzkan su hazi
guztiak iturrira esprimitzen ditu, uraren ukitua eta ura bera berotuz.
Gero, eguzki sorberriak bere izpiekin lurra irekitzen eta beroa bero-
nekin nahasiz dilatatzeko duenean, suaren lehenkiek antzinako egoi-
tzetara alde egiten dute eta uraren bero guztia lurrera itzultzen da.

Frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
 Praeterea solis radiis iactatur aquai
 umor et in lucem tremulo rarescit ab aestu; 875
 propterea fit uti quae semina cumque habet ignis
 dimittat; quasi saepe gelum, quod continet in se,
 mittit et exoluit glaciem nodosque relaxat.

Frigidus est etiam fons, supra quem sita saepe
 stuppa iacit flammam concepto protinus igni, 880
 taedaeque consimili ratione accensa per undas
 conlucet, quocumque natans inpellitur auris.

Nimirum quia sunt in aqua permulta uaporis
 semina, de terraque necessest funditus ipsa
 ignis corpora per totum consurgere fontem 885
 et simul expirare foras exireque in auras,
 non ita multa tamen, calidus queat ut fieri fons;

praeterea dispersa foras erumpere cogit
 uis per aquam subito sursumque ea conciliari.

Quod genus endo marist Aradi fons, dulcis aquai 890
 qui scatit et salsas circum se dimouet undas;
 et multis aliis praebet regionibus aequor
 utilitatem opportunam sitientibu nautis,
 quod dulcis inter salsas interuomit undas.

Sic igitur per eum possunt erumpere fontem 895
 et scatere illa foras, in stuppam semina quae cum
 conueniunt aut in taedai corpore adhaerent,
 ardescunt facile extemplo, quia multa quoque in se
 semina habent ignis stuppae taedaeque tenentes.

Nonne uides etiam, nocturna ad lumina linum 900
 nuper ubi extinctum admoueas, accendier ante
 quam tetigit flammam, taedamque pari ratione?

Multaque praeterea prius ipso tacta uapore
 eminus ardescunt quam comminus imbuat ignis.
 Hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandumst. 905

Quod superest, agere incipiam quo foedere fiat
 naturae, lapis hic ut ferrum ducere possit,
 quem Magneta uocant patrio de nomine Grai,

Honegatik iturria hoztu egiten da egunez. Gainera, ura, eguzki izpiek joa, egunez bero tremuloan dilatatzeko da; horregatik dauzkan su hazi guztiei jareiten die; sarritan barruan darioan jela uzten, izotza hausten eta korapiloak laxotzen dituen bezala.

Baita badago iturri hotz bat, bere gainean amukoa ipiniz gero, isiotzen eta garra egiten duena; zuzia ere bere uhinetan horrelaxe sutzen eta argitzen da, haizeek aurretan flotarazten dutenean. Argi dago ur honek bero hazi asko daukala eta lurraren golkotik iturri osoan zehar kanporatzen eta aireratzen den suzko gorputz askok etorri behar duela, nahiz eta ez iturria berotzeko beste; gainera indar batek, uretan zehar sakabanaturik, kanporantz ihes egitera eta berriro han elkartzera behartzen ditu.

Itsaso barruan honelakoxea da Aradosko iturria ere, ur geza erioten eta inguruko uhin gaziak alboratzen dituen; eta itsasoak beste hainbat lekutan eskaintzen die marinel egarrituei behar duten onura, gazien artean uhin gezak ok eginez. Honela, bada, hazi haiek iturri honetatik isur eta kanpora daitezke, eta haziak, amukoan batzen edo zuziaren gerriari itsasten zaizkionean, bat-batean aisa isiotzen dira, amukoak eta zuziak berez ere su hazi asko daukatelako. Ez al dakusu, halaber, liho itzungi berria kriseilura hurreratzean, nola garrari ukitu aurretik isiotzen den, eta berdin zuzia ere? Beste gauza asko ere isiotzen dira urrundik, garra hurretik barruratu aurretik. Iturri hartan ere haxe gertatzen dela pentsatu behar da.

Aurrera jorik, azaltzera noa zer natur legeak egiten duen burdina harriak erakar dezan, grekoek bere jatorri izenez magnetikoa deitzen dioten harria, Magnesiar laterrikua omen baita. Gizakumeei harri

Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.	
Hunc homines lapidem mirantur; quippe catenam	910
saepe ex anellis reddit pendentibus ex se.	
Quinque etenim licet interdum plurisque uidere	
ordine demisso leuibus iactarier auris,	
unus ubi ex uno dependet supter adhaerens	
ex alioque alius lapidis uim uinclaque noscit:	915
usque adeo permananter uis perualet eius.	
Hoc genus in rebus firmandumst multa prius quam	
ipsius rei rationem reddere possis,	
et nimium longis ambagibus est adeundum;	
quo magis attentas auris animumque reposco.	920
Principio omnibus ab rebus, quascumque uidemus,	
perpetuo fluere ac mitti spargique necessest	
corpora quae feriant oculos uisumque lacescant:	
perpetuoque fluunt certis ab rebus odores;	
frigus ut a fluuis, calor ab sole, aestus ab undis	925
aequoris exesor moerorum litora propter;	
nec uarii cessant sonitus manare per auras;	
denique in os salsi uenit umor saepe saporis,	
cum mare uersamur propter, dilutaque contra	992
cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.	934
Usque adeo omnibus ab rebus res quaeque fluenter	935
fertur et in cunctas dimittitur undique partis	930
nec mora nec requies interdatur ulla fluendi,	
perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper	
cernere odorari licet et sentire sonare.	933
Nunc omnes repetam quam raro corpore sint res	936
commemorare; quod in primo quoque carmine claret:	
quippe etenim, quamquam multas hoc pertinet ad res	
noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,	
qua de disserere adgredior, firmare necessest	940
nil esse in promptu nisi mixtum corpus inani.	
Principio fit ut in speluncis saxa superna	
sudent umore et guttis manantibu stillent.	
Manat item nobis e toto corpore sudor,	

hau harrigarri zaie; sarritan katea osatzen baitu bertatik eskegitako eraztunekin. Batzuetan bost eta gehiago ere ikusten dira, aura leunetan balantzaka, bata bestetik dingiliz eta azpitik itsatsita, harriaren indarra elkarri pasatuz: hain sarkor nagusitzen da bere indarra.

Honelako fenomenoetan gauza asko finkatu behar da, bere arrazoia eman ahal izateko, eta itzulinguru luzez oratu behar zaio; horregatik belarri eta gogo erneak eskatzen ditut.

Lehenik, ikusten ditugun gauza guztietatik, begiak jotzen eta ikusmena pizten duten gorputzek etengabe erion behar dute eta igo-
rriak eta hedatuak izan. Gauza batzuk usaina zabaltzen eta zabaltzen ari dira; ibaiei freskotasuna, eguzkiari beroa eta itsas uhinei kosta inguruan hormak jaten dituen kresala darien bezala; eta airean hots ezberdinak sortzen eta sortzen ari dira. Azkenik, itsasotik hur gagoze-
nean, sarritan zapore gaziko hezetasuna ahoratzen zaigu eta, absenta edaria nahasten ikusten badugu, mingostasuna nabari dugu. Hainbestearino isurtzen eta zabaltzen dira jarioak gauza guztietatik noranahi eta isurtze honetan ez dago atsedunik ez etenik, etengabe senti baitezakegu eta dena beti ikus, usain har eta entzun.

Orain, berriz gogoratzen saiatuko naiz gorputz guztiak zer porotsuak diren, lehen liburuan argi geratu zen baina. Izan ere, hau jakiteak arlo askotarako balio duen arren, orain jorratzera noan gaian behar-beharrezko da ezartzea ezer ez dagoela atzematerik, gorputzen eta hutsuneen nahastea ez bada. Lehenik, haitzuloan goiko harriek hezetasuna izerditzen eta tantak destilatzen dituzte. Geure gorputz osoa ere izerditzen da, bizarra eta biloa lohadar eta organo guztietan

crescit barba pilique per omnia membra, per artus. 945
 Diditur in uenas cibus omnis, auget alitque
 corporis extremas quoque partis unguiculosque.
 Frigus item transire per aes calidumque uaporem
 sentimus, sentimus item transire per aurum
 atque per argentum, cum pocula plena tenemus. 950
 Denique per dissaepa domorum saxea uoces
 peruolitant, permanat odor frigusque uaposque
 ignis, qui ferri quoque uim penetrare sueuit.
 Denique qua circum caeli lorica coeracet

* * *

morbida uisque simul, cum extrinsecus insinuatur, 955
 et tempestates terra caeloque coortae,
 in caelum terrasque remotae iure facessunt;
 quandoquidem nil est nisi raro corpore nexum.

Huc accedit uti non omnia, quae iaciuntur
 corpora cumque ab rebus, eodem praedita sensu 960
 atque eodem pacto rebus sint omnibus apta.
 Principio terram sol excoquit et facit are,
 at glaciem dissoluit et altis montibus altas
 extructuras<que> niues radiis tabescere cogit;
 denique cera liquefit in eius posta uapore. 965
 Ignis item liquidum facit aes aurumque resoluit,
 at coria et carnem trahit et conducit in unum.
 Umor aquae porro ferrum condurat ab igni,
 at coria et carmen mollit durata calori.
 Barbigeras oleaster eo iuuat usque capellas, 970
 effluat ambrosias quasi uero et nectare tinctus;
 quom nil est homini quod amariu fronde hac extet.
 Denique amaracinum fugitat sus et timet omne
 unguentum; nam saetigeris subsus acre ueneumst,
 quod nos interdum tamquam recreare uidetur. 975
 At contra nobis caenum taeterrima cum sit
 spurcicies, eadem subus haec iucunda uidetur,
 insatiabiliter toti ut uoluantur ibidem.

zehar hazten dira. Janaria zain guztietan zehar banatzen da eta gorputzaren alderik bazterrenak elikatzen eta handitzen ditu, baita atzazalak ere. Hotz-beroak brontzean zehar pasatzen sentitzen ditugu, urrean eta zilarrean zehar ere pasatzen sentitzen ditugu, edontzi betea eskuan daukagula. Hitz batez, hotsak etxeen harrizko hormetan zehar hegatzten dira, usaina eta hotza eta suaren beroa ere sartzen dira, honek burdinaren indarra ere barnatu ohi duela. Ortziaren oskolak harrapatzen duen [[espazio guztian...

* * *

lehenkien korronte bat]] eta beronekin indar gaixobera bat kanpotik sartzen da eta lurretik eta zerutik sortutako ekaitzak, urrun-
tzean, berez-berez desagertzen dira zeruan eta lurrean, ezer ez baita-
go gorputz porotsuz ehoa ez denik.

Erants honi gauzei jareiten zaizkien gorputzak ez direla denak tasun berekoak eta ez direla edozertarako berdin egokiak. Lehenik, eguzkiak lurra erretzen eta lehortzen du, izotza, ostera, desegiten, eta bere errainuekin mendi goretan pilaturiko elurtzak urtzera behartzen ditu; argizaria ere berotan urtu egiten da. Suak, berriz, brontzea likidotzen eta urrea urtzen du eta larrua eta okela, ostera, txikitzen eta uzurtzen. Urak ere sutatik harako burdina gogortzen eta suak gogorturiko larrua eta okela beratzen ditu. Ahuntz bizardunei basa-oliba atsegin zaie, hartatik anbrosia baletor eta nektarrez gantzuturik balego bezala; gizakiontzat, berriz, ez dago haren hostoa baino mingotsagorik. Azkenik, txerriak mendaroari muzin dagio eta lurrin oro gorrotu du; zurdatsuentzat pozoin gogorra baita gu batzuetan berpizten bide gaituena. Guretzat zikinkeriarik higuingarriena den lokatza, ostera, txerriei zoragarri iruditzen zaie, bertan iraulka ezin nahikotzeraino.

Hoc etiam superest, ipsa quam dicere de re adgredior quod dicendum prius esse uidetur.	980
Multa foramina cum uariis sint reddita rebus, dissimili inter se natura praedita debent esse et habere suam naturam quaeque uiasque. Quippe etenim uarii sensus animantibus insunt, quorum quisque suam proprie rem percipit in se;	985
nam penetrare alio sonitus alioque saporem cernimus e sucis, alio nidoris odores. [scilicet, id fieri cogit natura uiarum multimodis uarians, ut paulo ostendimus ante].	
Praeterea manare aliud per saxa uidetur, atque aliud lignis, aliud transire per aurum, argentoque foras aliud uitroque meare; nam fluere hac species, illac calor ire uidetur, atque aliis aliud citius transmittere eadem.	991
Scilicet id fieri cogit natura uiarum multimodis uarians, ut paulo ostendimus ante,	995
propter dissimilem naturam textaque rerum.	997
Quapropter, bene ubi haec confirmata atque locata omnia constiterint nobis praeposta parata, quod superest, facile hinc ratio reddetur et omnis causa patefiet quae ferri pelliciat uim.	998
Principio fluere e lapide hoc permulta necessest semina siue aestum qui discutit aera plagis, inter qui lapidem ferrumque est cumque locatus.	1000
Hoc ubi inanitur spatium multusque uacefit in medio locus, extemplo primorida ferri in uacuum prolapsa cadunt coniuncta, fit utque anulus ipse sequatur eatque ita corpore toto.	1005
Nec res ulla magis primoribus <ex> elementis indupedita suis arte conexa cohaeret quam ualidi ferri natura et frigidus horror.	1010
Quo minus est mirum, quod ducitur ex elementis, corpora si nequeunt e ferro plura coorta in uacuum ferri, quin anulus ipse sequatur; quod facit, et sequitur, donec peruenit ad ipsum iam lapidem caecisque in eo compagibus haesit.	1015

Badago beste kontu bat geure gaiari ekin aurretik argitu beharrekoa. Gauza ezberdinei poro ugari eman zaienez gero, izaera ezberdinekoak izan behar dute eta bakoitzak bere jitea eta bideak eduki. Bizidunek sentimen ezberdinak baitauzkate, zeintzuotako bakoitzak bere gai bereziak atzematen dituen bere baitan; hotsa batetik, zukuen zaporea bestetik, usaina haragotik sartzen direla ikusten baitugu. [[Hau guztia, jakina, hamaika eratako diferentziadun poroen izaerak eragiten du, lehentxoago azaldu dugunez]]. Gainera, zenbait gorputz harrian, beste batzuk zurean zehar pasatzen direla dirudi; batzuek urrea, beste batzuek zilarra zeharkatzen dute, eta beste batzuk beira barruan dabilta; honek irudiari, horrek beroari bidea uzten diola eta zer bata bestea baino bizkorrago pasatzen dela baitirudi zer beretik. Hau guztia, jakina, hamaika eratako diferentziadun poroen izaerak eragiten du, lehentxoago azaldu dugunez, gauzen izaera eta ehundura ezberdinen arabera.

Horregatik, printzipio guztiok ondo berretsi eta finkaturik, gu ere haietarako prest eta prestaturik gagozenez gero, geratzen dena aisa esplikatuko dugu eta guztiz argituko da zer den burdina erakartzen duen indarra. Lehenik, harri honi hazi asko erion behar zaio, edo hazi korronte bat, harri-burdinen artean dagoen airea jo eta aldenduko duena. Espazio hau hustu eta bitartean leku handi bat hutsik gelditu denean, burdinaren lehenkiak, hutsunerantz tiratuak, bat-batean bertara oldartzen dira eta gertatzen da eraztuna bera abiatzen eta gorputz osoarekin jarraitzen diela. Ez baitago ezer bere lehen elementuak estuago eta kohesio handiagoz trabaturik dauzkanik burdinaren izaera gogorra eta zurruntasun hotza baino. Horregatik, bere elementuek eramana izanik, gutxiago harritzekoa da zenbait gorputzek burdinatik hutsunera ezin ihes egitea, eraztunak berak ere jarraitzen ez badie; horixe egiten du eta jarraitzen die, harriraino iritsi eta katea ezkutuz

Hoc fit idem cunctas in partis, unde uacefit
 cumque locus, siue e transuerso siue superne
 corpora continuo in uacuum uicina feruntur;
 quippe agitantur enim plagis aliunde nec ipsa 1020
 sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
 Huc accedit item, quare queat id magis esse,
 haec quoque res adiumento, motusque iuuatur,
 quod, simul a fronte est anelli rarior aer
 factus inanitusque locus magis ac uacuatus, 1025
 continuo fit uti qui post est cumque locatus 1033
 aer a tergo quasi prouehat atque propellat. 1026
 Semper enim circumpositus res uerberat aer;
 sed tali fit uti propellat tempore ferrum,
 parte quod ex una spatium uacat et capit in se.
 Hic, tibi quem memoro, per crebra foramina ferri 1030
 paruas ad partis subtiliter insinuatus
 trudit et inpellit, quasi nauem uelaque uentus.
 Denique res omnes debent in corpore habere 1034
 aera, quandoquidem raro sunt corpore et aer 1035
 omnibus est rebus circumdatus adpositusque.
 Hic igitur, penitus qui in ferrost abditus aer,
 sollicito motu semper iactatur eoque
 uerberat anellum dubio procul et ciet intus;
 scilicet, illo eodem fertur quo praecipitauit 1040
 iam semel et partem in uacuam conamina sumpsit.

Fit quoque ut a lapide hoc ferri natura recedat
 interdum, fugere atque sequi consueta uicissim.
 Exultare etiam Samothracia ferrea uidi
 et ramenta simul ferri furere intus ahenis 1045
 in scaphiis, lapis hic Magnes cum subditus esset;
 usque adeo fugere a saxo gestire uidetur.
 Aere interposito discordia tanta creatur
 propterea quia nimirum prius aestus ubi aeris
 praecepit ferrique uias possedit apertas, 1050
 posterior lapidis uenit aestus et omnia plena
 inuenit in ferro neque habet qua tranet ut ante;
 cogitur offensare igitur pulsareque fluctu

hari atxiki arte. Hau berau alde guztietarantz gertatzen da, lekua hutsik dagoen noranahi; dela alborantz, dela goitik behera, gorputz auzoak hutsunerantz erakarriak dira. Beste aldeko talkek erasotzen baitiete eta euren kabuz ez baitira airean goratzeko gauza. Erants horri, dena errazago izan dadin, lagungarri eta mugiarazle den beste hau ere, hots, eraztunaren aurrean airea xumetu eta lekua hutsik gelditu ahala, atzean lekukurik dagoen aire guztiak sakatu egiten diola eta nolabait aurrera eragiten eta bultzatzen. Inguruko aireak gauzei eten-gabe erasotzen baitie; baina oraingoan burdinari sakatzen dio, alde batean espazioa hutsik eta hartzeko prest dagoelako. Diotsudan aire honek, burdinaren zirritu ugarietatik zati txiki-txikiataraino sarturik, sakatu eta bultz egiten du, haizeak ontziari eta belei bezala. Azkenik, zer guztiek airea eduki behar dute gorputz barruan, gorputz apatza baitaukate eta aireak zer guztiak inguratzen eta biltzen baititu. Burdinaren barrenean ezkutaturik dagoen aire hau, beraz, mugimendu etengabeaz astindurik dago, eta dudarik gabe eraztuna barrutik jotzen eta mugiarazten du; alegia, eraztuna lehendik oldartua zen alderantz arrastatua da eta hutsunea betetzen ahalegintzen da.

Batzuetan burdinak harriari alde egitea eta behin erakarria eta behin egotzia izatea ere gertatzen da. Baita ikusia naiz Samotraziako eraztun burdinazkoak jauzika eta burdinaren txirbilak brontzezko edontzietan ezin kabituz, azpian harri magnetikoa ipintzean; harriari ihes egiteko hain larri dirudite. Brontzea tarteratzeak hainbesteko ezin-gona sortzen du, dudarik gabe brontzearen jarioak aurea hartzen eta burdinaren zirritu irekiak beragantzen dituelako; gero brontzearen jarioa badator eta burdinan dena beterik aurkitzen du eta ez dauka lehen bezala sartzerik; horrela euren uhinekin burdinazko ehunak

ferrea texta suo; quo pacto respuit ab se
 atque per aes agitat, sine eo quod saepe resorbet. 1055
 Illud in his rebus mirari mitte, quod aestus
 non ualet e lapide hoc alias impellere item res.
 Pondere enim fretae partim stant: quod genus aurum;
 et partim raro quia sunt cum corpore, ut aestus
 peruolet intactus, nequeunt inpellier usquam; 1060
 lignea materies in quo genere esse uidetur.
 Interutrasque igitur ferri natura locata
 aeris ubi accepit quaedam corpuscula, tum fit,
 inpellant ut eo Magnesia flumine saxa.
 Nec tamen haec ita sunt aliarum rerum aliena, 1065
 ut mihi multa parum genere ex hoc suppedientur
 quae memorare queam inter se singlariter apta.
 Saxa uides primum sola colescere calce.
 Glutine materies taurino iungitur una,
 ut uitio uenae tabularum saepius hiscant 1070
 quam laxare queant compages taurea uincla.
 Vitigeni latices aquai fontibus audent
 misceri, cum pix nequeat grauis et leue oliuom.
 Purpureusque color conchyli iungitur una
 corpore cum lanae, dirimi qui non queat usquam, 1075
 non si Neptuni fluctu renouare operam des,
 non, mare si totum uelit eluere omnibus undis.
 Denique non auro res aurum copulat una
 aerique <aes> plumbo fit uti iungatur ab albo?
 Cetera iam quam multa licet reperire. Quid ergo? 1080
 Nec tibi tam longis opus est ambagibus usquam,
 nec me tam multam hic operam consumere par est,
 sed breuiter paucis praestat comprehendere multa:
 quorum ita texturae ceciderunt mutua contra,
 ut caua conueniant plenis haec illius illa 1085
 huiusque inter se, iunctura haec optima constat.
 Est etiam, quasi ut anellis hamisque plicata
 inter se quaedam possint coplata teneri;
 quod magis in lapide hoc fieri ferroque uidetur.

jotzera eta talkatzera beharturik dagoz; imanak, bada, egotzi eta brontzearen bitartez arbuiaitu egiten du normalki erakarri ohi duena.

Honetan, ez zaitezela harritu, imanaren erakarmena beste gauza batzuei eragiteko gauza ez izateaz. Batzuk, pisuak eutsita, geldi geratzen dira, hala nola urrea; beste batzuek hain gorputz porotsua edukirik, jarioa ukitzeke pasatzen da eta ezin du inoiz eragotzia izan; zurak hauei dirudi. Bien bitartean dagoen burdinak brontzearen zenbait partikula hartzen duenean, berriz, orduan harri magnesiarrek bere korrontean sakatzen dio. Baina gertaera hauek ez dira besteetatik hain bakanak eta antzeko piloa gogora nezake, non gai batzuk beste batzuei bakarrik egokitzen zaizkien. Lehenik, karearekin harria bakarrik batzen dela dakusu. Zurak zezen lekedarekin bakarrik bat egiten du eta oholen hariak maizago apurtuko dira, lekedaren itsaspena askatuko den baino. Mahats urak iturriko urarekin nahastea onartzen du, baina bike astunak eta olio arinak ezin dute. Purpura-arraingaren kolore gorria artilearekin bakarrik biltzen da eta ez da sekula bereziko, artilea Neptunoren olatuekin berritu nahi baduzu ere, itsaso osoak bere uhin guztiekin garbitu nahi balu ere. Azkenik, ez al du urrea urrearekin gai bakarrak bat egiten eta brontzea ez al zaio brontzeari eztainuz bakarrik atxikitzen? Hamaika honelako adibide eman daiteke. Zertarako, oster? Ez zuk behar duzu honenbeste itzulunguru, ez bidezko da nik zeregin honetan hainbeste ahalegin egitea, aitzitik hobe da labur eta hitz gutxitan gauza asko sartzea: bataren hutsunea bestearen beteari eta alderantziz egokitzeko moduan, kontrako baina elkarrekiko ehundurak dituzten gorputzek euren artean juntura ezin hobe egiten dute. Badago baita, eraztunez eta gako bezala, zenbait gauza bata-bestearekin krokaturik edukitzea; imanean eta burdinan ere horixe gertatzen da, nonbait.

Nunc ratio quae sit morbis aut unde repente 1090
 mortiferam possit cladem conflare coorta
 morbida uis hominum generi pecudumque cateruis,
 expediam. Primum multarum semina rerum
 esse supra docui quae sint uitalia nobis,
 et contra quae sint morbo mortique necessest 1095
 multa uolare; ea cum casu sunt forte coorta
 et perturbarunt caelum, fit morbidus aer.
 Atque ea uis omnis morborum pestilitasque
 aut extrinsecus ut nubes nebulaeque superne
 per caelum uenunt, aut ipsa saepe coorta 1100
 de terra surgunt, ubi putorem umida nactast
 intempestiuis pluuiisque et solibus icta.
 Nonne uides etiam caeli nouitate et aquarum
 temptari procul a patria quicumque domoque
 adueniunt ideo quia longe discrepant res? 1105
 Nam quid Britannis caelum differre putamus,
 et quod in Aegypto est qua mundi claudicat axis,
 quidue quod in Ponto est differre, et Gadibus atque
 usque ad nigra uirum percocto saecula colore?
 Quae cum quattuor inter se diuersa uidemus 1110
 quattuor a uentis et caeli partibus esse,
 tum color et facies hominum distare uidentur
 largiter et morbi generatim saecula tenere.
 Est elephas morbus qui propter flumina Nili
 gignitur Aegypto in media neque praeterea usquam. 1115
 Atthide temptatur gressus oculique in Achaeis
 finibus. Inde aliis alius locus est inimicus
 partibus ac membris: uarius concinnat id aer.
 Proinde ubi se caelum quod nobis forte alienum
 commouet atque aer inimicus serpere coepti, 1120
 ut nebula ac nubes paulatim repit et omne
 qua graditur conturbat et immutare coactat,
 fit quoque ut, in nostrum cum uenit denique caelum,
 corrumpat reddatque sui simile atque alienum.
 Haec igitur subito clades noua pestilitasque 1125
 aut in aquas cadit aut fruges persidit in ipsas,
 aut alios hominum pastus pecudumque cibatus,

Orain gaixotasunen arrazoa azalduko dizut, nondik datorren gizakien eta animalien artean bat-batean heriotza zabaltzen duen indar gaizto hori. Lehenik, gorago azaldua dut badela bizia damaigun hainbat hazi eta, alderantziz, gaixotasunaren eta heriotzaren hainbat hazik ere egon behar du; hauek ezbeharrez edo halabehearrez sortzen eta ortzia zitaltzen dutenean, airea gaixogarri bihurtzen da. Eta gaixoen indar eta izurritasun hau guztia edo ortzian zehar kanpotik dator, hodeiak eta lainoak bezala, edo sarritan lurrean bertan biltzen eta sortzen da, zoru hezea, euri eta bero ezgaraikoen eraginez, usteltzen hasten denean. Ez al dakusu klimaren eta uren aldakuntzak nola erasotzen dien etxetik eta herritik urrun doazenei, gauzak hain ezberdinak direlako, hain zuzen? Zeren, zer alde dagoela uste dugu Britainiako klimatik munduaren ardatza okertzen den Egiptokora, edo zer alde dago Pontotik Cádizera eta kolore erreko herri beltzetara? Eta lau aldeok lau haizeen eta lau ortzialdeen arabera direla ezberdinak dakusgun bezala, gizakiak ere halaxe ezberdintzen dira azalkeraren eta aurpegi-keraren arabera eta enda bakoitzari bere gaixotasunak dagozkio. Bada elefantasia, Egipto erdian, Nilo ibai inguruan sortzen dena eta inoiz ere ez beste inon. Atikan hankak eta Akaiako bazterretan begiak eritzen dira. Honela, leku bakoitza lohadar edo organo ezberdinen etsai da, airea ere ezberdina delako. Horrela, bada, ortzian guri arrotz zai-
gun korrontea abiatzen eta aire etsaia zabaltzen hasten denean, apurka-apurka, hodei-lainoak bezala, lerratzen eta iragaiten den alderdi guztiak okertzen eta aldarazten dituenen, orduan gertatzen da ezen, halako batean gure zerura iristean, andeatu, bere antzekotu eta gure etsai bihurtzen duela. Berehala gaitz berri edo izurri hau edo uretara jausten da, edo uztetan sartzen da, edo beste giza janari eta abere

aut etiam suspensa manet uis aere in ipso
 et, cum spirantes mixtas hinc ducimus auras,
 illa quoque in corpus pariter sorbere necessest. 1130
 Consimili ratione uenit bubus quoque saepe
 pestilitas et iam pigris balantibus aegror.
 Nec refert utrum nos in loca deueniamus
 nobis aduersa et caeli mutemus amictum,
 an caelum nobis ultro natura corruptum 1135
 deferat aut aliquid quo non consueuimus uti,
 quod nos aduentu possit temptare recenti.

Haec ratio quondam morborum et mortifer aestus
 finibus it Cecropis funestos reddidit agros
 uastautique uias, exhausit ciuibus urbem. 1140
 Nam penitus ueniens Aegypti finibus ortus,
 aera permensus multum camposque natantis,
 incubuit tandem populo Pandionis omni
 Inde cateruatim morbo mortique dabantur.
 Principio caput incensum feruore gerebant 1145
 et duplicis oculos suffusa luce rubentes.
 Sudabant etiam fauces intrinsecus atrae
 sanguine et ulceribus uocis uia saepta coibat
 atque animi interpret manabat lingua cruore
 debilitata malis, motu grauis, aspera tactu. 1150
 Inde ubi per fauces pectus complerat et ipsum
 morbida uis in cor maestum confluxerat aegris,
 omnia tum uero uitai claustra lababant.
 Spiritus ore foras taetrum uoluebat odorem,
 rancida quo perolent proiecta cadauera ritu. 1155
 Atque animi prorsum <tum> uires totius, omne
 languebat corpus leti iam limine in ipso.
 Intolerabilibusque malis erat anxius angor
 absidue comes et gemitu commixta querella.
 Singultusque frequens noctem per saepe diemque 1160
 corripere adsidue neruos et membra coactans
 dissoluebat eos, defessos ante, fatigans.
 Nec nimio cuiquam posses ardore tueri
 corporis in summo summam feruescere partem,

bazka batzuetan, edo eguratsean bertan dingiliz geratzen da; eta, aire nahasi haxe arnasten dugunez, gaitza bera ere batera gorputzeratu behar. Sarritan idiak eta beekari nagiak ere horrelaxe jotzen ditu gaitzak eta eritasunak. Eta berdin dio kaltegarri zaizkigun atzerrietara geu joan gaitezen eta eguratsa alda dezagun, ala naturak berak ekar diezagun egurats ustela edo gure ohiturei ez dagokien zerbait, bat-bateko etorreraz gaixoaraz gaitzakeena.

Zenbait izurriren modu eta hats hilgarri honek behinola Kekroperen lursailak beltzez jantzi zituen eta bideak hondatu zituen, hiriak gorritu zituen. Bere barrenean jaio zen Egiptotik etorrira, aire-alde izugarria eta itsas zelai guztia zeharkatu ondoren, azkenean Pandionen herri osoaren gainean kokatu zen. Harrezkero, aldraka makurtzen ziren izurrira eta heriotzara. Lehenengotan, burua sukarrez galdan zeukaten eta begi biak argi lausoan gorri-gorri; zintzur beztuei odola zerien, ultzeraz trabaturiko ahots-bidea ixten zitzaaien eta mihia, gogoaren mezularia, odoletan zen, gaitzak ahuldua, mugitzeko sor, ukitzeko latz. Gero, gaitzak zintzurretik bularra jotzen eta gaixoen bihotza bera harrapatzen zuenean, bizi-zulo guztiak dardaratzen ziren. Arnasak ahotik kirats higuingarria botatzen zuen, hilotz abandonatuek usteltzean zabaltzen duten antzekoa. Eta gero, gogoa eta gorputza erabat indargatzen ziren, jadanik heriotzaren atarian bertan. Eta gaitz jasangaitzen lagun, estura larri etengabea eta aienez nahasiriko auhenak zetozen. Eta zotin zarratuak gau eta egun astintzen zituen kirioak, eta espasmoek lohadarrak inarrosten zituzten, lehendik nekatuak akituaz. Ez zegoen gorputzaren gainazalean edo kanpo aldeetan lama gehiegizkorik somatzerik, baizik areago ukidura epela eskaintzen

sed potius tepidum manibus proponere tactum 1165
 et simul ulceribus quasi inustis omne rubere
 corpus, ut est per membra sacer dum deditur ignis.
 Intima pars hominum uero flagrabat ad ossa,
 flagrabat stomacho flamma ut fornacibus intus.
 Nil adeo posses cuiquam leue tenueque membris 1170
 uertere in utilitatem, at uentum et frigora semper.
 In fluuios partim gelidos ardentia morbo
 membra dabant nudum iacentes corpus in undas.
 Multi praecipites nymphis putealibus alte 1178
 inciderunt ipso uenientes ore patente: 1174
 insedabiliter sitis arida, corpora mersans, 1175
 aequabat multum paruis umoribus imbrem.
 Nec requies erat ulla mali: defessa iacebant
 corpora; mussabat tacito medicina timore, 1179
 quippe patentia cum totiens ardentia morbis 1180
 lumina uersarent oculorum expertia somno.
 Multaque praeterea mortis tum signa dabantur,
 perturbata animi mens in maerore metuque,
 triste supercilium, furiosus uoltus et acer,
 sollicitae porro pleneaeque sonoribus aures, 1185
 creber spiritus aut ingens raroque coortus,
 sudorisque madens per collum splendidus umor,
 tenuia sputa minuta, croci contacta colore
 salsaque, per fauces rauca uix edita tussi.
 In manibus uero nerui trahere et tremere artus 1190
 a pedibusque minutatim succedere frigus
 non dubitabat; item ad supremum denique tempus
 compressae nares, nasi primoris acumen
 tenue, cauati oculi, caua tempora, frigida pellis
 duraque, in ore iacens rictum, frons tenta manebat. 1195
 Nec nimio rigida post artus morte iacebant.
 Octauoque fere candenti lumine solis
 aut etiam nona reddebant lampade uitam.
 Quorum siquis, ut est, uitarat funera leti,
 ulceribus taetris et nigra proluuie alui 1200
 posterius tamen hunc tabes letumque manebat,
 aut etiam multus capitis cum saepe dolore

eskuei eta aldi berean gorputz osoa halako ultzera errez gorritua zen, su sakratuak lohadarrak inguratzean bezala. Barne goritasunak hezurretaraino sutzen zituen gizakiak, garra labexkan bezala sutzen zitzairen urdailean. Hala, ez zegoen lohadarrentzat balio zezakeen oihal arin eta leunik, beti haize freskoa baizik. Batzuek euren lohadar gaixoz sukartuak erreka izoztuetan sartzen zituzten, gorputz biluzia uhinei jaurtiz. Asko buruz behera amiltzen ziren osin sakonetan eta ahoa jadanik zabalik jausten ziren bertan. Gorputza murgilarazten zien egarri lehor asegaizari, oster, berdin zitzaizkion tantatxo batzuk zein euri mardula. Ez zegoen gaitzetik atsedetik: gorputzak jota zeutzan; medikuntza, beldur isilez, noraezean zebilen, izurridunen begi sutuak, noiznahi irekiak, okertzen ziren bitartean, loa ere galdurik. Baziren heriotzaren beste seinale batzuk ere: gogoa izuz eta esturaz perturbatua, bekosko errukarria, aurpegi latz eta sumindua, belarri gerakak eta burrundaz beteak, arnasa bizkorra edo geldi eta sakona, lepoa izerdi loditan blai, karkaisa txiki indargak, gaziak eta azafrai kolorekoak, eztul zakarrak zintzurrari nekez kenduak. Eskuetako giharreak kizkurtzen eta lohadarrak dardaratzen ziren eta oinetatik gora, astiro-astiro, hotza erruki gabe zetorren; azkenean, berriz, sudurrak uzkurtzen ziren, punta zorrotz, begiak zulo, lokiak huts, azala hotz eta gogor, aho zabal jausia, bekokia tiran geldi. Eta lohadarrak laster zeutzan heriotza zurrunean. Eguzkiaren zortzigarren argi gorian edo bederatzigarren zuzi aldian, hor nonbait, haienak egina zuen. Inork, halabeharrez, herio hiletarik ekiditen bazuen, berari ere gero, ultzera nazkagarritz eta sabel jario beltzez, galmenak eta heriotzak itxaroten zion, edo sarritan burukomin handiz, sudur beteetatik odol

corruptus sanguis expletis naribus ibat:
 huc hominis totae uires corpusque fluebat.
 Profluuium porro qui taetri sanguinis acre
 exierat, tamen in neruos huic morbus et artus 1205
 ibat et in partis genitalis corporis ipsas.
 Et grauius partim metuentes limina leti
 uiuebant ferro priuati parte uirili,
 et manibus sine nonnulli pedibusque manebant 1210
 in uita tamen, et perdebant lumina partim:
 usque adeo mortis metus his incesserat acer
 Atque etiam quosdam cepere obliuia rerum
 cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsi.
 Multaque humi cum inhumata iacerent corpora supra 1215
 corporibus, tamen alituum genus atque ferarum
 aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem,
 aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.
 Nec tamen omnino temere illis solibus ulla
 comparebat auis, nec <tris>tia saecla ferarum 1220
 exhibant siluiis: languebant pleraque morbo
 et moriebantur. Cum primis fida canum uis
 strata uiis animam ponebat in omnibus aegre;
 extorquebat enim uitam uis morbida membris.
 Incomitata rapi certabant funera uasta, 1225
 nec ratio remedi communis certa debatur;
 nam quod ali dederat uitalis aeris auras
 uoluere in ore licere et caeli templa tueri,
 hoc aliis erat exitio letumque parabat.
 Illud in his rebus miserandum magnopere unum 1230
 aerumnabile erat, quod ubi se quisque uidebat
 implicitum morbo, morti damnatus ut esset,
 deficiens animo maestus cum corde iacebat,
 funera respectans animam amittebat ibidem.
 Quippe etenim nullo cessabant tempore apisci 1235
 ex aliis alios auidi contagia morbi,
 lanigeras tamquam pecudes et bucera saecla. 1245
 Idque uel in primis cumulabat funere funus. 1237
 Nam quicumque suos fugitabant uisere ad aegros,
 uitai nimium cupidos mortisque timentis

ustela bar-bar zerion: hortixek alde egiten zuen gizakiaren indar eta izate guztiak. Eta odol ustelduaren jario beldurgarritik libratzen zena-ri izurriak kirioak, giltzadurak eta parte genitalak eurak jotzen zikion. Batzuk, heriotzaren munarri bistaratuek ikaraturik, euren gizon seinaleak burdinaz moztuta bizi ziren, eta beste batzuek, ez esku ez hanka, hala ere, bizi nahi zuten; beste batzuek begiak galtzen zituzten: heriotzaren bieldur latza hain barrura sartu zitzairen. Batzuk gauzen memoria ere erabat galtzen hasi ziren, elkar ez ezagutzeraino. Lurrean gorpu ehortzi gabeak gorpuen gainean erruz zeutzan arren, hala ere, hegaztiak eta piztiak galdu-gordean aldentzen ziren, kirats bortitzari ihesi, edo, dastatzen bazuten, heriotza hurbilak irensten zituen. Gainerakoan, egun haietan ez zen hegaztien lorratzik ere ageri eta basapiztia gizajoak ez ziren oihanetik inoratzen: gehienak, izurrira etsiak, bertan akabatzen ziren. Batez ere txakurren enda leialak, kale guztietan luze, oinazetan entregatzen zuen arima; gaitzak lohadarretatik bizia erauzten baitzien. Hileta bakarti lagun gabeek zein lasterrago ziharduten, eta ez zegoen erremedio orokor segurrik, batari airearen bizi-aurak arnastea zekarkiona besteari pozoin eta hilgarri zitzaion eta. Baina hango tristeena eta penagarriena zen ezen, inork bere burua kutsaturik somatzen bazuen, heriotzara kondenaturik bailegoan, gogo gabe eta bihotz nahigabetuz etzaten zela eta heriotzari begira biziari bertan jareiten ziola. Izan ere, gaitz asegaitzaren kutsapenak ez zion bate-tik bestera saltatzeari uzten, azienda artiledun eta idi saldoetan bezala. Hauxe zen batez ere hilak hilen gainean pilatzen zituena. Zeren, bizigura handiegiz edo heriotzaren beldurrez, ahaide gai-xoak bisitatzeari albo egiten ziotenek bueltan heriotza zakar eta erukarriaren zigorra jasotzen zuten, bakarrik, laguntza gabe, bertan

poenibat paulo post turpi morte malaque, 1240
 desertos, opis expertis, incuria mactans.
 Qui fuerant autem praesto, contagibus ibant
 atque labore, pudor quem tum cogebat obire
 blandaque lassorum uox mixta uoce querellae. 1244
 Optimus hoc leti genus ergo quisque subibat. 1246

* * *

inque aliis alium, populum sepelire suorum
 certantes: lacrimis lassi luctuque redibant;
 inde bonam partem in lectum maerore dabantur.
 Nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus 1250
 nec mors nec luctus temptaret tempore tali.
 Praeterea iam pastor et armentarius omnis
 et robustus item curui moderator aratri
 languebat, penitusque casa contrusa iacebant
 corpora paupertate et morbo dedita morti. 1255
 Exanimis pueris super exanimata parentum
 corpora nonnumquam posses retroque uidere
 matribus et patribus natos super edere uitam.
 Nec minimam partem ex agris is maeror in urbem
 confluit, languens quem contulit agricolarum 1260
 copia conueniens ex omni morbida parte.
 Omnia complebant loca tectaque; quo magis aestu
 confertos ita aceruatim mors accumulabat.
 Multa siti prostrata uiam per proque uoluta
 corpora silanos ad aquarum strata iacebant 1265
 interclusa anima nimia ab dulcedine aquarum,
 multaque per populi passim loca prompta uiasque
 languida semanimo cum corpore membra uideres
 horrida paedore et pannis cooperta perire
 corporis inluuie; pelli super ossibus una, 1270
 ulceribus taetris prope iam sordeque sepulta.
 Omnia denique sancta deum delubra repletat
 corporibus mors exanimis onerataque passim
 cuncta cadaueribus caelestum templa manebant,
 hospitibus loca quae complerant aedituentes. 1275
 Nec iam religio diuom nec numina magni

behera hiltzen zirela. Laguntzen saiatzen zirenak, berriz, neke eta kutsupean jausten ziren, ohoreak eta hil-hurrenen erregu-abots kexuz nahasiak hartaturik. Prestuenek honelakoxe heriotza modua irabazten zuten.

* * *

[[Hilotzak non jausi, bertan lurperatzen zituzten]] elkarren gainean, bakoitza bere senideak lurperatzen saiatuz; malkoz eta negarrez husturik itzultzen ziren; gero asko eta asko desesperazioz bertan oheratzen ziren. Ez zegoen inor aurkitzerik, aldi hartan izurriak edo heriotzak edo lutuak jota ez zebilenik.

Artzainak, abeltzainak eta golde okerraren eramaleak ere jota zeuden, eta haien gorputzak borda barrenetan pilatuko ziren, lazeriak eta izurriak akaba zitzen. Inoiz guraso hilen gorpuak haur bizigabeen gainean ikusiko zenituen eta seme-alabak aita-amen gainean azken arnasa uzten. Hondamena gehienbat baserrietatik hiriratu zen, alde kutsatu guztietatik zetorren baserritar olde gaixotuak ekarria. Etxe eta etxepe guztiak betetzen zituzten; horrela pilatuak heriotzak hainbat errazago metatuko zituen. Gorputz asko, egarriak eraitsiak eta kalean iraulka, iturri tutuen azpian luze zeutzan, edari gozoaren gehiegiak itota, eta asko eta asko euren gorputz erdi-hilak herriko kale eta leku publikoetan arrastatzen eta negargarri hiltzen ikusiko zenituen, zikinez eta zarpailez josiak, hezurren gainean azal huts, ultzera zantarrek eta ustelmenak ia lurperatuak. Heriotzak jainkoen etxe santu guztiak ere gorputz bizigabez beteak zituen, eta zerutarren tenpluak ere hilotzez gainezka zeuden nonahi, jagoleek tokiok bisitariz bete baitzituzten. Ez erlijioari ez jainkoen ahal handiari begiratzen zioten: oinaze

pendebantur enim: praesens dolor exsuperabat.
 Nec mos ille sepulturae remanebat in urbe,
 quo prius hic populus semper consuerat humari;
 perturbatus enim totus trepidabat, et unus 1280
 quisque suum pro re <defunctum> maestus humabat.
 Multaque <res> subita et paupertas horrida suasit.
 Namque suos consanguineos aliena rogorum
 insuper extracta ingenti clamore locabant
 subdebantque faces, multo cum sanguine saepe 1285
 rixantes potius quam corpora desererentur.

presentea gainetik zegoen. Ez zen hirian jagoten lurperakera hura ere, zeinaren arabera lur-ematen ohitua zen beti herri hau; dena hankaz gora zebilen, eta bakoitzak, noraezean, ahal bezala ehorzten zituen bere senideak. Bat-bateko premiak eta ezerez gorriak izugarrikeria asko eragin zuen. Batzuek beste batzuentzat kalapita handiz jasotako txondorretan ezartzen zituzten ahaideak eta su ematen zieten, sarritan liskar odoltsuak eginez, gorpuak abandonatu baino lehenago.

Aurkibidea

HITZAURREA.....	7
OHARRAK.....	23
BIBLIOGRAFIA	25
LIBER PRIMUS	28
<i>Lehen liburua</i>	29
LIBER SECUNDUS	94
<i>Bigarren liburua</i>	95
LIBER TERTIUS.....	162
<i>Hirugarren liburua</i>	163
LIBER QUARTUS.....	228
<i>Laugarren liburua</i>	229
LIBER QUINTUS	304
<i>Bosgarren liburua</i>	305
LIBER SEXTUS	390
<i>Seigarren liburua</i>	391

